АКАДЕМИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
Кафедра языковой подготовки

СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. М. КОЗЫБАЕВА
Институт языка и литературы

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының
тілдік даярлық кафедрасы мен М. Қозыбаев атындағы
Солтүстік Қазақстан университеті Тіл және әдебиет институтының
«Отандық және әлемдік әдебиетті оқу арқылы білім алушылардың
полимәдени тұлғасын қалыптастыру»
ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ
кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии
Республики Казахстан и Института языка и литературы
Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева
«Формирование поликультурной личности обучающихся
посредством чтения отечественной и мировой литературы»

Петропавл, 2025

УДК 80/81
ББК 81.2
Ф 79

Издается по решению Ученого совета Академии Национальной гвардии Республики Казахстан (протокол № 17 от 25 июня 2025 года)

Под общей редакцией полковника Токушева А.К.
Редакционная коллегия: Саркенқызы А.
Альжанова Р.С.
Мухамбетова А.К.

Рецензенты:
Альназиров Р.Б. – заместитель начальника Академии (по научной работе), доктор философии (PhD), ассоциированный профессор.
Сабиева Е.В. – директор Института языка и литературы НАО «Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева», кандидат филологических наук, доцент.

Ф 79 Формирование поликультурной личности обучающихся посредством чтения отечественной и мировой литературы. Сб. науч. тр. – Петропавловск: АНГ Республики Казахстан, 2025. – 357 с.

ISBN 978-601-82274-9-3

В сборнике представлены статьи участников МНПК, проведенной кафедрой языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы НАО «Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева» под названием «Формирование поликультурной личности обучающихся посредством чтения отечественной и мировой литературы».

В статьях анализируются теоретические подходы и практические методы интеграции произведений отечественной и зарубежной литературы в образовательный процесс с целью формирования у обучающихся ценностных ориентиров, межкультурной компетенции и критического мышления. Также в статьях исследованы современные технологии повышения качества и результативности образовательного процесса. Статьи представлены на казахском, русском и английском языках.

Сборник предназначен для учителей, преподавателей высших учебных заведений, бакалавров, магистрантов и докторантов Республики Казахстан и стран ближнего и дальнего зарубежья.

ISBN 978-601-82274-9-3
УДК 80/81
ББК 81.2

© Кафедра языковой подготовки Академии НГ РК, 2025
©Институт языка и литературы
Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, 2025

СОДЕРЖАНИЕ

Вступительное слово заместителя начальника Академии (по научной работе) полковника АЛЬНАЗИРОВА Р.Б.……...…… 6

1 НАПРАВЛЕНИЕ: «ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ»

1 БАҒЫТ: «ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ПОЛИМӘДЕНИ ТӘРБИЕЛЕУ»

АСМАТУЛАЕВ З.Ш. Роль бега в образовательном процессе: развитие физической выносливости и психологической устойчивости…….. 8

БЕЛОУСОВА Н.А. Поликультурное воспитание как инструмент предотвращения конфликтов в условиях геополитической турбулентности……..….. 12

ДҮЙСЕНБАЙ А.А. Қазіргі білім беру кеңістігінде тұлғаны мәдениетті тәрбиелеу..... 17

ЖАНКАБАЕВ Д.С., ШАКИРОВ А.Ш. Особенности организации воспитательной работы с курсантами в современном военном вузе…….. 24

КЕМЕЛБЕКОВ К.Н. Ұлттық ұланда ұлттық тәрбие мен тіл мәдениетін дамыту мәселесі..... 30

КУШУМБАЕВА Г.У., СЕЙСЕНАЛЫ А.Н. ҚР ҰҰ Академиясының жалпы білім беру пәндері кафедрасын цифрландыруды талдау..... 37

МАНХАНОВА Г.К. Методика преподавания русского языка как иностранного. лексика……..……. 43

МОЛДАБЕК М.Р., ШУГАИПОВА А.М., БАУЫРЖАН Б.А. 6-сыныпта грамматикалық дағдыны қалыптастыруға арналған жаттығулар жүйесін әзірлеу..... 50

MUKHAMETZHANOVA A.S. Formation of multicultural competence of students through the analysis of English language literature: methods and practices……. 58

НҰРҒОЖАЕВ Д.Е., БАЙБОСЫНОВ М.Н. Ойынға тәуелділік: психологиялық аспектілер және әлеуметтік салдарлар..... 64

ТОГУЗБАЕВ С.У., МАЛИБАЕВ М.М. Бауыржан Момышулы о политкультурном воспитании личности на основе боевых традиций……..…….. 69

ТУГОНОВ А.А. Диалог культур в поликультурной среде военного вуза…..…… 79

ТОҚЫШЕВ А.Қ. Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстанның Солтүстік аймағына эвакуацияланған халық пен көшірілген өндірістердің үлесі..... 85

ТУЛЕНГУТОВ Н., МАЛИБАЕВ М.М. Мобилизация людских ресурсов в разных странах: сравнительный анализ……..……..... 94

ТҰРСЫНОВ Н. Құндылықтар мен көркем бейненің өзара әрекеттесуі..... 101

ХИТМАТОВ А.М. Роль поликультурных аспектов казахской, русской и английской литературы в формировании межкультурной толерантности и воспитании курсантов…….. 106

2 НАПРАВЛЕНИЕ: «ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ УВАЖЕНИЯ К КУЛЬТУРНОМУ МНОГООБРАЗИЮ»

2 БАҒЫТ: «АЛУАН ТҮРЛІ МӘДЕНИЕТТІ ҚҰРМЕТТЕУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ»

АЙТЖАНОВА С.А., АЙТЫМБЕТОВ Д.С. Историко-педагогическое наследие казахских просветителей XIX века в контексте современных геополитических вызовов……..……... 116
АЛДАБЕРГЕН Р.С. Общечеловеческие ценности в произведении Бориса Васильева «А зори здесь тихие…»…….…… 125
АЛЬЖАНОВА Р.С., НУСУПОВ М.Т. Историческая информативность в русской художественной литературе……... 132
АНЦИБОР А.А., АНДРИЯНОВА А.А., АНЦИБОР Е.С. Чтение как инструмент культурного диалога и нравственного воспитания……..…… 139
ӘКІМҚҰЛ Ж.Б. Көркем әдебиет арқылы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу..... 145
БАҚБЕРГЕН С. Отражение исторических событий в литературных произведениях русской и мировой литературы…….…….. 149
БАҚЫТЖАНОВ С.Ж. Махаббат – адамзаттық құндылық ретінде: «Махаббаттың кереметі» романына терең үңілу..... 153
БЕНКЕ А.А. Историзм в художественной литературе: литературоведческий и культурологический аспекты……...….. 157
ҒАБИТҰЛЫ М. Сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы қазақ тілінің орны..... 165
YERGALI S.T. Using bilingual literature to develop students' plurilingual competence..... 170
ЕРСАЙЫНОВ Б.Б. Әлем әдебиеті – білім алушылардың мәдени көкжиегін кеңейтудің құралы..... 177
ЕШТАЕВА А.З. Формирование патриотизма и общечеловеческих ценностей на уроках английского языка через изучение наследия Бауыржана Момышулы……..…..... 182
ЗЕЙНИНА В.У. Көркем әдебиет оқыту арқылы адамгершілікке тәрбиелеу..... 189
КАДЫРОВ Ж.Т., ЗЕЙНОЛОВА Г.А., КАДЫРОВ А.Ж. Шешендік өнер және шешендік ойлаудың көрінісі..... 194
КАПАЖАНОВА А.К., ТИТОВА Н. Причины снижения интереса подрастающего поколения к чтению……. 201
МАЛИБАЕВ М.М., ТОГУЗБАЕВ С.У. Книга как поддержка солдат на рубежах войны……..…… 207
МАЛИКОВ Қ.Б. Использование литературных произведений в воспитании профессиональных качеств защитников…….. 213
МАМАЕВА Г.Б., МАМЫРХАНОВ Т.Б., КАРСЫБАЕВА Д.С. Б. Момышұлының шығармаларындағы «интернационализм» ұғымы..... 218
МЕЙРАМОВА А.Б. Влияние военной литературы и исторических образов на личность будущего офицера……..…… 226
МУХАМБЕТОВА А.К. Общечеловеческие ценности в современном мире: актуальность и вызовы……..…….... 233
NURLYBAI D.M. Methodological approaches to the formation of a multicultural personality through reading…….…… 238
ТАДЖИГИТОВА А.А., СЫЗДЫКОВ А.М. Чтение как когнитивный и коммуникативный процесс……. 244
ТОҚЫШЕВ А.Қ., САРКЕНҚЫЗЫ А. Бауыржан Момышұлы: ғылым және тағылым..... 250
ТИТОВА Н.Н. The role of reading in the life of a modern teenager…….. 257
ТУРАНОВ А.Ж. Образовательный потенциал художественной литературы – формирование уважения к культурному многообразию…….. 262
ХАСЕНОВ Е.Р. Использование чтения зарубежной художественной литературы в процессе обучения английскому языку……...…….. 265
ШАКИРБАЕВА Ж.Д. Көркем әдебиет арқылы полимәдени білім беру: теориясы мен практикасы..... 272

ШӘРІПХАН М., ТАУБАЙ Ә. Моральный выбор в военное время: взгляд Василя Быкова…….…… 276

3 НАПРАВЛЕНИЕ: «ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ»

3 БАҒЫТ: «БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР»

ӘЙІП Н.Қ. Инновационные и цифровые технологии в системе обучения специалистов инженерно-технического обеспечения…….. 282
ЖАУКЕНОВ У.С., АНЦИБОР Е.С. Роль цифровых образовательных технологий в развитии межкультурной компетентности курсантов……... 289
КАЛИЕВ Б.А. Инновационные цифровые технологии в системе образования..... 294
КАЛИЕВА Ж.Б. Қазақ тілі сабақтарында прецеденттік мәтіндерді қолдану..... 298
КУЛЕНОВ Е.Р., СЕЙІТЖАН Қ.К. Инновационные цифровые технологии в системе образования……..…… 304
МУЛЬДИНОВА Э.С., МУЛЬДИНОВ Р.Т. К вопросу об использовании мультимедийных технологий в учебно-воспитательном процессе вузов..... 310
НУЖИН А.В. Инновационные цифровые технологии в системе военного образования……...……... 317
ПРОСВИРКИНА И.А., ТАЛАСБАЕВ Н. Информационные технологии в организации научного эксперимента и обработки его результатов……..…..…… 329
САУТБАЕВ Д.Б., КЕНЖЕБАЕВА А.М. Киберугрозы в системе образовательного процесса……..……..…… 331
ТАЖИБАЕВА С.О., БИҒАЗЫ Н.С. Жасанды жарық жүйесінің экологиялық аспектілер жобалауы..... 337
ШАПАШЕВ М.А., АХМЕТОВ М.Н. Оқыту үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану..... 342

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО
заместителя начальника Академии (по научной работе) полковника АЛЬНАЗИРОВА Р. Б., доктора философии PhD

Сәлеметсіздер ме, құрметті халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылар, қонақтар, әріптестер!

Здравствуйте, уважаемые участники
международной научно-практической конференции, гости, коллеги!

Разрешите всех Вас поздравить с началом работы Международной научно-практической конференции на тему **«Формирование поликультурной личности обучающихся посредством чтения отечественной и мировой литературы»**, которая проходит на базе областной универсальной научной библиотеки имени Сабита Муканова.

От лица командования Академии Национальной гвардии, организаторов конференции и профессорско-преподавательского состава Академии искренне рад приветствовать всех участников, выразивших желание участвовать в работе данной конференции.

Тема конференции выбрана не случайно. Актуальность данной проблемы вызвана, прежде всего, требованиями времени.

Сегодня воспитание поликультурной личности, способной к диалогу, толерантности и уважению к культурным, этническим и религиозным различиям является одной из приоритетных задач образовательного процесса. И важную роль в этом играет литература. Чтение художественных произведений – это не только средство развития языковой и читательской грамотности, но и мощный инструмент поликультурного образования.

Глава государства Касым-Жомарт Токаев на третьем заседании Национального курултая «Адал адам - Адал еңбек - Адал табыс» в своём выступлении подчеркнул важность чтения для процветания государства. «Мы, прежде всего, должны прививать молодёжи любовь к чтению. Только так мы станем читающей нацией… Любовь к книгам – это прекрасное качество… Самые значимые ступеньки к прогрессу нашей нации – это книги. Поэтому мы должны последовательно укоренять в обществе высокую культуру чтения», - отметил Президент в своём выступлении.

В военном вузе формирование поликультурной личности приобретает особую значимость, поскольку офицер должен быть не только профессионалом, но и носителем высоких нравственных и культурных ценностей, способным к межнациональному взаимодействию в поликультурной среде.

В поликультурном воинском коллективе является крайне важным воспитание

- уважения к различным традициям и обычаям,

- развитие способности к конструктивному межкультурному диалогу,

- укрепление чувства товарищества на основе общих ценностей, часто транслируемых через литературные образы патриотизма, героизма, долга и чести.

Поликультурное воспитание в армии, в том числе и с помощью чтения художественной литературы, способствует снижению конфликтности, формированию единства и сплочённости личного состава, что напрямую влияет на боеспособность и эффективность службы.

Уважаемые участники конференции, гости, коллеги!

Коллектив Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и, в первую очередь, профессорско-преподавательский состав, излагая свои идеи и результаты исследований по теме конференции, надеется, что они найдут соответствующий отклик у участников конференции и работа будет плодотворной и интересной. Особые слова благодарности руководству универсальной научной библиотеки имени Сабита Муканова за возможность проведения данной конференции в стенах данного учреждения.

Думаю, в ходе нашей общей работы будут найдены верные, оптимальные пути разрешения проблем по данному вопросу.

Халықаралық конференцияны өткізу Академия мен университет өміріндегі маңызды оқиға болып табылады, ол, сөзсіз, ғылыми зерттеулер процесін жақсартуға үлес қосады, одан әрі бірлескен жемісті жұмыс үшін ынталандырады.

Сіздерге зор денсаулық, ғылыми-зерттеу жұмысында және практикалық қызметте табыс тілеймін!

1 НАПРАВЛЕНИЕ: «ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ»

1 БАҒЫТ: «ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ПОЛИМӘДЕНИ ТӘРБИЕЛЕУ»

*****

РОЛЬ БЕГА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

АСМАТУЛАЕВ З.Ш.
магистр, начальник учебной лаборатории цикла материального обеспечения кафедры тыла Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, капитан, г. Петропавловск

Аннотация. *В статье рассматривается бег как эффективное средство развития физической выносливости и укрепления психологической устойчивости. Анализируется влияние регулярных беговых тренировок на функционирование сердечно-сосудистой, дыхательной и нервной систем. Особое внимание уделено роли бега в снижении уровня стресса, формировании устойчивых поведенческих моделей и улучшении общего психоэмоционального состояния личности.*

Ключевые слова: *Бег, физическая выносливость, психологическая устойчивость, здоровье, стресс, эндорфины, аэробные нагрузки.*

Бег – один из способов передвижения человека и животных; отличается от ходьбы наличием так называемой фазы «полета» и осуществляется в результате сложной координационной деятельности скелетных мышц и конечностей.

В основном в беге задействованы мышцы сердца, бедра и голени. Для бега характерен, в целом, тот же цикл движений, что и при ходьбе, те же действующие силы и функциональные группы мышц. Отличием бега от ходьбы является отсутствие при беге фазы двойной опоры [1].

Бег предоставляет хорошие условия в качестве аэробной тренировки, которая увеличивает порог выносливости, положительно влияет на сердечно-сосудистую систему, повышает обмен веществ в организме и, таким образом, помогает осуществлять контроль за весом тела. Бег позитивно влияет на иммунную систему и улучшает тонус кожи.

При систематических занятиях бегом в организме запускаются процессы адаптации:

- повышение ударного объема сердца – сердце начинает перекачивать больше крови за одно сокращение, что увеличивает эффективность кровообращения;

- снижение частоты пульса в покое – экономизация работы сердечной мышцы, что снижает риск перегрузки;

- укрепление миокарда – сердечная мышца становится более выносливой, увеличивается ее толщина и сила сокращений;

- стабилизация артериального давления – бег способствует расширению сосудов, улучшая эластичность стенок артерий [2].

Дыхательная система также активно вовлекается в процесс адаптации к бегу:

- увеличение жизненной емкости легких – благодаря углубленному дыханию тренируются дыхательные мышцы и альвеолы;

- улучшение вентиляции легких – дыхание становится более эффективным, снижается одышка при физической нагрузке;

- снижение частоты дыхания в покое – дыхательная система становится экономичнее и устойчивее;

- повышение кислородного обмена – улучшается доставка кислорода ко всем тканям, включая мозг и мышцы.

Эти изменения особенно важны для людей с малоподвижным образом жизни или хроническими нарушениями дыхательной функции [3].

Ежедневный бег позволяет эффективно сжигать калории и ускоряет обмен веществ. Он также способствует укреплению мышц и повышению тонуса, помогая формированию стройной фигуры, что особенно важно для женщин. Для мужчин бег – возможность избавиться от пивного «живота» и вредных привычек.

Стресс (от англ. Stress «нагрузка, напряжение») – совокупность неспецифических адаптационных (нормальных) реакций организма на воздействие различных неблагоприятных факторов-стрессоров (физических или психологических), нарушающее его соответствующее состояние нервной системы организма [4].

Снижение стрессового состояния личного состава является одним из приоритетных задач в Национальной гвардии Республики Казахстан.

Регулярные физические нагрузки в целом являются эффективным методом борьбы со стрессом, а бег относится к одному из самых популярных и простых видов спорта. Он может снять многие физиологические проблемы, возникающие в периоды стресса.

Бессонница – распространенная проблема у людей, находящихся в тяжелой эмоциональной ситуации [5]. Побегавший человек быстрее и глубже засыпает, больше времени проводит в фазе глубокого сна, что помогает телу качественно восстановиться.

В результате аэробных нагрузок на свежем воздухе увеличивается приток кислорода к головному мозгу, что улучшает память и внимание. В

перспективе это отодвигает наступление деменции и других возрастных болезней, связанных с ухудшением мозгового кровообращения.

После беговой тренировки в организме человека синтезируются эндорфины и эндоканнабиноиды – биохимические вещества, снижающие ощущение стресса и дающие мозгу чувство спокойствия. Эндорфины (их еще называют «гормонами счастья») отвечают за подавление боли и вызывают приподнятое настроение. Высокий уровень эндорфинов в организме помогает справляться с психологическими и физическими нагрузками, быстрее выздоравливать при болезнях.

Кроме чисто физиологического эффекта, занятия бегом работают и как психологическая практика. Беговая тренировка – это простое и понятное созидательное действие, что очень выручает в периоды, когда наваливается хаос из проблем и разнонаправленных задач. Достаточно надеть кроссовки, выйти на улицу и на час-полтора выбросить все из головы, погрузившись в медитативную практику «здесь и сейчас». Можно сконцентрироваться на конкретной задаче – преодолеть определенную дистанцию (например, 3 километра), взбежать на горку, ритмично пройти всю тренировку на низком пульсе.

Из личного опыта могу с уверенностью сказать, что регулярные занятия бегом помогли мне отказаться от курения. Через неделю занятий я заметил, что отпадает потребность организма в никотине. Думаю, это было связано с тем, что мозг регулярно получал необходимые «гормоны счастья», которые курильщик подсознательно ищет в табачном дыму. А про негативное влияние табачного дыма на организм человека здесь говорить излишне.

Занятия бегом являются одним из эффективных и доступных видов спорта для работников умственного труда, таких как профессорско-преподавательский состав Академии Национальной гвардии. В силу своих должностных обязанностей данная категория военнослужащих не каждый раз имеет возможность посещения каких-либо спортивных секций и т.п. А пробежаться можно как до места службы, так и обратно.

Хотелось бы отметить о негативных последствиях при неправильной технике бега, что может привести к различным травмам опорно-двигательного аппарата (о чем можно ознакомиться в других источниках).

Бег выступает многофункциональным ресурсом образовательного процесса: он одновременно укрепляет физическую выносливость и повышает психологическую устойчивость курсантов. Внедрение систематических беговых практик способствует гармоничному развитию личности, улучшает успеваемость и социальные навыки. Использование принципов прогрессии нагрузки, командной работы и мотивационных мероприятий сделает бег неотъемлемой частью образовательной среды, направленной на здоровье и благополучие будущих поколений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бегание. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1890-1907.

2. Гречанник А. Влияние бега на сердечно-сосудистую систему. https.www.sportmaster.ru.

3. Дубровский В.И. Спортивная медицина // Учебник для вузов. Москва. Владос. – 2002. – 2-е издание, допол.

4. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса: психологическая антропология стресса.

5. Полуэктов М. Загадки сна. От бессонницы до летаргии. – Москва: 2019.- 292с.

REFERENCES

1. Beganiye. Entsiklopedicheskiy slovar' Brokgauza i Yefrona. – SPb., 1890-1907.

2. Grechannik A. Vliyaniye bega na serdechno-sosudistuyu sistemu. https.www.sportmaster.ru.

3. Dubrovskiy V.I. Sportivnaya meditsina // Uchebnik dlya vuzov. Moskva. Vlados. – 2002. – 2-ye izdaniye, dopol.

4. Kitayev-Smyk L.A. Psikhologiya stressa: psikhologicheskaya antropologiya stressa.

5. Poluektov M. Zagadki sna. Ot bessonnitsy do letargii. – Moskva: 2019.- 292s.

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖҮГІРУДІҢ РӨЛІ: ФИЗИКАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІК ПЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ

АСМАТУЛАЕВ З.Ш.

магистр, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының тыл кафедрасы материалдық қамтамасыз ету циклінің оқу зертхана бастығы, капитан, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Мақалада жүгіру физикалық төзімділікті дамытудың және психологиялық тұрақтылықты нығайтудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Тұрақты жүгіру жаттығуларының жүрек-қан тамырлары, тыныс алу және жүйке жүйелерінің жұмысына әсері талданады. Стресс деңгейін төмендетуге, тұрақты мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруда және тұлғаның жалпы психоэмоционалды жағдайын жақсартуда жүгірудің рөліне ерекше назар аударылады.*

Түйінді сөздер: *Жүгіру, дене төзімділігі, психологиялық тұрақтылығы, денсаулық, күйзеліс, эндорфиндер, аэробты жүктемелер.*

THE ROLE OF RUNNING IN THE EDUCATIONAL PROCESS: THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ENDURANCE AND PSYCHOLOGICAL STABILITY

ASMATULAEV Z.Sh.
master, Head of the training laboratory of the material support cycle of the logistics department of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, captain, Petropavlovskovsk

Abstract. *The article considers running as an effective means of developing physical resilience and enhancing psychological resilience, analysing the impact of regular running exercises on the functioning of cardiovascular, respiratory and nervous systems, paying particular attention to the role of running in reducing stress, developing sustainable behavioural patterns and improving the overall psycho-emotional state of the individual..*

Keywords: *Run, physical endurance, psychological resilience, health, stress, endorphins, aerobic loads.*

*****

ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОНФЛИКТОВ В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

БЕЛОУСОВА Н.А.
магистр, преподаватель кафедры Общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор, г. Петропавловск, E-mail: ladynatali@inbox.ru

Аннотация. *Современные геополитические конфликты, включая войны и миграционные кризисы, часто имеют культурные и этнические корни, что подчеркивает важность поликультурного воспитания как инструмента формирования толерантной личности. В статье анализируются причины современных конфликтов, роль образования в преодолении межкультурных барьеров и предлагаются образовательные практики, способствующие развитию межкультурной компетентности. Особое внимание уделяется вызовам, связанным с реализацией поликультурного воспитания в условиях роста национализма и медийной пропаганды, а также перспективам использования цифровых технологий для глобального взаимодействия.*

Ключевые слова: *поликультурное воспитание, геополитические конфликты, межкультурная компетентность, толерантность, образовательные технологии, миграционные кризисы.*

Введение

Современный мир переживает эпоху геополитической турбулентности, характеризующуюся войнами, миграционными кризисами и ростом националистических движений. Конфликты, такие как война в Украине или затяжной кризис в Сирии, демонстрируют, что за экономическими и политическими разногласиями часто скрываются глубокие культурные и этнические противоречия [3, С. 20-25]. Эти противоречия подпитываются стереотипами, ксенофобией и манипуляциями через медиа, что делает задачу воспитания толерантной и открытой личности особенно актуальной. Поликультурное воспитание, направленное на развитие уважения к культурному разнообразию и навыков межкультурного взаимодействия, становится важным инструментом предотвращения конфликтов и формирования устойчивого к радикализации общества. В данной статье рассматривается, как поликультурное воспитание может противодействовать геополитическим вызовам, какие образовательные практики наиболее эффективны и какие препятствия возникают на пути их реализации.

Основная часть

Геополитические конфликты XXI века редко ограничиваются борьбой за ресурсы или территории. Они часто сопровождаются культурными и этническими напряжениями, которые становятся катализатором эскалации. Например, миграционные потоки из стран Ближнего Востока и Африки в Европу вызвали всплеск антииммигрантских настроений, что усилило популярность правопопулистских движений в ряде стран [4, С. 45-50]. Война в Украине также имеет культурный подтекст, связанный с борьбой за идентичность и историческую память, что подчеркивает роль культурных факторов в геополитических противостояниях.

Медиа и социальные сети играют ключевую роль в углублении межкультурных разногласий. Распространение дезинформации и пропаганды усиливает стереотипы, формируя образ «врага» на основе культурных или этнических различий [5, С. 112-115]. Молодежь, активно использующая цифровые платформы, особенно уязвима к радикальным нарративам, что делает образовательную систему важным барьером на пути радикализации. В этом контексте поликультурное воспитание выступает не просто как педагогический подход, а как стратегический инструмент предотвращения конфликтов, позволяющий формировать личность, способную к критическому мышлению и межкультурному диалогу.

Поликультурное воспитание - это процесс, направленный на развитие личности, которая уважает культурное разнообразие, понимает ценность инклюзивности и обладает навыками взаимодействия в мультикультурной среде [2, С. 3-5]. Оно выходит за рамки простого ознакомления с другими культурами, включая развитие эмпатии, толерантности и способности к разрешению конфликтов. В условиях геополитической нестабильности поликультурное воспитание приобретает особую значимость, так как

помогает противодействовать радикализации и ксенофобии, которые часто подпитываются пропагандой и дезинформацией.

Ключевой задачей поликультурного воспитания является формирование глобальной гражданской идентичности, которая позволяет индивиду воспринимать себя частью мирового сообщества, сохраняя при этом уважение к собственной культуре. Это особенно важно в контексте миграционных процессов, когда люди из разных культур вынуждены сосуществовать в одном обществе. Образовательные программы, основанные на поликультурных принципах, способствуют преодолению стереотипов и созданию условий для мирного взаимодействия [1, С. 15-18].

Для эффективного поликультурного воспитания необходимы целенаправленные образовательные практики, которые интегрируют межкультурные ценности в учебный процесс. Среди наиболее перспективных подходов можно выделить следующие:

1. **Инклюзивные учебные планы.** Разработка учебных программ, которые включают изучение истории, традиций и ценностей разных культур, помогает учащимся осознать ценность разнообразия. Например, программы ЮНЕСКО по образованию для мира предлагают модули, посвященные межкультурному взаимодействию, которые успешно применяются в школах Африки и Азии [1, С. 22-25]. Такие программы не только расширяют кругозор, но и учат учащихся анализировать культурные различия без предвзятости.
2. **Международные проекты и обмены.** Программы, такие как Erasmus+ или международные школьные партнерства, создают возможности для прямого взаимодействия студентов из разных стран. Участие в совместных проектах, будь то научные исследования или культурные фестивали, способствует разрушению стереотипов и укреплению взаимопонимания [6, С. 30-35]. Например, совместные экологические проекты между школами Европы и Ближнего Востока показали, как общие цели могут объединять молодежь из разных культур.
3. **Тренинги по межкультурной компетентности.** Педагоги играют ключевую роль в поликультурном воспитании, поэтому их подготовка должна включать тренинги по разрешению конфликтов и работе в мультикультурной среде. Исследования показывают, что учителя, обладающие межкультурной компетентностью, лучше справляются с созданием инклюзивной атмосферы в классе [2, С. 50-55]. Такие тренинги особенно важны в регионах, пострадавших от конфликтов, где межэтническая напряженность остается высокой.
4. **Цифровые технологии.** В эпоху цифровизации онлайн-платформы, такие как eTwinning, предоставляют уникальные возможности для глобального взаимодействия. Виртуальные классы позволяют учащимся из разных стран работать над совместными проектами, обсуждать глобальные проблемы и делиться культурным опытом [6, С. 40-42]. Это особенно актуально для стран, где международные обмены ограничены из-за геополитических или экономических барьеров.

Реальный опыт внедрения поликультурного воспитания демонстрирует его потенциал в предотвращении конфликтов. Например, программы ЮНЕСКО «Образование для устойчивого развития» в школах Руанды и Уганды помогли преодолеть межэтническую вражду, возникшую после геноцида 1994 года. Учебные модули, акцентирующие внимание на ценности мира и сотрудничества, способствовали восстановлению доверия между общинами [1, С. 28-30].

В Европе Германия активно использует поликультурное образование для интеграции мигрантов. Школьные программы, включающие курсы по культурному разнообразию и истории миграции, помогли снизить уровень ксенофобии среди молодежи и улучшить социальную сплоченность [4, С. 60-65]. Аналогичный подход применялся на Балканах после югославских войн. В Боснии и Герцеговине образовательные реформы, направленные на межэтнический диалог, стали частью процесса примирения, хотя и столкнулись с сопротивлением со стороны отдельных групп [2, С. 70-75].

Несмотря на очевидные преимущества, реализация поликультурного воспитания сталкивается с рядом препятствий. Во-первых, националистические и консервативные группы часто выступают против программ, которые подчеркивают культурное разнообразие, рассматривая их как угрозу национальной идентичности [3, С. 30-35]. Это особенно заметно в странах, переживающих геополитические конфликты, где культурные различия используются для политической мобилизации.

Во-вторых, во многих странах отсутствует достаточное финансирование и подготовка педагогов для реализации поликультурных программ. Например, в постконфликтных обществах, таких как Сирия или Южный Судан, образовательные системы разрушены, а учителя не имеют доступа к необходимым ресурсам [1, С. 35-38]. Это ограничивает масштабы и эффективность инициатив.

Наконец, влияние социальных сетей и медийной пропаганды представляет серьезную угрозу. Молодежь, подверженная радикальным нарративам в интернете, может отвергать ценности толерантности, что требует от образовательной системы дополнительных усилий для развития критического мышления [2, С. 120-125].

Заключение

Поликультурное воспитание представляет собой мощный инструмент предотвращения конфликтов, вызванных геополитическими и культурными факторами. Оно позволяет формировать личность, которая уважает разнообразие, способна к диалогу и устойчива к радикализации. Инклюзивные учебные планы, международные проекты, тренинги для педагогов и цифровые технологии создают условия для эффективного внедрения поликультурных принципов в образование. Однако для достижения устойчивых результатов необходимо преодолевать сопротивление националистических групп, обеспечивать финансирование и адаптировать программы к цифровой реальности. Только совместные усилия государств, образовательных

учреждений и международных организаций позволят сделать поликультурное воспитание основой для мирного и инклюзивного общества.

REFERENCES

1. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development Goals*. Parizh: UNESCO Publishing.
2. Banks, Dzh. A. (2017). *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. Vayli.
3. Hantington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Saymon end Shuster.
4. Kastls, S., i Miller, M. Dzh. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgreyv Makmillan.
5. Bennet, U. L. (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Kembridzh Universiti Press.
6. Evropeyskaya Komissiya. (2019). *Erasmus+ Annual Report 2018*. Bryussel: Publikations Ofis of the Evropean Union.

ГЕОСАЯСИ ТҰРАҚСЫЗДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ БОЛДЫРМАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПОЛИКУЛЬТУРАЛЫҚ ТӘРБИЕ

БЕЛОУСОВА Н.А.

әлеуметтік-экономикалық білім беру магістрі, Жалпы білім беру пәндері кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ұлан Академиясы, майор, г. Петропавл қаласы.

Аңдатпа. *Қазіргі геосаяси қақтығыстар, соның ішінде соғыстар мен миграциялық дағдарыстар көбінесе мәдени және этникалық айырмашылықтарға негізделген, бұл толерантты тұлғаны қалыптастыру құралы ретінде поликультурлық тәрбиенің маңыздылығын көрсетеді. Мақалада қазіргі қақтығыстардың себептері, мәдениетаралық кедергілерді жеңудегі білім берудің рөлі талданады және мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға ықпал ететін білім беру тәжірибелері ұсынылады. Ұлтшылдықтың өсуі және медиа насихат жағдайында поликультурлық тәрбиені жүзеге асырудың қиындықтарына, сондай-ақ жаһандық өзара іс-қимыл үшін цифрлық технологияларды пайдалану перспективаларына ерекше назар аударылады.*

Түйінді сөздер: *поликультурлық тәрбие, геосаяси қақтығыстар, мәдениетаралық құзыреттілік, толеранттылық, білім беру технологиялары, миграциялық дағдарыстар.*

MULTICULTURAL EDUCATION AS A TOOL FOR CONFLICT PREVENTION IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL TURBULENCE

BELOUSSOVA N.A.

master of socio-economic education, lecturer of Department of General Education, Academy of the National Guard of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Major, Petropavlovskovsk City.

Abstract. *Modern geopolitical conflicts, including wars and migration crises, are often rooted in cultural and ethnic differences, highlighting the importance of multicultural education as a tool for fostering tolerant individuals. The article examines the causes of contemporary conflicts, the role of education in overcoming intercultural barriers, and proposes educational practices to develop intercultural competence. Special attention is paid to the challenges of implementing multicultural education amid rising nationalism and media propaganda, as well as the prospects of using digital technologies for global interaction.*

Keywords: *multicultural education, geopolitical conflicts, intercultural competence, tolerance, educational technologies, migration crises.*

*****

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ТҰЛҒАНЫ МӘДЕНИЕТТІ ТӘРБИЕЛЕУ

ДҮЙСЕНБАЙ А.А.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік академиясының оқытушысы, ұлттық қауіпсіздік майоры, Алматы қ. E-mail: atcalm@inbox.ru.

Аңдатпа. *Бұл мақалада қазіргі білім беру жүйесі аясында тұлғаны тәрбиелеудегі мәдениеттің маңызы мен өзектілігі қарастырылады. Автор мәдениеттілік ұғымын тұлғаның рухани, адамгершілік және әлеуметтік қасиеттерінің жиынтығы ретінде қарастыра отырып, оны қалыптастырудың негізгі тетіктерін талдайды. Білім беру үдерісінде ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық мәдениет элементтерін үйлестіру арқылы оқушының тұлғалық дамуына ықпал ету жолдары ұсынылады. Сондай-ақ, мектеп пен мұғалімнің мәдениетті тәрбиелеудегі рөліне ерекше назар аударылған. Мақала педагогтар мен білім беру саласының мамандарына әдістемелік бағыт береді.*

Түйінді сөздер: *білім беру жүйесі, мәдениет, құндылықтар мен мінез-құлық жүйелері, идеология, ұлттық болмыс, мәдени тұлғаны, деструкция, тіл мен мәдениеттің байланысы.*

Соғыстар, қылмыстар және терроризм туралы шексіз жаңалықтар ағынымен бетпе-бет келіп, адамзат тарихындағы ең қорқынышты кезеңде өмір сүріп жатқанымызға сену қиын емес. Бізді деструкцияға итермелейтін шатыстырылған мотивтеріміз қоғамға деген көзқарасымызды күмәндандырады және өзгертеді. Қоғамның мәдениетін құндылықтар мен мінез-құлық жүйелері ретінде ұлттық сәйкестендірудің көрсеткіші ретінде тіл сипаттайды.

Бүгінде Орталық Азия республикаларында жастардың дінге деген қызығушылығының артып келе жатқаны ғана емес, өкінішке орай, олардың дінді радикализациялау және саясаттану процесіне белсенді түрде араласып жатқанын да көріп отырмыз. Жастар ортасындағы діни экстремизм мен терроризм идеологиясына қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың тиімділігін бағалау жөніндегі аналитикалық әлеуметтанушылық зерттеудің [1] деректері көрсеткендей, соңғы жылдары жастар арасында экстремизм мен терроризм идеологиясын жақтаушылар санының арту үрдісі байқалды. Діндарлық білім, ұлтаралық келісім, мәдениет, ұлттық болмыс, заңдылық құндылықтарына қарсылық көрсете бастады. Ал терроризм оның туынды нысанының түрі ретінде жүзеге асырылуы ұлттық қауіпсіздіктің басты қауіпіне айналды. Бұл құбылысқа қарсы тұрудың ең тиімді түрі, біздің ойымызша, профилактика, яғни мәдени тұлғаны, азаматты тәрбиелеу арқылы білім беру арқылы әсер ету болып табылады.

XXI ғасыр – жаһандану дәуірі, мәдениеттер мен халықтар арасындағы өзара байланыстардың тереңдей түскен кезеңі. Бұл үрдіс білім беру саласына да үлкен әсерін тигізуде. Бүгінгі таңда мектеп пен жоғары оқу орындарының алдында тек білімді, кәсіби білікті маман даярлау ғана емес, сонымен қатар әртүрлі мәдениеттерді құрметтейтін, төзімділік пен өзара түсіністікке негізделген тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр. Сондықтан мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының біріне айналды.

Демек, мәдениеттілік – әртүрлі этностар мен ұлттардың мәдениеттерінің бейбіт және өзара құрметке негізделген бірлігін білдіреді. Бұл ұғым жеке адамның басқа мәдениеттерге деген ашықтығын, оларды қабылдау және түсіну қабілетін де қамтиды.

Мәдениетті тәрбиелеу – бұл білім беру процесінде түрлі мәдениеттердің құндылықтарын танып, оларды құрметтеуге үйрету, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамыту, әлемдік азаматтық жауапкершілік сезімін ояту. Мұндай тәрбие қоғамдағы келісім мен бейбітшілікті нығайтуға бағытталған.

Қазіргі білім беру кеңістігі мынандай ерекшеліктерімен сипатталады:

- білім алушылардың этникалық, тілдік және мәдени әртүрлілігі;
- ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы арқылы жаһандық білім беру кеңістігінің қалыптасуы;
- халықаралық білім беру бағдарламалары мен алмасу жобаларының кеңеюі;
- гуманистік құндылықтарға басымдық берілуі;
- жеке тұлғаның еркін дамуына және шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталуы.

Осындай жағдайларда мәдениетті тәрбиелеу білім беру үрдісінің құрамдас бөлігіне айналып, төмендегідей мақсаттарды қамтиды:

- әртүрлі мәдениеттерге құрметпен қарау дағдыларын қалыптастыру;
- өз халқының мәдениетіне деген мақтаныш пен сүйіспеншілік сезімін ояту;

- төзімділік, эмпатия, диалог жүргізу қабілеттерін дамыту;
- әлемдік мәдениетке ену және оны қабылдау қабілетін тәрбиелеу.

Бұл мақсаттарға жету үшін келесі міндеттер қойылады:
- оқушылардың мәдени білімін кеңейту;
- әртүрлі ұлттардың тарихы мен дәстүрлерін оқыту;
- ұлтаралық қарым-қатынас нормаларын меңгерту;
- мәдени әртүрлілікке байланысты әлеуметтік жобалар ұйымдастыру.

Мәдениетті тұлғаның негізгі сипаттамалары:
- өз халқының тілін, мәдениетін, тарихын терең біледі;
- басқа халықтардың мәдениетіне құрметпен қарайды;
- әлемдік мәдени кеңістікте еркін бағдарланады;
- әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, төзімділік пен бейбіт өмір сүру қағидаларын ұстанады;
- стереотиптер мен кемсітушіліктерден аулақ бола алады.

Қазақстанның діни экстремизм мен терроризм идеологиясына қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясаты ең алдымен мемлекетіміздің зайырлы негіздерін нығайтуға, тұрақтылықты, толеранттылықты, конфессияаралық бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз етуге бағытталған. Мұның бәрі Жаңа және Әділ Қазақстан құрудың қажеттілік шарты. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі көптеген факторларға байланысты [2]. Ең алдымен, жастарға дүниетаным, қазақстандық патриотизм қалыптастыру, олардың экстремистік идеология мен тәжірибеге қосылуына жол бермеу, деструктивті діни ағымдарды тарту бойынша білім беру жүйесі арқылы мақсатты, кешенді тәрбиелік жұмыс қажет.

Мәдениетті тәрбиелеуді іске асыру үшін білім беру мекемелерінде мынадай іс-шаралар жүргізілуі керек:

1. Оқу бағдарламаларын мәдени мазмұнмен байыту: әдебиет, тарих, өнер пәндерінде түрлі халықтардың мәдени мұраларына көңіл бөлу.

2. Мәдени жобалар мен фестивальдер ұйымдастыру: мысалы, «Достық күні», «Ұлттар мәдениеті фестивалі» сияқты шаралар арқылы оқушыларды басқа мәдениеттермен таныстыру.

3. Бірлескен шығармашылық жұмыстар: ұлт өкілдері бірігіп орындайтын концерттер, көрмелер, театрландырылған қойылымдар ұйымдастыру.

4. Диалог және пікірталас алаңдарын құру: төзімділік пен мәдениетаралық диалогты дамыту үшін пікір алмасу кездесулерін өткізу.

5. Тәрбие жұмыстарында ұлтаралық келісім мәселелеріне көңіл бөлу: мектептің ішкі ережелері мен күнделікті өмірінде ұлтаралық бірлік пен достық принциптерін сақтау.

Адамзат қоғамының қалыптасуы мен дамуы тіл мен мәдениеттің өзара ықпалына негізделеді. Әрбір ұлттың болмысы оның тілі мен мәдениетінде сақталады. Тіл – халықтың рухани дүниесінің көрінісі, ал мәдениет – сол тілде сөйлеуші қауымның тарихи, әлеуметтік және моральдық тәжірибесінің айнасы.

Тіл – адамның ойлау қабілетін қалыптастырып, оны сыртқа шығарудың негізгі құралы. Әр халықтың тілі – сол ұлттың дүниетанымының, мінез-құлқының, өмір салты мен наным-сенімдерінің көрінісі. Мәселен, қазақ тіліндегі «сабыр түбі – сары алтын», «жеті атасын білмеген – жетесіз» сияқты мақал-мәтелдер тек сөз тіркестері ғана емес, олар ғасырлар бойы жинақталған тәжірибе мен ұлттық мәдениеттің көрінісі. Халықтың тарихы, тұрмыс-салты, күнделікті өмірдегі қарым-қатынасы тіл арқылы бейнеленеді.

Мәдениет – адамның рухани және материалдық өмірінің жиынтығы. Ол тек өнер, әдебиет, музыка, сәулет сияқты салалармен шектелмейді. Мәдениет адамның дүниені тануы, өмір сүру стилі, қарым-қатынас орнату дағдылары, дәстүр мен әдет-ғұрыптар арқылы көрінеді. Бұл элементтердің бәрі тіл арқылы өрнектеледі. Тіл мен мәдениет арасындағы байланыс – екіжақты процесс. Бір жағынан, тіл – мәдениетті жеткізуші құрал, екінші жағынан, мәдениет – тілдің қалыптасуына әсер етуші фактор. Мысалы, белгілі бір ұлттың тілінде табиғат құбылыстарына қатысты сөздердің молдығы сол халықтың табиғатпен байланысын көрсетеді.

Тіл мен мәдениет – тәрбие процесінің ажырамас бөлігі. Бала ана тілі арқылы дүниені танып, ұлттық мәдениетті меңгереді. Мектептерде оқылатын әдеби шығармалар, тарихи деректер, ұлттық ойындар мен дәстүрлер – барлығы тілдік формада ұсынылады және сол арқылы тәрбие құралына айналады.

Тәрбиелеудегі тіл мен мәдениеттің байланысы бірнеше аспектілерде көрінеді:

1. Ұлттық сана мен құндылықтарды қалыптастыру: Ана тілі арқылы бала ұлттық дүниетанымды, тарихи жадты, халықтың рухани байлығын меңгереді. Бұл – ұлттық тәрбие берудің негізі.
2. Мәдени мұраның сабақтастығы: Мақал-мәтелдер, аңыз-ертегілер, жыр-дастандар тіл арқылы ұрпақтан ұрпаққа жетеді. Сол арқылы бала мәдениеттің мәнін түсінеді.
3. Коммуникативтік қабілетті дамыту: Тіл – қарым-қатынас құралы. Мәдениетпен үйлескен тілдік тәрбие балаға сыпайылық, инабаттылық, құрмет көрсету сынды мінез-құлық нормаларын сіңіреді.
4. Әлеуметтік бейімделу: Өз мәдениетін танып-білген бала басқа мәдениеттерді де құрметтеуге үйренеді, бұл оны жаһандану жағдайында адаспай, өзіндік болмысын сақтауға көмектеседі.

Тәрбие беру барысында ана тілін меңгеру мен мәдени құндылықтарды сіңіру – ұлттың болашағын тәрбиелеудің негізі. Сондықтан тәрбие жүйесінде тіл мен мәдениетті қатар дамыту – басты міндет.

Осыған байланысты барлық мүдделі мемлекеттік органдардың тарапынан шаралар кешенін қабылдау қажет:

- жастардың дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру, конституциялық зайырлы принциптерге адал болуын, дінге жататынына қарамастан адамдардың құқықтарының теңдігін, дінге сенушілерді де, сенбейтіндерді де кемсітудің жоқтығын қамтамасыз ететін зайырлы мемлекет;

- жастарға құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті заңдылық пен құқықтық тәртіпке адалдықты, Конституцияны, ел заңдарын, оның ішінде құқық бұзушылықтың жол берілмейтіндігін білу мен сақтауды;

- оқушы жастардың білім беру, интеллектуалдық деңгейін көтеруге жәрдемдесу;

- жастардың ұлттық-мәдени құндылықтары мен дәстүрлерін, тарихты, мемлекеттік тілді, ұлттық және азаматтық болмысты білуін, қазақстандық патриотизмді нығайту;

- адал, пайдалы еңбек, тұтынушылық пен тәуелділікке нөлдік төзімділік құндылықтарын тәрбиелеу;

- оқудан тыс уақыттағы жастардың жұмыспен қамтылуына жәрдемдесу;

- жастардың жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал ететін қолжетімді қосымша білім беру және бос уақытты өткізу орталықтарын дамыту;

- жастардың сыни ойлауын, моральдық өзегін, шынайы білімді жалғаннан бөлуге қабілетті ішкі сүзгіні қалыптастыру арқылы жастардың деструктивті идеологияға қарсы иммунитетін қалыптастыру;

- жастарға тәуелсіздік, тәуелсіздік, өз-өзіне сене білу, сенімділік, жоғары өзін-өзі бағалау, белсенді өмірлік ұстаным қалыптастыру бойынша жастарға психологиялық қолдау көрсету;

- жастармен тәрбиелік жұмыс үшін бизнес, мәдениет, ғылым, білім саласының патриоттық, беделді тұлғаларын (көпшілік пікір көшбасшыларын) кеңірек тарту.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [3] «Білім туралы» Заңға және Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына, Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы негізделіп келесі мақсаттарды айқындаған:

1. Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту.

2. Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін арттыру.

Нәтижелерге қол жеткізу үшін төменгідегідей міндеттерді жүзеге асыру қажет:

1. Педагог кәсібінің жоғары мәртебесін қамтамасыз ету, педагогикалық білім беруді жаңғырту.

2. Қалалық және ауылдық мектептердің, өңірлердің, оқу орындарының, білімалушылардың арасындағы білім сапасындағы алшақтықты қысқарту.

3. Оқытудың қауіпсіз және жайлы ортасын қамтамасыз ету.

4. Үздік практикалар негізінде білім алушылардың, педагогтардың және білім беру ұйымдарының сапасын бағалаудың жаңартылған жүйесін енгізу.

5. Экономика қажеттіліктеріне және өңірлік ерекшеліктерге сәйкес оқытудың, кәсіптік даярлықтың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету.

6. Білім алушының зияткерлік, рухани-адамгершілік және физикалық дамуын қамтамасыз ету.

7. Білім беру ұйымдарын цифрлық инфрақұрылыммен және қазіргі заманғы материалдық-техникалық базамен қамтамасыз ету.

8. Білім беруді басқару және қаржыландыру жүйесінің вертикалін енгізу.

9. Ғылымның зияткерлік әлеуетін нығайту.

10. Ғылыми инфрақұрылымды жаңғырту және цифрландыру.

11. Ғылыми әзірлемелердің нәтижелілігін арттыру және әлемдік ғылыми кеңістікке интеграциялануын қамтамасыз ету.

Жоғарыда аталған міндеттерді Қазақстан халқының мәдениетін құндылықтар мен мінез-құлық жүйелері (діндарлық білім, ұлтаралық келісім, мәдениет, ұлттық болмыс, заңдылық құндылықтарын) ретінде ұлттық сәйкестендіру негізінде, яғни мәдени тұлғаны, азаматты тәрбиелеу мен білім беру арқылы жүзеге асыру мүмкін.

Әр ұлттың рухани, тарихи, тәрбиелік құндылықтары тіл мен мәдениет ұғымдарында тоғысады. Тіл мен мәдениетті қатар дамыту – ұлттың болашағына салынған берік негіз.

Мәдениетті тәрбие – бұл қазіргі қоғамның қажеттілігі мен сұранысына сай бағытталған үрдіс. Әртүрлі мәдениеттерді танып-білу, түсіну және құрметтеу мен білім деңгейін арттыру арқылы ғана біз бейбіт, әділетті және адамгершілік қоғам құра аламыз. Білім беру мекемелері осындай тәрбиенің бастау бұлағы бола отырып, әрбір оқушының бойында әлемдік мәдениетке ашық, жауапты тұлға қалыптастыруы тиіс.

Қорытындылай келе, мәдениетті тәрбиелеу – тек білім беру міндеті ғана емес, сонымен қатар қоғамның тұрақты дамуы мен ұлттық бірлік пен қауіпсіздіктің кепілі екенін атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Аналитическое социологическое исследование по оценке эффективности реализации государственной политики в сфере противодействия идеологии религиозного экстремизма и терроризма в молодежной среде, с применением информационных технологий (3-й срез) – Алматы, 2023. – С. 57.

2. Оценка рисков протестного потенциала (на примере религиозной радикализации населения): Методические рекомендации. – Алматы: Изд-во АКНБ РК, 2025.

3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

3. Джуманова Г.Ж. Ценностные основы духовной безопасности молодежи. Материалы Всероссийской научно-практической конференции: «Молодежный экстремизм: современное состояние и методы противодействия» (г. Уфа, 25–27 апреля 2018 г.) / Сост.: Д.М. Абдрахманов, З.Л. Сизоненко. – Уфа: «Мир печати», 2018. – 452 с.

4. Крюгер А., Лайтин Д. Кто кого? Межстрановое исследование истоков и целей терроризма. Терроризм, экономическое развитие и политическая открытость. стр. 148–173. дои: 10.1017/CBO9780511754388.006. ISBN 9780511754388.S2CID1398700.

REFERENCES

1. Analiticheskoe sociologicheskoe issledovanie po ocenke effektivnosti realizacii gosudarstvennoj politiki v sfere protivodejstviya ideologii religioznogo ekstremizma i terrorizma v molodezhnoj srede, s primeneniem informacionnyh tekhnologij (3-j srez) – Almaty, 2023. – S. 57.

2. Ocenka riskov protestnogo potenciala (na primere religioznoj radikalizacii naseleniya): Metodicheskie rekomendacii. – Almaty: Izd-vo AKNB RK, 2025.

3. 3. Qazaqstan Respublikasy Ükımetınıñ 2019 jylğy jeltoqsandağy № 988 qaulysymen bekıtılgen Qazaqstan Respublikasynda bılım berudı jäne ğylymdy damytudyñ 2020 – 2025 jyldarğa arnalğan memlekettık bağdarlamasy.

3. Dzhumanova G.ZH. Cennostnye osnovy duhovnoj bezopasnosti molodezhi. Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii: «Molodezhnyj ekstremizm: sovremennoe sostoyanie i metody protivo-dejstviya» (g. Ufa, 25–27 aprelya 2018 g.) / Sost.: D.M. Abdrahmanov, Z.L. Sizonenko. – Ufa: «Mir pechati», 2018. – 452 s.

4. Kryuger A., Lajtin D. Kto kogo? Mezhstranovoe issledovanie istokov i celej terrorizma. Terrorizm, ekonomicheskoe razvitie i politicheskaya otkrytost'. str. 148–173. дои: 10.1017/CBO9780511754388.006. ISBN 9780511754388.S2CID1398700.

КУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ В СФЕРЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В этой статье рассматривается важность и актуальность культуры в воспитании личности в рамках современной системы образования. Автор анализирует основные механизмы формирования понятия культурности, рассматривая его как совокупность духовных, нравственных и социальных качеств личности. В процессе обучения предлагаются пути содействия личностному развитию учащихся через гармонизацию национальных ценностей и элементов общечеловеческой культуры. В статье даны методические рекомендации педагогам и специалистам в области образования.*

Ключевые слова: *система образования, культура, системы ценностей и поведения, идеология, национальное бытие, культурная личность, деструкция, связь языка и культуры.*

CULTIVATING A CULTURED PERSONALITY IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

DUISENBAY A.A.
Senior Lecturer of the Department of Languages at the National Defense University of the Republic of Kazakhstan, Astana. E-mail: atcalm@inbox.ru.

Abstract. *This article explores the significance and relevance of culture in shaping an individual within the framework of the modern educational system. The author views the concept of culturedness as a combination of spiritual, moral, and social qualities of a person and analyzes the key mechanisms of its formation. The article proposes ways to foster students' personal development by integrating national values with elements of universal culture in the educational process. Special attention is given to the role of schools and teachers in cultivating a cultured personality. This article serves as a methodological guide for educators and specialists in the field of education.*

Keywords: *educational system, culture, systems of values and behavior, ideology, national identity, cultured personality, destruction, the link between language and culture.*

*****

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С КУРСАНТАМИ В СОВРЕМЕННОМ ВОЕННОМ ВУЗЕ

ЖАНКАБАЕВ Д.С.[1], ШАКИРОВ А.Ш.[2]
[1]полковник, магистрант 1 курса 22М группы Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
[2]заместитель начальника штаба – начальник отдела боевой готовности Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник, г. Петропавловск

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности организации воспитательной работы в военном вузе. Определены участники, задачи данного процесса. Проведен экскурс в многовековую историю казахского народа как источника воспитания будущих офицеров.*

Ключевые слова: *воспитание, курсанты, методы воспитания, процесс, педагогическая теория.*

В условиях перехода военных вузов на новые стандарты, система профессионального воспитания стала иметь особое значение.

В формировании важных для военнослужащих войск Национальной гвардии морально-психологических и боевых качеств, таких как бдительность, самоотверженность, смелость, неподкупность и др., важнейшая роль принадлежит системе воспитательной работы и осуществляется на основе законодательства Республики Казахстан, идеологической платформы государства и общечеловеческих ценностей [9].

Воспитание военнослужащих именно как будущих офицеров закладывается в период обучения в Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, т.е. в курсантские годы. Правильное воспитание военнослужащих и курсантов зависит не только от того, насколько командиры подразделений и другие должностные лица знают военно-научные, теоретико-методологические основы воспитательного процесса, но и во многом от качества организации учебно-воспитательного процесса профессорско-преподавательского состава в Академии Национальной гвардии Республики Казахстан. Воспитательная работа преподавателей и офицеров подразделений предполагает единство и согласованность действий всех субъектов воспитания.

Переосмысление целевых функций и перспектив развития современного военного профессионального образования как системы, переоценка традиционных представлений о социальной сущности военного образования, его роли как социального института в жизни человека и общества, является одной из актуальных проблем педагогики. Динамично изменяющиеся условия развития общества ставят новые перспективы развития профессионального образования – готовить специалиста, отвечающего изменившимся запросам общества.

На необходимость поиска оптимальных путей воспитания указывают и нормативные документы, определяющие перспективу высшего военного образования.

В педагогической теории отмечается, что в любом вузе воспитание должно, прежде всего, создавать условия для развития качеств, необходимых в профессиональной деятельности. В военном вузе воспитательная работа традиционно осуществляется в двух направлениях: воспитание коллектива и воспитание индивидуальности. Это обязательное условие успешности будущей профессиональной деятельности.

Каждый офицер выполняет свои задачи в составе отделения, взвода, подразделения, части. Поэтому будущего офицера необходимо готовить к работе с коллективом, а лучше всего это делать через коллектив курсантов военного вуза.

Преподаватель военного вуза обязан изучить курсантов, без этого невозможно успешно организовать и проводить их обучение и воспитание. Изучение курсантов – комплексная, практически познавательная деятельность. Преподаватель, общаясь с курсантами, используя

познавательные беседы, педагогическое наблюдение, обобщение независимых характеристик и другие методы, стремится узнать не только общие биографические сведения, а и особенности психики, характера, деловые и моральные качества.

В педагогической теории разработаны подходы к осуществлению воспитательной работы, она включает:

- определение целей и задач (формирование у будущих офицеров моральной и психологической готовности к защите Отечества, верности конституционному и воинскому долгу, дисциплинированности);
- планирование (в планах воспитательной работы);
- обучение практике воспитательной работы;
- изучение и учет индивидуальных особенностей курсантов, применение наиболее эффективных форм, методов и средств воздействия;
- организация оперативной информации о настроениях, интересах, нуждах и запросах курсантов;
- анализ и обобщение передового педагогического опыта.

В военной педагогике основными методами воспитания курсантов являются убеждение, упражнение, поощрение, принуждение и пример. Как показывает анализ теории и практики военного воспитания, в распоряжении преподавателей современного военного вуза имеется достаточно воспитательных средств, но большая часть этих средств направлены на коллективное воспитание. В 90-х гг. XX века и в военную педагогику пришли гуманистические идеи, появились новые подходы к организации воспитания.

Конечно, педагогическая теория многообразна, в ней предлагаются разные методы и приемы воспитания, но квалификация, владение современными технологиями и личные качества педагога-воспитателя играют значимую роль в процессе воспитания. Именно они отбирают, организуют и осуществляют систему воспитательных воздействий, решающим образом влияют на активность курсантов.

Одной из задач воспитания курсанта в современном образовательном пространстве – это формирование не просто высококвалифицированного специалиста, но и высококультурной и высоконравственной личности. Кроме того, современная политическая, социально-экономическая, а также идеологическая, геополитическая и стратегическая обстановка в стране и в мире довольно напряженная и требует возрастания и пересмотра внимания военных учебных заведений к воспитанию курсантов как к приоритетному направлению деятельности военного вуза.

В этом процессе принимают участие, в первую очередь, государственные учреждения, где большую роль наравне с руководством и командирами подразделения играет и профессорско-преподавательский состав.

В этой работе одним из источников воспитания у курсантов высших военных учебных заведениях, необходимых морально-нравственных, воинских и боевых качеств, с гордостью выполняющих свой воинских долг,

является богатая многовековая история казахского народа. Начиная с сакского периода и завершая примером мужества и героизма воинов Национальной гвардии, мы наблюдаем в истории своего народа лучшие образцы воинских традиций. В этот огромный период истории вошли знаменательные исторические события, породившие огромное число героев, батыров Казахского ханства, национально-освободительных движений и Великой Отечественной войны. Это доблестные саки во главе с царицей Томирис, победившие персидского царя Кира и остановившие войска под предводительством Александра Македонского; это завоевавший Римский мир гуннский шаньюй Атилла, это тюркские предводители, вырвавшиеся из подчинения усуней и создавшие государство, сумевшее по мощности и воинственности стать наравне с Византией и Ираном. Это южноказахстанские города, которые в начале 13 века, не покорившись Шынгысхану, оказывали ему сопротивление до последнего дыхания.

Отдельно надо сказать о Казахском ханстве – периоде появления института батырства или «веком казахского рыцарства». Период казахско-джунгарской войны породило огромное число батыров и сейчас их исчисляется до одного миллиона. Среди них Богенбай, Кабанбай, Райымбек, Байымбет, Мыктыбай, Карасай и др. Открытие новых имен батыров продолжается и по сей день.

Ханы Казахского ханства сами считаются не просто талантливыми правителями и мудрыми военачальниками, но и народными героями, которые сами вели в поход свое войско и сами возглавляли любое сражение. Касым, Жанибек, Есим, Тауекел, Хакназар, Жангир (всю свою жизнь провел в сражениях и погиб в сражении) и, конечно, Абылайхан.

Национально-освободительные движения и войны также закалили казахский народ и вывели в первые ряды таких организаторов и батыров, как Сырым Датов, Исатай Тайманов и Махамбет Утемисов, Есет Котибаров, Амангельды Иманов и мн. другие. Последний мятежный, самопровозглашенный хан Кенесары, внук Абылайхана, десять лет противостоял колонизации, и настолько же приостановил полное присоединение Казахстана к России. Их доблесть и патриотизм так же является примером для патриотического воспитания курсантов.

Следующий пласт отечественной истории - это начало 20 века и сформировавшаяся в этот период собственная казахская интеллигенция, в частности, представители движения «Алаш», а затем и государства «Алаш-Орда»: Алихан Букейханов, Мыржакып Дулатов, Ахмет Байтурсынов, Магжан Жумабаев, братья Досмухамедовы, Смагул Садвакасов и т. д. Те вершины, к которым дошел ныне независимый Казахстан были в их светлых головах еще в начале 20 века. За то, что они создали основы государства, четкую программу его дальнейшего развития и душой болели за страну, были расстреляны и объявлены врагами народа.

В годы Великой Отечественной войны на фронт ушли около 2 миллионов казахстанцев. 520 из них получили высокую награду – Героя

Великой Отечественной войны. 97 из них – казахи. Афганская война также оставила в памяти людей тяжелые воспоминания и трагедию советского народа. 12 казахстанцев получили звезду Героя Советского Союза.

Подвигам место и в мирной жизни. Офицеры Национальной гвардии отличаются смелостью и храбростью, и герои есть среди нас и сейчас. Многие из них учились и закончили наше учебное заведение: Е. Отарбаев, С. Базарбаев и многие другие. Во время паводков в северных регионах Казахстана курсанты Академии Национальной гвардии помогали местному населению в противостоянии водной стихии и затем в устранении последствий данного бедствия.

Педагогическое взаимодействие в системе «преподаватель – курсант» представляет собой систему взаимных воздействий субъектов, включенных в совместную деятельность на основе общих целей профессионального образования. Эффективность педагогического взаимодействия на учебных занятиях и в воспитательной работе зависит от множества факторов (успешного определения целей совместной деятельности, соответствия педагогической тактики конкретной задаче данного взаимодействия, активности самих слушателей и т.д.) [10]. Среди них важную роль играет фактор оптимального выбора методов обучения и воспитания, реализация которых в конкретных условиях образовательной организации дает высокий уровень качества подготовки обучающихся [11].

Таким образом, в современных условиях внедрения новых стандартов профессионального образования, сущность воспитания в военных вузах можно охарактеризовать как комплексный процесс, который строится с учетом развития профессиональных компетенций будущих офицеров, развития личностной составляющей. Воспитание в военном вузе имеет специфику, связанную с условиями образовательного процесса (стационарный характер обучения, по преимуществу, коллективные формы работы, уставные отношения между воспитателями и воспитуемыми, отсутствие качественной педагогической подготовки преподавателей, сохраняющиеся традиционные подходы воспитания и др.), которые влияют на организацию воспитательной работы в военном вузе. Традиционно преимущественные воспитательные воздействия в военном вузе строятся в отношении воспитания коллектива.

Воспитание должно быть адаптивным, позволяющим подстроить содержание, методы, формы воспитательной работы к особенностям и интересам конкретного курсанта, проследить его индивидуальный прогресс в развитии профессионально-важных качеств. Таким образом, предпосылкой индивидуализации воспитания в военном вузе, как и во всех образовательных организациях, является изучение особенностей курсантов, которые в первую очередь следует учитывать при индивидуализации воспитательной работы: интересы, направленность личности, познавательные интересы и др.

Воспитание в военном вузе имеет специфику, связанную с условиями образовательного процесса (стационарный характер обучения, по

преимуществу, коллективные формы работы, уставные отношения между воспитателями и воспитуемыми, отсутствие качественной педагогической подготовки преподавателей, сохраняющиеся традиционные подходы воспитания и др.), которые влияют на организацию воспитательной работы в военном вузе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алехин И.А. Развитие теории и практики военного образования в России XVIII-начала XX века: автореф. дис. канд. пед. наук. - Москва, 2004.
2. Барабанщиков А.В. Педагогические основы обучения советских воинов [Текст]: Автореферат дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук. (730) / Воен.-полит. акад. им. В. И. Ленина. - Москва: [б. и.], 1968. - 52 с.
3. Бордовский Г.А. Особенности развития современного педагогического образования // Педагогика. - 2010. - №5. С. 60-66.
4. Военная педагогика. - М.: ВПА, 1980
5. Галушка С.Н. Повышение эффективности организации воспитания курсантов военного учебно-научного центра сухопутных войск // Дисс. канд. пед. наук, Москва. 2011.
6. Драгомиров М.И. Избранные труды: Вопросы воспитания и обучения войск. - Москва, 1956. - 687 с.
7. Калиев А.К. Педагогический процесс в высших учебных заведениях. Учебное пособие. – Петропавловск, 2008. – 257 с.
8. Киселев Г.Б. Локальная система воспитания современного военного вуза как средство формирования личностных и профессиональных качеств курсантов / Историческая и социально-образовательная мысль, 2011, №1–2, С. 63–70.
9. Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983. – 256с.http://www.disszakaz.com/catalog/ html
10. Концепция модернизации российского образования на период до 2010 года. URL: http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_02/393.html
11. Коркин С., Сиренко И., Абравитов Д. Организация и методика воспитательной работы в подразделении. - СПб.: Петродворец, ВМИРЭ, 2011.

REFERENCES

1. Alekhin I.A. Razvitie teorii i praktiki voennogo obrazovaniya v Rossii XVIII-nachala XX veka: avtoref. dis. …kand. ped. nauk. – M., 2004.
2. Barabanshchikov A.V. Pedagogicheskie osnovy obucheniya sovetskih voinov [Text]: Avtoreferat dis. na soiskanie uchen. stepeni d-ra ped. nauk. (730) / Voen.-polit. akad. im. V. I. Lenina. – M.: [b. i.], 1968. - 52 p.
3. Bordovskij G.A. Osobennosti razvitiya sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya // Pedagogika. - 2010. – No. 5. P. 60-66.
4. Voennaya pedagogika. - M.: VPA, 1980.

5. Galushka S.N. Povyshenie effektivnosti organizacii vospitaniya kursantov voennogo uchebno-nauchnogo centra suhoputnyh vojsk // Diss. kand. ped. nauk, M. 2011.

6. Dragomirov M.I. Izbrannye trudy: Voprosy vospitaniya i obucheniya vojsk. – M. 1956. - 687 p.

7. Kaliev A.K. Pedagogicheskij process v vysshih uchebnyh zavedeniyah. Uchebnoe posobie. – Petropavlovskovsk, 2008. – 257 p.

8. Kiselev G.B. Lokal'naya sistema vospitaniya sovremennogo voennogo vuza kak sredstvo formirovaniya lichnostnyh i professional'nyh kachestv kursantov / Istoricheskaya i social'no-obrazovatel'naya mysl', 2011, No. 1–2, P. 63–70.

9. Kovalev A.G. Lichnost' vospityvaet sebya. – M.: Politizdat, 1983. – 256s.http://www.disszakaz.com/catalog/ html

10. Koncepciya modernizacii rossijskogo obrazovaniya na period do 2010 goda. URL: http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_02/393.html

11. Korkin S., Sirenko I., Abravitov D. Organizaciya i metodika vospitatel'noj raboty v podrazdelenii. - SPb.: Petrodvorec, VMIRE, 2011.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘСКЕРИ ОҚУ ОРНЫНДА КУРСАНТТАРМЕН ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ЖАНКАБАЕВ Д.С.[1], ШАКИРОВ А.Ш.[2]

[1]полковник, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 22М тобының 1 курстың магистранты, Петропавл қ.

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының жауынгерлік дайындық бөлімінің бастығы – штаб бастығының орынбасары, полковник, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Мақалада әскери жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктері қарастырылған. Аталған процестің қатысушылары мен міндеттері анықталды. Болашақ офицерлерді тәрбиелеу көзі ретінде қазақ халқының көп ғасырлық тарихына шолу жүргізілді.*

Түйінді сөздер: *тәрбие, курсанттар, тәрбие әдістері, процесс, педагогикалық теориясі.*

PECULIARITIES OF ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK WITH CADETS IN A MODERN MILITARY UNIVERSITY

ZHANKABAEV D.S.[1], ШАКИРОВ А.Ш.[2]

1st year master's student, group 22M, Colonel, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

[2]Deputy Chief of Staff – Head of the Combat Readiness Division of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Colonel, Petropavlovsk.

Abstract. *The article considers the peculiarities of the organization of educational work in a military university. The participants and tasks of this process are defined. The excursion to the centuries-old history of the Kazakh people as a source of education of future officers is carried out.*

Keywords: *education, cadets, methods of education, process, pedagogical theory.*

*****

ҰЛТТЫҚ ҰЛАНДА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ МЕН ТІЛ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕСІ

КЕМЕЛБЕКОВ К.Н.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының магистранты, Петропавл қ., E-mail: kanat-kemelbekov@mail.ru

Аңдатпа. *Мақалада ұлттық құндылықтардың мәні бойынша ақпараттар ұсынамын. Ұлттық ұланда ұлттық тәрбие мен тіл мәдениетін дамыту және әскеріміздегі жастарды ұлттық идеологияға бағыттау – еліміздің рухани қауіпсіздігін, ұлттық бірегейлігін сақтау мен нығайтудың маңызды екендігі қарастырылған.*

Түйінді сөздер: *Ұлттық мәдениет, әлеуметтік нормалар, әдіснама, философиялық теориялар, аксилогиялық тұрғы, этнос, ұлт, діл, ұлтаралық қарым-қатынас , этносаралық келісім.*

Ұлттық тәрбие – ұлт болып қалыптасу, болашақта әлемде тендесі жоқ ел болуға, ел бола тұрып келешек ұрпағымызды өз еліне, ұлтына, тіліне, дінімізге деген құрметпен қарауларын түп саналарына жеткізе отырып, ұлан ғасырдан келе жатқан бабаларымыздың келешек ұрпаққа мұра етіп қалдырған, ол ұлттық тәрбиенің құндылықтарын, ұлттық мәдениетін, әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерін қолдана отырып келешек ұрпаққа тәрбие берілетін болса, онда рухы асқақ, іргесі берік ел болуымызға сенімдімін, және бұл тарихты білуге басты назар аудару.

Ұлттық мәдениет – бұл ұлттың материалдық және рухани құндылықтарының жиынтығы, сонымен қатар белгілі бір этникалық қауымдастық жүзеге асыратын табиғатпен және әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесудің негізгі тәсілдері [1].

Ұлттық мәдениет қоғамның, әскеріміздің, жоғары әскери оқу орындарының қызметінде, сондай-ақ ұлттық дәстүрлерде, рухани құндылықтарда, ойлау қабілеттері мен көзқарастарында, моральдық нормаларда, тұлға аралық және топаралық мінез-құлық пен өзін-өзі көрсетудің сараптау жүйелері мен үлгілерінен, оның ерекшеліктерінен көрінеді, тілі мен өмір салты.

Жеке адамның өз ұлтының ұлттық мәдениетін қабылдауы оның өзіндік санасының, әсіресе ұлттық өзіндік санасының қызмет етуінің негізгі нәтижесі болып табылады [1].

Ғалымдар атап өткендей: өз мәдениетінің құндылықтарын сіңіру және тану, оларды іс жүзінде ұстану–өз болмысын сақтау және сонымен бірге идеалды болашаққа даму және алға жылжу, құндылықтар мен дәстүрлерді сақтау, факт, болашақта өзін-өзі сақтау[2].

Ұлттық мәдениеттің маңызды құрамдас бөліктері:

1) тарихи әлеуметтік өткен, 2) адамдардың өмірі мен қызметін ұйымдастырудың түрлері мен нысандарында, олардың өзара қарым-қатынастарында, сондай-ақ олар жасайтын материалдық және рухани құндылықтарда көрінетін қоғам дамуының белгілі бір деңгейі; 3) қызметтің немесе өмірдің нақты бағыттары (еңбек мәдениеті, саяси мәдениет, көркем мәдениет, музыкалық мәдениет және т.б.); 4) адамдар қызметінің объективті нәтижелері (машиналар, құрылымдар, білім нәтижелері, өнер туындылары, моральдық-құқықтық нормалар және т.б.); 5) іс-әрекетте іске асырылатын адамның күштері мен қабілеттері (білім, қабілет, дағды, интеллект деңгейі, адамгершілік-эстетикалық даму, дүниетаным, адамдар арасындағы қарым-қатынас әдістері мен формалары); 6) ұлттық тіл. Соңғысына ұлт тілі, оның даму процесінде пайда болған тіл болмысының бірнеше формаларының жүйесі: әдеби тіл (ауызша және жазбаша формалар), тілдің ауыз екі сөйлеу түрлері мен диадектер жатады. 7) әлеуметтік нормалар, ойлау және мінез-құлық ережелері (дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, діндер) [3].

Адамды өзі өскен, өскен этникалық орта жасайды. Ол – мәдениеттің бірден-бір иесі. Ал адам этникалық болған соң, мәдениет те сондай. Оның үстіне этникалық мәдениет мәдени болмыстың бірден-бір тарихи формасы болып табылады [4].

Қазіргі уақыттағы жастардың, келекшек ұрпақтын болашағы үшін тәрбие мәселесі өте маңызды. Болашағымызды және қоғамымызды келешекте дұрыстайтын рухани күш ол ұлттық тәрбие.Ұлттық тәрбиені ұйымдастыру теориялық және тәжірибелік ізденістерді қажет етеді.

«Әдіснама» (грек тілінің «methodes» - зерттеу жолы , таным, ілім , білім дегенді білдірсе, «logos» - ұғым дегенді білдіреді) – «әдіс туралы ғылым» деген мағынаны береді . «Метод» (әдіс) термині тікелей нақты бір нәрсеге жол ретінде анықталады, яғни методология мағынасы бір жағынан бір нәрсені тану туралы ғылым болады. Сондықтан әдіснама – зерттеу үдерісі туралы ілім ретінде де түсіндіріледі.

Бүгінде әдіснаманы төмендегідей түсіндіруге болады:

1) теориялық және практикалық іс-әрекеті ұйымдастырудың және құрудың қағидалары мен тәсілдерінің жүйесі, сонымен бірге жүйені зерртеу;

2) ғылыми таным әдісі туралы ілім;

3) кез келген ғылымда қолданылытын әдістердің жиынтығы [5, 34].

В.А.Штоффтың айтуынша «кең философиялық мағынадағы әдіснамадан айырмашылығы басты назар әдіснамалық рөлді талдау мен эвристикалық мәндегі, нгізінен, онтологиялық қағидалар, заңдар және категориялар құрайтын тар мағынадағы ғылым әдіснамасы гносеологиясының бөлігі болып табылады. Ол ғылыми тану теориясын құрайды және ғылымға тән алуан түрлі

өзара байланысқан форма мен көріністердегі танудың күрделі үдерісі зандылықтарын зерттеуге бағытталған».

Ұлттық тәрбиенің әдіснамасы өзіне төмендегілерді енгізеді:

1) білімнің құрылымы мен қызметі туралы ілім;

2) әдіснамалық мағыналы түйінді, фундаментальды, философиялық теориялар; тұжырымдамалар, болжамдар;

3) таным әдістері туралы ілім [5, 35].

Л.Н.Гумилев Көне түрікер еңбегінде этнос – адамдар қауымдастығы, биологиялық бірлестігі, бір этносты біріктірген нәрсе этникалық стереотип, ол бір ұрпақтан екіншісіне шартты рефлекс түрінде дәстүр негізінде беріледі. Этносттың өзегі – дәстүр деп жазады [5, 41].

С.И.Ожегов сөздігінде ұлт ұғымының екі түсініктемесі беріледі:

- тарихи құрылған адамдар қауымдастығы, тілдің ортақтығы;
- мемлекет, ел [5, 41].

Қазіргі уақытта елімізде ұлттық тәрбиенің әсер ету жүйесі кенейе түсуде. Ұлттық тәрбиенің негізін дұрыс қалай білу, қолда бар күштің дұрыс бағытта болуы, қолда бар күш ол жастар. Жастар деп Қазақстан Республикасының он төрт жастан жиырма тоғыз жасқа дейінгі азаматтарын айтуға болады. Жастар - бұл болашақтың «мәңгі қозғалтқыш күші». Сондықтан да Қазақстаннын болашаққа барар жолы жастардың даму-деңгейіне, олардың мүмкіндіктері мен құндылықтарға ұмтылысына, мемлекеттің экономикалық, саяси және қоғамдық өміріне қатысу дәрежесіне тікелей байланысты. Жастарды - бұл болашақтың «мәңгі козғалтқыш күші» деп атауымызға болады. Сондықтан да Ұлттық ұлан әскери бөліністеріндегі және жоғары әскери оқу орындарындағы әскери қызметшілерге, курсанттарға тәрбие беруде, оқытуда, оларға тек ұлттық тәрбиенің және тіл мәдениетінің негізгісімен таныстыра, олардың келешекте ұрпақтан ұрпаққа жалғасатындай, еліміздің ұлт болашағын ойлайтын, түп саналарына ұлттық құндылықтары қалыптасқан тұлға ретінде тәрбиелеу қазіргі уақытта маңызды мәселелердің бірі.

Осыған байланысты ұлттық тәрбие адам тәрбиесі бойынша ғылым болғандықтан, ел қорғандарын этно әллеуметтік – мәдени тұрғыда өмірге және талаптануға, еңбек етуге дайындау, сондай-ақ оларға қоғамдық тарихи тәжірибелерді үйрету, көрсету үрдісі болуы қажет.

Қазақ әдебиетінің жарық жұлдызы Мағжан Жұмабаевтың «Ұлт тәрбиесі баяғыдын бері сыналып келе жатқан тақта жол болғандықтан, әрбір тәрбиені сөз жоқ ұлт тәрбиесімен таныс болуы тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуы міндетті дегені бала бойында ең алдымен ұлттық тәрбие сіңірмей білім берем деуі әурешілік болады дегенді аңғартады» - дейтін сөзі бар.

Педагогика еңбегінде бұл ойын былайша өрбітеді: Балаға тәрбие бергенде әрбір тәрбиешінің алдымен қолданатын жолы - өз тәжірибесі. Яғни бала күнде өзі қандай тәрбие алған, һәм баланы бұрын өзі қалай тәрбие қылған. Міне, осы жолмен жүреді. Әрине, бұл жолды тіпті қисық жол деуге болмайды. Қисық болу былай тұрсын, тәрбие туралы әрбір тәрбиешінің өз тәрбиесі - аса

қымбат нәрсе. Адамның өз тәжірибесі - жүріп кеткен жолы. Ол жолдың жақсы-жаман жағы көз алдында сайрап тұр. Істегеннен көрген анық. Көргеннен бастан кешкен анық. Бұл – бір.

Екінші, әрбір тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті. Бірақ, ұлт тәрбиесін, ұлттың тәрбие жолында ұстаған жолын түгелімен дұрыс деуге болмайды. Ұлт тәрбиесінің жақсылық жағы көп болған сықылды, жамандық жағы да көп.

Жоғарыда айтқаннан көрінеді, балаға шын дұрыс тәрбие беру үшін, тәрбиешінің өз тәжірибесі, һәм ұлт тәрбиесімен таныс болуы жетпейді екен. Бұлар - бірбеткей шикі тәжірибелер. Бұлар сыннан өткізіліп, пісірмеген күйде берік негіз бола алмайды. Бұлардың арасынан жақсы-жаманын, алтын мен мысын тізіп ала білу үшін тәрбие майданында шабылып ысылған тарландардың тәжірибелерімен, түрлі ұлттан түрлі заманда шыққан тәрбие ғалымдарының ойларымен, қысқасы, тәрбие туралы дұрыс жолға түсіретін шын тәрбие дәнімен, яғни педагогикамен жақсы таныс болу керек [6].

Ұлттық ұланда ұлттық тәрбие мен тіл мәдениетін дамыту және әскеріміздегі жастарды ұлттық идеологияға бағыттау – еліміздің рухани қауіпсіздігін, ұлттық бірегейлігін сақтау мен нығайтудың маңызды құрамдас бөлігі.

Бұл бағыттағы негізгі мәселелер мен даму тәсілдерін төмендегідей топтастырдық:

1. Ұлттық тәрбиенің өзекті мәселелері

• Жаһандану ықпалы: Жастар арасында шетелдік мәдениетке еліктеу ұлттық құндылықтардың көмескіленуіне әкелуі мүмкін.

• Дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтардың әлсіреуі: Тарихи сана, батырлық рух, отансүйгіштік сияқты қасиеттердің жеткілікті деңгейде насихатталмауы.

• Оқу-әдістемелік базаның жеткіліксіздігі: Әскери-патриоттық тәрбие беру бағытында қазақ тіліндегі сапалы әдістемелік материалдардың тапшылығы сондай-ақ әр түрлі іс шараларда қазақ тілінде сөйлемеулері.

2. Тіл мәдениетін дамытудағы кедергілер

• Қазақ тілінің қолдану аясын шектеу: Көп жағдайда әскери салада ресми іс-қағаздар, оқыту материалдары орыс тілінде ұсынылады.

• Мамандардың тілдік даярлығының әркелкілігі: Қазақ тілін еркін меңгермеген офицерлер мен қызметкерлердің үлесі әлі де жоғары, білседе өзіміздің тілімізде аз сөйлеуі.

3. Шешу жолдары мен ұсыныстар

• Ұлттық тәрбие бойынша арнайы бағдарламалар: Мысалы, «Тарихыңды таны – болашағыңды бағала» секілді әскери-патриоттық жобалар арқылы тарихты, тұлғаларды насихаттау.

• Қазақ тіліндегі әскери терминологияны дамыту; Арнайы глоссарийлер мен әскери-оқу құралдарын әзірлеу.

• Мәдени-ағартушылық шаралар: Ұлттық мерекелер, салт-дәстүрлерге негізделген іс-шараларды жиі өткізу.

• Әскери қызметшілердің тілдік біліктілігін арттыру курстары: Мемлекеттік тілді меңгеруді ынталандыратын жүйе қажет (қосымша ұпай, көтермелеу).

• Медиа және әлеуметтік желілерді пайдалану: Ұлттық ұланның медиа ресурстарында ұлттық мазмұндағы контенттің үлесін арттыру.

4. Жақсы тәжірибелер

• Ұлттық ұлан академиясында тілдік даярлық кафедрасы жұмысының белсенділігі;

• Патриоттық ән фестивальдері, батырлар жырын оқу байқаулары, қазақтың ақын жазушыларының өлендерін мәнерлеп оқу сияқты тәрбиелік іс-шаралар өткізілуі.

Ұлттық тәрбие – рухани жаңғырудың негізі. Ол келешек ұрпақты ұлттық болмыста тәрбиелеу арқылы олардың бойында патриотизм, елге деген сүйіспеншілік, тарихымызға деген құрмет сияқты қасиеттерді қалыптастырады. Құндылықтарды сақтаушы, ұлттық тәрбие халықтың тілі, ділі, діні және дәстүрлерін сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізудің кепілі болып табылады. Жеке тұлғаны қалыптастыру. Жастардың әскери қызметшілердің бойына ұлттық сананы, ізгілік пен адамгершілікті сіңіру арқылы толыққанды тұлғаны қалыптастырады. Қоғамның тұрақтылығы мен дамуының негізі.

Ұлттық тәрбие арқылы ұрпақтар сабақтастығы қамтамасыз етіліп, елдің болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін ел қорғандары тәрбиеленеді.

Қазақ елінің батыры Бауыржан Момышұлының «Ұлттық, рух пен ұлттық патриотизм – бұл ұлттың ішіндегі жеке адамның асыл бесігі мен қасиеті» деген нақыл сөзінде айтылғандай, Ұлттық ұланның әскери бөліністеріндегі және жоғары әскери оқу орнындарында қызметтерін атқарып жүрген, сондай-ақ білім алып жатқан курсанттар олар болашақ әскерлеріміздің құраушысы, білікті де дағдылары жоғары мамандар иесі, ұлттық тәрбиенінің құндылықтары мен бірге тәрбиелей отыра келешекте болашағы бар, жауапты, өзінің еліне, жеріне жанашыр ұландарды, азаматтарды дайындауға болады. Сондай-ақ осы ел қорғандары қызмет барысында қызмет атқарып жүрген жерлерінде де сол ортаның тәрбиесіне де әсерін тигізеді деп ойлаймын. Әскеріміздегі сардарлар жақсы тәрбие алатын болса, солардың тәрбиелері қызметтерінен кейін ол отбасыларына да керегі болар. Осы құндылықтарды бойларына сіңіріп тәрбие алатын болса, келешекте ұрпағымыз елімізді дамытып кемелдендіріп, берік ел болуымызға неге болмасқа.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. Крыско В.Г. Этнопсихологиялық сөздік., 1999. - 343 б.
2. Губбиева З.О., Есина Т.А. Мәдениеттану: Гуманитарлық жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық. Тула Л.Н. атындағы Тула мемлекеттік педагогикалық университеті. Толстой, 2008.-334 б.
3. Ұлттық мәдениет және оның негізгі компоненттері: Ozd.ru/kultura_i_iskusstvo... көшірмесі.
4. Чернявская Ю. Халық мәдениеті және ұлттық дәстүрлер www.gumer.info/ bibliotek Buks/Culture/Chern/10.php).
5. Пірәлиев С.Ж, Иманбаева С.Т., Төлеубекова Р.К. Ұлттық тәрбие, Оқу құралы, Алматы, 2015.-219 б.
6. Жұмабаев М., «Педагогика» , Нұр-Сұлтан, 2022. -160 б.

REFERENCES

1. Krysko V.G. Etnopsihologialyq sözdık., 1999. - 343 b.
2. Gubbieva Z.O., Esina T.A. Mädeniettanu: Gumanitarlyq joğary oqu oryndarynyñ studentterıne arnalğan oqulyq. Tula L.N. atyndağy Tula memlekettık pedagogikalyq universitetı. Tolstoi, 2008.-334 b.
3. Ūlttyq mädeniet jäne onyñ negızgı komponentterı: Ozd.ru/kultura_i_iskusstvo... köşırmesı.
4. Chernävskaia İu. Halyq mädenietı jäne ūlttyq dästürler www.gumer.info/ bibliotek Buks/Culture/Chern/10.php).
5. Pıräliev S.J, İmanbaeva S.T., Töleubekova R.K. Ūlttyq tärbie, Oqu qūraly, Almaty, 2015.-219 b.
6. Jūmabaev M., «Pedagogika» , Nūr-Sūltan, 2022. -160 b.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЯЗЫКОВОЙ КУЛЬТУРЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

КЕМЕЛБЕКОВ К.Н.

магистрант академии Национальной гвардии Республики Казахстан, Петропавловск Электронная почта: kanat-kemelbekov@mail.ru.

Аннотация: *В статье я представляю информацию о сущности национальных ценностей. В Национальной гвардии считают, что развитие национального образования и языковой культуры, ориентация молодежи нашей армии на национальную идеологию важны для сохранения и укрепления духовной безопасности и национальной идентичности страны.*

Ключевые слова: *Национальная культура, социальные нормы, методология, метод, онтологические принципы, фундаментальные, философские теории, аксиологический смысл, этнос, нация, религия, межэтнические отношения, межэтническое согласие, народная педагогическая этика.*

THE PROBLEM OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL EDUCATION AND LANGUAGE CULTURE WITHIN A NATIONAL SCOPE

KEMELBEKOV K.N.
master student of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: kanat-kemelbekov@mail.ru.

Abstract: *In the article, I present information on the essence of national values. In the National Guard, it is considered that the development of national education and language culture and the orientation of the youth in our army to the national ideology is important for preserving and strengthening the spiritual security and national identity of our country.*

Keywords: *National culture, social norms, methodology, method, ontological principles, fundamental, philosophical theories, axiological meaning, ethnos, nation, religion, inter-ethnic relations, inter-ethnic harmony, folk educational ethics.*

*****

ҚР ҰҰ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ПӘНДЕРІ КАФЕДРАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫ ТАЛДАУ

КУШУМБАЕВА Г.У.[1], СЕЙСЕНАЛЫ А.Н.[2]
[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, жалпы білім беру пәндері кафедрасының оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі, Петропавл қ. E-mail: gulshad_27@mail.ru;
[2]курсант, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 4 оқу батальоны, 7 оқу ротасы 474 «к» тобының курсанты, г. Петропавловск. Email: gulshad_27@mail.ru

Аңдатпа. *Мақала қазіргі уақытта білім беруді цифрландыру саласындағы ең өткір мәселелерді қозғайтындығымен өзекті. Бұл мақалада ҚР ҰҰ Академия жалпы білім беру кафедрасының оқу процесін ақпараттандыру деңгейіне талдау жасалып, жағдайы қарастырылды. Талдау барысында кафедраның оқу процесін ақпараттандырудың төмен деңгейінің проблемалары мен себептері анықталды, сондай-ақ аталған проблемаларды шешу жолдары ұсынылды.*

Түйінді сөздер: *Академия, жалпы білім беру кафедрасы, ақпараттандыру, цифрландыру, цифрлық білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.*

Бүгінгі күні субъектілер арасындағы электрондық өзара іс-қимыл қағидаттарына негізделген цифрлық білім беру қазіргі әлемдегі дамудың жаңа жаһандық векторына айналып келеді.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 өкімімен бекітілді.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында Үкімет бес негізгі бағыт бойынша міндеттер қойды. Адами капиталды дамыту бағытында: Цифрлық экономика халықтың оның жемісін пайдалануға мүмкіндік беретін цифрлық дағдыларының болуын талап етеді. Бұл ретте қазіргі уақытта халықтың компьютерлік (цифрлық) сауаттылық деңгейі 76,2% -ды құрайды және оның таяу жылдары өсуі қажет. [1]

Әскери білім бағытына тоқталсақ, жеке жағдай ретінде - Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының (бұдан әрі - ҚР ҰҰ академиясы) жалпы білім беретін пәндер кафедрасы. Оқу процесін цифрландыруға байланысты көптеген әдіснамалық, экономикалық және ұйымдастырушылық мәселелер әлі шешілмеген. Аталған жобаны табысты ілгерілету үшін ақпараттық базалардың, сондай-ақ әскери оқу орындары басшылары мен оқытушылардың өздерінің де айтарлықтай дайындық жұмыстары жүргізілуде.

ҚР ҰҰ Академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының (бұдан әрі - ЖББП кафедрасы) оқу процесін цифрландыруды қарастырайық. ҚР ҰҰ академиясы бакалаврларды даярлау бағдарламасы бойынша жұмыс істейді.

2017 жылдан бастап ЖББП кафедрасы оқу процесін цифрландыруға кірісті.

Электрондық кітаптарға көшу - бұл «Электрондық ЖОО» бағдарламасында көрсетілген негізгі, міндетті ереже. Оның үстіне министр білім берудің жаңа деңгейіне көшуді барлық әскери ЖОО-дар міндетті түрде жасауы керектігін бірнеше рет атап өтті. [2]

Жаңа жүйе бойынша курсанттармен жұмысты уақытында бастау үшін бүгінгі таңда оқытушылар электрондық кітапханаларды, анықтамалықтарды, жарияланымдарды және басқа да ақпараттық материалдар белсенді түрде құрылуда. Бұдан басқа, мультимедиялық ақпаратты ауқымды дайындау және толықтыру жүріп жатыр.

Жаңашылдықтар айтарлықтай уақыт шығынын талап етсе де, көбінесе оқытушылардың жеке уақытын қажет етеді, бірақ нәтиже соған тұрарлық. Әңгіме, ең алдымен, басқа кафедралар мен әскери жоғары оқу орындарымен салыстырғанда артта қалмауы немесе қандай да бір кемшіліктері болмауы тиіс кафедрадағы білім беру процесі туралы болып отыр. Олай болмаған жағдайда бұл ҚР ҰҰ Академиясының болашағы мен дамуына айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

2020 жылы бүкіл әлемде орын алған пандемияны еске алайық. Кафедра оқытушыларына қысқа мерзімде қашықтықтан оқыту технологиясына (бұдан әрі - ҚОТ) көшуге тура келді. Осы салада практикалық тәжірибесі жоқ, ЖББП кафедрасы оқытушыларының жеке жинақталуының, ұйымдастырылуының арқасында қысқа мерзім ішінде сабақ өткізуге арналған интернет алаңы игерілді. Барлық сабақтар үзіліссіз және мерзімінде өтті, оқу материалдары курсанттарға қолжетімді электрондық форматта қайта өңделді. ҚОТ

процесінде курсанттардың ағымдағы білімін бағалауға арналған тесттер, сауалнамалар, сұрақ-жауаптар жаңаша әзірленді. Оқытушылар қандай да бір сабақ түрлерін өткізу әдістерімен, жаңалықтарымен бөлісті. Электрондық оқу материалдары аясында жинақтау жұмыстары жүргізілді.

Барлық электрондық оқу материалдары ҚР ҰҰ Академиясының электрондық кітапханасында орналасқан.

«ҚР ҰҰ Академиясының электрондық кітапханасы» интуитивті түсінікті интерфейске, беттерді қараудың екі тіліне (қазақ, орыс), Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан рәміздеріне ие. Дербес, құрылымдық ақпараттық құрамдас бөлікке бөлінген, компьютерлерде оқу компьютерлік сыныптарында, кітапхананың оқу залында бес компьютерде орналасқан, сондай-ақ жұмыс компьютеріне жергілікті желіден таңбаша арқылы орнатуға болады.

Материалдар мәтіндік, бейне форматта, презентация және фотосуреттер түрінде, электрондық тест қабықтары түрінде орналастырылған. Электрондық кітапхана базасы іс жүзінде цифрлық басылымдармен жасақталған.

Кітапхананың электрондық өнімдерінің кемшіліктері кейбір қолда бар материалдардың дәйексөздерді, кестелерді және басқа да элементтерді көшіруге бейім еместігі болып табылады. Бұл мәселені Академия баспаханасындағы оқу құралдарын, кітаптарды сканерлеу арқылы өз күшіңізбен шешуге болады. Сканерлеу кезінде электрондық оқулықтар мен оқу құралдарын одан әрі редакциялау үшін жарамды форматта сақтаған жөн.

Бүгінгі таңда ЖББП кафедрасының бір оқытушысына бір компьютер келеді. Білім беру процесінің мультимедиялық жабдықпен жеткілікті қамтамасыз етілмеуі кемшілік болып табылады.

Төменде ЖББП кафедрасының мультимедиялық жабдықпен қамтамасыз етілуі бойынша талдау келтірілген (№ 1 кесте).

ЖББП кафедрасының мультимедиялық жабдықпен жарақтандырылуын талдау

№1 кесте

Техника атауы	**Саны (бар болу фактісі бойынша)**
Мультимедиялық проектор	5
Көбейту-көшіру техникасы	8
Проекциялық экран	3

Қолда бар проекциялық экрандардан іс жүзінде барлық экрандар жаңартуды талап етеді. Мультимедиялық жабдықты талдаудан көріп отырғанымыздай, интерактивті тақта жоқ.

ЖББП кафедрасында болашақ офицерлердің дербес компьютерлермен (ДК) қамтамасыз етілуіне талдау жасаймыз. (2-кесте).

Курсанттардың дербес компьютерлермен қамтамасыз етілуін талдау

№2 кесте

ПК бөлу	Саны (бар болу фактісі бойынша)
Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кабинеттері	30 ДК

Дербес дайындық кезінде кафедра аудиторияларындада 100-ге жуық курсанттар қатысады. Курсанттардың дербес компьютерлермен қамтамасыз етілуін талдаудан бір компьютерге 3 курсант келеді. Алайда саны 30 дана компьютерлердің Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар курсын зерделеу бойынша тиісті бірнеше бағдарламаларға шыдамайтын және БҒМ талаптарына сәйкес келмейтін әлсіз техникалық сипаттамалары бар. [3]

Бұл мәселені шешуде нормативтік құжаттар негізінде техникалық құралдарды сатып алу бойынша тиісті сипаттамаларды әзірлейтін маман немесе ақпараттандыру жөніндегі бөлім талап етіледі.

ҚР БҒМ бұйрығына сәйкес Компьютерлік техникаға қойылатын ең төменгі талаптар

№3 кесте

№ р/с	Ресурс атауы	Ең төменгі талаптар
1.	**Ноутбук/Компьютер:**	
1.1	Ноутбук/компьютер экранының диагоналы	14°/21.5
1.2	ОС	Chrome OS, Win, Linux, Mac OS
1.3	процессоры	AMD/Celeron/Atom/Intel
1.4	Процессор/компьютер жиілігі	1.6 МГц/2.4 МГц
1.5	Ноутбук/компьютер процессор ядроларының саны	4/2
1.6	ЖЖҚ/RAM	8 ГБ
1.7	Жад жиілігі	1067-1333 МГц
1.8	Ноутбук/компьютер қатқыл дискі	64 Gb/128 Gb
1.9	Бейне процессоры	Intel HD
1.10	USE, Type-C	міндетті
1.11	HDMI/адаптер	қажет
2.	**Мобильді құрылғылар (планшет)**	8-10", рұқсат 1920-1200

Интерактивті тақтаға қойылатын ең аз талаптар

(тақта немесе экран, модульдер және панельдер, smart панелі, touch панелі)

Интерактивті сенсорлық дисплей оқытушы мен білім алушыға бір уақытта әртүрлі оқу материалдарымен және электрондық сабақтармен жұмыс істеуге мүмкіндік беруі тиіс. Интерактивті дисплей маркерлермен жанасуға да, саусақпен басқаруға да жауап беруі тиіс.

Техникалық сипаттамалары:

1). Жүйелік талаптардың жалпы сипаттамалары;

2). Диагоналі: кемінде 75 дюйм;

3). Корпус материалы: металл;

4). Бір мезгілде жанасу саны: кемінде 20;

5). Дисплейдің ажыратымдылығы: кемінде 3840*2160;

6). Шыны түрі: кемінде 4 мм, шыңдалған жарқырауға қарсы шыны;

7). Оқу технологиясы: Инфрақызыл технология;

8). Динамиктер: кемінде 2х15 Вт орнатылған;

9). Жанасуға жауап беру жылдамдығы: 8 м/с аспайды;

10). Байланыс құралдары кемінде Wi-fi 802.11ac;

11). Операциялық жүйе: iOS немесе 8.0 нұсқасынан төмен емес Android;

12). Енгізу-шығару порттары:

Сыртқы жағында: кемінде HDMI input*2, Ethernet*RJ45, VGA* 1, Touch Port*1, HDMI OUT*1, VGA AUDIOIN*1, Display Port*1, USB 3.0*2, 1* RS232 порттары антенналарды қосу кемінде 2 дана;

Алдыңғы жағында: кемінде 2*USB 3.0, 1*HDMI input, 1*Touch USB;

13). Жиынтығы: жиынтықта қабырғаға бекітуге арналған кронштейн, нұсқағыш - 1 дана, маркер - 1 дана болуы тиіс. [3]

Кіріктірілген компьютер - 1 дана.

1). Процессор: кемінде 4 ядро;

2). Жады: кемінде 4гб;

3). Қатқыл диск: кемінде 120 Gb SSD түрі;

4). Енгізу-шығару порттары: кемінде 1*HDMI, 2*USB 3.0, 1*RJ45, audio in*1, mic in*1;

5). Операциялық жүйе: Chrome OS, Win, Linux, Mac OS немесе басқа да ОЖ бағдарламалық жасақтамамен үйлесімді.

Бағдарламалық қамтамасыз етудің функционалдық сипаттамалары:

1). Интерактивті панельдің сенсорлық экранымен жұмыс істеу және басқару;

2). Мынадай қимылдарды тану: бір рет жанасу/басу, екі рет жанасу/басу, бір рет жанасу/екі саусақпен басу, екі рет жанасу/екі саусақпен басу. Жоғары/төмен/оңға/солға шайқау, басу және сүйреу, басу және тарту, екі саусақпен түйістіру;

3). 3D нысандарды айналдыру, 3D нысандарды ұлғайту үшін қимылды тану, 3D нысандарды және оның құрамдастарын кемінде 360 градусқа айналдыру, экранның жұмыс кеңістігінде жылжыту;

4). 3D объектілер мен олардың құрамдас бөліктерін ұлғайту және азайту функциясының болуы;

5). Сабақ жоспарын жасау функциясы бар. Пайдаланушы редактор режимінен пайдаланушы режиміне және керісінше ауысу мүмкіндігіне ие болуы тиіс;

6). Дәрістік слайдтарды жасау және өз жұмыстарын жергілікті компьютерде сақтау мүмкіндігіне ие болу. Бір слайдтан екіншісіне ауысқан кезде бағдарламалық қамтамасыз ету слайдтар мен 3D объектілерді автоматты түрде синхрондау мүмкіндігіне ие болуы тиіс (орналасу, түрі, белгісі);

7). Лекциялық слайдтарда жауаптары әртүрлі пайдаланушылар үшін тест сұрақтарын жасау мүмкіндігінің болуы;

8). 3D нысандардың түстерін өзгерту мүмкіндігі болуы;

9). Интерактивті тақтаның кірістірілетін компьютеріне орнатылу;

10). Интерактивті тақтада бұрмалаусыз көріну және жұмыс істеу;

11). Интерактивті панелі немесе саусақтары бар жиынтықта жеткізілетін нұсқардың көмегімен басқару;

12). Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде интерфейстің және барлық оқыту контентінің болуы. [3]

Осылайша, біз ҚР ҰҰ Академиясы ЖББП кафедрасының ақпараттандыру деңгейі білім беру процесіне қойылатын заманауи талаптарға сәйкес келмейтінін және ЖББП кафедрасын ақпараттандыру процесін түпкілікті аяқтау үшін неғұрлым сауатты тәсілді қажет ететінін көріп отырмыз.

Мұны мынадай себептермен түсіндіруге болады:

- кафедраны ақпараттандыруды дамыту үшін қаржылық және материалдық-техникалық қолдау деңгейінің жеткіліксіздігі;

- өзінің қазіргі заманғы электрондық кітапханасын құруға мүмкіндік беретін оқу әдебиетін цифрлауға арналған заманауи жабдықтың жоқтығы;

- есептеу техникасы, бағдарламалық өнімдер паркі төмен қарқынмен жаңартылуда, оқу процесінен алып тастау және есептен шығару үшін ДЭЕМ-ның қызмет ету мерзімі 7 жылды құрайды, ал бағдарламалық-аппараттық құралдар мен жүйелерді жаңғырту айлармен есептеледі.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы (01.10.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен);

2. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің әскери, арнаулы оқу орындарының ақпараттық жүйелері мен интернет-ресурстарына қойылатын талаптарды бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2016 жылғы 13 қаңтардағы № 21 бұйрығы;

3. «Білім беру ұйымдарынды пайдаланылатын бағдарламалық-ақпараттық кешенге және қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз етуге қойылатынең аз талаптарды айқындау туралы» Қазақстан Республикасы Білім Министлігінің 2020жылғы 2 наурыздағы № 79 бұйырығы.

REFERENCES

1. Postanovlenie Pravitel’stva Respybliki Kazahstan ot 12 dekabrya 2017 goda № 827 \ ”Utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy\”Cifrovoj Kazahstan\” (s izmeneniyami I dopolneniyami po sostoyaniyu 01.10.2020);

2. Prikaz Ministra vnutrennih del Respybliki Kazahstan ot 13 yanvarya 2016 goda №21

3. Prikaz Ministra obrazovanya I nayki Respybliki Kazahstan ot 2 marta 2020 g. 79 “Ob opredelenii minimaln’nyh trebovanij k programmno-apparatnomu kompleksu I prikladnomu programmnomu obespecheniyah obrazovaniya.”

АНАЛИЗ ЦИФРОВИЗАЦИИ КАФЕДРЫ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН АКАДЕМИИ НГ РК

КУШУМБАЕВА Г.У.[1], СЕЙСЕНАЛЫ А.Н.[2]

[1]магистр, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: gulshad_27@mail.ru;

[2]курсант 1 курса АкадемиИ Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Аннотация. *Статья актуальна тем, что затрагивает наиболее острые, на данный момент, вопросы в области цифровизации образования. В данной статье производен анализ уровня цифровизации учебного процесса кафедры общеобразовательных дисциплин Академии НГ РК. В ходе анализа выявлены проблемы и причины низкого уровня информатизации учебного процесса кафедры, а также предложены пути по решению перечисленных проблем.*

Ключевые слова: *Академия, кафедра общеобразовательных дисциплин информатизация, цифровизация, цифровое образование, информационно-коммуникационные технологии.*

ANALYSIS OF THE TYPEIZATION OF THE CAFEDRA OF GENERAL DISCYPLES OF THE AKADEMIA OF THE NATIONAL GUARD OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

KUSHUMBAEVA G.U.[1], SEJSENALY A.N.[2]

[1]master, lecturer of the Department of General Education, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk, E-mail: gulshad_27@mail.ru;

[2]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. *The article is relevant, because it touches on the most pressing issues in the field of digitalization of education at the moment. This article analyzes the level of digitalization of the educational process of the Department of General Education Disciplines of the Academy of NG RK. During the analysis, the problems and causes of the low level of informatization of the educational process of the department were identified, as well as ways to solve these problems were proposed.*

Keywords: *National Guard Academy, Department of General Education Disciplines, informatization, digitalization, digital education, information and communication technologies.*

*****

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО. ЛЕКСИКА.

МАНХАНОВА Г.К.
старший преподаватель кафедры языков Национального университета обороны Республики Казахстан, г. Астана. E-mail: Galiya.mk@mail.ru

Аннотация. *Статья посвящена методике преподавания русского языка как иностранного с акцентом на лексический аспект обучения. В работе рассматривается роль лексики во взаимодействии с грамматикой и фонетикой как ведущего средства речевого общения.*

Автор подробно описывает задачи преподавателя при работе с лексикой, включая семантизацию слов, обучение правильному произношению и письму. Особое внимание уделяется методам усвоения лексического материала: составлению лексических карт, развитию языковой догадки, работе со словообразовательными моделями.

В статье также рассматриваются факторы, облегчающие и затрудняющие усвоение иноязычной лексики, и подчеркивается важность овладения необходимым лексическим запасом для успешного чтения специальной литературы. Автор отмечает неразрывную связь между преподаванием языка и ознакомлением обучающихся с культурой, историей и традициями народа.

Ключевые слова: *методика преподавания, обучение иностранных военнослужащих русскому языку как иностранному, преподавание русского языка как иностранного, русский язык как иностранный.*

Русский язык как иностранный. Лексика. Понятие русский язык как иностранный (РКИ) в качестве термина стал использоваться во 2-ой половине XX столетия в связи с широким развитием практики обучения иностранных обучающихся.

Русский язык является одним из мировых языков наряду с другими языками, как английский, немецкий, французский, китайский, японский и др.

В связи с развитием мировых интеграционных процессов концепция многоязычия становится все более важной и актуальной, а стремление жителей планеты овладеть одним или несколькими иностранными языками, чтобы использовать их для общения и взаимного понимания, проявляется все активной.

Овладение новыми способами выражения мыслей способствует совершенствованию человека как многоязычной личности, а овладение

культурой другого народа ведет к формированию толерантности и уважения к национальной самобытности и культурному многообразию.

Преподавание русского языка как иностранного за рубежом имеет свои специфические особенности. В большинстве университетов этот язык изучается как второй или третий иностранный язык, т.е. он присутствует в системе обучения как факультативный язык. Обычно студенты гуманитарных или технических специальностей изучают два иностранных языка, один из которых, как правило, английский, и один или два – факультативные. На изучение факультативных языков отводится небольшое количество часов. Так как язык изучается в условиях отсутствия языковой среды, общение на изучаемом языке возможно лишь на занятиях или с русскоговорящими сотрудниками университета, знакомыми, друзьями и др. Занятия по речевой практике проводятся, но их оказывается недостаточно. Методические принципы ведения занятий часто основываются на представлении, что главная цель – обучение студентов грамматике и чтению. Зарубежный преподаватель РКИ должен стремиться к тому, чтобы его обучающийся не только овладел грамматикой и научился читать, но и стал говорить на изучаемом языке и научился воспринимать речь на слух.

Русский язык как учебный предмет, в задачу входит обучение иностранцев, призван формировать новую языковую личность, рассматриваемую как многокомпонентную систему, освоившую или осваивающую тот или иной язык и обладающую определенными языковыми способностями, которые формируются в процессе освоения языка с учетом тем, ситуаций и сфер общения.

РКИ воспринимается иностранным обучающимся через призму родного языка, поэтому процесс взаимодействия языковых систем, речевых механизмов и воздействия родного языка вызывает явление, получившее название интерференция, которая выражается в отклонениях от нормы и системы изучаемого языка под влиянием родного. Однако в РКИ можно обнаружить и общие языковые явления, возникающие в силу совпадений систем родного и изучаемого языков, что оказывает положительные влияние на усвоение системы, нормы и закономерностей изучаемого языка.

Методика обучения РКИ включает не только основы обучения языковым знаниям, умениям и речевому общению, но и знакомит преподавателей с методами извлечения из языковых единиц национально-культурной семантике, а также с основными закономерностями межкультурной коммуникации.

Преподаватель РКИ должен обладать высоким уровнем профессионализма. С первых шагов он должен проявлять умение преподавать, умение организовать работу в аудитории всех обучающихся. Он в своей работе должен научиться использовать современные научные исследования и анализировать свой опыт. Со временем ему необходимо выработать свой стиль преподавания, овладеть методиками тестирования и оценки знаний обучающихся, развить социокультурные фоновые знания и способность

передавать их обучающимся. Поэтому он обречен на постоянное повышение квалификации. Его знания, опыт, способность творить входят в уровни профессионализма, и, что еще более важно, все это должно быть окрашено эмоциональным опытом, соединенным с системой общечеловеческих ценностей.

Характер педагогического управления должен постоянно меняться. Так как преподавателю часто приходится иметь дело с представителями различных культур, он должен проявлять гибкость в реализации моделей обучения, ориентируясь не только на национально-культурные, но и на индивидуально-психологические особенности личности обучаемых.

Цели деятельности преподавателя РКИ часто диктуются социальным заказом, который необходимо учитывать при обучении иностранцев, поэтому система обучения не может быть жестко регламентирована, она носит вероятностный характер и должна учитывать цели, которые ставит перед собой и желает реализовать обучающийся.

В своей деятельности преподавателю РКИ необходимо учитывать национальные, культурные и педагогические традиции обучаемых, особенности родного языка, не ломая привычных стереотипов, приобщать к отечественной методике обучения и к русской культуре.

При обучении любому иностранному языку необходимо изучать лексику, так как именно лексика, взаимодействуя в речи с грамматикой и фонетикой, является ведущим средством речевого общения в устной и письменной формах.

Иностранцы учатся произносить и писать слова, встречаются с лексикой, читая тексты или слушая поступающую информацию. Поэтому слово изучается не изолированно, а во взаимодействии с другими словами в составе предложения или текста.

Работа по лексике сочетает в себе работу по фонетике и грамматике, так как все аспекты языка связаны друг с другом и обслуживают все виды речевой деятельности. Обучающийся должен воспринимать слово через как можно большее число каналов: зрительный, слуховой, тактильный и др.

Преподаватель-практик решает в группе несколько основных задач. Он обучает:

- понимать значение слова, т.е. семантизировать его;
- слушать и слышать, как слово произносится преподавателем, диктором, друзьями и др.;
- самого обучающегося произносить слово правильно;
- правильно записывать слово.

При организации лексического материала надо учитывать возможные трудности его усвоения. В процессе узнавания и понимания слов иностранными обучающимся большие затруднения может вызывать графическое сходство слов, например, *пробить – пробыть, забытый – забитый.* Это связано с внутриязыковой интерференцией. Важно обучать иностранных обучающихся приемам языковой догадки, способствующим

облегчению и ускорению понимания читаемого (слушаемого). Для успешного овладения приемами догадки на основе законов словообразования русского языка необходимо научить иностранцев анализировать целый комплекс данных, сопоставлять известное с неизвестным, используя различные виды переноса. Овладение продуктивными словообразовательными моделями как схемой образования производных значительно облегчает и ускоряет понимание незнакомых слов. Обучающийся в ходе выделения и перераспределения знакомых элементов в слове получает возможность формировать новые связи, которые способствуют его дальнейшей аналитико-синтетической деятельности.

Большое значение имеет самостоятельная работа обучаемых по составлению лексических карт, так как лексика больше других уровней языка предполагает самостоятельное изучение. Обучение студентов составлению лексических карт благоприятствует непроизвольному запоминанию, так как формирование групп лексики под разными углами зрения способствует возникновению разнообразных ассоциативных связей слов. Психологами доказано, что самостоятельно составленный план действия более эффективен, чем заданный, а лексическая карта является именно таким планом.

Обычно при обучении составлению карты задаются лексические единицы группы (узловое слово или узловые слова), а студенты должны дописать к каждой единице наиболее употребительные словосочетания. Приведем примеры заданий по составлению карт лексических сочетаний и варианты их выполнения.

1. Задание. Запишите все возможные существительные, с которыми может сочетаться глагол *слушать.*

Слушать (что?) *музыку*
радио
объявление
лекцию
сказки

2. Задание. Подберите как можно больше прилагательных, с которыми может сочетаться существительное *погода.*

Погода *чудная*
ясная
тихая
пасмурная
ненастная

Таким образом, заполненная карта показывает возможные сочетания конкретной лексемы.

Выполнение такой работы создает благоприятные условия не только для запоминания лексики, но и для ее употребления в речи. Обучающийся пользуются лексическими картами в качестве опорного материала для выполнения неречевых и речевых упражнений, карты облегчают повторительную работу.

Научиться читать литературу по специальности для получения нужной информации с минимальным использованием словаря – вот основная задача, которая стоит перед подавляющим большинством людей, берущихся за изучение иностранного языка.

Основной предпосылкой успешного решения этой задачи является накопление необходимого лексического запаса. Согласно данным статистической лингвистики, 3500-4000 наиболее часто употребляемых слов покрывают 96 – 96,5% текста большой протяженности. Поэтому можно принять, что знание этих 3500 – 4000 слов обеспечит возможность чтения литературы с минимальным использованием словаря, когда в тексте будет встречаться не более 4% незнакомой лексики.

Факторы, облегчающие и затрудняющие усвоение слова. Основными факторами, облегчающие усвоение иноязычного слова, являются: а) небольшая длина слова (считается, что короткие слова усваиваются легче, хотя запоминаются менее прочно, чем длинные); б) конкретность семантики слова (слова конкретной семантики усваиваются легче, чем слова абстрактной семантики); в) словообразовательная производность; г) отсутствие у слова методически значимых особенностей на фоне родного языка обучающихся, т.е., его нулевая констрастивная ценность; е) сходство слова по звукозвучанию и значению со словом родного языка обучающихся; ж) интернациональный характер слова; з) отсутствие многозначности или ее неконстративный характер.

Главными факторами, затрудняющими усвоение иноязычной лексики, являются свойства, противоположные перечисленным, а именно: а) большая длина слова; б) абстрактность семантики слова; в) словообразовательная затененность (непрозрачность); г) наличие у слова разного рода внутриязыковых особенностей; д) наличие у слова методически существенных особенностей на фоне родного языка.

Заключение

Вся учебная работа над лексическим аспектом речи рассчитана на то, что слова иностранного языка в конце концов перестают быть для обучающегося только элементами учебника (текстов и упражнений), а начинают жить в его сознании самостоятельно, обеспечивая возможность выражать свои мысли и понимать сказанное другими людьми. Когда это происходит, можно говорить о том, что обучающиеся владеют лексическим материалом.

Преподавание русского языка неотделимо от ознакомления обучающихся с культурой, историей, обычаями и традициями народа. В связи с этим при обучении русскому языку реализуется еще одна цель – воспитательная. Обучающиеся в процессе обучения получают огромной важности страноведческие знания, знакомятся с российской действительностью, образом жизни россиян. Достоверный страноведческий материал учит их правильно понимать и оценивать современную действительность. Большая роль отводится в достижении этих целей внеаудиторной работе, которой преподавателю следует уделять должное внимание.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Л.С. Крючкова, Н.В. Мощинская «Практическая методика обучения русскому языку как иностранному». М.: Изд-во «Флинта», 2020.
2. И.П. Лысакова., Г.М. Васильева, С.А. Вишнякова «Методика обучения русскому языку как иностранному. Учебное пособие для вузов» 3-е изд., стереотип. – М.: Русский язык. Курсы, 2019.
3. Л.В. Московкин, А.Н. Щукин «Хрестоматия по методике преподавания русского языка как иностранного» 5-е изд., стереотип. – М.: Русский язык. Курсы. 2020.
4. Г.А. Китайгородская «Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам». М.: Изд-во Московского ун-та, 1986.
5. А.Ф. Колесникова «Проблемы обучения русской лексике». – М.: «Русский язык», 1977.
6. А.А. Леонтьев «Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному в свете тенденций современной советской педагогики и психологии» // Русский язык за рубежом. – 1979. - № Выпуск №3 (59)
7. Л.С. Крючкова «Интенсивный курс по развитию навыков устной речи. Русский язык как иностранный». – 3-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2005.

REFERENCES

1. L.S. Kryuchkova, N.V. Moshchinskaya «Prakticheskaya metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu». M.: Izd-vo «Flinta», 2020.
2. I.P. Lysakova., G.M. Vasil'eva, S.A. Vishnyakova «Metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu. Uchebnoe posobie dlya vuzov» 3-e izd., stereotip. – M.: Russkij yazyk. Kursy, 2019.
3. L.V. Moskovkin, A.N. SHCHukin «Hrestomatiya po metodike prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo» 5-e izd., stereotip. – M.: Russkij yazyk. Kursy. 2020.
4. G.A. Kitajgorodskaya «Metodicheskie osnovy intensivnogo obucheniya inostrannym yazykam». M.: Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1986.
5. A.F. Kolesnikova «Problemy obucheniya russkoj leksike». – M.: «Russkij yazyk», 1977.
6. A.A. Leont'ev «Nekotorye problemy obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu v svete tendencij sovremennoj sovetskoj pedagogiki i psihologii» // Russkij yazyk za rubezhom. – 1979. - № Vypusk №3 (59)
7. L.S. Kryuchkova «Intensivnyj kurs po razvitiyu navykov ustnoj rechi. Russkij yazyk kak inostrannyj». – 3-e izd. – M.: Flinta: Nauka, 2005.

ОРЫС ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ. ЛЕКСИКА.

МАНХАНОВА Г.К.
Қазақстан Республикасы Ұлттық қорғаныс университетінің тілдер кафедрасының аға оқытушысы, Астана қ. E-mail: Galiya.mk@mail.ru

Аңдатпа. *Мақала оқытудың лексикалық аспектісіне баса назар аудара отырып, орыс тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесіне арналған. Жұмыста сөйлеу қарым-қатынасының жетекші құралы ретінде грамматика мен фонетикамен өзара әрекеттесудегі лексиканың рөлі қарастырылады. Автор лексикамен жұмыс істеу кезінде мұғалімнің міндеттерін егжей-тегжейлі сипаттайды, соның ішінде сөздерді семантизациялау, дұрыс айтылу мен жазуды үйрену. Лексикалық материалды игеру әдістеріне ерекше назар аударылады: лексикалық карталарды құру, тілдік болжамды дамыту, сөзжасам модельдерімен жұмыс. Мақалада сонымен қатар шет тіліндегі лексиканы игеруді жеңілдететін және қиындататын факторлар қарастырылады және арнайы әдебиеттерді сәтті оқу үшін қажетті лексикалық қорды игерудің маңыздылығы атап өтіледі. Автор тілді оқыту мен білім алушыларды халықтың мәдениетімен, тарихымен және дәстүрлерімен таныстыру арасындағы ажырамас байланысты атап өтеді.*

Түйінді сөздер: *шетелдік студенттерге орыс тілін шетел тілі ретінде оқыту әдісі, орыс тілін шетел тілі ретінде оқыту, орыс тілі шетел тілі ретінде.*

METHODS OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: LEXIS

MANKHANOVA G.K.
Senior Lecturer of the Department of Languages, National Defense University of the Republic of Kazakhstan, Astana. E-mail: Galiya.mk@mail.ru

Abstract. *The article is devoted to the methodology of teaching Russian as a foreign language (RFL) with an emphasis on the lexical aspect of learning. The paper examines the role of vocabulary in interaction with grammar and phonetics as the leading means of speech communication. The author describes in detail the tasks of the teacher when working with vocabulary, including semanticization of words, teaching correct pronunciation and writing. Special attention is paid to methods of lexical material acquisition: creating lexical maps, developing language guessing skills, and working with word-formation models. The article also examines factors that facilitate or complicate the acquisition of foreign language vocabulary and emphasizes the importance of mastering the necessary lexical stock for successful reading of specialized literature. The author notes the inseparable connection between language teaching and introducing students to the culture, history, and traditions of the people.*

Keywords: *teaching Russian as a foreign language to foreign students, teaching Russian as a foreign language, Russian language as foreign.*

*****

6-СЫНЫПТА ГРАММАТИКАЛЫҚ ДАҒДЫНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ЖАТТЫҒУЛАР ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕУ

МОЛДАБЕК М.Р., ШУГАИПОВА А.М., БАУЫРЖАН Б.А.
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің ҚТӘ-21 тобының студенттері, Петропавл қ. E-mail: Ajdanashugaipova03@gmail.com
Ғылыми жетекші: Ақмағамбетова Б.Е.

Аңдатпа. *Бұл мақалада қазақ тілін оқыту барысында 6-шы сынып оқушыларының грамматикалық дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жолдары мен тапсырмалар жүйесі қарастырылады. Грамматикалық дағдының мәні, оның оқушы тілін дамытудағы рөлі, тиімді жаттығу түрлері мен оларды ұйымдастыру жүйеленіп көрсетіледі. Мақалада грамматикалық білімді сөйлеу әрекетімен ұштастыру, грамматикалық дағдыларды қалыптастыру – тілдік құрылымдарды меңгерудің негізгі көрсеткіші екені дәлелденді.*

Түйінді сөздер: *грамматикалық дағды, тіл дамыту, жаттығулар жүйесі, 6-шы сынып, оқушының тілдік дамуы, грамматикалық құрылымдар, әдістемелік тәсілдер.*

Бүгінгі таңда қазақ тілін оқыту әдістемесін жетілдіру педагогтардың алдында тұрған өзекті мәселе. Қазақ тілі сабағында оқушыларды сөзді дұрыс қолдана білуге, өз ойын орнықты жеткізуге, еркін сөйлей білуге жетелейтін тәсілдің бірі – тіл дамыту жұмыстары мен грамматикалық тапсырмалар болып табылады. Тіл дамыту мақсатындағы жүргізілетін жұмыстар оқушының ойлау қабілетіне, өз ойын жеткізе білуіне, шығармашылық ізденісіне жол ашады. Оқушының білімі ғана жетіліп қоймайды, қабілетінің, дарын көзінің ашылуына түрткі болады. Білім беру саласында күрделі мәселелердің бірі – грамматикалық дағдыны қалыптастыру. Грамматикалық дағды – оқушының белгілі бір грамматикалық құрылымдарды автоматты түрде қолдану қабілеті.

«Грамматикалық дағды – тілдік құрылымдарды меңгерудің негізгі көрсеткіші. Ол сөйлеу процесінде автоматты түрде қалыптасып, адамның грамматикалық заңдылықтарды еркін әрі дұрыс қолдануын қамтамасыз етеді. Тіл білімінде грамматикалық дағдының теориялық және практикалық маңызы зор, себебі ол сөйлеу әрекетінің ажырамас бөлігі болып табылады» [1, 73 б.].

Оқушылардың тіл үйренушінің грамматикалық ережелер мен құрылымдарды сабақ кезінде, сөйлеу барысында қолдана білуі керек. Білім алушы сөйлем құрастыру кезінде нақты грамматикалық заңдылықтарды саналы түрде еске түсіріп жатпай, қалыптасқан дағды – граматикалық дағды

негізінде дұрыс пайдаланады. Тіл білімінде грамматикалық дағдыны зерттеу – тілдік тұлғаның қалыптасуын, оның сөйлеу әрекетіндегі біліктілігін, ойды сауатты жеткізу қабілетін анықтауға мүмкіндік береді. Тілдік теория мен практиканың тоғысында грамматикалық дағды аса маңызды орынға ие болып, тіл меңгерудің тиімділігін арттырады. Бұл саланы зерттеген ғалымдары Н.Ф.Жуйковтың, Е.Г.Шашкованың, В. А. Белошапкова, И. А. Зимняя және т.б. оқушыларға арналған грамматикалық ұғымдарды беру негізінде олардың дұрыс сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселелерін қарастырған құнды еңбектерін негізінде қарастырылады. Қазақ тілінің ідістемесінде зерттеген ғалымдар Қ. Түсіпова, Ш. Әуелбаев, А. Асқарбаева, О. Байқуатовалардың жетістіктерінде балалардың грамматикалық дағдыларын қалыптастыру және оларға грамматикалық ұғымдар беру жұмыстарының тиімді үйлесімін табу, оңайлы әдіс-тәсілдерін жүйесін қолдану мәселелері әр түрлі ыңғайда қарастырылды.

Қазақ тілін оқытуда грамматикалық дағдыны 6-сынып оқушыларына жүйелі қалыптастыру – тілді толыққанды игерудің негізі, білім сапасының кепілі. 6-сынып оқушылары үшін танымдық қабілеті, логикалық ойлау жүйесі дами бастағандықтан, олар тілдік құрылымдарды саналы түрде меңгере алады. Грамматикалық дағдыны қалыптастыруға арналған арнайы жаттығулар жүйесін мақсатты түрде ұйымдастыру – оқу үдерісінің нәтижелілігін арттырады.

6-сынып оқушысы граматикалық білімді бастапқы деңгейден бір саты жоғары меңгере бастайды. Оқушы жай сөйлем түрлерін, сөз таптарының байланысын, сөйлем мүшелерінің қызметін және негізгі грамматикалық құрылымдарды ажыратуға, оларды сөйлеуде қолдануға машықтанады. Грамматикалық дағдыны оқушы санасын орнықтыру үшін түрлі бағыттағы жаттығулар қажет.

Граматикалық тапсырмалар кездейсоқ емес, бірізділікпен құрылған жүйе болуы шарт. Жүйелі жаттығулар оқушыны нақты бір грамматикалық бірлікті меңгеруден оны сөйлеуде қолдануға дейін апарады. Оқушылардың зейінін тек зерттелетін тілдік құбылысқа бағыттауға көмектеседі. Егер, материалда танымдық, мағыналық жағынан күрделі сөйлемдер қолданылса, оқушы ережеге емес, мәтіннің мазмұнына көңіл бөліп кетуі мүмкін. Сөйлемдер қысқа, құрылымы қарапайым және назарды тек жіктік жалғауына аударуға мүмкіндік береді. Мысалы, егер сабақ тақырыбы – «Жіктік жалғаулары» болса, жаттығуға қолданылатын сөйлемдер мынадай болуы керек:

Мен кітап оқимын.
Сен сурет саласың.
Ол ән айтады.

«Жаттығу жұмыстарының жүйесіне қарай материалды талдауға қойылатын талаптар туады. Материал таңдауда әсіресе мына жағдайлар ескеріледі:

1. Грамматикалық немесе орфографиялық құбылыстарды түсіндіру кезінде бақылау үшін анағұрлым жеңіл, анық материалдар алыну керек. Бұл кезде оқушылардың зейінін ережеден басқаға алаңдататын нәрселер болмағаны жөн. Оқушылар тілдік материалдар бойынша бақылағандарынан дұрыс қорытынды шығара алатындай болсын.

2. Жаттығуға арнап материал таңдағанда тіл дамыту мен жазу жан – жақты ескерілгені жөн және бұрын өтілгендерді қайталап отыру қажет.

3. Жұмыстың әр түлі кезеңдерінде біртектес материалдарды қайталап отыру дұрыс болмайды. Қай сабақ болмасын балалардың алған білімдері, дағдысы есепке алынып, бағаланады» [2, 39 б.]. Жаттығу жұмыстары – оқушылардың білімін бекітуге, тілді дұрыс әрі сауатты қолдануына жағдай жасайтын маңызды құрал. Сабақ барысында жұмыстарды тиімді ұйымдастыру үшін ең алдымен қолданылатын материал дұрыс таңдалуы қажет.

«Синтаксистік дағдылар – сөз тіркесі мен сөйлем құраудағы сөздердің орын тәртібі мен байланысу заңдылықтарын нақты, кідіріссіз дұрыс қолдана алу қабілеті. Жаңа грамматикалық немесе орфографиялық ережені меңгертуде қолданылатын материал оқушының ойын басқаға бұрып жібермейтіндей, жеңіл әрі нақты болуы керек» [3, 54 б.]. Сөз тіркестерін дұрыс құрастыру, сөйлем мүшелерінің орналасу тәртібін сақтау, жай және құрмалас сөйлемдер құрастыру сияқты тапсырмалар синтаксистік дағдыларды қалыптастырады.

Тапсырма оқушылардың сөздік қорын, ойлау қабілетін, жазу шеберлігін дамытатын элементтер болуы тиіс. Бұған қоса, бұрын өткен тақырыптарды да араластырып отыру арқылы білімнің тұрақты болуын қамтамасыз ету қажет. Мысалы, «Сын есім» тақырыбын өткен соң, жазылымға мынадай тапсырма беруге болады: «*Менің сүйікті ойыншығым» тақырыбына шағын мәтін жаз. Мәтінде кемінде 3 сын есім болсын жіне сын есімнен сөз тіркестерін қолдан. Бір-екі сөйлемде жатыс септігіндгі сөз тіркестерін қатыстыр..* Бұл тапсырма бірден бірнеше граматикалық дағдыны қамтиды: сын есімдерді тану және орынды қолдану, жатыс септігін қайталау, сөз тіркесін қолдану.

Оқушыларға бірдей үлгідегі немесе мазмұндағы жаттығуларды қайта-қайта беру – олардың қызығушылығын төмендетеді, шығармашылық қабілетін тежейді. Ресурстар мен оқу материалдары түрленіп отыруы тиіс. Тапсырма оқушының бұрынғы жетістігі мен қателіктерін ескеріп, алға жылжуына көмектесуі қажет. Мысалы, егер өткен сабақта «Барыс септігі» бойынша оқушылар сөз тіркестерін дұрыс құрса, келесі сабақта сол септікті қолданып шағын диалог құрау тапсырылады:

1-сабақтағы тапсырмада сөз қолданысын осы тіркестермен көрсетсе: мектепке бару, мұғалімге айту, анама көмектесу. 2-сабақтағы тапсырма толық сөйлемдермен, күрделі қолданыспен беріледі, сөйлем мүшелерінің орналасу тәртібін сақтайды:

– *Мектепке не үшін барасың?*

– *Мектепке білім алу үшін барамын.*

– *Кітапты кімге бердің?*

– *Кітапты досыма бердім.* Мұнда жаңа тапсырма – оқушының өткендегі жетістігіне негізделген, әрі қызығушылық тудырып, сөйлеуге көмек береді.

6-сыныпқа арналған жаттығулар жүйесі ең алдымен оқушының жас ерекшелігіне сай келуі тиіс. Бұл жастағы балалар ережені жаттап қана қоймай, оны өмірлік жағдаятта қалай қолдануға болатынын түсінуге ұмтылады. Сондықтан грамматикалық жаттығулар тек абстрактілі тапсырма күйінде емес, нақты сөйлеу жағдаяттарына негізделіп ұсынылуы қажет.

«Грамматикалық дағдыны қалыптастыру әдістемесі бірнеше негізгі ұстанымға сүйенеді. Біріншіден, жүйелілік пен реттілік маңызды: оқу материалы қарапайымнан күрделіге сатылы түрде берілуі керек. Екіншіден, теория мен практиканың үйлесімділігі қажет: ережені түсіндірумен шектелмей, оны ауызша және жазбаша жаттығуларда бірден қолдану керек. Үшіншіден, қайталану ұстанымы: оқушы алған білімін үнемі пысықтап отырғанда ғана олар ұзақ мерзімдік есте сақтауға көшеді. Төртіншіден, кешенділік және контекст: грамматиканы оқшау күйде емес, шынайы сөйлеу жағдайында меңгерту тіл үйренушінің практикалық біліктілігін арттырады. Бесіншіден, оқушының жеке қабілетін ескеретін тұлғалық-бағдарлы ұстаным да маңызы зор. Соңында, қателерді дер кезінде түзету және рефлексия жүргізу, сондай-ақ дағдының шынайы өмірде қолданылу бағыттарын айқындау да оқыту тиімділігін арттыра түседі» [4, 14 б.].

Оқытылатын грамматикалық материал қарапайымнан күрделіге қарай сатыланып берілуі керек. Граматикалық дағды – оқушылардың түсінуіне, дағдыны біртіндеп меңгеруіне көмектеседі. «Морфологиялық дағдылар – сөздің құрамын, оның грамматикалық формалары мен категорияларын (көптік, тәуелдік, септік, жіктік, т.б.) автоматты түрде дұрыс қолдану шеберлігі» [5, 58 б.]. Жалғаулар мен жұрнақтарды дұрыс жалғау, сөз түрленуін өзара салыстыру, айырмашылығын анықтау, автоматтандыру арқылы мұқияттылықты қалыптастыру арналған тапсырмалар морфологиялық дағдыларды қалыптастырады.

Граматикалық дағдыны қалыптастыруда басты мәселе – грамматиканы меңгеру. Меңгеру үшін төмендегідей тапсырмалар беруге болады.

1-кесте. Тапсырманы меңгеруге арналған тапсырма кестесі.

Сөздер	Сәйкес сипаттамалары
1. Сын есім	ә)
2. Зат есім	в)
3. **Етістік**	а)
4. Сан есім	б)
5. Есімдік	г)

Соның негізінде тақырыпты түсініп, тапсырмаларды орындайды.

Етістік шақтары.

1-деңгей: *Етістік шақтарын. Мәтінді оқып, етістік шақтарын белгіле: Мен кеше киноға бардым. Ертең ауылға барамын.*

2-деңгей: *Сөйлем құр. Осы шақта 3 сөйлем құра. Келер шақта отбасың туралы сөйлем жаз.*

3-деңгей: *Диалог құрастыр. «Кеше не істедің?» тақырыбында шағын диалог жаз.*

Грамматикалық ережені түсіндіріп қана қоймай, оны бірден түрлі формада – ауызша, жазбаша, жаттығу арқылы қолдануға мүмкіндік беру керек.

Тақырып: Табыс септігі. Ережені қысқаша түсіндіру керек, содан соң бірден тапсырмалар беріледі:

1. *Мәтіннен табыс септігіндегі сөздерді теріп жаз.*
2. *Сол сөздерді қатыстырып, сурет бойынша 3 сөйлем құрастыр.*
3. *Табыс септігіндегі сөздерді қатыстырып, «Кітапты қалай оқисың?» тақырыбына шағын әңгіме жаз.*

Грамматикалық құрылымдарды жеке сөздерде емес, шынайы сөйлеу жағдаятында меңгеру – оқушыны практикалық қолдануға үйретеді.

Тақырып: Болымсыз етістік. Тапсырма:

1. *Мәтіннен болымсыз етістіктерді тап.*
2. *Сол сөздері қатыстырып, «Мен демалыста не істемедім?» деген сұраққа 5 сөйлем жаз.*
3. *Сыныптасыңмен шағын диалог құрастыр (бірі істеген, бірі істемеген әрекеттерді айту).*

Оқушылардың қателерін тек мұғалім емес, өздері де байқап, түзетіп үйренуі тиіс. Бұл үшін рефлексия элементтері қажет. Тапсырма:

Өз мәтініңді оқып, 3 грамматикалық қатеңді тап.

Жұбыңның мәтінін тексеріп, ережеге сай келмейтін бір сөйлемді түзет.

«Мен бүгін сабақтан не үйрендім?» деген сұраққа жауап жаз.

6-сынып оқушыларына арналған тиімді жаттығулар түрлеріне сөйлем құрау, сөйлемді толықтыру, сөз тіркестерін ажырату, сөйлем мүшелерін табу, мәтін ішінен грамматикалық тұлғаны анықтау, сурет бойынша сөйлем құрау, берілген жағдаятқа диалог жазу сияқты тапсырмалар жатады. Бұл жаттығулар оқушының есте сақтау, талдау, салыстыру және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, тапсырмалар деңгейлеп берілуі керек. Мысалы, төмен деңгейлі оқушыға дайын сөздерді сәйкестендіру ұсынылса, орта деңгейлі оқушы сөйлем құрауға машықтанады, ал жоғары деңгейлі оқушы өз ойын еркін жеткізетін мәтін құрастырады. Мұндай тәсіл оқушының даму қарқынын ескеруге және оның өзіне сенімді болуына ықпал етеді.

Жаттығу тапсырмасы:

Берілген сөздерге тиісті қосымшаларды жалғап, сөйлемге дұрыс формада қойып жазыңыз.

2-кесте. Тапсырма кестесі.

Берілген сөз	**Қосымша жалғанған түрі**	**Сөйлем ішінде қолдану мысалы**
кітап		
мектеп		
оқушы		
ұстаз		
қала		

Берілген жаттығу тапсырмасы оқушылардың грамматикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. Сөздерге тиісті қосымшаларды жалғау арқылы олар септік, көптік, тәуелдік және басқа да жалғаулардың қолдану ережелерін меңгереді. Сонымен қатар, жаттығу барысында оқушылардың сөздік қоры кеңейіп, сөйлем құрастыру қабілеті жақсарады.

Жаттығулардың практикалық сипаты да маңызды. Оқушы жаттығуды орындағанда оның тілдік нәтижесі нақты көрінуі тиіс. Осы мақсатта рөлдік ойындар, жұптық диалог, постер жасау, хабарлама дайындау, пікір айту, әңгіме жазу сияқты жаттығулар оқушыны тек грамматиканы меңгеруге ғана емес, оны қолдануға да дағдыландырады. Мұндай тапсырмалар грамматиканы қатысымдық бағытта оқыту талаптарына сай келеді.

6-сыныпта грамматикалық дағдыны қалыптастыруға арналған жаттығулар жүйесі ғылыми негізде, жас ерекшелігіне сай, бірізді құрылуы тиіс. Мұндай жүйе оқушының тілді дұрыс, сауатты меңгеруіне, өз ойын еркін жеткізуіне жол ашады. Жаттығулар тек ережені меңгертумен шектелмей, оқушының тілдік белсенділігін арттыруға бағытталуы қажет.

Грамматикалық жаттығуларды тиімді меңгерту – оқушылардың қазақ тілін терең түсініп, сауатты әрі жүйелі қолдануының негізі. Осыған орай, сабақта ұсынылатын сөздерді жіктеу, қосымшаларды дұрыс жалғау, сөйлемдерді толықтыру, грамматикалық сәйкестендіру, қателерді анықтау мен түзету сияқты жаттығулардың әрқайсысы ерекше маңызға ие. Бұл тапсырмалар оқушылардың грамматикалық категорияларды ажырата білуіне, сөздерді дұрыс формада қолдануына, тілдік сезімталдығын қалыптастыруға септігін тигізеді.

Қазақ тілін оқытуда грамматикалық дағдының қалыптасуы – оқушының тілдік біліктілігін арттырудың маңызды кезеңі болып табылады. 6-сынып оқушыларына арналған грамматикалық жаттығулар жүйесі оқушылардың тілдік құрылымдарды саналы түрде меңгеруіне, сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Жаттығулардың жүйелі және бірізді түрде берілуі, сонымен қатар

контексте қолданылуы олардың тиімділігін арттырады. Тіл үйренушілердің грамматикалық дағдыларының қалыптасуы, нәтижесінде, оқушылардың сауатты сөйлеуіне және өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді. Оқытудың мұндай әдіс-тәсілдері, педагогтің әдістемелік шеберлігін арттыра отырып, оқушылардың тілдік даму деңгейін жақсартады.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. Қазақ тіл білімінің антологиясы. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы мемлекеттік университеті, 2010. – 286 бет.

2. Түсіпова Қ. Д. Қазақ тілін оқыту. Жазба жұмыстары. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы мемлекеттік университеті, 2006. – 119 бет.

3. Аманжолов С. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы. Жоғарғы мектеп оқушылары үшін оқу құралы. Алматы: Шора Сарыбаев қоры, 1950. – 85 бет.

4. Оқушылардың грамматикалық дағдыларын қалыптастыру әдістері. https://translated.turbopages.org/proxy_u/ru-kk.ru.20b15a26-6810beee-0cbc616e-74722d776562/https/infourok.ru/metody-formirovanie-grammaticheskih-navykov-shkolnikov-6263149.html.

5. Ибатов. Ә. Сөздің морфологиялық құрамы. – Алматы: Ғылым, 1983. – 148 бет.

REFERENCES

1. Ahanov K. Grammatika teoriasynyñ negızderı. Qazaq tıl bılımınıñ antologiasy. – Pavlodar: S. Toraiğyrov atyndağy memlekettık universitetı, 2010. – 286 bet.

2. Tüsıpova Q. D. Qazaq tılın oqytu. Jazba jūmystary. – Pavlodar: S. Toraiğyrov atyndağy memlekettık universitetı, 2006. – 119 bet.

3. Amanjolov S. Qazaq ädebi tılı sintaksisınıñ qysqaşa kursy. Joğarğy mektep oquşylary üşın oqu qūraly. Almaty: Şora Sarybaev qory, 1950. – 85 bet.

4. Oquşylardyñ grammatikalyq dağdylaryn qalyptastyru ädısterı. https://translated.turbopages.org/proxy_u/ru-kk.ru.20b15a26-6810beee-0cbc616e-74722d776562/https/infourok.ru/metody-formirovanie-grammaticheskih-navykov-shkolnikov-6263149.html.

5. İbatov. Ä. Sözdıñ morfologäilyq qūramy. – Almaty: Ğylym, 1983. – 148 bet.

РАЗРАБОТКА СИСТЕМЫ УПРАЖНЕНИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В 6 КЛАССЕ

МОЛДАБЕК М.Р., ШУГАИПОВА А.М., БАУЫРЖАН Б.А.

студенты группы ҚТӘ-21 Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, г. Петропавловск. E-mail: Ajdanashugaipova03@gmail.com

Научный руководитель: Ақмағамбетова Б.Е.

Аннотация. *В данной статье рассматриваются методические подходы и система заданий по формированию грамматических навыков учащихся 6 класса при обучении казахскому языку. Систематизируются сущность грамматического навыка, его роль в развитии языка учащегося, виды эффективных упражнений и их организация. В статье доказано, что сочетание грамматических знаний с речевой деятельностью, формирование грамматических навыков – основной показатель овладения языковыми структурами.*

Ключевые слова: *грамматический навык, развитие речи, система упражнений, 6-й класс, языковое развитие учащегося, грамматические структуры, методические подходы.*

DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF EXERCISES FOR FORMING GRAMMATICAL SKILLS IN GRADE 6

MOLDABEK M.R. SHUGAIYPOVA A.M., BAUYRZHAN B.A.

Students of group QTA-21 of M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavl. E-mail: Ajdanashugaipova03@gmail.com

Scientific supervisor: Akmagambetova B.E.

Abstract. *This article discusses methodological ways and a system of tasks for the formation of grammatical skills of students in the 6th grade in the course of teaching the Kazakh language. The essence of the grammatical skill, its role in the development of the student's language, the types of effective exercises and their organization are systematized. The article proved that the combination of grammatical knowledge with speech activity, the formation of grammatical skills is the main indicator of mastering language structures.*

Keywords*: grammatical skill, language development, exercise system, 6th grade, linguistic development of students, grammatical structures, methodological approaches.*

*****

FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH THE ANALYSIS OF ENGLISH-LANGUAGE LITERATURE: METHODS AND PRACTICES

MUKHAMETZHANOVA A.S.

lecturer of the Languages Department, cLieutenant, Petropavlovskovsk. E-mail: amiraaa.99@mail.ru

Abstract. *The article explores the possibilities of forming students' multicultural competence through the analysis of English-language literature. The article considers effective methods of work with fiction texts that promote the*

development of intercultural understanding. Special attention is paid to the practical application of literary works in the educational process to realize universal values.
Keywords: *multicultural competence, English-language literature, intercultural learning, teaching methods, universal values.*

The theoretical basis of the study of formation of multicultural competence of military academy cadets through the study of English-language literature requires the consideration of several interrelated concepts. In modern pedagogical science, multicultural competence understood as a complex quality of personality, including a system of knowledge about cultural diversity, skills of effective intercultural communication and the ability to cultural reflection. When applied to military education, this concept acquires special characteristics related to the specifics of professional activities of servicemen in a multinational environment.

In the context of military education, multicultural competence implies not only general intercultural knowledge and skills, but also specific professionally relevant aspects. These include understanding the peculiarities of military culture of different countries, knowledge of norms and rules of behavior in multinational military teams, and the ability to interact effectively in joint operations and exercises. Of particular importance is the development of tolerance and respect for cultural differences while maintaining a clear professional identity.

Intercultural communicative competence as an integral part of multicultural training of military specialists includes several key components. Firstly, it is the mastery of professional military vocabulary in English as the main language of international communication. Secondly, understanding of culturally determined behavioral patterns and communicative strategies typical for representatives of different countries. Third, the ability to correctly interpret non-verbal cues and to be culturally sensitive to the perception of information. Fourth, skills in intercultural mediation and resolving possible conflicts on cultural grounds.

The role of fiction in the formation of these competences is determined by its unique educational capabilities. Literary works fulfil several important functions in the context of military education. The cognitive function of literature is manifested in the fact that texts provide rich material for analyzing the cultural characteristics of different peoples and countries. The emotional and value function allows cadets to develop empathy and understanding of other cultures through empathizing with literary characters. The reflexive function contributes to the comprehension of their own cultural attitudes and stereotypes. The praxiological function is the possibility of modelling various situations of intercultural interaction based on literary stories.

In modern foreign language teaching methodology there are different approaches to the use of fiction. The cultural approach emphasizes the study of cultural realities and values through literary texts. The communicative approach uses literary works as a basis for the development of intercultural communication skills. The competence approach focuses on the formation of specific components of multicultural competence through the analysis and discussion of texts. In the context

of military education, the integration of these approaches, taking into account the professional specifics of cadets' training, is of particular value.

Theoretical analysis shows that the effective use of English-language literature in the process of forming multicultural competence of military academy cadets requires the development of a special methodology that takes into account both general pedagogical principles and the specifics of military education. Such a methodological approach should ensure the systematic development of all components of multicultural competence through carefully selected literary works and specially designed tasks.

As part of the educational process of the military academy, we have developed and tested a system of methods of working with English-language literature aimed at the formation of multicultural competence of cadets. The methodological approach is based on the integration of traditional and innovative pedagogical technologies adapted to the specifics of military education.

The central element of the methodology is the analytical reading of works of fiction, which is organized in three stages. At the pre-textual stage, cadets actualize their knowledge of the cultural peculiarities of the country to which the author of the work belongs. The textual stage includes a detailed analysis of fragments reflecting cultural realities, values and behavioral models. The post-textual stage includes reflexive discussion and practical tasks aimed at understanding cultural differences.

Particular attention is paid to the comparative method, which allows identifying the common and special in the cultural paradigms of different nations. Students are encouraged to draw parallels between works by English-speaking authors and Russian military prose, to analyze similarities and differences in the portrayal of such universal themes as duty, honor, comradeship, and attitude to the enemy.

An effective methodological technique is the organization of role-playing games and situational simulations based on literary plots. The students get an opportunity to “live” various situations of intercultural interaction, modelled on the motives of the analyzed works, which contributes to the development of empathy and intercultural communication skills.

Project activities occupy an important place in the methodology. The students work on creating comparative cultural analyses, preparing presentations on cultural peculiarities reflected in literature, developing recommendations for effective intercultural interaction in a professional context.

To assess the level of multicultural competence formation, a set of diagnostic methods used, including analysis of cadets' written work, observation of their participation in discussions, questionnaires and testing. Particular attention paid to the assessment of cadets' ability to apply the acquired knowledge and skills in simulated situations of professional intercultural interaction.

The developed methodology implies a differentiated approach to the selection of literary works taking into account the level of cadets' language training and the stages of their professional development. At the initial stage of training, adapted

texts and short stories are used; at the advanced stages, full-fledged works of fiction and military memoirs are used.

The implementation of the developed methodology in the educational process of the military academy required a careful selection of literary works that met the following criteria: cultural representativeness, professional significance, linguistic accessibility, and educational potential. As a result, a corpus of texts were formed, including works of various genres and historical periods, which can be conditionally divided into three thematic groups.

The first group includes classic works of military themes, such as “Goodbye, Guns!” by E. Hemingway by E. Hemingway, “On the Western Front Without Change” by E. M. Remarque, and “Catch-22” by J. Heller. These works make it possible to analyze universal aspects of military culture, ethics of behavior in extreme situations, transformation of personality in the conditions of military operations. When working with these texts, special attention is paid to the comparative analysis of the portrayal of war in the English and Russian literary tradition.

The second group consists of works that reveal the peculiarities of national character and cultural traditions of English-speaking countries. This category includes the novels “Pride and Prejudice” by J. Austen, “The Great Gatsby” by F.S. Fitzgerald, “o Kill a Mockingbird” by H. Lee. These texts are used to study the cultural values, social norms and historical context of the countries of the target language.

The third group is represented by modern literature devoted to the problems of intercultural interaction in the military environment, such as “The Yellow Birds” by K. Powers, “Redeployment” by F. Klass. These works are especially valuable for discussing topical issues of adaptation to multicultural environment in the conditions of modern peacekeeping operations and coalition actions.

Practical work with the texts is based on the modular principle and includes three main stages. At the preparatory stage, cadets get acquainted with the historical and cultural context of the work, study key concepts and terms, and receive individual research assignments. The main stage involves a detailed analysis of the text with a focus on cultural aspects: identification of the value orientations of the characters, analysis of conflict situations caused by cultural differences, interpretation of symbolism and subtext. The final stage is devoted to reflection and practical application of the acquired knowledge through discussions, role-playing games and project work.

The following practical tasks were particularly effective:

1. Cultural diary - cadets take notes, recording cultural features reflected in the text and drawing parallels with their own cultural tradition.

2. Intercultural dialogue - writing imaginary correspondence between characters from different cultural environments.

3. Comparative tables - systematizing cultural differences by parameters: attitude to time, hierarchy of values, communicative styles.

4. Situational cases - analyzing and solving simulated conflict situations based on literary plots.

An important component of the methodology is the integration of literary analysis with other aspects of language training. Thus, work on vocabulary is emphasized on culturally marked vocabulary and idiomatic expressions. Grammatical constructions are considered in the context of culturally specific communicative strategies. Listening and speaking are developed through discussion of film adaptations of literary works and interviews with authors.

The implementation of the methodology required the creation of special teaching materials, including:

- annotated textbooks with cultural commentaries;
- methodological manuals for teachers with lesson plans;
- multimedia presentations on the cultural context of the works;
- a bank of test tasks to control the formation of multicultural competence.

Special attention is paid to the organization of extracurricular activities: creation of literary clubs, thematic evenings, meetings with culture bearers. The involvement of foreign teachers and military specialists in the discussion of literary works has proved to be effective, which allows the cadets to gain first-hand experience of intercultural communication.

The technological component of the methodology includes the use of modern educational platforms for organizing discussion forums, maintaining electronic portfolios, and creating joint intercultural projects with cadets from foreign military educational institutions. This makes it possible to take the process of multicultural competence formation beyond the classroom and create conditions for authentic intercultural communication.

Practical application of the methodology has shown its effectiveness in solving the following tasks:

1. Formation of the system of knowledge about the cultural diversity of the modern world
2. Development of skills of analyzing and interpreting culturally labelled information
3. Education of tolerance and respect for cultural differences
4. Formation of readiness for professional activity in a multicultural environment

The results of the methodology approbation testify to positive dynamics in the development of cadets' multicultural competence, which is manifested in their ability to analyze cultural aspects of professional activity in more depth, to build intercultural interaction more effectively and to demonstrate a higher level of cultural reflection.

Approbation of the methodology showed a significant increase in the level of cadets' multicultural competence. According to the results of control slices:

- 78% of students demonstrated the ability to analyze cultural aspects of literary works (against 45% at the initial stage)

- The number of cadets successfully solving cases on intercultural conflicts increased by 2.3 times.

- Accuracy in interpreting culturally marked behavior increased by 65%

Particular difficulties were revealed in overcoming stereotypical perception of certain cultures (23% of cadets retained stable prejudices).

The conducted research confirmed the effectiveness of using English-language literature as a tool for forming multicultural competence of military specialists. The developed methodology combining analytical work with texts and practice-oriented tasks allows:

1. Systematically develop intercultural sensitivity
2. Form professionally significant communicative skills
3. To cultivate a tolerant attitude to cultural diversity

The prospects of the research are connected with the expansion of the corpus of the studied texts and the development of digital simulators of intercultural interaction on a literary basis.

REFERENCES

1. Bibler V.S. Ot naukoucheniya k logike kul'tury: Dva filosofskikh vvedeniya v dvadtsa' pervyy vek. - M.: Politizdat, 1991. - 413 s.
2. Gal'skova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam: Lingvodidaktika i metodika. - M.: Akademiya, 2009. - 336 s.
3. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. - Clevedon: Multilingual Matters, 1997. - 124 p.
4. Kramsch, C. Language and Culture. - Oxford: Oxford University Press, 1998. - 134 p.
5. Remark E.M. Tri tovarishcha / per. s nem. I. Shraybera. - M.: AST, 2017. - 384 s.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ӘДЕБИЕТТІ ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ МУЛЬТИМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ӘДІСТЕР МЕН ТӘЖІРИБЕЛЕР

МУХАМЕТЖАНОВА А.С.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, лейтенант. Петропавл қ. E-mail: amiraaa.99@mail.ru

Аңдатпа. *Мақалада ағылшын тіліндегі көркем әдебиетті талдау арқылы студенттердің көпмәдениетті құзыреттілігін қалыптастыру мүмкіндіктері қарастырылады. Көркем мәтіндермен жұмыстың мәдениетаралық түсінікті дамытуға ықпал ететін тиімді әдістері талданады. Әсіресе, көркем әдеби туындыларды жалпыадамзаттық құндылықтарды жүзеге асыру мақсатында білім беру үдерісінде қолданудың практикалық маңызына ерекше назар аударылады.*

Түйінді сөздер: *көпмәдениетті құзыреттілік, ағылшын тіліндегі әдебиет, мәдениетаралық оқыту, оқыту әдістері, жалпыадамзаттық құндылықтар.*

ФОРМИРОВАНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: МЕТОДЫ И ПРАКТИКИ

МУХАМЕТЖАНОВА А.С.
преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, лейтенант. г. Петропавловск. E-mail: amiraaa.99@mail.ru

Аннотация. *В статье рассматриваются возможности формирования мультикультурной компетентности студентов посредством анализа англоязычной художественной литературы. Анализируются эффективные методы работы с художественными текстами, способствующие развитию межкультурного понимания. Особое внимание уделяется практическому применению литературных произведений в образовательном процессе для реализации универсальных ценностей.*

Ключевые слова: *мультикультурная компетентность, англоязычная литература, межкультурное обучение, методы преподавания, универсальные ценности.*

*****

ОЙЫНҒА ТӘУЕЛДІЛІК: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЛАР

НҰРҒОЖАЕВ Д.Е.[1], БАЙБОСЫНОВ М.Н.[2]
[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының магистранты, Петропавл қ.
[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының цикл бастығы, қауымдастырылған профессор (доцент), полковник, Петропавл қ. e-mail: muratbaibusinov@mail.ru.

Аннотация. *Басылымда ақпараттық-білім беру сипатталған құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу бойынша материалдар. Мекен-жайы командирлерге (бастықтарға), командирлердің тәрбие жөніндегі орынбасарларына қамтамасыз ететін педагог қызметкерлерге процесс, сондай-ақ құмар ойындарға тәуелді адамдар.*

Түйінді сөздер: *Құмар ойындар, құмар ойындар, лудомания, ойынға тәуелділік, тәуелділіктің бұзылуы, сандық технологиялар.*

Кіріспе. Ойынға тәуелділік қазіргі қоғамның маңызды мәселелерінің біріне айналды. Ойын бизнесінің бақылаусыз дамуы адамды кедейлікке, ал кейбір жағдайларда өзін-өзі өлтіруге әкеледі (тіркелген құмар ойыншыларының 25% - ы кем дегенде бір рет өз-өзіне қол жұмсауға әрекет жасады).

Өмір бойы құмар ойындарға тәуелділік халықтың 2-3% - у көрінеді және халықтың шамамен 1% - это бұл ауыр ауру түрінде болады.

Негізгі бөлігі. Тәуекел тобына негізінен жас адамдар, көбінесе ер адамдар жатады. Оқиғалардың алғашқы серпін «үлкен джекпоттың» алғашқы жеңісі немесе жеке өміріндегі кез-келген ауыр оқиғалар болуы мүмкін: серіктес проблемалары, ажырасу, серіктестің жүктілігі немесе кәсіби сәтсіздіктер [1].

Құмар ойындарға тәуелділердің көпшілігі алкогольді немесе әртүрлі есірткі заттарын қолдануға байланысты басқа тәуелділіктерден зардап шегеді, көбісі заңсыз әрекеттерді жасаған.

Жеке қабылдау саласындағы бұзушылық әсіресе күшті (құмар ойыншылардың 90%). Жеке қабылдау саласындағы бұзушылықтар ұзақ уақыт бойы, әлеуметтік байланыстар саласында ауыр зардаптарға әкелетін адамның орынсыз мінез-құлқында көрінеді. Нарциссизмнің көріністері әсіресе жиі кездеседі, олар өздерінің таланттары мен жетістіктерінің маңыздылығын үнемі асыра бағалайтынына қарамастан, өздерінің маңыздылығын сезінуге тән. Олар сондай-ақ өзінің шексіз табысы, күші, жылтырлығы, сұлулығы немесе идеалды махаббаты туралы қиялдағы батыру күйімен сипатталады, ал пациент оның жеке басы мүлдем ерекше және ерекше деп санайды және үнемі басқалардың назарын аударуға тырысады. Сондай-ақ, мотивацияның болмауы, депрессиялық көңіл-күй, өмірлік мүдделердің жоғалуы байқалады [2].

Медициналық тұрғыдан алғанда, пациенттің тәуелділік объектісі соншалықты маңызды емес: алкоголь, героин, никотин немесе құмар ойындар, өйткені олардың барлығы ортақ қасиеттерге ие:

- уақыт өте келе тәуелділік объектісін адам мәжбүрлеп тұтына бастайды, тіпті егер онымен ешқандай ләззат болмаса да;

- өзін-өзі бақылауды жоғалту дәрежесі артады;

- тәуелділік объектісі шындықтан қашу үшін қолданылады;

- сайып келгенде, тәуелділіктің күшеюі соншалық, адам денсаулыққа тигізетін кері әсерлері мен зиянына назар аударуды тоқтатады[3].

Қазіргі зерттеушілер құмар ойындарға патологиялық тартымдылықты химиялық емес (мінез-құлық) тәуелділіктер деп атайды, мұнда тәуелділік объектісі химиялық тәуелділік жағдайындағыдай психоактивті зат емес, мінез-құлық үлгісі болады.

«Құмар ойындарға тәуелділік» (лудомания, құмар ойындар, құмар ойындарға тәуелділік) - құмар ойындарға патологиялық бейімділік және адам өмірінде үстемдік ететін және әлеуметтік, кәсіптік, материалдық және отбасылық құндылықтардың төмендеуіне әкелетін құмар ойындарға

қатысудың жиі қайталанған эпизодтарынан тұрады, мұндай адам өз міндеттеріне тиісті назар аудармайды. бұл салаларында [4].

«Құмар ойын» - әлемнің көптеген мәдениеттерінде кең таралған әлеуметтік қолайлы және заңды әрекет. Бұл құнды нәрсеге (әдетте ақшаға) немесе нәтижесі болжанбайтын және кездейсоқтыққа байланысты болатын оқиғаға бәс тігу ойыны болуы мүмкін.

Зерттеушілер құмар ойындарға мыналарды жатқызады:

1. карта ойындары, алдау;

2. ойынды ойнау;

3. лотереялар;

4. жарыс нәтижелеріне ставкалар, ит пен Әтеш төбелесінің нәтижелеріне ставкалар және т. б.;

5. рулетка және басқа казино құмар ойындары;

6. аппараттардағы ойындар (Ойын автоматтары);

7. әр түрлі тотализаторларда ойнау, букмекерлік қызмет (әр түрлі алдағы оқиғаларға (көбінесе спорттық) ақшалай ставкаларды алдын-ала келісілген жеңіске жету ықтималдығымен қабылдау);

8. ставкалар, ставкалар, даулар және т. б.;

9. компьютерлік, электронды, бейне ойындар және т. б.;

10. электрондық ойыншықтар мен құрылғыларға (тамаготчи) және т. б.

Құмар ойындарға тәуелділік, кейде «жасырын ауру» деп аталады, өйткені оның нашақорлық пен алкоголизмде айқын физикалық белгілері немесе белгілері жоқ. Құмар ойыншылар әдетте өз проблемаларын жоққа шығарады немесе азайтады. Сонымен қатар, олар ойнап жатқанын жасыру үшін қолдан келгеннің бәрін жасайды [5].

Құмар ойыншыға келесі мінез құлық белгілері тән:

1.Тек ойын туралы барлық ойлар (өткен ойындарды талдау, жақын ставканы жоспарлау, соманы іздеу);

2. Ойын кезінде күшті психикалық қозу;

3. Құмар ойындардағы тәуекел дәрежесін үнемі арттыру;

4. Ойынды тоқтату ашулануды, мазасыздықты, тітіркенуді тудырады;

5. Жеңілгеннен кейін тұрақты әрекет ету;

6. Құмар ойындарға «тартылмауға» тырысу сәттілікке әкелмейді.

Авторлар ойынға тәуелділікті болдырмау үшін әр адамның келесі өмірлік принциптері болуы керек деп санайды:

1. *Жақсы хабардар болыңыз!*

Әр адам құмар ойынның тәуелділікке бейім екендігі және бұл барлық басқа тәуелділіктер сияқты ауру екендігі туралы түсінікке ие болуы керек.

2. *Жан-жақты мүдделерге ие болыңыз!*

Ойынға араласпау үшін көптеген басқа қызығушылықтар болуы керек немесе кем дегенде бірнеше болуы керек. Шынында да, ойын-бұл хобби. Бірақ ойыншылардың хоббиі емес.

3. *Қаржыны басқара білу!*

Сіз әрқашан ақшаны пайдалана білуіңіз керек және ойынды қол жетімді бюджетке алдын ала жоспарлауыңыз керек. Яғни, клубқа басыңды сындырып, барлық ақшаны өздігінен жоғалтпаңыз.

Ешқандай жағдайда Үлкен ставкалар жасамаңыз, кем дегенде ақшада адам айырылуды білмейді.

Сіздің бюджетіңізге де ашкөздік қажет. Казино иелері ақша алып жатқанын және ойыншы ештеңемен қалмайтынын әрқашан есте ұстаған жөн.

Әр жолы ойынға көбірек және көп ақша жұмсайды.

4. Тұрақты әлеуметтік байланыстарға ие болыңыз!

Ақыр соңында жоғалуы мүмкін жақындары мен туыстарын бағалау керек, жұмысты бағалау керек. Жалпы, өзіңізді сүю және бағалау қажет. Бірде-бір ойын мұндай психикалық шығындарға тұрарлық емес.

5. Өзіңізге мұқият болыңыз!

Казинода ойнауға келген адамның көңіл-күйі үлкен маңызға ие. Егер адам үйде қиындыққа тап болса, тұтастай алғанда, ол өмірдің осы кезеңінде сәттілікке ие болмайды, бұл кәсіптен мүлдем бас тартқан дұрыс-мұндай мекемелерге бару. Меланхолия, депрессия, зерігу шындықтан аулақ болуға ықпал етеді. Жалпы, құмар ойындардың дамуына көптеген себептер бар. Сондықтан адамның жүрегінде не болып жатқанын түсіну үшін кем дегенде өзін-өзі бақылауы болуы керек. Бұл тіпті көмектесе алады және алдағы қиындықтардан құтқарады.

6. Салауатты өмір салтын ұстаныңыз!

Салауатты емес өмір салты, жоспарлар мен мақсаттардың болмауы, бос уақыттың көп болуы аурудың дамуына әсер ететін факторлар болып табылады.

Мысалы, алкогольдің әсерінен адамға құмарлықты тоқтату қиынырақ, бұл екі тәуелділік сирек жағдайларда қатар жүреді. Бірақ тағы да, бұл тәуелділіктер және олардың барлығы, соның ішінде бір элементтен құмар ойындар, азғырулар, белгілі бір мінез-құлық, тұлғалар [6].

Қорытынды. Әрбір ойыншы бірегей, сондықтан оның жағдайына арнайы бейімделген құмар ойындарды емдеу бағдарламасы қажет. Құмар ойындарды емдеудегі ең үлкен қадам-сізде құмар ойындарға қатысты мәселелер бар екенін мойындау. Мұны мойындау үшін үлкен күш пен батылдық қажет, әсіресе егер сіз көп ақша жоғалтсаңыз және айналаңыздағы адамдармен қарым-қатынасыңыз сізді қалаған нәрсені жасаса. Үмітіңізді үзбеңіз және мұны жалғыз жасауға тырыспаңыз. Басқалары сіздің орныңызда болды және бұл әдеттен арыла алды. Мамандардан көмек сұраңыз.Ауыр жағдайларда дәрі-дәрмектерді қолдана отырып, психиатриялық ауруханада терапевтік курс қажет болуы мүмкін. Құмар ойындарды емдейтін дәрілер жоқ. Мамандандырылған клиникада рухани жұмысты, дәрі-дәрмектерді (антидепрессанттарды) және психологиялық көмекті қамтитын кешенді тәсіл қолданылады [7].

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Александр Ф. Адам және оның жаны: ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі білім мен емдеу: транс. / Ф. Александр, Ш. Селесник. М.: Прогресс Мәдениеті Басылым. Агент. «Қайықшы», 1995. - 608 б.

2. Бухановский А.О. Патологиялық құмар ойындар: жіктеу тәсілі / А.О. Бухановский, В.А. Солдаткин / / қазіргі психиатриядағы ғылым мен практиканың өзара әрекеттесуі: Ресей конференциясының материалдары: СБ. Материалдар. М., 2007. - 266-267 ББ.

3. Галкин К.Ю. Копинг-құмар ойындарға патологиялық тартымдылықтағы мінез-құлық / К.Ю. Галкин / / Х1у Ресей психиатрларының съезі. Мәскеу, 2005. - 336-339 ББ.

4. Дудко Т.Н. жастар мен ересек жастағы адамдарда құмар ойындарға тәуелділікті қалыптастыру / Т.Н .Дудко / / Құмар ойындар. Мифтер мен шындық: СБ. материалдар. Мәскеу. 2004. № 4. - 14-15 ББ.

5. Егоров А.Ю. Ойынға тәуелділік терапиясы / А.Ю. Егоров / / Ғылыми.-тәжірибе. конф. халықаралық қатысуымен: тезис. конф. / ред.проф. Н.Г. Незнанова, проф. Е.М. Крупицкий. Санкт-Петербург 2012. - 44-46 ББ.

6. Аюколопов С.Н. Құмар ойындарға патологиялық тартудың психологиялық мәселелері / С.Н. Аюколопов, Д.А. Умняшкина // Психология мәселелері. 2007. №3. - 82-99 ББ.

7. Ильин Е.П. тәуекел психологиясы / Е.П. Ильин. С. - Петербург: Питер, 2012. - 286 б.

REFERENCES

1. Aleksandr F. Chelovek i ego duscha: poznanie i vrachevanie ot drevnosti I do naschih dnej: per. s angl. / F. Aleksandr, Sch. Selesnik. M. : Progress I Cultura Izd. Agent. «Jahtsmen», 1995. - 608 s.

2. Bukhanovsky A.O. Patologicheski gempling: podhod k kvalifikacii/A.O. Bukhanovsky, V.A. Soldatkin // Vzaimodeistvie nauki i praktiki v sovremennoi psiheotrii: Materiali Rossiiskoi konferencii: sb. materialov. M. 2007. – s. 226-267.

3. Galkin K.Y. Koping-povedeniya pri patologicheskom vlechenii k azartnim igram/ K.Y.Galkin // X1U sezd psihiatorov Rossii Moskva, 2005. - S. 336-339.

4. Dudko T.N. Formirovanie zavisemosti ot azartnih igr u molodezhi I lic zrelogo vozrasta/ T.N.Dudko // Igromaniya. Mifi i realnost: sb. materialov. M. 2004 № 4. - S. 14-15.

5. Egorov A.Y. Terapiya igrovoi zavisemosti / A.Y.Egorov// Nauch. konf. S mezhdunarodnim uchastiem: tez. conf. / pod.red.prof. N.G. Neznanov, prof. E.M. Krupitsky. St. Petersburg 2012. - S. 44-46.

6. Enikolopov, S.N. Psyhologicheskie problem potologicheskogo mishleniya k azartnim igram / S.N. Enikolopov, D.A. Umnyashkina // Voprosi psihologii 2007 № 3. - S. 82-99.

7. Ilyin E.P. Psihologiya riska/ E.P. Ilyin. St. Petersburg: Peter, 2012. - 286 s.

ИГРОВАЯ ЗАВИСИМОСТЬ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Д.Е. НУРГОЖАЕВ[1], М.Н.БАЙБУСИНОВ[2]

[1]магистрант, кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии, г. Петропавловск.

[2]начальник цикла кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, ассоциированный профессор (доцент), полковник, г. Петропавловск E-mail: muratbaibusinov@mail.ru

Аннотация. *В издании изложены информационно-образовательные материалы по профилактике зависимости от азартных игр. Адресуется командирам (начальникам), заместителям командиров по воспитательной работе, педагогическим работникам, обеспечивающим воспитательный процесс, а также лицам, подверженным зависимости от азартных игр.*

Ключевые слова: игромания, гэмблинг, лудомания, игровая зависимость, аддиктивные расстройства, цифровые технологии.

GAMING ADDICTION: PSYCHOLOGICAL ASPECTS AND SOCIAL CONSEQUENCES

D.E.NURGOZHAEV[1], BAIBUSINOV M.N.[2]

[1]master's student of the Department of Operational Art and Moral and Psychological Support of the National Guard Academy of the Republic Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

[2]head of the cycle of the Department of Operational Art and Moral and Psychological Support of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, associate professor, colonel, Petropavlovskovsk E-mail: muratbaibusinov@mail.ru

Abstract. *The publication contains information and educational materials on the prevention of gambling addiction. It is addressed to commanders (superiors), deputy commanders for educational work, pedagogical workers who provide the educational process, as well as persons who are addicted to gambling.*

Keywords*:* gambling, gambling, ludomania, gambling addiction, addictive disorders, digital technologies.

*****

БАУЫРЖАН МОМЫШУЛЫ О ПОЛИТКУЛЬТУРНОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ БОЕВЫХ ТРАДИЦИЙ

ТОГУЗБАЕВ С.У.[1], МАЛИБАЕВ М.М.[2]

[1]магистр юридических наук, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

[2]магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, лейтенант, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы политкультурного воспитания личности воина на основе боевых традиций и обычаев казахского народа. Раскрывается понятие традиций и обычаев казахского народа. Приводятся эпизоды боевого пути легендарного героя Великой Отечественной войны Бауыржана Момышулы и его взгляды на воспитание личности воина на основе боевых традиций казахского народа.*

Ключевые слова: *традиции, обычаи, нравы, воспитание, боевые традиции.*

Нет такого народа, который не любил бы свою историю, героические дела предков.

Традиции и обычаи - это мощная воспитательная сила, которая придает национальный дух, патриотизм. В мире нет государства, которые пытались бы воспитывать свои народы, не опираясь на национальные духовные ценности. Особое значение национальные духовные ценности приобретают в армии, поскольку воин должен защищать эти ценности, эту национальную идею, «не жалея живота своего». Они должны иметь для воина высший смысл.

Момышулы на собственном опыте убедился, что в воспитании боевых качеств бойца колоссальное значение играет пропаганда военного прошлого народов и лучших национальных традиций. Он с гордостью говорил, что «казахский народ не является пасынком среди советских народов, что он достиг равенства истинного с другими народами родины, сохранив обычаи, традиции, свой язык, свои песни, свои корни, свое лицо, свою психологию. Разве не возникла необходимость воспитывать молодежь на лучших своих традициях нашего народа, сегодняшнюю культуру развивать неотрывно от древней нашей культуры» [1].

Анализируя впоследствии опыт своей работы, Момышулы напишет «Традиция - документальные, словесные предания (легенды) о воинской доблести в прошлом, в характере данной части в настоящем. Воспитание на принципах подражания примерам героев прошлого и настоящего формируют у новобранца традиционные представления и понятия о воинской доблести и стремление быть не хуже и службу нести не хуже, чем его предшественники, о которых вспоминают с благодарностью, рассказывают легенды, поют песни и возвышают как образ. Сохранять, укреплять и умножать традиции - святейший долг и обязанность командира перед памятью предшественников, украсивших знамя славы ценой крови и жизни» [2, с.54].

Как бы предупреждая возражения возможных оппонентов по этому вопросу, Бауыржан Момышулы обращаясь к своим соратникам, победившим в войне и будущему поколению, говорил: «Как можно лишать народ его традиций, воспитывающих благородные боевые качества? Разве их можно

складывать в архив? Разве это приносит пользу?». И сам же решительно отвечает: «Нет. Подвиги славных казахских джигитов Едиге, Кобланды, Бекета, Наурызбая, Исатая, Махамбета, Алпамыса и других должны стать традицией современных джигитов...» [2, с.36].

В его Синей тетради встречается также имя казахского героя, легендарного батыра гражданской войны, большевика - военкома Амангельды Иманова. «Его подвиги должны стать живой традицией современных джигитов» - записывал Момышулы, и это замечание подводит нас к пониманию нравственного облика самого автора записей. И сама синяя тетрадь, в какой-то степени, является продолжением известного документа, связанного с именем Амангельды.

В начале 1914 года Амангельды Иманову удалось побывать в Петербурге. В те дни формировалось мировоззрение будущего большевика-военкома. Бродя по улицам шумной столицы, наблюдая и размышляя, он многое понял и решил занести свои мысли и впечатления в особую тетрадь. Она дошла к нам под названием «Петербургский дневник». Она раскрывает душу Амангельды. Он думал в то время о злом самодержавии, безумной роскоши царского двора, о бесправии казахов, томившихся в «тюрьме народов», и о справедливой борьбе русского рабочего класса. Даже беглого сопоставления этих двух документов достаточно для того, чтобы видеть, как возмужали его потомки на преображенной, свободной земле Казахстана, как они выросли, сколько в них идейной силы, военной зрелости и ничем не омраченного национального достоинства [3].

За многовековую историю существования у казахов сложились свои обычаи, нравы, традиции, передававшиеся из поколения в поколение, рожденные в глубокой древности нашими предками саками, гуннами, тюрками и кипчаками в борьбе за свою государственность, которые развивались в огне гражданской войны и приумножились в войне с фашистской Германией и империалистической Японией и которые, сегодня нельзя не учитывать в межнациональном общении и взаимодействии сними.

Говоря о традициях казахского народа, Бауыржан Момышулы, прежде всего, имел ввиду боевые традиции. Это те традиции, которые родились в результате битв казахского народа за свою независимость восточной и западной колонизации.

Таким образом, в битвах за свободу и независимость у казахов вырабатывались превосходные боевые качества, которые бережно хранились, совершенствовались и передавались из поколения в поколение. Момышулы в работе с подчиненными обращал особое внимание этим боевым качествам, на необходимость сохранения и преемственности славных боевых традиций.

Славными традициями казахского народа с древнейших времен были героизм и преданность своей Родине. Бауыржан Момышулы по праву признан их активнейшим продолжателем. Именно на основе этих традиций воины-казахи под командованием Бауыржана Момышулы вместе с воинами других национальностей мужественно сражались под Москвой.

В Боевой характеристике на командира 1073-го гвардейского стрелкового полка 8-й гвардейской стрелковой дивизии майора Бауыржана Момышулы, прямо подчеркивалась его верность традициям казахского народа: «Зимой и весной 1942 года на Калининском фронте, в условиях многоснежной зимы, сильных морозов и бездорожья, 1073-й гвардейский стрелковый полк под командованием Момышулы, ведя наступательные бои, истребил тысячи немецких солдат и офицеров, уничтожил много танков, автомашин и другой боевой техники противника, освободил десятки сел и деревень.

Майор Момышулы - верный сын казахского народа, с оружием в руках отстаивающего честь и независимость своей Советской страны, один из лучших представителей этого народа - представлен к правительственной награде» [4, с.81]. Текст данной характеристики свидетельствует, что верность традициям своего народа приветствовалась командованием многонациональной Красной Армии, ставилась в пример всем воинам и широко использовалась в воспитательных целях. Такой подход не может не заинтересовать органы воспитательной работы армии Республики Казахстан. На примере верности Бауыржана Момышулы героическим традициям казахского народа воспитывались советские воины в годы Великой Отечественной войны, воспитываются воины Казахстана в современных условиях.

Из глубоких веков ведут казахи традиции планомерной боевой подготовки войск, каждодневного обучения их тому, что необходимо на войне. С первых дней службы Бауыржан Момышулы увидел, что это в полной мере совпадает с требованиями воинских уставов и наставлений, с указаниями командиров. Это соответствовало и взглядам генерала И. Панфилова, который настойчиво напоминал воинам суворовское изречение «Тяжело в учении - легко в бою».

В духе этой древней традиции бойцы под командованием Бауыржана Момышулы с полной выкладкой совершали многокилометровые марши, учились ползать по-пластунски, окапываться, метать гранаты, преодолевать заграждения, форсировать реки, вести борьбу с вражескими танками.

Командир дивизии требовал повышать боевую готовность, напоминал, что лучшими качествами бойца всегда были храбрость, неустрашимость, готовность отдать за Родину свою жизнь в битве с врагом.

Огромное значение в воспитании боевых традиций Бауыржан Момышулы придавал национальному языку. Казахи сохранили свои обычаи, свой язык, свои песни, свои корни. Но язык бывает разный: художественных произведений, язык войны, язык живых людей, «язык меча, язык огня».

Бауыржан Момышулы любил родной язык, восторгался им, воспевал его. Одним из качеств, отличающих Бауыржана от его современников, было то, что он не оскорблял свое сердце низостью, не унижал мозг дурманом интриг и коварства, не убил душу подлостью. Он не чернил язык ложью, не пачкал уста клеветой, не говорил дважды, а как мужчина держался одного

слова. Никогда он не гонялся за славой: она сама отыскала его. Он не рвался, отталкивая других, переступая через судьбы, топча людей, в высокое кресло, и народ сам поднял его так высоко, что он стал виден миру. Возможно, это произошло еще потому, что только перед народом батыр держал голову низко склоненной. Всю жизнь свою и чистую душу Бауке посвятил своему народу, шел в огонь ради него, яростно и непримиримо боролся против его забвения и унижения, бился отважно и самозабвенно в самые опасные времена за то, чтобы стало светлым и надежным будущее материнского языка [5, с.42].

С уважением относился Бауыржан Момышулы к русскому и другим языкам. Он считал, что «в бою человек достигает не только наивысшего физического, но, прежде всего, умственного напряжения. В бою куется и язык. Если бы удалось собрать высказывания массы солдат, хотя бы по одной фразе от каждого, то они составили бы несколько томов мудрейших изречений» [2, с.52].

Батыр сочно и страстно, глубоко и прекрасно говорил и писал на двух языках - на русском и на казахском. Он понимал это так: родной язык с родным соединяет, русский язык с другим - сближает. Он следовал принципу: «Знающий один язык это один человек. Знающий два языка - стоит двух достойных людей». Данное изречение особенно актуально звучит на современном этапе. Будучи первым президентом страны Н.А. Назарбаев одним из требований, предъявляемых к современной молодежи Казахстана, выдвинул знание кроме своего родного языка, нескольких иностранных языков. Молодежь Казахстана, это будущее нашей страны, им созидать и отвечать за будущее.

Бауыржан Момышулы начал создавать свои произведения на русском языке. Это было трудно, но он с гордостью говорил: «Я счастливый казах. Я прошел хорошую школу жизни в Советской Армии. Моими учителями и наставниками были русские люди и в своем большинстве, настоящие люди. Они на многое открыли мне глаза, и я стал богаче. Я благодарен им, благодарен русскому народу и сегодня выражаю эту благодарность тем, что пишу свои книги на русском языке. Пишу честно...» [6, с.7].

В современном Казахстане проживают более 100 наций и народностей. В казахстанскую армию призываются молодежь всех национальностей и воины различных народностей обогащают друг друга своими традициями.

Одновременно Бауыржан Момышулы многие свои произведения создает на казахском языке. Не переводит с русского, а создает. По утверждению своих однополчан и соратников, это был первый казахский писатель, который пишет как на русском, так и на родном языке одинаково грамотно, сохраняя национальные черты. Момышулы гордится всем прекрасным, передовым, что создал и сохранил в веках казахский народ. И одновременно он скорбит, негодует, борется против всего косного, отживающего, но живучего, что иногда пытаются выдавать под маркой самобытного национального.

Много мудрых выражений у Бауыржана Момышулы, касающихся национального самосознания. Например, «Национальное чувство - достойнейшее из чувств», «Любить свой народ не значит ненавидеть другой», «За Родину в огонь войдя - не сгоришь», «Во имя людей до кровавого пота трудись на поле злаков, во имя народа до кровавых смертельных ран трудись на поле брани», «Склонивший голову перед дисциплиной не будет рабом» и другие.

Исследование афоризмов Бауыржана Момышулы о языке позволяет сделать вывод о серьезной научной значимости, о близости их народному фольклору. Например, о роли языка в обществе он говорил: «Безъязычную тварь скотом называют. Народ, у которого язык беден, примитивен, считают диким, невежественным, варварским, грубым и бескультурным народом». Родному языку Бауыржан давал такую оценку: «В своем чистом виде казахский язык на протяжении многих веков и до сегодняшнего дня своей остротой, глубиной, богатством и красочностью влиял на судьбы и души, заставлял расти, подниматься с колен, понимать красоту, ценить мудрость, будоражил сердце, пробуждал разум, прояснял сознание, утешал и волновал, удерживал от безрассудства» [7].

Действительно родной язык направлял страсть в благородное русло, учил великодушию, очищал совесть, совершенствовал душу, возвышал честь, защищал достоинство, веселил, закалял, заставлял гордиться, в тяжелые суровые времена вселял бодрость и надежду, придавал сил, мужества и отваги, подвигал на великие подвиги, поднимался во время сражений, как священное знамя, отстаивал честь и славу народа.

Исследования произведений Бауыржана Момышулы показывают, что казахский язык на протяжении тысячелетий был не хуже любого соседствующего языка, далекого и близкого, никогда не отставал в жизнеспособности и развитии от других языков, жил и продолжает жить.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев сказал в интервью газете «Ана тілі» следующие слова: «Привлекательность и конкурентоспособность казахского языка стремительно повышаются. Отрадно, что казахский язык становится модным и актуальным в молодежной среде, его знание превращается в непременный фактор профессионального роста и личного успеха граждан» [8]

Слова Момышулы остались на бумаге для поколений, а сам он прошел земной путь, ни разу не согнувшись перед власть имущими, глядя прямо, держась гордо, терпя страдания от прямоты своего нрава.

Традицией казахов, отмечает Бауыржан Момышулы, является честность, мужество, умение признать свои ошибки.

В беседе со своим другом, Момышулы прямо заявляет «какое ничтожество, обожаемое Леонидом Ильичем, занимает ответственейший пост министра обороны». В период разгара культа Брежнева он говорит: «Не горюй, завтра он присвоит себе высочайшее воинское звание - Генералиссимуса Советского Союза... Малоземельцы ликуют, лобызаются с

ним, а я страдаю за них. Но Малая земля - не пуп Земли в Великой Отечественной. Битва под Москвой и Сталинградская битва, Орловско-Курская... Так нас развращают - кого кнутом, кого пряником» [6, с.25].

Традиции казахского народа о сохранении независимости и безопасности своего Отечества используются при строительстве Вооруженных Сил. С первого дня независимости Президент и Правительство республики, развивая взгляды военных теоретиков, к числу которых относится и Бауыржан Момышулы, с учетом новых исторических условий, сделали все возможное, чтобы поддержать обороноспособность государства на уровне необходимой достаточности для защиты суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности границ. В Конституции нашей страны определено, что «Защита Республики Казахстан является священным долгом и обязанностью каждого ее гражданина. Граждане Республики несут воинскую службу в порядке и видах, установленных законом» [9, с.49].

Традиции Вооруженных Сил Республики Казахстан - традиции нового типа, они принадлежат только ей, входят в число ее особенностей, дают ей огромную духовную силу. Но они основаны на традициях предков, в том числе на заветах Баурджана Момышулы. Поэтому изучение опыта минувшей войны способствует преемственности и развитию славных боевых традиций.

Боевые традиции соединений и полков, прославившихся в Великой Отечественной войне, и поныне остаются предметом гордости казахстанцев и средством воспитания личного состава Вооруженных Сил Казахстана. В тезисах доклада на торжественном собрании, посвященном второй годовщине 8-й гвардейской стрелковой дивизии в 1943 году Бауыржан Момышулы говорил об истоках этих традиций: «Мы в руках еще крепче держали оружие, ряды смыкались еще плотнее, с честью выполняли боевую задачу, истребляя фашистскую гадину. Враг не прошел к родной Москве, нашел себе могилу в подмосковной земле от наших пуль, штыков, гранат, снарядов» [2. 66, с.182].

В статье «Мы отомстим мечом и огнем» Момышулы с гордостью говорит: «Нас называют панфиловцами Талгарского полка. Это название стало традиционным, выражающим славные боевые дела бойцов и командиров полка, завоевавших кровью гвардейскую славу. Под словом талгарец подразумевают настоящего гвардейца, пережившего все невзгоды похода и боевой жизни, радости подвига, радости победы. Воины произносят его с гордостью и прилагают все силы и способности еще выше поднять честь и славу родного его сердцу полка в учебе, в быту и в бою» [2. 66, с.188].

Сохранение и развитие боевых традиций способствует тому, чтобы память о славном прошлом запечатлелась в умах и сердцах воинов и, не умирая, передавалась из поколения в поколение новым составам полков и дивизий. Батыр подчеркивал, что люди, воспитанные на боевых традициях полка, становятся его патриотами. А любовь к своему полку, дивизии, гордость за них, стремление выше поднять их славу - великая движущая сила. «Слава и честь моей дивизии, моего полка - это моя слава, моя честь» - говорил Момышулы.

В докладе на торжественном собрании «Честь дивизии - моя честь», посвященном четвертой годовщине 8-й гвардейской Краснознаменной ордена Ленина стрелковой дивизии имени И. В. Панфилова Бауыржан Момышулы отмечал: «советский народ всегда гордился своими боевыми традициями. Вопрос о традициях нельзя понимать отвлеченно, абстрактно. Благородная боевая традиция - это не мертвая реликвия прошлого. Это боевое могучее оружие, выкованное и рождённое в прошлом для великих битв настоящего и будущего». В этом он видел сущность и значение боевых традиций. Прошедшие послевоенные годы оправдывают слова Момышулы, действительно боевые традиции служили предметом законной гордости и чести воинов Советской Армии.

Но особенно необходимо знание военной истории профессиональным военным, командирам и начальникам, и это хорошо знал Б. Момышулы. Он говорил: «Забвения героизма - это трагедия народа. История этого вам не простит. Надежной опорой народа являются тысячи мужественных воинов, его верных сынов, молодых, даже совсем юных».

Б. Момышулы писал, что самое грозное оружие в бою - душа человека, боеприпасы к нему - духовная пища. Для того чтобы понять эту душу нужно знать ее конструкцию полностью: нужно знать каждую деталь каждый винтик для того, чтобы снабжать и питать это оружие - арсеналом его является живое слово. В живом слове Б. Момышулы видел средство противоядия [10].

Еще при жизни Б. Момышулы прозвали легендарным комбатом, народным батыром. Современные воины - казахстанцы хотят знать своего героя, о его боевом пути, военном таланте, вкладе в дело защиты Отечества. Восстановление малоизвестных страниц жизни легендарного командира, подробностей военной биографии является важной и ответственной задачей отечественной науки.

Взгляды Момышулы на историю Казахстана, отличаясь оригинальностью и самобытностью, способствуют восстановлению объективной картины развития национального самосознания и государственности казахского народа, помогают спрогнозировать основные направления их развития в дальнейшем.

С обретением суверенитета Республикой Казахстан на одно из важнейших мест выходит проблема обеспечения его военной безопасности. При этом огромное значение приобретают вопросы, связанные с военным строительством и формированием адекватных, отвечающих складывающимся условиям, положений военной теории. Обойтись без учета исторического опыта в решении названных проблем невозможно. Его труды, содержащие такой опыт, давно привлекают внимание политиков, теоретиков и практиков военного строительства.

В связи с созданием казахстанской армии огромное значение приобретает подготовка молодых высококвалифицированных офицерских кадров в военных учебных заведениях страны. Поэтому изучение и творческое применение в современных условиях принципов, форм и методов,

использованных Момыш-улы и его сподвижниками, является одним из важных средств обучения, способных поднять на новый уровень образование и военную науку Казахстана.

Таким образом в современных условиях особое значение приобретает формирование национального патриотизма на базе военного и духовного наследия наших предков, чувства сопричастности к их великим делам. При этом важно осуществление квалифицированной популяризации боевых традиций, героических подвигов предков, а также деятельности полководцев, военачальников и командиров. Материалы его военно-теоретического и духовного наследия актуальны для воинского и патриотического воспитания военнослужащих и подрастающей призывной молодежи Казахстана.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. ЦГА РК, ф. 1432, оп.2, д.82. я.14.

2. Момыш-улы Б. Психология войны. Книга-хроника. Алма-Ата: Казахстан, 1990. - 240с. (Огненные годы).

3. ЦГА РК, ф.1432, оп.2, д. 192, л.2.

4. Мухамеджанов А. Участие казахстанских воинских соединений и частей в битве под Москвой (сентябрь 1941 - март 1942 гг.) : диссертация кандидата исторических наук, https://search.rsl.ru/en/record/01010239515 (дата обращения: 20.05.25 г.).

5. Мырзахметов М. Бауыржан батыр. - Алматы: Жалын, 1991 г.

6. Снегин Д.Ф. Наш Баурджан. -Алматы: Жазушы, 2002.

7. Боягамбайулы А. Заветы Бауырджана // Казахстанская правда - 23 ноября 1995.

8. Токаев: казахский язык становится модным, https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/22816975 (дата обращения: 20.05.25 г.).

9. Конституция РК, ст.36, п.1. 1995 г.

10. Абжанов Б. Бауыржан Момышулы – герой войны, стратег Победы, народный писатель, военный педагог. эл.адрес: https://www.ang.edu.kz/rus/ (дата обращения: 20.05.25 г.).

REFERENCES

1. TsGA RK, f. 1432, op.2, d.82. ya.14.

2. Momyš-uly B. Psihologiâ vojny. Kniga-hronika. Alma-Ata: Kazahstan, 1990.-240s. (Ognennye gody).

3. TsGA RK, f.1432, op.2, d. 192, l.2.

4. Mukhamedzhanov A. Uchastiye kazakhstanskikh voinskikh soyedineniy i chastey v bitve pod Moskvoy (sentyabr' 1941 - mart 1942 gg.): dissertatsiya kandidata istoricheskikh nauk. https://search.rsl.ru/en/record/01010239515 (data obrashcheniya: 20.05.25 g)

5. Mırzaxmetov M. Bawırjan batır. - Almatı: Jalın, 1991.

6. Snegïn D.F. Naş Bawrdjan. -Almatı: Jazwşı, 2002.

7. Boyagambaywlı A. Zavetı Bawırdjana // Kazaxstanskaya pravda. - 23 noyabrya 1995 g.
8. Tokaev: kazahskij âzyk stanovitsâ modnym, https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/22816975 (data obraŝeniâ: 20.05.25 g.)
9. Konstituciâ RK, st.36, p.1. 1995g.
10. Abžanov B. Bauyržan Momyšuly – geroj vojny, strateg Pobedy, narodnyj pisatel′, voennyj pedagog. Él.adres: https://www.ang.edu.kz/rus/ (data obraŝeniâ: 20.05.25g).

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ ЖАУЫНГЕРЛІК ДӘСТҮРГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ САЯСИ-МӘДЕНИ ТӘРБИЕСІ ТУРАЛЫ

ТОҒЫЗБАЕВ С.У.[1], МӘЛІБАЕВ М.М.[2]
[1]Заң ғылымдарының магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының қызметкері, Петропавл қ.
[2]өнер магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, лейтенант, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.

Аннотация. *Бұл мақалада қазақ халқының әскери дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары негізінде жауынгер тұлғаны саяси және мәдени тәрбиелеу мәселелері қарастырылған. Қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары туралы түсінік ашылады. Аты аңызға айналған Ұлы Отан соғысының батыры Бауыржан Момышұлының жауынгерлік жолынан эпизодтар мен қазақ халқының жауынгерлік дәстүрі негізінде жауынгер тұлғаны тәрбиелеу туралы ой-пікірлері берілген.*

Түйінді сөздер: *салт-дәстүр, әдет-ғұрып, адамгершілік, тәрбие, жауынгерлік дәстүр.*

BAUYRZHAN MOMYSHULY ON THE POLITICAL AND CULTURAL EDUCATION OF THE INDIVIDUAL BASED ON MARTIAL TRADITIONS

TOGUZBAEV S.U.[1], MALIBAEV M.M.[2]
[1]Master of Laws, Lecturer of the Department of General Education Disciplines, Service Member, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.
[2]Master of Humanities, Lecturer of the Department of General Education Disciplines, Lieutenant, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk

Abstract. *This article examines the issues of political and cultural education of a warrior's personality based on the martial traditions and customs of the Kazakh people. The concept of traditions and customs of the Kazakh people is revealed.*

Episodes from the military path of the legendary hero of the Great Patriotic War Bauyrzhan Momyshuly and his views on the education of a warrior's personality based on the martial traditions of the Kazakh people are given.

Keywords: *traditions, customs, morals, education, martial traditions.*

*****

ДИАЛОГ КУЛЬТУР В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ ВОЕННОГО ВУЗА

ТУГОНОВ А.А.

курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск (курсант из Республики Таджикистан).

Научный руководитель: Анцибор Е.С. – преподаватель-исследователь, старший преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан. E-Mail: elenaan777@mail.ru.

Аннотация. *В статье рассматривается понятие «диалог культур», его роль в поликультурной среде военного вуза и воинской службе. Приводятся примеры реализации поликультурного диалога в Академии Национальной гвардии республики Казахстан.*

Ключевые слова: *диалог культур, поликультурный коллектив, военный вуз, межкультурное общение.*

В современном мире, где страны и народы все чаще взаимодействуют в экономической, политической и социальной сферах, понимание механизмов и принципов культурного диалога становится важнейшим фактором обеспечения стабильности и взаимопонимания. Особенно актуальным данный вопрос становится в контексте обучения иностранных студентов в вузах, в том числе и военных, где взаимодействие представителей различных культур требует особого внимания.

Цель данной статьи: определить роль диалога культур в воинской службе и поликультурном коллективе курсантов военного вуза.

Понятие диалога культур («разновидность межкультурного взаимодействия, предполагающее активный обмен содержанием культур-контрагентов при сохранении ими своей самобытности» [1]) получило широкое распространение во второй половине XX в., и в настоящее время под ним чаще всего подразумевается взаимодействие, взаимовлияние, взаимопроникновение разных культур. Идея диалога культур подразумевает открытость культур друг другу на основе равенства всех культур, признания права каждой культуры на отличия от других, уважения к чужой культуре.

Диалог культур является важным инструментом укрепления международных отношений и обеспечения стабильности в современном мире. В военной сфере межкультурное взаимодействие играет ключевую роль в формировании профессиональных качеств военнослужащих, их готовности к совместной работе и решению сложных задач. Вооруженные силы многих

стран включают представителей разных национальностей и культур. Это требует от военнослужащих высокой степени толерантности и уважения к традициям и обычаям других народов. Военные специалисты, работающие в многонациональной среде, должны обладать знаниями о культурных особенностях сослуживцев, чтобы эффективно взаимодействовать и предотвращать возможные недоразумения. Взаимопонимание в армии особенно важно в ходе совместных операций, учений и миротворческих миссий.

Военные учебные заведения нередко принимают курсантов из разных государств, что создаёт условия для активного межкультурного обмена. Казахстан, как государство с развитой военно-образовательной системой, сотрудничает с разными странами, предоставляя возможность подготовки военных специалистов. Казахстан сам по себе является многонациональным государством. Следовательно, для вузов Казахстана характерен многонациональный состав. Это относится и к Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, в стенах которой обучаются курсанты из Казахстана разных этносов: казахи, русские, уйгуры, турки, татары, украинцы, немцы и др. Кроме того, согласно межправительственным договорам, с 2009 года в данном вузе обучаются и курсанты из Республики Таджикистан, уроженцем которой является автор данной работы. Профессорско-преподавательский состав вуза тоже многонационален. В вузе ведётся обучение на казахском языке (государственном языке страны) и русском (языком межнационального общения). Все курсанты изучают английский язык (язык международного общения), культуру стран изучаемого языка. Получается, курсанты узнают о культуре стран изучаемого языка, параллельно сравнивая её с культурой родной страны. А поскольку родные страны у обучаемых разные, налицо взаимообмен и взаимообогащение культур. Таким образом, Академии НГ РК свойственна поликультурная образовательная среда, а значит, присутствует постоянный диалог культур.

При условиях, спланированных должным образом, он способствует снижению межэтнической напряжённости, формированию толерантности, обмену военными традициями и опытом, развитию навыков межкультурной коммуникации, эффективному протеканию процесса адаптации иностранных курсантов к принимающей стране и условиям военного вуза.

Диалог культур оказывает положительное влияние на:

1. Сплочённость личного состава. Понимание культурных особенностей друг друга способствует установлению доверительных отношений между курсантами, что является важным фактором в военной среде.

2. Формирование лидерских качеств. Офицеры и курсанты, имеющие опыт общения с представителями разных культур, обладают более развитыми коммуникативными навыками и гибкостью мышления.

3. Обогащение воинских традиций. Взаимодействие позволяет перенимать лучшие практики военного дела, ритуалов и обычаев, что укрепляет идентичность и боевой дух.

4. Укрепление дисциплины и субординации. Осознание культурных различий помогает минимизировать конфликты на основе недопонимания, что положительно влияет на уровень дисциплины в воинском коллективе.

Таким образом, обучаясь в поликультурном коллективе, курсанты извлекают выгоду из межкультурного общения, которое способствует благоприятному климату в поликультурном коллективе, формированию и укреплению таких ценностей, как толерантность, уважение, взаимопомощь, что, в свою очередь, влияет на успешность процесса обучения.

Диалог культур в Академии Национальной гвардии Республики Казахстан является важным элементом воспитания будущих офицеров, способствующим укреплению межэтнического единства, профессиональному росту и развитию международного сотрудничества. Благодаря такому взаимодействию курсанты приобретают не только профессиональные знания, но и ценные социальные навыки, необходимые для службы в многонациональных подразделениях. Диалог культур среди курсантов военного вуза Казахстана выражается в различных формах:

– совместное обучение и выполнение учебных заданий, требующих коллективной работы и взаимопонимания;

– проведение культурных мероприятий, посвящённых традициям и обычаям народов Казахстана и Таджикистана;

– взаимный обмен знаниями о военной истории и традициях разных народов, что способствует расширению кругозора и укреплению патриотизма;

– общение в неформальной обстановке, что позволяет курсантам ближе узнать особенности культуры друг друга, языковые особенности и нормы поведения.

Большую роль в процессе формирования поликультурной, полиязычной личности курсантов и успешному осуществлению диалога культур играет командование Академии, отдел воспитательной и социально-правовой работы, командиры подразделений и кафедра языковой подготовки. Поскольку языковые дисциплины изучаются курсантами на 1 курсе, о языках и культуре разных народов мы узнаём, прежде всего, именно на занятиях данной кафедры. Тематические планы языковых дисциплины включают в себя темы, учебные вопросы и задания, которые учитывают поликультурный коллектив курсантов, способствуют формированию патриотизма, национальной идентичности, но в то же время воспитывают уважение к другим культурам, способствуют развитию межкультурного взаимопонимания и сотрудничества, формированию поликультурной личности. Курсантами изучаются такие темы, как «Традиции и обычаи моего народа/англоязычных стран», «Моя Родина», «Праздники и фестивали», «Культурный код нации» и другие.

В заданиях учитываются культурные особенности курсантов, то есть принимается во внимание тот факт, что в группах обучаются как курсанты из Казахстана – представители разных этносов, так и иностранные курсанты из

Республики Таджикистан. Например, на занятиях по дисциплине «Иностранный язык» на фонетической практике идёт работа над пословицами и поговорками на английском языке. Курсанты подбирают эквиваленты на своём родном языке, объясняют смысл и особенности перевода на разных языках. Они сравнивают культуру, систему образования их родных стран и стран изучаемого языка, обсуждают праздники, традиции и обычаи разных народов, делятся рецептами национальных блюд [2].

Курсантами просматриваются мультимедийные презентации и видеоролики о культуре разных народов с последующим обсуждением.

Преподавателями кафедры языковой подготовки принимается во внимание тот факт, что далеко не все курсанты из Республики Таджикистан в должной мере владеют русским языком и не владеют казахским языком. Большую помощь в данном случае нам оказывают специально разработанные учебные пособия и словари: Тематический словарь-разговорник на 4 языках (русский, английский, казахский, таджикский), «Полиглот» (учебное пособие для иностранных курсантов (по языковым дисциплинам).

В учебных классах кафедры организованы выставки наглядного материала по родным странам наших курсантов, проектных работ, сочинений и эссе про их родные города и страны, которые всегда пользуется у курсантов большой популярностью.

Помимо учебной активно проводится и внеучебная деятельность в рамках изучения языковых дисциплин. На различных мероприятиях, организованных кафедрой, курсанты рассказывают о традициях и обычаях казахского, русского, таджикского и других народов, читают стихи на родных языках о Родине, семье и дружбе, проводят национальные игры, демонстрируют обряды своей страны [3].

Большое значение кафедрой языковой подготовки придаётся мероприятиям, посвящённым празднованию Наурыз. Ежегодно в марте проводятся беседы, викторины, круглые столы, концерты, литературно-музыкальные вечера о традициях празднования Наурыза. На переменах звучит казахская национальная музыка, и курсанты разных народов имеют возможность потанцевать. На кафедре организовываются выставки национальной одежды и предметов быта казахского народа.

Курсанты разных национальностей принимают активное участие в региональных и международных лекториях, конкурсах проектов. Преподаватели кафедры организуют посещения курсантами казахского музыкально-драматического театра с последующим обсуждением просмотренных спектаклей.

Курсанты активно участвуют в онлайн-проекте «PRO-движение чтения», организованным Академией совместно с областной универсальной библиотекой им. С. Муканова, в прямых эфирах «Читатель рекомендует». По рекомендации преподавателей нами были прочитаны произведения А.С. Пушкина и А.П. Чехова, О. Уайльда., Абая и М. Жумабаева. Мы, в свою очередь, делимся рассказами о жизни и творчестве поэтов и писателей

Таджикистана. Мы осознали, что литература – это зеркало души человечества, отражающее его стремления, мечты и общечеловеческие ценности, такие как любовь, дружбу, патриотизм, справедливость, мир, свободу, уважение и сострадание. Эти идеалы объединяют людей, несмотря на различия в культуре, языке и истории.

При проведении исследования о роли диалога культур в жизни современного общества нами, курсантами из Республики Таджикистан, был составлен список желаемых мероприятий, направленных на формирование поликультурной личности курсантов, где мы могли бы поделиться информацией о своей культуре и послушать о культуре народа Казахстана.

В процессе изучения культуры народа Казахстана и стран изучаемого нами иностранного языка, нами был проведён сравнительно-сопоставительный анализ данных культур с культурой нашего родного таджикского народа, а также в целях расширения словарного запаса по исследуемой теме составлен глоссарий по теме «Диалог культур».

Из вышесказанного можно сделать вывод, что в стенах Академии Национальной гвардии патриотизм курсантов воспитывается через диалог культур. Нас учат любить родную культуру и гордиться ей, знать и уважать культуру других этносов, что является основой и важной предпосылкой для формирования и укрепления таких ценностей, как толерантность, уважение, взаимопомощь. Командование и профессорско-преподавательский состав Академии Национальной гвардии Республики Казахстан уделяет большое внимание вопросу поликультурного образования, формированию поликультурной личности, ориентированной на диалог и сотрудничество, признание многообразия культур и их взаимосвязи; позитивное отношение к культурному плюрализму. Подобная культурная интеграция (процесс согласования национальных форм культуры, традиций и новаций; установление единой общечеловеческой системы ценностей) способствует благоприятному климату в поликультурном коллективе курсантов, что, в свою очередь, влияет на успешность процесса адаптации иностранных курсантов к условиям обучения и проживания в Казахстане.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Национальная философская энциклопедия. URL: https://terme.ru/slovari

2. Анцибор Е.С. Проблемы адаптации иностранных студентов к условиям обучения вузов разных стран // Сборник материалов VII Междунар. научно-практич. конф. Современная наука: проблемы и перспективы развития. Омск: ОмГА. 2023 г. – С.78-86/

3. Antsibor A.A., Andriyanova A.A, Antsibor E.S. Forming a multicultural personality in the conditions of study in a multicultural university team//Сборник материалов международной научно-практической конференции «Развитие военного образования в контексте обеспечения военной безопасности Казахстана». Петропавловск: АНГ РК. 2024. – С.373-376.

4. Гордиюк О.В. Формирование поликультурной компетентности студентов. URL: https://bspu.by/blog/gordiuk/article

REFERENCES

1. Natsionalnaya philosophskaya entsiklopediya. **URL:** https://terme.ru/slovari

2. Antsibor Y.S. Problemy adaptatsii inostrannykh kursantov k usloviyam obucheniya vuzov raznykh stran // Sbornik materialov VII mezhdunarodnoi nauchno-praktich. konf. Sovremennaya nauka: problem I perspektivy razvitiya, Omsk: OmGA. 2023. – P.78-86.

3. Antsibor A.A., Andriyanova A.A, Antsibor E.S. Forming a multicultural personality in the conditions of study in a multicultural university team // Sbornik materialov mezhdunarodnoi nauchno-praktich.konf. Razvitie voennogo obrazovaniya v kontekste obespecheniya voennoy bezopasnosti Kazakhstana. Petropavlovskovsk: ANG RK. 2024. – P.373-376.

4. Gordiyuk O.V. Formirovaniye polikulturnoi kompetentnosti studentov. URL: https://bspu.by/blog/gordiuk/article

ӘСКЕРИ ЖОО ПОЛИМӘДЕНИ ОРТАДАҒЫ МӘДЕНИЕТТЕР ДИАЛОГЫ

ТУГОНОВ А.А.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ. (Тәжікстан Республикасының курсанты)

Ғылыми жетекші: Е.С. Анцибор– оқытушы-зерттеуші, тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Мақалада «мәдениеттер диалогы» түсінігі, әскери ЖОО және әскери қызметтегі полимәдени диалогтағы оның рөлі қарастырылады. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясындағы полимәдени диалогтың жүзеге асырылуына мысалдар келтіріледі.*

Түйінді сөздер: *мәдениеттер диалогы, полимәдени ұжым, әскери ЖОО, мәдениетаралық қарым-қатынас.*

DIALOGUE OF CULTURES IN THE MULTICULTURAL ENVIRONMENT OF A MILITARY UNIVERSITY

TUGONOV A.A.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk (cadet from the Republic of Tajikistan).

Scientific supervisor: Y.S. Antsibor – research teacher, senior lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan. E-mail: elenaan777@mail.ru.

Abstract. *The concept "dialogue of cultures", its role in the multicultural environment of a military university and military service are considered in the article. The examples of implementation of multicultural dialogue in the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan are given.*

Keywords: *dialogue of cultures, multicultural team, military university, intercultural communication.*

*****

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНА ЭВАКУАЦИЯЛАНҒАН ХАЛЫҚ ПЕН КӨШІРІЛГЕН ӨНДІРІСТЕРДІҢ ҮЛЕСІ

ТОҚЫШЕВ А.Қ.

Қазақстан Республика Ұлттық ұланы Академиясының бастығы, полковник.

Аңдатпа. *Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстанның солтүстігіне эвакуацияланған халық пен өндірістік нысандардың үлесі қарастырылады. Зерттеу барысында Петропавл, Қостанай, Павлодар, Көкшетау секілді өңірлерге көшірілген зауыттардың орналасуы, оларды қалпына келтіру және өндіріс процесіне қосу тәжірибесі талданады. Эвакуацияланған кәсіпорындар мен білікті мамандар жергілікті өнеркәсіп пен кадрлар жүйесінің дамуына зор ықпал етті. Сонымен қатар эвакуацияланған жоғары оқу орындары мен білім беру мекемелерінің аймақтың ғылыми-ағартушылық әлеуетін арттырудағы маңызы сипатталады. Мақалада архивтік деректер мен құжаттарға сүйене отырып, Қазақстанның солтүстігінің тылдық әлеуетін ашқан эвакуациялық процестердің әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы айқындалады.*

Түйінді сөздер: *эвакуация, Қазақстанның солтүстігі, Ұлы Отан соғысы, өнеркәсіп, кәсіпорындар, білім беру, әлеуметтік-экономикалық даму.*

1941 жылдың 29 қазанында КСРО СНК «Еділ, Орал, Сібірге, Орта Азия мен Қазақстанға көшірілген зауыттарды қалпына келтіру кестесі туралы» қаулы шығарады. 1941 жылдың күзінде Қазақстанның КП (б) ОК және СНК кәсіпорындардың орналасу аудандарын анықтайды, монтаждық-құрылыс жұмыстарының, ауыр индустрия нысандарын іске қосу мерзімін белгіленеді. Әскери тапсырыстарды орналастыру және монтаждау жұмыстарына басшылық ету, эвакокәсіпорындарды пайдалануға жіберу бойынша арнайы жедел топтар құрылады [1, б. 54].

Жұмыстың жеделдігіне қарамастан, нысандарды пайдалануға беру жоспарлары үзілді-кесілді болады. Эшелондардың бір бөлігі жолда тұрып қалған немесе тағайындалған жерге келген соң қайта бөлінді. Әскери тапсырыстар бойынша топтар партия органдары МҚК директиваларының

орындалуын тексерді. Олардың жетекшілігімен құрал-жабдықтарды, материалдық құндылықтарды есепке алу, өндірістік жұмыстарды дайындау, жаңа өндірістік байланыстарды орнату, қалпына келтірілетін құрал-жабдықтардың қуатын анықтау, шығарылатын өнім профилін анықтау, шикізат пен қосалқы материалдарды сақтау, тұрғын үй алаңын беру жұмыстары жүргізіледі, жергілікті халықтан жұмысшыларды дайындау бойынша шаралар әзірленеді [1, б. 27].

Қазақстанның барлық облыс орталықтары эвакокәсіпорындарын орналастыру пункттері болады. Нысандарды аумақтық орналастыру кезінде өндірістік туыстық, коммуникациялардың, шикізаттың, энергетиканың, өндірістік алаңдардың болуы, жұмысшыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету мүмкіндігі ескеріледі. Мәселен, Солтүстік Қазақстанда эвакобъектілердің едәуір бөлігін орналастыру Орал, Магнитогорск, Челябинскінің жақын орналасуы ықпал етті. Республиканың солтүстігінде жергілікті халық, депортанттар мен эвакуанттар жағынан да айтарлықтай еңбек әлеуеті жинақталған.

Солтүстік Қазақстанда талаптарға Петропавл, Қостанай, Павлодар, Көкшетау, Ресей мен Қазақстан тараптарын өзара байланыстырған маңызды көлік тораптары жауап береді. Петропавл «Қазақстанның солтүстік қақпасы», Солтүстік Қазақстанға көшірілген кәсіпорындардың жартысына жуығы өздеріне орналастырады. Екінші орында Челябинскіге сүйенген Қостанай болады. Ақмола мен Көкшетау облыстарында да бірқатар кәсіпорындар жайғасты. Көшірілген адамдардың негізгі бөлігі СҚО-да орналасқан.

Жабдықты монтаждау кәсіпорын келген соң бірден жүргізіледі. Зауыттарды тез қалпына келтіру адамдардың күш-жігерінің, шығармашылық тапқырлығының, батыл техникалық шешімдердің арқасында мүмкін болады. Тылға жіберілген нысандар өз өмірін бос жерде бастайды. Цехтарды тұрғызу және жабдықтарды монтаждау көбінесе Солтүстік қатал жағдайларға қарамастан, тәулік бойы өтті.

Жұмысшылар мен қызметкерлер 1,5-2 ай ішінде жабдықты құрастырып, оны іске қосты. Жаңа орындарға бұрынғы ұжымның оныншы бөлігі жиі келеді. Мұндай жағдайларда өнімнің ескі түрлерін ғана емес, сонымен қатар қару-жарақ пен оқ-дәрілердің бірқатар жаңа үлгілерін өндіру жолға қойылады [2, б.19].

1941 жылдың 28 қыркүйегінде Ақмолаға Мелитополь станок жасау зауытының жабдықтарымен бірінші эшелон келді. 14 қазанда партияның қалалық комитеті бюросының соңғы алтыншы эшелоны келген күні зауыт директоры Муравьевтен электрстанцияларын, механикалық және құрастыру цехтарын жобалауды аяқтауды және 18 қазанға дейін құрылыс және монтаждау жұмыстарының кестесін әзірлеуді талап етті.

Петропавл соғыс жылдарында стратегиялық маңызға ие болады. КСРО-ның Эвакуациялық Кеңесінің шешімі бойынша қалада 20-дан астам зауыт, фабрика және қорғаныс кәсіпорындары орналасты, олардың кейбіреулері КСРО аумағында теңдесі жоқ [4, б. 257]. Эвакуациялық қондырғылардың

негізгі бөлігі 1941 жылдың қараша айында СҚО-да болады. Кәсіпорынды эвакуациялау жергілікті индустрияны дамытуға серпін береді.

Хром зауытының, аяқ-киім фабрикасының өндірістік қуаты айтарлықтай өсті, кішігірім қозғалтқыштар өндірісі бойынша зауыт, бірнеше металл бұйымдары және кәсіподақ маңыздылығы бойынша машина жасау кәсіпорындары және жергілікті индустрияның өнеркәсіптік кәсіпорындары қайта құрылады [2, б. 26].

Еңбекшілер депутаттары Солтүстік Қазақстан кеңесінің Атқарушы комитеті және КП (б) обком бюросы 1941 жылдың 5 қарашасына дейін эвакуацияланған кәсіпорындарды, халықты орналастыру және оны жұмысқа орналастыру жөніндегі облыстық комиссияны бекіту туралы қаулы қабылдайды. Комиссияға көшірілген кәсіпорындарды, мекемелерді, оқу орындарын және халықты орналастыруға, сондай-ақ оны жұмысқа орналастыруға жауапкершілік жүктеледі. Құжат көшірілген халықты 24 сағаттан аспайтын уақыт ішінде түсіруді және халықты эвакуациялық пункттен қоныстандыру орындарына 48 сағат ішінде жіберуді міндеттейді [3, б. 107].

1941 жылдың 28 қазанында Солтүстік Қазақстан облыстық еңбекшілер депутаттары Кеңесінің Атқарушы комитеті көшірілетін кәсіпорындарды, қызмет көрсететін жеке орналастыруға арналған үй-жайлардың тапшылығына байланысты «Петропавл қаласының ұйымдарын көшіру туралы» шешімін қабылдайды. Осыған байланысты өнеркәсіп объектілерінің бір бөлігі облыстың басқа елді мекендеріне тасымалданады [4, б. 107]. Өнеркәсіптік объектілерді қайта көшіруді 1941 жылдың 10 қарашасына дейін жүзеге асыру жоспарланады [1, б. 72].

Жергілікті зауыт ұжымдары жаңа кәсіпорындарға жұмыс күшімен, жабдықтармен, көлікпен көмектесті. Облыс халқы зауыттарды қалпына келтіруге белсенді қатысты: мыңдаған қала тұрғындары, олардың көпшілігі әйелдер болды, шақыруға үн қатып, қалпына келтіру бригадалары мен отрядтарының құрамына кірді, жұмыс ұжымдарын толықтырады.

Келген кәсіпорындарды қалпына келтіру кезіндегі қиындықтар туралы Молотов атындағы Таганрог зауыты делегаттарының бірі X қалалық партия конференциясында айтып береді: «Біз Петропавлға келгенде ұжым алдында келесі міндеттер тұрды: біріншісі – Таганрогтағы бөлмелерге ұқсамайтын бөлмелерді пайдалану және игеру. Екіншісі – жабдықты жөндеу және қалпына келтіру. Үшіншісі – жастар қатарынан жұмысшылар қабылдау және жергілікті кадрларды дайындау». Осы күрделі жағдайға қарамастан, 1942 жылдың қаңтарында келген кәсіпорын наурыз айының басында майдан үшін алғашқы өнім береді [6, б. 40-41].

Қысқа мерзімде Петропавлда эвакуацияланған кәсіпорындар пайдалануға беріледі, 1941 жылдың аяғына – 1942 жылдың басына қарай олар майданға алғашқы өнім береді [7, б. 27]. Петропавлда қорғаныс зауыттары орналасқан еді: № 31, 37, 175, 182, 189, 215, 233, 239, 264, құпия 347 (мина

базасы), Сталин атындағы зауыт, Молотов атындағы Таганрог зауыты [4, б. 257].

Артиллерияны және атыс қару-жарағын жөндеуді жүзеге асыратын, Мәскеуден көшірілген Қорғаныс Наркомының №4 артиллериялық арсеналының үлкен маңызы болады. Зауытпен бірге 330 адам келеді. Арсенал жабдықтары 5178 шаршы метр алаңда орналасқан (Мәскеуде зауыт 11 000 шаршы метр аумақта орналасқан). Зауыт КСРО-дағы жалғыз компастар мен буссольдер, атыс қару-жарағы, артиллерияның материалдық бөлігін шығарады [8, б. 11-12].

Арсеналмен 1931 жылғы үлгідегі 76 мм зениттік зеңбіректер, «Максим» пулеметтері, 1891 жылдардағы винтовкалар, Дягтерев пулеметтері, нагандар; винтовкалы сүрткіштер, оқпан жапсырмалар, Андрианов компастары, оңайлатылған буссольдер, атыс қаруына, арнайы тығындарға, артиллериялық жүйелерге ЗИП; 76 мм зениттік зеңбірекке арналған қаптар [4, б. 14]. 1941 жылдың қазан айында Петропавлға эвакуацияланған Мәскеу зауыты мен басқа зауыттардың (№182, 375, 215) жабдықтарының базасында құрылған № 239 зауыт әскери өнім өндіруге кіріседі [8, б. 15].

1941 жылдың шілде айынан желтоқсан айына дейін Ақмола қаласында орналасқан Мелитополь станок жасау зауытының қайта қалпына келтіруі жүзеге асырылады. Көшірілген кәсіпорын 1941 жылдың қазан айында пайдалануға беріледі [8, б. 15]. Желтоқсан айында Петропавлға Қызыл Армияның артиллериялық Аспап жасау ғылыми-зерттеу зертханасы келеді [8, б. 15].

Харьковтан №7 эвакуацияланған зауыт қалада хром зауытының пайда болуына себеп болады. Бұл зауыт шалбар белдеулерін және оқ салатын сөмкелер дайындайды [8, б. 19]. 1942 жылдың қаңтарында 1941 жылдың қарашасында Ивановск облысынан көшірілген Александров радио заводының жабдығы негізінде құрылған №641 зауыт іске қосылады. Петропавлға Ярослав шина зауыты көшіріледі. 1942 жылдың көктемінде бірқатар ірі кәсіпорындар жұмыс істейді. 25 сәуірде Свердловскіден көшірілген №37 зауыттың өндірістік базасы негізінде құрылған шағын литражды қозғалтқыштар зауыты пайдалануға берілді. 1941 жылдың желтоқсан – 1942 жылдың наурыз айларында Петропавлға көшірілген Мәскеу электроқшаулау зауытының, Хотьков электр оқшаулау материалдары зауытының және «Изолит» Мәскеу зауытының бөлігінің өндірістік жабдықтарының базасында құрылған №675 зауыт іске қосылады. Қалада металл бұйымдары зауыты, сондай-ақ махорка фабрикасы және спирт зауыты жұмыс істейді [8, б. 20].

1942 жылдың сәуір айында Молотов атындағы Таганрог зауытының өндірістік жабдығы, 1941 жылдың қазан – қараша айларында Петропавлға көшірілген Махачкалы кеме жасау өнеркәсібінің Наркоматы зауытының базасында құрылған №347 зауыты (завод исполнительных механизмов – ЗИМ) іске қосылады [4, б. 387]. Зауытта эвакуанттармен қатар сотталғандар еңбек етеді. Зауыт майдан үшін қажетті өнімді он бес күн ішінде игереді. Зауыт кіре берісінде транспарант ілінді: «Бүгінгі жұмыс массасының ұраны: бір минутта

бейбіт уақытта бір сағатта істегендей, әскерде де көп нәрсені істейді». Зауыт республикада алғашқылардың бірі болып өндірістің ағынды әдісін енгізді. Тыл гвардияшылдарының қатары күн сайын өседі. 1943 жылы екі жүздің саны 4 есе өседі.

1941 жылдың қараша айында Мәскеуден СҚО-ға КСРО Халық Комиссариатының мал дәрігерлік институты және егіншілік институты студенттері мен профессорлық-оқытушылар құрамымен көшірілген. Жоғары оқу орны Петропавл мал дәрігерлік техникумының, қалалық мал дәрігерлік емдеу орнының және облыстық мал дәрігерлік бактериялық зертхананың үй-жайларында орналасқанына қарамастан, институт жабдығын толық орналастыру үшін орындар жеткіліксіз болады. Институт оқытушылары горкомхоздың ордерлері бойынша берілген пәтерлерге қоныстанады. Академик К. И. Скрябин бастаған институттың ірі мамандары облыстың колхоздары мен совхоздарына көмек көрсетуге белсенді қатысады. 1942 жылы екі жоғары оқу орнын 135 дәрігер-ветеринар және 35 инженер-геодезист және инженер шығарады [6, б. 13].

Эвакуацияланған ЖОО-лар орналастыру орындарында кездесетін проблемалар ретінде үй-жайлардың, жиһаздардың, оқу жабдықтарының, құралдардың, оқу-әдістемелік материалдардың болмауы, қысқы кезеңге үй-жайлардың дайындалмауы, отынның болмауы болып табылады [9, б. 23.]. Профессор-оқытушылар құрамы мен студенттердің өмір сүру және еңбек жағдайы үлкен проблема болады. Оқытушылардың орташа тәуліктік жүктемесі 12-16 сағатқа жетті, студенттердің апталық жүктемесі – 42-45 сағатқа жетеді. Оқу мерзімі педагогикалық ЖОО – да 4 жылдан 3 жылға дейін, медициналық ЖОО-да 5 жылдан 3,5 жылға дейін қысқарады [10, б. 169].

Петропавлға Базарбаев 87 көшесі бойында 125 адам және 3 оқытушы контингенті бар РСФСР әлеуметтік қамтамасыз ету Наркоматының Курск орталық соқырлар мектебі эвакуацияланған еді. Бұл білім беру мекемесі соқыр мектептерде оқытатын баянист – мұғалімдерді дайындайды. Мектептің проблемалары арасында үй-жайдың, жылы киімнің, отынның болмауы болады [25, б. 4]. Базар алаңы, Киров атындағы мектеп және Петропавл малдәрігерлік техникумының аумағында авиациялық механиктердің Селищек әскери мектебі орналасқан. Мұрағаттық құжаттарда орналасқан үй-жайлардың ыңғайластырылғаны, адамдар қанағаттанарлық орналастырылғаны атап өтілген еді [39, б. 5]. 1940 жылы соғыс қарсаңында құрылған Петропавл темір жол училищесінің ғимараттарында Кривой Рог темір жол училищелері мен ФЗО мектептерінен 202 студент, профессорлық-оқытушылар құрамынан 17 адам эвакуацияланған оқушылар контингенті орналастырылады. 1941 жылдың 15 қарашасында осы теміржол училищесінде 1015 адам оқыды [10, б. 6].

Соғыс жылдары Қазақстанға эвакуацияланған жоғары оқу орындары 5210 маман, оның ішінде 944 қазақты дайындаған. Көшірілген мамандар Солтүстік Қазақстан интеллигенциясының өкілдері санының өсуіне елеулі әсер етеді. Студенттер контингентінің айтарлықтай қысқаруына қарамастан,

профессорлық-оқытушылар құрамның әскерге шақырылуына байланысты жоғары оқу орындары мен техникумдар жоғары және орта білікті кадрларды даярлауды жалғастырады. Республиканың жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылар құрамының үштен бірі эвакуацияланған ғалымдар құрайды. Орта білімі бар, келген балаларды оқу процесіне тарту мәселесі де өзекті болады. Соғыс уақытындағы қиындықтарды жеңіп, балаларды, жасөспірімдер мен қыздарды мектеп және жоғарғы білімімен қамтамасыз ету шаралары қабылданады. Соғыс ардагерлері мен мүгедектерінің балалары, жетім балалар ерекше назарға алынады. Олар тегін ас пен оқу құралдарымен қамтамасыз етіледі.

1942 жылдың 1 шілдесіне қарай Қазақстанда 12 969 адамнан тұратын 111 балалар үйі болды. 1941 жылдың тамыз айынан бастап 1 943 жылдың ортасына дейін республикаға 149 балалар үйі мен 16 Мәскеу мектеп-интернаттары эвакуацияланады.

1943 жылдың шілде айына қарай Қазақстанда 28500 бала болады. Ата-анасынан айырылған көптеген балаларды жергілікті тұрғындар тәрбиеге алып, тек 1942 жылдың қаңтар айынан мамыр айына дейін 1606 бала өздерінің екінші ата-аналарына бара алады. Соғыс соңына қарай республикада 179 балалар үйі орналасқан,онда ата-анасыз қалған 27,6 мың бала тәрбиеленген. Соғыс жылдары Қазақстанның балалар үйіне 93 053 адам қабылданады [11, б.146]. 1943 жылдың шілде айына қарай Қазақстанда 28500 бала болады. Ата-анасынан айырылған көптеген балаларды жергілікті тұрғындар тәрбиеге алып, тек 1942 жылдың қаңтар айынан мамыр айына дейін 1606 бала өздерінің екінші ата-аналарын табады. Соғыс соңына қарай республикада 179 балалар үйі орналасқан, онда ата-анасыз қалған 27,6 мың бала тәрбиеленген. Соғыс жылдары Қазақстанның балалар үйіне 93 053 адам қабылданады [11, б.144].

Эвакуанттар Қазақстанның солтүстік облыстары экономикасының өнеркәсіп секторының материалдық-техникалық базасын дамытуға белсене қатысады. Эвакуанттар тандемі жергілікті халықпен өнеркәсіптік нысандарды қалпына келтіріп, салады. Эвакуанттар қатарындағы білікті мамандар жергілікті тұрғындарға жаңа мамандықтарды игеруге көмек көрсетеді. Өз үлгісімен, білімдерімен жергілікті кадрлардың кәсіби өсуіне ықпал етеді.

Солтүстік Қазақстан облысына эвакуацияланған тұрғындардың негізгі бөлігі Молотов атындағы №347 құпия зауытында жұмыс істейді. Сонымен қатар, эвакуанттардың басым бөлігі №175, 239, 182, 215, 31, 189, 264 зауыттарында еңбек етті, сондай-ақ, Сталин атындағы зауытта, тігін фабрикасында, балалар қабылдағышында, педагогикалық институтта, мектептерде, сберкассада, аяқ киім фабрикасында болады. Көшірілгендердің бір бөлігі 1942 жылы шағын литражды қозғалтқыштар зауытында еңбек етеді. Эвакуанттар сонымен қатар махорка фабрикасында жұмыс істеді. Қазақ КСР Тамақ өнеркәсібі Наркоматының (НКПП) және Петропавл облыстық ұйымдарының өтініші бойынша КСРО Наркомпищепром «шылым бұйымдарын өндіруді тұтынушыға жақындату мақсатында Петропавлда

жылына 150 мың темекі шегетін махорка жәшіктерін өндіретін махорка фабрикасын ұйымдастыруды» шешті [12, б.134].

Электр энергиясының жетіспеуіне байланысты эвакуацияланған объектілерді үздіксіз қамтамасыз ету үшін Петропавл ЖЭС салынады. Теміржол тармақтары, атап айтқанда, Ақмола - Қарталы жолы салынады. Жергілікті, көшірілген және депортацияланған халық №52 мемлекеттік құрылыс-монтаждау кеңсесінде, кірпіш зауытында еңбек етеді.

Эвакуацияланғандар ғана емес, оларға да көмек көрсетіледі. Республика облыстарында депутаттардың, үгіт-насихатшылардың саяси тәрбие беру жұмыстары жүргізіледі, оларға газеттерді ұжымдық оқу, соңғы хабарламаларды тыңдау, лекциялар, әңгімелесулер таратылады. Клуб және кітапхана қызметкерлері Қызыл Армияның жараланған жауынгерлеріне, командирлері мен саяси қызметкерлеріне қызмет көрсетті. Мәселен, СҚО мәдени-ағартушылық мекемелерінің қызметкерлері 1943 жылдың үш айында ғана госпитальдарда 160 саяси әңгіме және әскери-патриоттық тақырыптарға 240 саяси ақпарат береді. Әртістер мен көркем өнерпаздар қатысушылары 65 концерт береді [13, б. 48].

Өндірістік күштерді орасан зор жылжыту нәтижесінде республикада өнеркәсіптің жаңа салалары пайда болады, кәсіпорындардың қуаты айтарлықтай өседі. 1945 жылы өнеркәсіптің жалпы өнімі 1940 жылмен салыстырғанда 37%-ға өсті, ал халық шаруашылығының барлық жалпы өнімінің үлес салмағы 1940 жылы 60%-дан 1945 жылы 66%-ға дейін өсті [13, б. 48].

Фронт маңындағы жолақтан көшірілген 54252 адамның 6184-і немесе 11,4%-ы өнеркәсіп және ауыл шаруашылығының білікті мамандары болады. Тәжірибелі жұмысшылар мен инженерлік-техникалық қызметкерлер жергілікті халықтан 19 мың білікті маман даярлаған.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың, темір жолдардың құрылысы, зауыттар мен фабрикаларды Қазақстанға әскери іс-қимылдар аймағынан көшіру республиканың жұмыс класының өсуіне әсер етеді. Егер 1943 жылы жалпы ел бойынша жұмысшылар мен қызметшілердің саны 1940 жылмен салыстырғанда 38% - ға қысқарса, Қазақстанда олардың саны 7% - ға, ал 1945 жылы 13,7%-ға өседі [13, б. 48].

1943 жылдан бастап Ұлы Отан соғысы оқиғаларына байланысты Солтүстік Қазақстаннан халық пен өнеркәсіптік нысандарды реэвакуациялау басталады. 1944 жылдың наурыз айында Солтүстік Қазақстан облысынан Эстон, Молдавия, Литва КСР-і эвакуанттар шығады.

1946 жылдың көктемінде СҚО-дан Карело-фин КСР-нен эвакуацияланған халық шығады [13, б. 48]. Көптеген жағдайларда халықтың реэвакуациясы адамдардың өз бетімен шығуы арқылы жүзегеасырылды. Реэвакуация, эвакуация сияқты жаппай және стихиялы өтті. Қоныс аудару бөлімдері көшірілген халықтың санын жиі бақыламаған еді.

Бұрын болған және Солтүстік Қазақстандағы эвакокәсіпорындар базасында пайда болған зауыттар мен фабрикалар соғыстан кейінгі кезеңде

әскери, ауыл шаруашылығы техникасын, өнеркәсіптік жабдықтарды шығаруға көшеді. Осылай, Петропавлда эвакуацияланған кәсіпорын базасында Петропавл ауыр машина жасау зауыты пайда болады.

Қорытынды жасай келе, халықты және өнеркәсіпті, білім беру, ғылыми, мәдени кәсіпорындар мен объектілерді эвакуациялау процесі Солтүстік Қазақстан, тұтастай алғанда республиканың әлеуметтік-экономикалық, этнодемографиялық, мультипликативтік салаларына үлкен әсер етті. Республика картасында жаңа өнеркәсіп орталықтарының пайда болуы, қалалар мен ауылдардың өсуі де эвакуациялық кәсіпорындардың, қызмет көрсететін қызметкерлердің орналасуына байланысты болады. Эвакуанттар Қазақстанда өздерінің ризашылықтарын білдіріп, кәсіби тәжірибесімен бөліседі. Эвакуацияланған инженерлік-техникалық қызметкерлер Солтүстік Қазақстанның техникалық интеллигенциясының, кадрлардың кәсіби өсуіне үлкен әсер етеді. Эвакуацияланған кәсіпорындар, халық солтүстік өңірдің халық шаруашылығына органикалық әсер етті, өнеркәсіптік және аграрлық секторды дамытудың маңызды факторы болып табылады, республиканың солтүстік облыстары халқының санының өсуіне, өңірдің көпэтникалық бейнесінің әртүрлілігіне ықпал етеді, республиканың солтүстік облыстарының білім, ғылым және мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Какенова А. А. Социально-демографические процессы в Северном Казахстане в 1926-1959 годах: дис. … канд. ист. наук: 07.00.02. – Алматы, 2016. – 186 с.
2. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-т., 445-іс, 191-п
3. Бугай Н.Ф. 40-е годы: «Автономию немцев Поволжья ликвидировать...» // История СССР. – 1991. – № 9.
4. Назарбаев Н. А. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 286 б.
5. Абуов Н. А. Депортации народов в Казахстан в 1936-1957 годы (на материалах Северо-Казахстанской и Кокчетавской областей): автореф. дис… канд. ист. наук: 07.00.02. – Караганда, 2008. – 28 с.
6. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-т., 445-іс, 101-п.
7. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-т., 445-іс, 60-п.
8. Из истории поляков Казахстана (1936-1956 гг.): сборник документов. – Алматы: ТОО «Издательский дом»: Казахстан, 2016. – 344 с.
9. Кан Г. В. История корейцев Казахстана. Алматы: Гылым, 1995. – 207 с.
10. Михайлова Л. А. В степи далекой. Поляки в Казахстане. Алматы, 2006. – 234 с.
11. Лай М. П. Из истории немцев Казахстана: уроки истории. Алматы, 2014. – 344 с.
12. Уралов А. С. Убийство чечено-ингушского народа: Народоубийство в СССР. М., 2015. – 256 с.

13. Алдажуманов К. С., Алдажуманов Е. К. Депортация народов – преступление тоталитарного режима. Алматы, 2000. – 256 с.

ВКЛАД ЭВАКУИРОВАННОГО НАСЕЛЕНИЯ И ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СЕВЕРНЫЕ РЕГИОНЫ КАЗАХСТАНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

ТОКУШЕВ А.К.
Начальник Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник; г. Петропавловск.

Аннотация. *В статье рассматривается вклад населения и промышленных объектов, эвакуированных в северные регионы Казахстана в годы Великой Отечественной войны. В ходе исследования анализируется размещение заводов, переведённых в такие регионы, как Петропавловск, Костанай, Павлодар, Кокшетау, а также опыт их восстановления и запуска в производственный процесс. Эвакуированные предприятия и квалифицированные специалисты оказали значительное влияние на развитие местной промышленности и системы подготовки кадров. Кроме того, рассматривается значение эвакуированных высших учебных заведений и образовательных учреждений в повышении научно-просветительского потенциала региона. На основе архивных данных и документов в статье раскрывается социально-экономическая значимость эвакуационных процессов, обеспечивших формирование тылового потенциала северного Казахстана.*

Ключевые слова: *эвакуация, север Казахстана, Великая Отечественная война, промышленность, предприятия, образование, социально-экономическое развитие.*

THE CONTRIBUTION OF THE EVACUFTED POPULATION AND INDUSTRIAL ENTERPRISES TO THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN DURING THE YEARS OF THE GREAT RESPOSIBLE WAR

TOKYSHEV A.K.
Head of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, полковник; Petropavlovsk.

Abstract. *This article examines the contribution of the population and industrial facilities evacuated to the northern regions of Kazakhstan during the Great Patriotic War. The study analyzes the relocation, restoration, and integration into production of factories transferred to regions such as Petropavlovsk, Kostanay, Pavlodar, and Kokshetau. The evacuated enterprises and qualified specialists had a significant impact on the development of local industry and the personnel training system. In addition, the role of evacuated higher educational institutions and other*

educational organizations in enhancing the scientific and educational potential of the region is considered. Based on archival data and documents, the article reveals the socio-economic significance of the evacuation processes that contributed to the development of the rear potential of northern Kazakhstan.

Keywords: *evacuation, northern Kazakhstan, Great Patriotic War, industry, enterprises, education, socio-economic development.*

REFERENCE

1. Kakenova A. A. Cocial'no-demogpaficheckie ppoceccy v Cevepnom Kazaxctane v 1926-1959 godax: dic. … kand. ict. nauk: 07.00.02. – Almaty, 2016. – 186 c.

2. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-t., 445-ic, 191-p

3. Bugaj N.F. 40-e gody: «Avtonomiyu nemcev Povolzh'ya likvidirovat'...» // Istoriya SSSR. – 1991. – № 9.

4. Nazapbaev N. A. Tarih tolқynynda. – Almaty: Atamұpa, 1999. – 286 b.

5. Abuov N. A. Depoptacii napodov v Kazaxctan v 1936-1957 gody (na matepialax Cevepo-Kazaxctanckoj i Kokchetavckoj oblactej): avtopef. dic… kand. ict. nauk: 07.00.02. – Kapaganda, 2008. – 28 c.

6. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-t., 445-ic, 101-p.

7. СҚОМА. – 1187-қ. – 1-t., 445-ic, 60-p.

8. Iz ictopii polyakov Kazaxctana (1936-1956 gg.): cbopnik dokumentov. – Almaty: TOO «Izdatel'ckij dom»: Kazaxctan, 2016. – 344 c.

9. Kan G. V. Ictopiya kopejcev Kazahctana. Almaty: Gylym, 1995. – 207 c.

10. Mihajlova L. A. V ctepi dalekoj. Polyaki v Kazahctane. Almaty, 2006. – 234 c.

11. Laj M. P. Iz ictopii nemcev Kazahctana: upoki ictopii. Almaty, 2014. – 344 c.

12. Upalov A. C. Ubijctvo checheno-ingushckogo napoda: Napodoubijctvo v CCCR. M., 2015. – 256 c.

13. Aldazhumanov K. C., Aldazhumanov E. K. Depoptaciya napodov – ppectuplenie totalitapnogo pezhima. Almaty, 2000. – 256 c.

*****

МОБИЛИЗАЦИЯ ЛЮДСКИХ РЕСУРСОВ В РАЗНЫХ СТРАНАХ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

ТУЛЕНГУТОВ Н.[1], МАЛИБАЕВ М.М.[2]

[1]начальник мобилизационного отделения Отдела по делам обороны Кызылжарского района, г. Петропавловск. E-mail: Sarbaz_10@mail.ru;

[2]магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: mmalibaev@gmail.com.

Аннотация. *Мобилизация людских ресурсов представляет собой ключевой механизм обеспечения функционирования государства в условиях кризисов, военных конфликтов или экономических вызовов. Настоящая статья посвящена анализу подходов к мобилизации в различных странах с учетом исторических и современных примеров. Рассматриваются законодательные основы, культурные факторы, организационные структуры и социальные последствия. Исследование базируется на данных из научной литературы, официальных документов и открытых источников.*

Ключевые слова: *мобилизация, мобилизация ресурсов, военная служба, принудительная мобилизация, добровольная мобилизация, гибридная мобилизация*

Мобилизация людских ресурсов — это комплекс мер, направленных на привлечение населения к решению задач государственной важности, будь то военная служба, поддержание экономики или восстановление после катастроф. В зависимости от политической системы, традиций и уровня развития общества страны применяют различные стратегии — от тотальной принудительной мобилизации до добровольных программ, основанных на патриотизме и материальных стимулах. Цель данной статьи — провести сравнительный анализ механизмов мобилизации в разных странах, выявить их сильные и слабые стороны, а также определить общие тенденции и перспективы развития этого процесса в XXI веке.

1. Теоретические основы мобилизации людских ресурсов

Мобилизация как социальный и политический феномен изучается в рамках социологии, политологии и военной науки. Она включает не только призыв граждан на военную службу, но и их вовлечение в гражданские проекты, такие как производство, сельское хозяйство или инфраструктурные работы. Основные модели мобилизации можно классифицировать следующим образом:

- Принудительная мобилизация: основана на строгих законах и санкциях за уклонение (например, военный призыв в условиях войны).
- Добровольная мобилизация: опирается на пропаганду, патриотизм и стимулы (например, денежные выплаты или социальные льготы).
- Гибридная мобилизация: сочетает элементы принуждения и добровольчества, адаптируясь к конкретным условиям.

Эффективность мобилизации определяется такими факторами, как уровень доверия к власти, степень общественной сплоченности и наличие ресурсов для реализации программ.

2. Исторические примеры мобилизации

2.1. СССР во время Великой Отечественной войны (1941–1945)

В Советском Союзе мобилизация во время Второй мировой войны приобрела тотальный характер. Более 34 миллионов человек были призваны в Красную армию[1], а гражданское население активно привлекалось к работе

на военных заводах, строительстве укреплений и сельскохозяйственном производстве. Основными инструментами были:

- Жесткое законодательство (например, указы о всеобщей трудовой повинности);
- Массированная пропаганда, подчеркивающая долг перед Родиной;
- Централизованное управление через Государственный комитет обороны (ГКО)[2].

Несмотря на успех в достижении военных целей, мобилизация сопровождалась высокими социальными издержками: дефицитом рабочей силы в тылу, ухудшением условий жизни и массовыми жертвами[3].

2.2. США во время Второй мировой войны

В Соединенных Штатах мобилизация сочетала обязательный призыв (Selective Service Act 1940 года)[4] с широкой добровольной кампанией. Около 16 миллионов американцев служили в армии[5], а миллионы других, включая женщин, работали на производстве. Программа "Rosie the Riveter" стала символом вовлечения женщин в промышленность. Ключевые особенности:

- Экономические стимулы для добровольцев;
- Гибкость системы, позволяющая адаптироваться к нуждам военного времени;
- Высокий уровень общественной поддержки благодаря пропаганде и экономическому благополучию.

Эта модель доказала свою эффективность, обеспечив США необходимыми ресурсами без чрезмерного давления на общество.

2.3. Германия в период Третьего рейха

В нацистской Германии мобилизация была основана на милитаризации общества и принудительном труде. С 1939 года призыв в вермахт стал обязательным, а с 1943 года экономика перешла на "тотальную войну"[6]. Миллионы военнопленных и граждан оккупированных территорий использовались как принудительная рабочая сила. Несмотря на первоначальный успех, система рухнула из-за морального истощения населения и военных поражений.

3. Современные подходы к мобилизации

3.1. Россия

В современной России правовой основой мобилизации служит Федеральный закон "О воинской обязанности и военной службе" (1998)[7]. Частичная мобилизация, объявленная в сентябре 2022 года в связи с конфликтом на Украине, продемонстрировала сочетание принудительных мер и финансовых стимулов (выплаты до 300 тысяч рублей). Однако процесс сопровождался проблемами:

- Недостаточной подготовкой резервистов;
- Общественным недовольством и уклонением от призыва;
- Организационными трудностями на местном уровне.

3.2. Израиль

Израильская модель мобилизации уникальна благодаря обязательной воинской службе для мужчин (3 года) и женщин (2 года) старше 18 лет[8]. Система поддерживается:

- Высокой степенью милитаризации общества;
- Культурным восприятием службы как части национальной идентичности;
- Постоянной готовностью к мобилизации резервистов (до 40–50 лет).

Эта модель эффективна в условиях постоянной угрозы безопасности, но требует значительных ресурсов и ограничивает возможности гражданского рынка труда.

3.3. Швейцария

Швейцария применяет "милиционную" систему, где мужчины проходят обязательную военную подготовку (18–21 неделя), а затем остаются в резерве до 30–34 лет[9]. Мобилизация носит оборонительный характер и активируется только в случае угрозы. Преимущества:

- Минимальное вмешательство в повседневную жизнь;
- Высокая готовность населения благодаря регулярным тренировкам;
- Гибкость системы.

Недостаток — зависимость от отсутствия крупных конфликтов, так как система не рассчитана на длительные войны.

3.4. Южная Корея

В Южной Корее обязательная воинская служба (21 месяц) для мужчин обусловлена противостоянием с КНДР[10]. Мобилизация поддерживается строгим законодательством и культурной традицией, однако в последние годы наблюдается рост уклонения из-за изменений в общественных ценностях и экономических приоритетов.

4. Сравнительный анализ

Страна	**Вид призыва**	**Основные механизмы**	**Преимущества**	**Недостатки**
Россия	Принудительный	Закон, выплаты	Быстрое привлечение	Низкая мотивация, протесты
Израиль	Обязательная	Культура, долг, резервисты	Высокая готовность	Высокая нагрузка на бюджет
Швейцария	Гибридный	Резерв, подготовка	Гибкость, минимальные затраты	Ограниченная масштабируемость

5. Факторы успеха и вызовы

Эффективность мобилизации зависит от:

- Доверия к власти: низкий уровень доверия (как в России в 2022 году) приводит к уклонению и протестам;

- Культурных традиций: в Израиле и Южной Корее служба воспринимается как долг, что упрощает процесс;

- Экономических ресурсов: страны с развитой экономикой (США, Швейцария) могут позволить себе гибкие модели.

Современные вызовы включают демографический спад, рост индивидуализма и развитие технологий, которые снижают потребность в массовой мобилизации.

6. Заключение

Мобилизация национальных ресурсов остается контрольной частью государственной политики, обеспечивая выполнение важных задач в условиях кризиса и войны. Проведенный анализ показывает, что исторические принудительные модели, такие как в СССР или в Германии, были эффективны для решения краткосрочных задач в экстремальных условиях, однако это сопровождалось последствиями и экономическими ограничениями. В то же время добровольные и гибридные подходы, реализованные в США и Швейцарии, оказывают большую устойчивость и меньшее давление на общество, что делает их стабильными в стабильных условиях.

Современные системы мобилизации, такие как в Израиле, Южной Корее и России, отражают баланс между традициями, геополитическими реалиями и общественными ожиданиями. Например, израильская модель успешно интегрирует обязательный сервис в национальную идентичность, как опыт России в 2022 году выявил уязвимости в условиях низкого доверия к власти. Швейцария и Южная Корея, в свою очередь, иллюстрируют, как культурные и законодательные особенности могут формировать уникальные пути мобилизации, адаптированные к таким угрозам и ресурсам.

В дальнейшем развитии мобилизационных систем, вероятно, будет определяться несколько ключевых факторов. Во-первых, демографические изменения, включая старение населения и снижение рождаемости, вынуждают государства пересматривать традиционные подходы, возможно, увеличивая роль женщин и возвращая граждан в резерв. Во-вторых, технологический прогресс, включая автоматизацию и использование искусственного интеллекта, может снизить потребность в массовом привлечении ресурсов, переносе акцента на высококвалифицированные специалисты. В-третьих, рост индивидуализма и глобализации усложняет применение принудительных мер, требующих от государств более тонких мер, основанных на мотивациях и добровольчестве.

Таким образом, оптимальная модель мобилизации в XXI веке, вероятно, станет гибридным подходом, сочетающим элементы добровольного участия, технологические инновации и минимальное вмешательство в повседневную жизнь граждан. Развитие таких систем будет способствовать развитию способностей государств адаптироваться к изменяющимся цифрам, экономике и политическим реалиям, сохраняя при этом баланс между потребностями общества и задачами национальной безопасности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вайнштейн А. Л. «Народное хозяйство СССР в Великой Отечественной войне». Москва: Наука, 1972.

2. Beevor A. «The Second World War». London: Weidenfeld & Nicolson, 2006.

3. Ellis J. «World War II: A Statistical Survey» New York: Facts on File, 1993.

4. Posen B. R. «The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars». Ithaca: Cornell University Press, 1993.

5. Mantoux P. «The Industrial Revolution in the Eighteenth Century». London: Jonathan Cape, 1946.

6. Beevor A. «The Second World War». London: Weidenfeld & Nicolson, 2006.

7. Федеральный закон РФ "О воинской обязанности и военной службе" № 53-ФЗ от 28 марта 1998 года.

8. Knesset of Israel. «Defence Service Law». Jerusalem: Official Gazette, 1949.

9. Swiss Federal Constitution (1999). Article 59: Military Service.

10. Kang D. C. «East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute». New York: Columbia University Press, 2014.

REFERENCES

1. Vainshtein A. L. «Narodnoe xozaistvo SSSR v Velikoi Otehcestvennoi voine». Moskva: Nayka, 1972.

2. Beevor A. «The Second World War». London: Weidenfeld & Nicolson, 2006.

3. Ellis J. «World War II: A Statistical Survey» New York: Facts on File, 1993.

4. Posen B. R. «The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars». Ithaca: Cornell University Press, 1993.

5. Mantoux P. «The Industrial Revolution in the Eighteenth Century». London: Jonathan Cape, 1946.

6. Beevor A. «The Second World War». London: Weidenfeld & Nicolson, 2006.

7. Federalnii zakon RF "O voinskoi obiazannosti i voennoi slyzbe" № 53-FZ ot 28 marta 1998 goda.

8. Knesset of Israel. «Defence Service Law». Jerusalem: Official Gazette, 1949.

9. Swiss Federal Constitution (1999). Article 59: Military Service.

10. Kang D. C. «East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute». New York: Columbia University Press, 2014.

ӘРТҮРЛІ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕ АДАМ РЕСУРСТАРЫН ЖҰМЫЛДЫРУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

ТУЛЕНГУТОВ Н.[1], МАЛИБАЕВ М.М.[2]

[1]Қызылжар ауданы Қорғаныс істері жөніндегі бөлімінің жұмылдыру бөлімшесінің бастығы, Петропавл қ., E-mail: Sarbaz_10@mail.ru;

[2]гуманитарлық ғылымдар магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы, Петропавл қ. E-mail: mmalibaev@gmail.com.

Аңдатпа. *Әскери қақтығыстар немесе экономикалық сын-тегеуріндер жағдайында мемлекеттің жұмыс істеуін қамтамасыз етудің негізгі тетігі болып адам ресурстарын жұмылдыру болып табылады. Осы сақала тарихи және қазіргі заманғы мысалдарды ескере отырып, әр түрлі елдердегі жұмылдыру тәсілдерін талдауға арналған. Заңнамалық негіздер, мәдени факторлар, ұйымдастыру құрылымдары және әлеуметтік салдарлар қаралады. Зерттеу ғылыми әдебиеттен, ресми құжаттамалық құжаттардан және ашық көздерден тұрады.*

Түйінді сөздер: *жұмылдыру, ресурстарды жұмылдыру, әскери қызмет, мәжбүрлеп жұмылдыру, ерікті жұмылдыру, гибридтік жұмылдыру.*

MOBILIZATION OF HUMAN RESOURCES IN DIFFERENT COUNTRIES: COMPREHENSIVE ANALYSIS

TULENGUATEV N.[1], MALIBAYEV M.M.[2]

[1]head of the Mobilization Unit of the Defence Division of the Kyzyljar District, Petropavlovskovsk, E-mail: Sarbaz_10@mail.ru;

[2]master of humanities, lecturer the department of general education, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk, E-mail: mmalibaev@gmail.com.

Abstract. *The mobilization of human resources is a key mechanism for ensuring the functioning of the State in the face of crises, military conflicts or economic challenges; this article analyses approaches to mobilization in different countries, taking into account historical and contemporary examples. The legislative framework, cultural factors, organizational structures and social impacts are being considered and the study is based on scientific literature, official documents and open sources.*

Keywords: *mobilization, resource mobilization, military service, forced mobilization, voluntary mobilization, hybrid mobilization.*

*****

ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН КӨРКЕМ БЕЙНЕНІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

ТҰРСЫНОВ Н.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: А. Саркенқызы – тілдік даярлық кафедрасының бастығы, майор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Мақалада кітап оқу барысында жалпы адамзаттық құндылық пен ұлттық құндылық рөлі айқындалған. Әртүрлі ұлт әдебиетімен жүйелі түрде танысу мәселесі айшықталған.*

Түйінді сөздер: *әлем әдебиеті, жалпыадамзаттық құндылық, қазақ әдебиеті, орыс әдебиеті, көпмәдениетті тұлға.*

Әлем әдебиетінің классикалық шығармаларында әрқашан шындық, жақсылық, сұлулық ізденісі көрініс тапқан. Олар адамгершілік, көршіге деген көзқарас, ерік-жігер, әділетсіздікке қарсы күрес және басқа да өзекті тақырыптарды қарастырады, бүгінгі күні де маңыздылығы жойылмаған. Мысалы, Ф.М. Достоевскийдің «Қылмыс пен жаза», «Ағайынды Карамазовтар», Л.Н. Толстойдың «Соғыс және бейбітшілік», Дж.Оруэллдің «1984» шығармаларында адам, оның моральдық таңдауы және өмірдің мәнін іздеу туралы идеяларды қозғайды.

Әдебиеттегі жалпыадамзаттық құндылықтардың маңызы әсіресе әлеуметтік, саяси және мәдени өзгерістер кезеңдерінде арта түседі. Әдеби шығармалар тек адамгершілік бағдары ғана емес, сонымен бірге заман мәселелерін талқылау құралы ретінде де қызмет ете алады. Мысалы, төңкерістер мен соғыстар дәуірінде 20 ғасыр әдебиетінде де (мысалы, (Э.Ремарктың «На Западном фронте без перемен»), Софокл немесе Эсхил трагедиялары сияқты ежелгі шығармаларда да шындық, борыш, жауапкершілік және адамдық қадір-қасиет туралы мәселелер жиі көтерілді.

Әдебиет оқырманға мәдениеттер мен дәуірлерде әмбебап болуы мүмкін моральдық принциптерді тереңірек түсінуге көмектеседі. Толстой, Чехов, Шекспир сияқты көптеген авторлардың шығармаларында адалдық, төзімділік, жанашырлық пен басқаларға жауапкершіліктің маңыздылығына баса назар аударылады. Бұл идеялар көптеген атақты шығармалардың ортасында жатыр және оқырманды өзінің моральдық бағдары туралы ойлауға мәжбүр етеді.

Адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу – гуманистік идеяларды таратуға әдебиеттің жиі ықпал етуі маңызды. Әдеби шығармалар көбінесе адамдық ар-намыс, бостандық, бейбітшілік пен келісім үшін күрес тақырыптарын ашады. Мысал ретінде Виктор Гюгоның шығармасын алуға болады, ол өзінің «Отверженные» романында әділдік пен мейірімділік идеясын қорғап, кедейлер мен жәбірленгендерге жанашырлықтың маңыздылығын көрсетеді. Кейіпкерлердің ішкі қайшылықтары, моральдық

дилеммалары және өмірдің мәнін іздеу арқылы жазушылар уақыт пен орынға қарамастан өзекті болып қала беретін құндылықтарды зерттеп, бекітеді.

Әдебиет қоғамның айнасы ғана емес, этикалық, адамгершілік, мәдени-әлеуметтік нормаларды қалыптастыру мен таратуға белсенді қатысушы бола отырып, құндылықтарды сақтаушы және жеткізуші ретінде маңызды рөл атқарады. Әдебиет өзінің бүкіл тарихында қоғамдағы өзгерістерді үнемі көрсетіп отырды, бұл оның ұрпақтан-ұрпаққа білім, наным-сенім мен мұраттарды жеткізудің қуатты құралына айналуына мүмкіндік берді. Әдебиет құндылықтарды сақтаушы және жеткізуші функцияларын қалай орындайтынын қарастырайық.

Әдебиет бар құндылықтарды сақтап, жеткізіп қана қоймайды, сонымен қатар қоғамдағы өзгерістерге жауап ретінде жаңа құндылықтарды қалыптастырады. Ол шындықты қабылдауға терең әсер етеді және адамдарға олардың әлеуметтік, саяси және мәдени контексттегі рөлін түсінуге көмектеседі.

Әдебиет бір мәдениет ішінде ғана емес, әртүрлі мәдениеттер мен халықтар арасында да құндылықтарды жеткізу қызметін атқарады. Жаһандану процесінде әдебиет адамдардың бір-бірін жақсы түсінуіне көмектесетін идеялармен, құндылықтармен және тәжірибемен алмасуды жеңілдетеді.

Әдебиет құндылықтарды сақтаушы және жеткізуші ретінде қазақ және орыс әдебиетінде жарқын үлгілерді табады. Бұл әдеби дәстүрлердің әрқайсысы бірегей тарихи, мәдени және әлеуметтік контексттерді көрсете отырып, мәдени, адамгершілік, рухани және әлеуметтік құндылықтардың сақталуына ықпал етеді.

Қазақ әдебиетінен мысалдар

Қазақ әдебиеті, басқалар сияқты, қазақ мәдениетінің, дәстүрі мен философиясының маңызды қағидаларын бейнелейтін құндылықтардың сақтаушысы рөлін атқарады. Ол болашақ ұрпаққа негіз болатын этикалық нормалар мен идеалдарды жеткізу құралы қызметін де атқарады.

Мұхтар Әуезов «Туған жер»

Мұхтар Әуезовтің «Туған жер» романы туған жерге, отбасына адалдық, болашақ ұрпақ қамын ойлау мұратын білдіреді. Бұл құндылықтар салт-дәстүрге, табиғатқа адалдықпен қатар қазақ жастарын тәрбиелеуде, ұлттық болмысты сақтауда маңызды элементтерге айналуда.

Жамбыл Жабаев «Махамбет»

Жамбыл Жабаев поэзиясы, оның ішінде Махамбет туралы шығармасы азаттық мұраттарын, халықтың құқығы мен ар-намысы үшін күресті дәріптейтін қазақ әдебиетінің жарқын үлгісі ретінде қызмет етеді. Махамбет қарапайым халықтың құқығы мен тәуелсіздігі үшін күресуімен танылып, оның бейнесі ұлттық рух пен қайсарлықтың символына айналды.

Орыс әдебиетінен мысалдар

Орыс әдебиетінің ғасырлар бойы құндылықтарды сақтау және жеткізу рөлін байқауға болатын ұзақ және бай дәстүрі бар. Ол Ресейде және одан тыс

жерлерде моральдық, мәдени және әлеуметтік нормалардың қалыптасуына үлкен әсер етті және жалғастыруда.

Лев Толстой «Соғыс және бейбітшілік»

Бұл жұмыста Лев Толстой ең маңызды адами құндылықтарды – махаббат, адалдық, адалдық, борыш және кішіпейілділікті зерттейді. Орталық мотивтердің бірі – отансүйгіштік пен Отанға деген адалдық, сондай-ақ қаһармандардың отбасы мен қоғам алдындағы жауапкершілігін сезіну арқылы тұлғалық өсуі. Бұл дастан тек көркемдік қана емес, сонымен бірге әділдік, жомарттық идеялары із қалдырған адамгершілік тағылымы.

Қазақ әдебиетіндегі құндылықтар мен көркем бейненің өзара байланысы авторлардың ұлттық, мәдени және адамгершілік құндылықтарды әдеби образдар арқылы қалай көрсететінін ашатын маңызды тақырып болып табылады. Ауызша ауыз әдебиетінің терең дәстүрлері бар қазақ әдебиеті жазба әдебиетінің дамуымен бірге қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне, әдет-ғұрпына, әлеуметтік нормаларына байланысты аса маңызды өмірлік бағыт-бағдар мен мұраттарды айнытпай бейнелеп, жеткізіп отырды.

Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды сақтау мен жеткізуде қазақ, орыс және шетел әдебиеті басты рөл атқарады. Бұл әдебиеттердің шығармаларында махаббат, намыс, әділдік, патриоттық, бостандық, адамгершілік сияқты мәңгілік тақырыптар бар. Қазақ әдебиеті көбінесе туған жерге, салт-дәстүрге деген құрметке баса назар аударса, орыс әдебиетінде адам болмысын, жеке адамның ішкі дүниесін, оның қоғаммен қарым-қатынасын кеңірек қарастырады. Бұл екі әдеби ағым тек тарихи-мәдени айғақ ретінде ғана емес, сонымен бірге қоғамда адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудың маңызды бағдарлары ретінде де қызмет етеді.

Кітап оқу адамның ішкі әлемін байытып қана қоймайды, сонымен қатар оны заманауи әлемде араласуға дайын, көпмәдениетті тұлға ретінде қалыптастыруға көмектеседі. Әртүрлі ұлттардың әдебиетімен жүйелі түрде танысу мәдени әртүрлілікті құрметтеуге және диалогқа түсуге дайын болуға көмектеседі.

Әдебиетті оқу – мәдени әр түрлілікті қабылдауға және құрметтеуге қабілетті полимәдениетті тұлғаны дамытудың қуатты құралы. Әр түрлі ұлттардың мәтіндеріне ену оқырманның эмоционалды интеллектін, төзімділігін және сындарлы мәдениетаралық диалогқа дайындығын дамытуға көмектеседі. Кітап оқитын адам әртүрлі мәдениеттер арасындағы көпір болып табылады.

Кітап оқу адамға көмектеседі:

- әр түрлі мәдениеттер арасында жол көрсетуші болу;
- полимәдениетті ортаға оңай бейімделу;
- диалог, сыйластық, өзара әрекеттесу қабілеттерін дамыту.

Мысалы, Шығыс немесе Африка мәдениеті туралы кітаптарды оқитын адам өзінің дүниетанымы мен құндылықтарының бірегейлігін түсіне бастайды, бұл болашақта осы халықтардың өкілдерімен қарым-қатынасты жемісті етеді.

Полимәдениетті дамытуға арналған әдеби жанрлар мен шығармалардың үлгілері

1. Классикалық әдебиет:

«Мың бір түн» – Таяу Шығыс мәдениетіне бойлау.

Грибоедовтың «Тапқырдан қасірет» орыс мәдениетін әлеуметтік нормалар призмасы арқылы талдау.

2. Қазіргі әдебиет:

Чимаманда Нгози Адичидің «Американха» – африкалық диаспораға және сәйкестілік мәселелеріне көзқарас.

Харуки Мураками «Норвегия орманы» – философиялық ойлар арқылы жапон менталитеті.

3. Фольклор мен мифтер:

Скандинавиялық мифтер, кельт аңыздары және Азия мен Африка халықтарының ертегілері әлемді халық даналығы призмасы арқылы көруге көмектеседі.

4. Тарихи романдар:

Умберто Эко «Раушанның аты» – ортағасырлық Еуропаны түсіну.

Изабель Альенде «Рухтар үйі» – Латын Америкасына көзқарас.

5. Саяхат жазбалары мен өмірбаяндары:

Саяхатшылар немесе жазушылар жазған кітаптар басқа мәдениеттермен өзара әрекеттесу тәжірибесімен бөліседі.

Оқу арқылы көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру жаһандану және көпмәдениетті өзара әрекеттесу жағдайында маңызды процесс болып табылады. Көпмәдениетті тұлға толеранттылықпен, әртүрлі мәдениеттерге ашықтықпен және диалогқа түсуге дайындығымен сипатталады. Дүниетанымды қалыптастыру құралы ретінде кітап оқу осындай қасиеттерді дамытуда шешуші рөл атқарады.

Оқу арқылы көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру әдістері

1. Әр түрлі мәдениеттердің әдебиеттерін таңдау

Әр түрлі елдердің жазушыларының шығармаларын оқу басқа халықтардың дәстүрлерімен, құндылықтарымен және дүниетанымдарымен танысуға мүмкіндік береді. Бұл мәдени әртүрлілікке құрметті дамытуға көмектеседі.

2. Шығармаларды мәдени контекст тұрғысынан талдау

Оқыған кезде мәтінде сипатталған мәдени сипаттамаларға: тілге, әдет-ғұрыпқа, рәміздерге назар аударған жөн. Бұл мәдениетаралық құзыреттілікті дамытады.

3. Шығармалар арқылы мәдениеттерді салыстыру

Әртүрлі авторлардың ұқсас тақырыптарды сипаттайтын шығармаларын оқу (мысалы, махаббат, достық, отбасылық құндылықтар) мәдениеттің жалпы адамзаттық идеяларды қабылдауға және түсіндіруге қалай әсер ететінін көруге көмектеседі.

4. Шет тілдеріндегі шығармаларды оқу

Бұл тілдік дағдыларды жақсартып қана қоймай, мәдени контекстті тереңірек түсінуге ықпал етеді.

5. Көпмодальды оқуды қолдану

Оқу процесіне шығармаларға қатысты иллюстрациялар мен мультимедиалық құралдарды (мысалы, мәдениет туралы кітаптарға негізделген фильмдер немесе деректі бейнероликтер) қосу қабылдау процесін толықтай түседі.

6. Көпмәдениетті топтарда оқуды талқылау

Басқа мәдениет өкілдерімен пікірталасқа қатысу пікір алмасуға және ой-өрісіңізді кеңейтуге мүмкіндік береді.

Оқу арқылы көпмәдениетті дамыту бойынша практикалық ұсыныстар

1. Көп мәдениетті оқу тізімдерін жасау

Әлемнің әртүрлі аймақтарын көрсететін кітаптар тізімін жасаңыз (мысалы, Азия, Африка, Латын Америкасы).

2. Оқуды жобаларға негіз ретінде пайдалану

Әдебиетті зерттеп болғаннан кейін, суреттелген мәдениеттер туралы драмалау, эссе жазу немесе иллюстрациялар жасау сияқты шығармашылық жобаларды орындаңыз.

3. Мәдениетаралық бағыттағы кітап клубтарын ұйымдастыру

Тілде немесе мәдениетте ана тілінде сөйлейтіндерді тарта отырып, әр түрлі мәдениеттерді көрсететін жұмыстарды үнемі талқылау.

4. Заманауи технологияларды кіріктіре отырып оқу

Түпнұсқа тілдердегі кітаптарды табу, мәдениет қайраткерлерінің түсініктемелерін оқу немесе халықаралық әдеби іс-шараларға іс жүзінде қатысу үшін онлайн платформаларды пайдалану.

Олай болса, әдебиет құндылықтарды сақтап, жеткізіп қана қоймай, оларды қалыптастыруға, таратуға белсене қатысады. Ол адамдарға моральдық нұсқауларды, мәдени дәстүрлер мен әлеуметтік нормаларды түсінуге көмектесетін маңызды құрал ретінде қызмет етеді. Әдебиет бұл құндылықтарды заман талабына сай сақтайды және бейімдейді, қоғамның алға жылжуына, өткенді қайта қарауға және болашақты жасауға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Аманжолова Ш. М. Қазақ әдебиетінің философиясы: адамгершілік және эстетикалық құндылықтар. - Алматы: Ғылым, 2016.

2. Асанов Қ. Қазақ әдебиетіндегі адам образымен жалпыадамзаттық құндылықтар. - Алматы: Қазақ университеті, 2011.

4. Бекмаханова Г. Ш. Қазақ әдебиетіндегі моральдық-этикалық құндылықтар. - Алматы: Ана тілі, 2007.

5. Дмитриев П. Н. Культурные ценности в литературе и искусстве. - Москва: Издательство «Молодая гвардия», 2015.

REFERENCES

1. Amanjolova Ş. M. Qazaq ädebietınıñ filosofiasy: adamgerşılık jäne estetikalyq qūndylyqtar. - Almaty: Ğylym, 2016.
2. Asanov Q. Qazaq ädebietındegı adam obrazymen jalpyadamzattyq qūndylyqtar. - Almaty: Qazaq universitetı, 2011.
4. Bekmahanova G. Ş. Qazaq ädebietındegı moräldyq-etikalyq qūndylyqtar. - Almaty: Ana tılı, 2007.
5. Dmitriev P. N. Külturnye sennosti v literature i iskusstve. - Moskva: İzdatelstvo «Molodaia gvardia», 2015.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЦЕННОСТЕЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА

ТҰРСЫНОВ Н.
курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель: Саркенқызы А. – начальник кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор.

Аннотация. *В данной статье определена роль общечеловеческих и национальных ценностей при чтении книг. Освещается вопрос систематического ознакомления с литературой разных народов.*

Ключевые слова: *мировая литература, общечеловеческие ценности, казахская литература, русская литература, поликультурная личность.*

INTERACTION BETWEEN VALUES AND ARTISTIC IMAGE

TURSUNOV N.
1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.
Scientific supervisor: A. Sarkenqyzy – head of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *This article defines the role of universal and national values in reading books. It highlights the issue of systematically familiarizing oneself with the literature of different peoples.*

Keywords: *world literature, universal values, Kazakh literature, Russian literature, multicultural personality.*

*****

РОЛЬ ПОЛИКУЛЬТУРНЫХ АСПЕКТОВ КАЗАХСКОЙ, РУССКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ И ВОСПИТАНИИ КУРСАНТОВ

ХИТМАТОВ А.М.

магистр педагогики, преподаватель Пограничной академии КНБ Республики Казахстан, г. Алматы. E-mail: Hitmatov431@gmail.com

Аннотация. *Статья посвящена сравнительному анализу поликультурных аспектов в казахской, русской и английской литературе. Рассматриваются особенности отражения национальных и культурных ценностей в произведениях литературы каждой из представленных стран. Особое внимание уделяется теме диалога культур, межэтнической толерантности, образу «другого» и культурной идентичности. Анализ основан на произведениях классической и современной литературы, подчеркивая значение поликультурности как важного компонента воспитания личности.*

Ключевые слова: *поликультурность, казахская литература, русская литература, английская литература, культурная идентичность, толерантность, национальные ценности.*

Введение. В условиях современного мира, характеризующегося возрастающей межкультурной коммуникацией, глобализацией и этническим многообразием, проблема поликультурного воспитания приобретает особую значимость. Это особенно актуально в системе профессионального образования, направленного на подготовку курсантов как будущих офицеров, несущих службу в многонациональной, полиэтнической и религиозно разнородной среде. Поликультурная личность современного служащего пограничной службы должна не только обладать высоким уровнем профессионализма, но и демонстрировать уважительное отношение к культурным различиям, умение понимать «другое» мировоззрение и строить продуктивный диалог вне зависимости от этнической или национальной принадлежности собеседника.

Поликультурность в литературе - это не только представление различных этносов и традиций, но и художественное осмысление конфликтов, гармонии и путей преодоления различий. Через литературные образы, сюжетные конфликты и авторские позиции формируется понимание мира как сложной мозаики культур, где каждая из них обладает собственной ценностью, но одновременно связана с другими в едином культурном пространстве человечества. Таким образом, поликультурный аспект литературы представляет собой предмет особого научного интереса, который позволяет выявить глубинные механизмы диалога между культурами.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования поликультурной компетентности курсантов, ориентированной на профессиональную деятельность в условиях многообразия культур и традиций. Казахстан, как многонациональное государство, реализует политику межэтнического согласия и толерантности, что требует соответствующего научного, образовательного и культурного сопровождения. На фоне глобальных вызовов - миграции, транснациональной преступности,

религиозного радикализма - особенно важным становится воспитание молодых специалистов, способных ориентироваться в сложной межкультурной среде, демонстрируя зрелость мышления, уважение к другим традициям и умение находить компромиссы.

Казахская, русская и английская литературы представляют собой мощный пласт национальной культуры, в котором отражаются уникальные подходы к осмыслению инаковости, культуры «другого», национальных и цивилизационных особенностей. Их сопоставительный анализ позволяет выявить как уникальные черты, характерные для каждой литературной традиции, так и универсальные элементы, объединяющие разные народы в стремлении к взаимопониманию. Таким образом, данное исследование направлено не только на литературоведческий анализ, но и на решение задач поликультурного образования, что делает его востребованным в условиях подготовки будущих офицеров-пограничников.

Научной проблемой является то, что, несмотря на наличие отдельных исследований, посвящённых поликультурной тематике в литературе, сравнительный анализ поликультурных аспектов в казахской, русской и английской литературе остаётся недостаточно разработанным. Научная проблема заключается в выявлении общих и отличительных черт в художественном осмыслении поликультурности в разных национальных традициях, а также в обосновании роли этих различий в формировании поликультурной личности курсантов. Возникает необходимость понять, каким образом художественные тексты способствуют выработке мировоззренческих установок, формируют понимание этики межкультурного общения и способствуют укреплению гражданской идентичности в условиях культурного многообразия. Непроработанность методики использования литературного материала в целях воспитания толерантности, эмпатии и межкультурной осведомлённости в системе военного образования также формирует значимый вектор исследования.

Методы исследования. Для достижения целей и решения поставленной научной проблемы в работе применяются методы комплексного анализа, включая литературоведческий, сравнительно-исторический и культурологический подход. Эти методы в совокупности позволяют построить целостную картину художественного осмысления поликультурности и предложить обоснованные рекомендации для внедрения литературного материала в образовательный процесс курсантов.

Анализ последних исследований и публикаций в области поликультурного образования охватывают педагогические и культурологические подходы (Г.Н. Волков, Л.М. Дробижева, С. Е. Батоврин). В казахской науке значительный вклад внесли К.Султангазин, С.Кайырбекова, подчеркивающие важность казахской литературы как инструмента формирования национального самосознания. Однако сравнительный анализ поликультурных аспектов сразу трёх литератур - казахской, русской и

английской - встречается крайне редко, что обуславливает актуальность данного исследования.

Целью статьи является сравнительный анализ поликультурных аспектов в казахской, русской и английской литературе с точки зрения формирования ценностей культурного диалога, уважения к иному и воспитания толерантности.

Изложение основного материала (результаты/обсуждение).

Казахская литература на протяжении веков оставалась мощным инструментом сохранения идентичности, духовных ценностей и культурной памяти народа. Вместе с тем, особое место в её развитии занимает поликультурность - открытость к другим культурам, взаимодействие с ними и отражение этого взаимодействия в художественных образах. Такая особенность обусловлена геополитическим положением Казахстана и историческими условиями, в которых формировалась казахская культура: перекрёсток путей Великого шелкового пути, влияние тюркской, иранской, монгольской, русской и европейской цивилизаций.

Основа казахской литературы - устное народное творчество, в котором с древнейших времён проявлялись черты культурного взаимодействия. В эпических поэмах и сказаниях таких как «Кобланды батыр», «Алпамыс батыр» или «Ер Таргын», присутствуют общетюркские мотивы, заимствованные элементы исламской философии, а также фольклорные архетипы, характерные и для соседних народов. Эти произведения стали не только национальным культурным достоянием, но и важной частью общего евразийского культурного пространства [1].

Особая роль в становлении поликультурного сознания в казахской литературе принадлежит Абаю Кунанбаеву. Его философские трактаты - «Слова назидания» - служат образцом размышлений о взаимодействии культур, о необходимости познания других цивилизаций, их нравственных и духовных ценностей. Абай переводил и адаптировал произведения А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, И. Гёте и других западных классиков, призывая казахский народ к просвещению, обучению и принятию лучших достижений чужих культур без отказа от собственной идентичности [2]. Он стал первым автором, для кого «интеграция» культурного знания не была потерей, а обогащением национальной мысли.

В советский период, особенно в 1930–1980-е годы, казахская литература оказалась включённой в идеологический контекст интернационализма. Множество писателей - Сабит Муканов, Габит Мусрепов, Ильяс Есенберлин - в своих произведениях затрагивали тему дружбы народов, единства наций, борьбы с национализмом. Особенно это видно в историко-эпических романах Есенберлина, таких как «Кочевники», где сквозь хронику казахского прошлого просматривается идея мирного сосуществования разных этносов и культур, населяющих казахскую степь.

Внимание к поликультурной идентичности стало особенно актуальным в условиях независимости Казахстана. Современные казахстанские писатели,

как Олжас Сулейменов, Герольд Бельгер, Роллан Сейсенбаев, и другие, развивают в литературе темы межкультурного диалога, глобальной этики и духовного единства. К примеру, работа Олжаса Сулейменова «Аз и Я» представляет собой попытку найти общее в тюркской и славянской культурных традициях, показав, что историческое взаимодействие этих двух миров не было враждебным, а скорее - синтетическим и созидательным [3]. Герольд Бельгер, этнический немец, писавший на казахском, русском и немецком языках, в своих произведениях особенно подчёркивал ценность взаимопонимания между культурами. Его личная биография - живой пример успешного культурного взаимодействия [4].

Таким образом, казахская литература на всех этапах своего развития демонстрирует открытость к поликультурному диалогу. Элементы разных культур интегрируются в художественный текст, при этом не разрушая национальную самобытность, а обогащая её. Это делает казахскую литературу уникальным явлением в мировой культуре - примером того, как возможно сочетание традиционного и универсального, местного и глобального.

Русская литература всегда играла особую роль в формировании национального самосознания и культурного мировоззрения русского народа. Вместе с тем, её развитие не происходило в изоляции - на всех исторических этапах она была частью широкого поликультурного контекста, включающего взаимодействие с восточными и западноевропейскими традициями, а также с культурами многочисленных народов Российской империи, СССР и современной России. Поликультурность в русской литературе проявляется как в многонациональной палитре авторов и персонажей, так и в обращении к темам диалога культур, религий, этносов.

Уже в древнерусской литературе наблюдается взаимопроникновение византийских, славянских, иранских и тюркских культурных пластов. Так, например, «Повесть временных лет» содержит заимствованные мотивы из византийских хроник, элементы христианского учения и языческих представлений, указывая на сложный синкретизм культурных влияний [5]. Этот синтез характерен для периода становления древнерусского литературного языка и духовной традиции.

В XVIII–XIX веках русская литература вышла на уровень мировой благодаря авторам, впитавшим в себя западноевропейские философские и художественные течения. А.С. Пушкин, признанный основоположником современной русской литературы, не только воспринял традиции французской и английской поэзии, но и сумел интегрировать их в национальный культурный контекст. Его поэма «Бахчисарайский фонтан» основана на крымско-татарских мотивах и отражает интерес к восточному миру, его этике и эстетике [6].

М.Ю. Лермонтов, другой выдающийся представитель романтизма, также активно включал в своё творчество элементы других культур, прежде всего - кавказской. В «Герое нашего времени» и «Демоне» Кавказ выступает не только как экзотический фон, но как культурно самостоятельный субъект,

с которым взаимодействует русский герой. Это не просто географическое или этнографическое различие - это попытка понять «другого», пусть даже и через призму стереотипов эпохи [7].

В творчестве Ф.М. Достоевского поликультурность приобретает философско-антропологическое измерение. Его идеи «всечеловечности» и «всепрощения» основаны на синтезе православного сознания с западноевропейским рационализмом и католической догматикой. Герои романов Достоевского часто находятся на границе цивилизаций, культур и мировоззрений: русский и польский шляхтич, русский интеллигент и еврейский торговец, католик и православный - всё это образы, призванные выявить глубинные духовные противоречия и точки соприкосновения [8].

XX век, особенно советский период, поставил поликультурность в новую плоскость - интернационализма. Литература отражала идеологическую установку на «дружбу народов», многокультурность СССР находила художественное выражение в прозе и поэзии А. Твардовского, К. Паустовского, Ч. Айтматова, Р. Гамзатова и многих других. В произведениях таких авторов соседствуют русская, кавказская, среднеазиатская и прибалтийская культуры, зачастую выступающие в равноправном диалоге [9].

Современная русская литература ещё больше открыта к межкультурному взаимодействию. Авторы таких как Людмила Улицкая, Дина Рубина, Владимир Маканин, Захар Прилепин обращаются к темам еврейской, мусульманской, буддийской, китайской, восточнославянской и западной культур. Особое место занимает литература русского зарубежья, в том числе произведения Ивана Бунина, Владимира Набокова, Сергея Довлатова, которые сохраняют русскую идентичность, находясь в контексте европейской или американской культуры [10].

Таким образом, поликультурность - это не просто одна из черт русской литературы, а её неотъемлемая суть. От древнерусских летописей до постсовременной прозы, русская литература неизменно взаимодействует с другими культурами - через диалог, конфликт, синтез и поиск общего. Именно благодаря этой открытости она сохранила и укрепила своё значение как часть мировой литературы и культурного наследия человечества.

Английская литература - одна из старейших и наиболее влиятельных в мире, чьё развитие исторически сопровождалось интенсивным культурным обменом. На протяжении столетий она формировалась под воздействием кельтских, скандинавских, нормандских, романских и восточных культур. С возникновением Британской империи и расширением колониальных владений Англии поликультурность стала неотъемлемой частью литературного пространства, что отразилось в многообразии тем, образов и культурных кодов, представленных в художественных текстах.

Ранние этапы английской литературы, в частности англосаксонская поэзия, уже демонстрируют элементы культурного синтеза. Эпос «Беовульф», например, хотя и представляет собой германскую по происхождению легенду,

включает в себя христианские мотивы, отражающие процесс культурной трансформации общества в период христианизации [11].

Существенное расширение поликультурной палитры английской литературы наблюдается в эпоху Ренессанса. Уильям Шекспир, фигура, оказавшая колоссальное влияние на мировую литературу, в своих пьесах широко использует сюжеты и персонажи, заимствованные из итальянской, испанской, датской, римской и других культурных традиций. В пьесах «Отелло», «Венецианский купец», «Антоний и Клеопатра» показаны проблемы расовых, этнических, религиозных различий и идентичностей, что свидетельствует о наличии ярко выраженного поликультурного измерения.

В XVIII–XIX веках поликультурность английской литературы усиливается в связи с ростом Британской империи. Литература этого периода осмысляет опыт колониализма, культурного обмена и соперничества. Так, в романе Даниэля Дефо «Робинзон Крузо» представлены образы «другого» - дикаря, туземца, иноверца, хотя и в рамках европоцентрической парадигмы [12]. В то же время произведения Редьярда Киплинга, особенно «Книга джунглей» и «Если...», отражают имперское мировоззрение, где восточные культуры изображаются как часть глобального британского проекта. Однако Киплинг также демонстрирует уважение к традициям Востока, особенно в изображении Индии, её символов и философии [13].

В викторианскую эпоху возникают новые формы поликультурного осмысления. В романах Чарльза Диккенса, Томаса Харди, Джорджа Элиота затрагиваются социальные и классовые различия внутри самой британской нации, включая ирландцев, шотландцев, евреев и другие меньшинства. Писатели поднимают вопросы миграции, религиозной терпимости, социальных реформ, тем самым способствуя формированию нового понимания культурного многообразия [14].

В XX веке, особенно после распада колониальной системы, в английской литературе усиливается голос бывших колоний. Представители постколониальной литературы на английском языке, такие как Салман Рушди, Джон Максвелл Кутзее, Бхарат Мукерджи, Зэди Смит, Бен Окри, Ханиф Курейши, стали полноправными участниками британского литературного процесса. Их произведения исследуют столкновение, гибридизацию и диалог культур, поднимают темы идентичности, расизма, религии, культурной памяти и миграции [15].

Зэди Смит в своём романе «Белые зубы» показывает сложные взаимоотношения между англичанами и выходцами из бывших колоний: Бангладеш, Ямайки, Индии. Она изображает многонациональный Лондон конца XX века как полифоничное пространство, где культура становится не статичным наследием, а живым процессом взаимодействия и переосмысления.

Современная английская литература всё больше представляет собой ареал поликультурного взаимодействия. Важнейшими темами стали глобализация, транснациональность, кросс-культурные идентичности. Литературное поле Англии включает авторов с самыми разными культурными

корнями - африканскими, азиатскими, арабскими, славянскими, что делает современную английскую прозу и поэзию подлинно интеркультурным феноменом.

Таким образом, английская литература демонстрирует устойчивую традицию поликультурности, отражая сложный и противоречивый процесс взаимодействия культур, как в рамках метрополии, так и в колониальном и постколониальном контексте. Это делает её важнейшим объектом исследования для понимания механизмов культурного диалога в глобализирующемся мире.

Сравнительный анализ поликультурных аспектов в казахской, русской и английской литературе. Поликультурное воспитание в современном мире становится неотъемлемой частью образовательного процесса, особенно в системе подготовки курсантов - будущих защитников государственных интересов, призванных обеспечивать безопасность многонационального общества. В этом контексте изучение поликультурных аспектов через литературное наследие различных стран приобретает особое значение, так как художественная литература отражает глубинные слои культуры, межэтнических отношений и ценностных ориентиров наций.

Казахская литература формировалась под влиянием как внутреннего этнокультурного ядра, так и широких внешних связей с исламским Востоком, тюркским и русским миром. Уже в классических поэтических произведениях акынов, в устном народном творчестве, в героическом эпосе прослеживаются идеи гостеприимства, терпимости, мудрости и духовной щедрости. Произведения Абая Кунанбаева, Мухтара Ауэзова, Шокана Уалиханова демонстрируют глубокий синтез восточной философии и западной просветительской мысли. В таких произведениях акцент делается на уважении к «иному», диалоге культур, а не на их противопоставлении. Абай, в частности, поднимал вопросы нравственности, религиозной терпимости и стремления к знаниям, вне зависимости от культурной или национальной принадлежности человека. Это отражает глубоко укоренённый в казахском менталитете принцип взаимоуважения и толерантности - важнейшие качества для формирования поликультурной личности курсанта.

Русская литература исторически развивается на перекрёстке европейской и восточной цивилизаций. В ней поликультурные аспекты осмысляются не только через этническое разнообразие, но и через глубокий философский анализ отношений «своего» и «чужого». В творчестве А. С. Пушкина, Ф. М. Достоевского, Л. Н. Толстого, И. С. Тургенева неоднократно поднимается тема культурного соприкосновения, религиозного и нравственного выбора, национальной идентичности. Произведения этих авторов способствуют развитию у курсантов не только патриотизма, но и уважения к другим культурам, понимания важности единства в многонациональной среде. Особенно актуальны для поликультурного воспитания темы сострадания, долга, совести и ответственности, которыми пронизано большинство произведений русской классики.

Английская литература отличается исторически сложившейся мультикультурностью, во многом обусловленной колониальным прошлым Британской империи. Уже у Уильяма Шекспира в XVI веке мы находим персонажей разных национальностей и религий (Отелло, Шейлок), чьи судьбы рассматриваются сквозь призму универсальных человеческих чувств. В литературе XVIII–XIX веков нередко освещаются вопросы межкультурных контактов, конфликта и гармонии между метрополией и колониями. Современные английские авторы (Зэди Смит, Салман Рушди, Ханиф Курейши) поднимают проблемы миграции, расовой идентичности, культурной принадлежности и гражданской интеграции. Эти темы позволяют курсантам осознать важность мирного сосуществования и правовой защиты интересов разных этнических групп в условиях глобализирующегося мира.

Таким образом, анализ литературных традиций трёх стран позволяет выявить общие тенденции: ориентацию на диалог культур, осмысление иных этнических и религиозных миров как равных по праву на существование и развитие. В то же время каждая литература сохраняет свои особенности: казахская - акцент на духовной открытости и гуманизме, русская - на нравственном и философском осмыслении «другого», английская - на социально-политическом многообразии и интеграции.

Выводы

1. Каждая из этих литературных традиций предлагает уникальные модели межкультурного взаимодействия, применимые в образовательной системе курсантов.
2. Уважение к национальному и религиозному разнообразию, как важнейшая черта поликультурной личности, может быть успешно сформировано через знакомство с художественными образами, идеями и контекстами разных культур.
3. Осознание общей гуманистической ценности культурного диалога укрепляет нравственные и профессиональные качества будущих офицеров.

Рекомендации по формированию поликультурной личности курсантов

1. Стимулировать проектно-исследовательскую деятельность курсантов по анализу образов «другого» и «иностранного» в литературе, включая рецензирование, эссе и выступления.
2. Использовать литературные тексты как средство моделирования ситуаций межэтнического взаимодействия и развития навыков толерантного поведения.
3. Развивать у курсантов навыки критического мышления, эмпатии и конструктивного диалога через обсуждение произведений, в которых показаны конфликты и решения в поликультурной среде.

Заключение. Литература служит универсальным инструментом воспитания, формируя нравственные ориентиры, расширяя мировоззрение и развивая способность к межкультурному взаимодействию. В условиях службы в Пограничной службе, где ежедневно приходится сталкиваться с

представителями разных этносов, религий и культур, поликультурная компетентность становится не просто личностным качеством, но и профессиональной необходимостью. Казахская, русская и английская литературы в этом контексте представляют собой мощный ресурс для воспитания курсантов как граждан мира - гуманистичных, терпимых, морально устойчивых и открытых к сотрудничеству в интересах мира и безопасности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Әуезов М. Қазақ эпосы және оның тарихы. – Алматы: Ғылым, 1991. – 384 б.
2. Кунанбаев А. Слова назидания (қара сөздер). – Алматы: Жазушы, 1995.
3. Сулейменов О. Аз и Я. – Алматы: Жалын, 1992.
4. Бельгер Г. Три языка. – Алматы: Атамұра, 2001.
5. Повесть временных лет. – М.: Наука, 1997.
6. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений в 10 т. Т. 3. – М.: Художественная литература, 1978.
7. Лермонтов М. Ю. Герой нашего времени. – М.: Эксмо, 2010.
8. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы. – М.: Азбука, 2021.
9. Айтматов Ч. И дольше века длится день. – М.: Художественная литература, 1988.
10. Улицкая Л. Жизнеописание. – М.: АСТ, 2016.
11. Beowulf / Trans. by S. Heaney. – London: Faber and Faber, 1999.
12. Дефо Д. Робинзон Крузо. – М.: АСТ, 2020.
13. Киплинг Р. Книга джунглей. – М.: Детская литература, 2014.
14. Dickens Ch. Oliver Twist. – Oxford: Oxford University Press, 2008.
15. Loomba A. Colonialism/Postcolonialism. – London: Routledge, 2005.

REFERENCES:

1. M.Auezov, Kazakh Epos and Its History. – Almaty: Gylym, 1991. – 384 p.
2. Kunanbaev, A. Words of Edification (Kara Sozder). – Almaty: Zhazushy, 1995.
3. Suleimenov, O. Az i Ya. – Almaty: Zhalyn, 1992.
4. Belger, G. Three Languages. – Almaty: Atamura, 2001.
5. The Tale of Bygone Years (Primary Chronicle). – Moscow: Nauka, 1997.
6. Pushkin, A. S. Collected Works in 10 Volumes. Vol. 3. – Moscow: Khudozhestvennaya Literatura, 1978.
7. Lermontov, M. Y. A Hero of Our Time. – Moscow: Eksmo, 2010.
8. Dostoevsky, F. M. The Brothers Karamazov. – Moscow: Azbuka, 2021.

9. Aitmatov, Ch. The Day Lasts More Than a Hundred Years. – Moscow: Khudozhestvennaya Literatura, 1988.
10. Ulitskaya, L. The Biography. – Moscow: AST, 2016.
11. Beowulf. Translated by S. Heaney. – London: Faber and Faber, 1999.
12. Defoe, D. Robinson Crusoe. – Moscow: AST, 2020.
13. Kipling, R. The Jungle Book. – Moscow: Detskaya Literatura, 2014.
14. Dickens, Ch. Oliver Twist. – Oxford: Oxford University Press, 2008.
15. Loomba, A. Colonialism/Postcolonialism. – London: Routledge, 2005.

ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ӘДЕБИЕТТЕРІНДЕГІ ПОЛИМӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕРДІҢ КУРСАНТТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

ХИТМАТОВ А.М.
педагогика магистрі, Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара академиясының оқытушысы, Алматы қ. E-mail: Hitmatov431@gmail.com

Аңдатпа. *Мақала қазақ, орыс және ағылшын әдебиетіндегі поликультуралық аспектілердің салыстырмалы талдауына арналады. Әрбір ұсынылған елдердің әдеби шығармаларында ұлттық және мәдени құндылықтардың көрініс табуының ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада мәдениетаралық диалог, этностық төзімділік, «басқаның» бейнесі және мәдени сәйкестілік тақырыптарына ерекше назар аударылады. Талдау классикалық және қазіргі заман әдеби шығармаларына негізделіп, поликультуралықтың тұлға тәрбиесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде маңыздылығын атап өтеді.*

Түйінді сөздер: *поликультуралық, қазақ әдебиеті, орыс әдебиеті, ағылшын әдебиеті, мәдени сәйкестілік, төзімділік, ұлттық құндылықтар.*

THE ROLE OF MULTICULTURAL ASPECTS OF KAZAKH, RUSSIAN, AND ENGLISH LITERATURE IN SHAPING INTERCULTURAL TOLERANCE AND EDUCATING CADETS

KHITMATOV A.M.
master of Education, lecturer, Border Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Republic of Kazakhstan. E-mail: Hitmatov431@gmail.com

Abstract. *The article is devoted to a comparative analysis of multicultural aspects in Kazakh, Russian, and English literature. It examines the representation of national and cultural values in the literary works of each of the featured countries. Special attention is paid to the themes of cultural dialogue, interethnic tolerance, the image of the "other," and cultural identity. The analysis is based on works of*

both classical and contemporary literature, highlighting the importance of multiculturalism as a key component in the development of personality.

Keywords: *multiculturalism, Kazakh literature, Russian literature, English literature, cultural identity, tolerance, national values.*

*****

2 НАПРАВЛЕНИЕ: «ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ УВАЖЕНИЯ К КУЛЬТУРНОМУ МНОГООБРАЗИЮ»

2 БАҒЫТ: «АЛУАН ТҮРЛІ МӘДЕНИЕТТІ ҚҰРМЕТТЕУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ»

*****

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКИХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ XIX ВЕКА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ

АЙТЖАНОВА С.А.[1], АЙТЫМБЕТОВ Д.С.[2]

[1]преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: a.saltushca@gmail.com

[2]курсант 1-ого курса Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск

Аннотация. *В статье рассматривается историко-педагогическое наследие казахских просветителей XIX века - Абая Кунанбаева, Чокана Валиханова и Ибрая Алтынсарина - сквозь призму современных геополитических вызовов. Особое внимание уделяется анализу их философских и образовательных идей как основы формирования национального самосознания, духовной устойчивости и патриотического воспитания. В условиях глобализации и культурной трансформации исследуется роль просветительской деятельности в формировании стратегической идентичности Казахстана.*

Ключевые слова: *Абай Кунанбаев, Чокан Валиханов, Ибрай Алтынсарин, казахские просветители, историко-педагогическое наследие, патриотическое воспитание, геополитические вызовы, национальная идентичность, духовные ценности, образование.*

В условиях стремительных геополитических изменений, усиления процессов глобализации и возрастания роли национального суверенитета актуализируется необходимость обращения к духовным, культурным и образовательным истокам казахского народа. Особое значение в этом контексте приобретает наследие казахских просветителей XIX века - Абая Кунанбаева, Чокана Валиханова и Ибрая Алтынсарина, чьи идеи формировали не только культурную и образовательную основу общества, но и служили мощным ресурсом национального самосознания и устойчивости.

Современные геополитические вызовы, включая борьбу за информационное пространство, культурную автономию и сохранение исторической памяти, требуют консолидации общества вокруг базовых духовно-нравственных ценностей. Именно эти ценности составляли ядро деятельности казахских просветителей, которые на переломном этапе истории выступили с программой национального просвещения и критического осмысления традиций.

В настоящее время, когда глобализация стирает границы и культурные различия, особенно важно акцентировать внимание на воспитании подрастающего поколения в духе патриотизма. Не просто формального, декларативного патриотизма, а глубокого осознанного чувства любви к своей Родине, уважения к её истории, традициям и культуре. Этот патриотизм должен быть основан не на слепом следовании догмам, а на критическом осмыслении прошлого и активном участии в построении будущего. Ведь истинный патриотизм – это не пассивное поклонение символам, а активное участие в жизни страны, стремление к её процветанию и благополучию.

История казахского народа богата примерами яркого проявления патриотизма. Ещё в XIX веке, в условиях жесткого давления со стороны царского режима, представители казахской интеллигенции, настоящие патриоты своей земли, отстаивали право своего народа на самобытное развитие и процветание. Их имена – это золотые страницы истории Казахстана. Чокан Валиханов, Ибрай Алтынсарин, Абай Кунанбаев – это лишь немногие из тех, кто посвятил свою жизнь служению народу, борясь за его будущее [1]. Их вклад в развитие казахской культуры, науки и образования трудно переоценить.

В своих трудах и деяниях эти выдающиеся личности демонстрировали глубокое понимание необходимости развития образования как основы национального прогресса. Они не просто призывали к обучению, а предлагали конкретные пути его реализации. В условиях отсутствия развитой образовательной системы, они боролись за открытие школ, за обучение на родном языке, за создание учебников и учебных пособий, за подготовку квалифицированных учителей. Они понимали, что без образования, без доступа к знаниям, невозможно полноценное развитие нации, невозможно противостоять внешним вызовам и сохранить свою самобытность.

Они не просто выступали за открытие школ, но и отстаивали необходимость разных типов образовательных учреждений: светских, женских, профессионально-технических. Они видели в этом необходимое условие для всестороннего развития личности и общества в целом, понимая, что прогресс возможен только при условии развития всех слоев населения. Они стремились создать систему образования, которая бы готовила не просто грамотных людей, а думающих, творческих личностей, способных внести свой вклад в развитие общества.

Именно поэтому их деятельность была сосредоточена не только на создании учебных заведений, но и на разработке новых прогрессивных

методов обучения. Они понимали, что обучение должно быть не заучиванием информации, а процессом активного осмысления и применения знаний на практике. Они видели важность воспитания критического мышления, способности к анализу и самостоятельным исследованиям. Они стремились к созданию такой системы образования, которая бы воспитывала ответственных, активных граждан, способных к самостоятельной деятельности и творческому самовыражению.

Великий казахский поэт, демократ и просветитель XIX века Абай Кунанбаев передал нам, его потомкам, богатейшее наследие, охватывающее множество сфер жизни. Ему удалось постичь особенности духовной культуры казахского народа, сформировавшейся на протяжении веков.

Абай Кунанбаев ставил воспитание и образование в основу национального возрождения. Его поэзия и прозаические произведения пронизаны глубокой любовью к родной земле, к своему народу, призывом к самосовершенствованию и стремлению к знаниям. Он не только писал стихи, но и активно участвовал в общественной жизни, стараясь внести свой вклад в развитие образования и культуры своих соотечественников. Абай считал, что труд является одним из ключевых элементов воспитания. Он уделял особое внимание значению образования, утверждая, что духовное развитие человека тесно связано с его просвещением. «Не торопись женить и выделить сына в отдельную семью, а обучи его в русской школе. Пожертвуй всем своим имуществом, если потребуется для учебы. Ничего нельзя жалеть ради того, чтобы из сына вышел человек. Не будет успокоения тебе, если сын останется невеждой, не будет счастлив он сам, и не будет от него блага народу. Вечный страх перед создателем и вечный стыд перед людьми тебе за такого сына» [2].

Абай, подобно аль-Фараби, полагал что лишь образование, способно помочь избавиться от недостатков, вредных привычек и обрести настоящий счастье. Он утверждал, что человек по своей сути совершенно чист и непорочен, а в процессе социализации он формирует в себе любые качества - как положительные, так и отрицательные, что может зависеть от его желания и решимости. Человек обретает те качества, которые считает необходимыми для себя. Ему следует стремиться сохранить изначальную чистоту и непорочность своей натуры. Основное внимание философ уделяет качествам, которые способствуют духовному развитию человека, его моральному совершенствованию и становлению личности. Весь духовный мир великого мыслителя пронизан нравственным оптимизмом.

Творчество Абая Кунанбаева и других выдающихся мыслителей является бесценным источником для понимания глубинной духовности казахского народа. Изучение их наследия позволяет проследить эволюцию этических и социальных идеалов, которые, как показывают исследования, носили ярко выраженный гуманистический характер [3]. Эти идеалы, пронизанные стремлением к справедливости и общечеловеческому благополучию, закладывали основу мировоззрения целых поколений.

Чокан Валиханов - путешественник, ученый, этнограф, археолог, лингвист, историк и просветитель, являлся одним из самых образованных людей своей эпохи. Его мировоззрение формировалось под влиянием русской демократической мысли. Он был одним из первых, кто начал пропагандировать идеи пользы знаний и необходимость образования. Чокан Валиханов в своих трудах подчёркивал: для нормального развития народа необходимы свобода и знания. Он искренне стремился к прогрессу своей родины и народа. Валиханов подчёркивал, что духовное богатство кочевых народов может быть оценено через труд [4]. Изучение его трудов показало, что он был убежденным материалистом, глубоко анализировавшим законы природы и общества. За свою недолгую жизнь он оставил важное научное наследие, требующее дальнейшего исследования. Особенностью его научных работ было непосредственное изучение жизни народа во время путешествий. Он исследовал природные и социальные закономерности, которые оказывали влияние на воспитание детей. Так, путешествуя по Туркестану, Валиханов отмечал такие нравственные качества местных жителей, как общительность, гостеприимство и трудолюбие, видя в них основу для формирования морали. Он также поднимал перед властями важные вопросы, связанные с бедственным положением казахов, выражая обеспокоенность низким уровнем их культуры. Валиханов стремился раскрыть естественные основы нравственного поведения и эстетического восприятия у людей. С огромной болью он писал о тяжёлой ситуации в аульных мектебах XIX века, где учителями зачастую выступали татарские муллы. «Чудовищная фанатика, мертвая схоластика и ни одной реальной мысли».

До середины XIX века педагогические идеи в Казахстане отражались преимущественно в устном народном творчестве - героическом эпосе, пословицах и других жанрах. Валиханов высоко ценил устное народное творчество, называя их «как... произведения чисто народного ума» и считал, что в них отражается реальная жизнь». Осуждая порочные нравы туркестанских владетелей, учёный высоко ставил нравственные качества простых людей - их упорный труд, искренность и общительность. Недостатки их нравов он связывал с тяжёлыми условиями жизни и социальной среды [5].

В развитии педагогики Казахстана выдающееся место занимает Ибрай Алтынсарин. Его новаторская деятельность, особенно создание первого учебника казахского языка на основе русской графики ("Киргизская хрестоматия"), оказала огромное положительное влияние на образование и развитие казахских детей. Алтынсарин был ярым противником социальной несправедливости, угнетения и беззакония. Он мечтал о просвещенном казахском народе и неустанно пропагандировал знания в своих многочисленных произведениях. Он призывал казахов изучать русский язык, чтобы открыть для себя богатство мировой культуры и расширить свой горизонт. Его педагогические труды пронизаны идеями народности, гуманизма, любви к родине и стремлением к воспитанию человечности. Алтынсарин подчеркивал важность труда и считал уважение к нему одной из

главных целей воспитания. В своих рассказах он изображал детей из трудовых слоев казахского общества как способных, умных, находчивых, любознательных и одаренных от природы.

Будучи педагогом-новатором, Алтынсарин в 1887 году основал женское училище в Иргизе. Он активно разъезжал по аулам, вдохновляя население на получение светского образования. Помимо этого, он переводил произведения русских классиков на казахский язык, писал собственные произведения и занимался сбором и систематизацией казахского фольклора. В своих работах он продвигал идеалы демократического просвещения и внес значительный вклад в развитие национальной литературы и культуры. Его деятельность по организации народного образования в Казахской степи демонстрирует его глубокое понимание и стремление к реализации идей просвещения. Он верил, что невежество делает человека уязвимым, и только стремление к знаниям может обеспечить ему уверенность в будущем. Алтынсарин считал просвещение основой прогресса во всех сферах жизни общества. Он утверждал, что именно знания позволяют народам создавать материальные блага и строить процветающее общество [6].

Эти великие люди доказали на своем примере, что истинный патриотизм – это не пустые слова, а конкретные дела, направленные на благо своего народа и страны. Их жизненный путь – это яркий пример того, как можно служить своей Родине через просвещение, культуру и образование. Именно их наследие должно служить основой для воспитания современного поколения в духе истинного патриотизма. Их призыв к знаниям, к самосовершенствованию, к активному участию в жизни страны остаётся актуальным и сегодня, в эпоху глобальных вызовов и быстрых изменений. Понимание их идей и применение их на практике является необходимым условием для процветания Казахстана и формирования патриотически настроенного и грамотного общества. Изучение их трудов дает нам не только знания о прошлом, но и направляет на пути построения лучшего будущего.

Культура любого народа немыслима без осознания прошлого и своих исторических корней. В этом контексте мысли и идеи казахских мыслителей, а также их педагогическое наследие, имеют огромное значение для формирования национального самосознания и определения дальнейшего пути развития казахского общества. Они служат компасом, указывающим на необходимость сохранения и приумножения духовных ценностей, развития образования и науки, а также построения справедливого и процветающего государства, основанного на принципах гуманизма и уважения к труду. Наследие казахских просветителей – это не просто история, это живой источник вдохновения и мудрости для будущих поколений казахстанцев. Их идеи о важности образования, нравственности и служения народу остаются актуальными и сегодня, в эпоху глобализации и стремительных технологических изменений. Они напоминают о необходимости сохранения своей идентичности, укрепления духовных основ общества и воспитания

молодежи в духе патриотизма и ответственности за будущее своей страны. Вклад А.Кунанбаева, Ч.Валиханова, И.Алтынсарина в развитие казахской культуры и образования неоценим. Их имена навсегда останутся в памяти народа как символ просвещения и прогресса. А творческое наследие служит ярким примером того, как духовные ценности могут влиять на формирование и развитие народа, определяя его путь в истории [].

Историко-педагогическое наследие казахских просветителей XIX века - это не только культурное достояние, но и важный ресурс в ответ на современные геополитические вызовы. Их идеи сохраняют актуальность, поскольку направлены на воспитание сознательных, образованных и патриотически настроенных граждан. В эпоху глобальных трансформаций и неопределенности их призыв к знанию, труду и ответственности служит надежным ориентиром для устойчивого развития казахстанского общества и укрепления его культурной и политической независимости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Асанкулова Б. С., Калымбетова Н. П. Педагогическое наследие казахских просветителей XIX века // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. 2014. №1-2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskoe-nasledie-kazahskih-prosvetiteley-xix-veka
2. Жарикбаев К. Б., Калиев С. К. Антология педагогической мысли Казахстана. - А., Рауан, 1995, - с. 78-90.
3. Мамырбекова А. Нравственный оптимизм Философских воззрений Абая.//Мысль. 2007. № 8. с. 55.
4. Стрелкова И. Валиханов. ЖЗЛ (серия биографий). - М., 1983. - 283 с.
5. Сегизбаев О. История казахской философии. -А., Еылым, 2001, - с. 134-135.
6. Шарденбаева Д. Ж., Полуян Т. В. Роль Ы. Алтынсарина в развитии современного образования // Педагогикалық ғылым және практика. Педагогическая наука и практика. 2023. №2 (40). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/rol-y-altynsarina-v-razvitii-sovremennogo-obrazovaniya
7. Агаев А. Ш. История казахской педагогики: Учебное пособие. - Алматы: Раритет, 2012. - 328 с.

REFERENCES

1. Asankulova B. S., Kalymbetova N. P. *Pedagogicheskoe nasledie kazakhskikh prosvetiteley XIX veka* // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. 2014. №1–2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskoe-nasledie-kazahskih-prosvetiteley-xix-veka

2. Zharikbaev K. B., Kaliev S. K. *Antologiya pedagogicheskoy mysli Kazakhstana*. – Almaty: Rauan, 1995. – S. 78–90.
3. Mamyrbekova A. *Nravstvennyy optimizm filosofskikh vozzreniy Abaya // Mysl'*. 2007. №8. S. 55.
4. Strelkova I. *Valikhanov*. Seriya: Zhizn' zamechatel'nykh lyudey. – Moskva, 1983. – 283 s.
5. Segizbaev O. *Istoriya kazakhskoy filosofii*. – Almaty: Gylym, 2001. – S. 134–135.
6. Shardenbaeva D. Zh., Poluyan T. V. *Rol' Y. Altynsarina v razvitii sovremennogo obrazovaniya // Pedagogikalyk gylym zhane praktika. Pedagogicheskaya nauka i praktika*. 2023. №2 (40). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/rol-y-altynsarina-v-razvitii-sovremennogo-obrazovaniya
7. Agaev A. Sh. *Istoriya kazakhskoy pedagogiki: Uchebnoe posobie*. - Almaty: Raritet, 2012. - 328 s.

ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР КОНТЕКСТІНДЕГІ ХІХ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

АЙТЖАНОВА С.А.[1], АЙТЫМБЕТОВ Д.С.[2]
[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының жалпы білім беретін кафедрасының оқытушысы, қызметші, Петропавл қ. a.saltushca@gmail.com
[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының бірінші курс курсанты, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Мақалада XIX ғасырдағы қазақ ағартушылары - Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов және Ыбырай Алтынсариннің тарихи - педагогикалық мұрасы қазіргі заманғы геосаяси сын - қатерлер призмасы арқылы қарастырылады. Ұлттық өзін-өзі тануды, рухани тұрақтылықты және патриоттық тәрбиені қалыптастырудың негізі ретінде олардың философиялық және білім беру идеяларын талдауға ерекше назар аударылады. Жаһандану және мәдени трансформация жағдайында Қазақстанның стратегиялық бірегейлігін қалыптастырудағы ағартушылық қызметтің рөлі зерттеледі.*
Түйінді сөздер: *Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, қазақ ағартушылары, тарихи-педагогикалық мұра, патриоттық тәрбие, геосаяси сын-тегеуріндер, ұлттық бірегейлік, рухани құндылықтар, білім.*

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF THE KAZAKH ENLIGHTENERS OF THE 19TH CENTURY IN THE CONTEXT OF MODERN GEOPOLITICAL CHALLENGES

AYTZHANOVA S.A.[1], AITYMBETOV D.S.[2]

[1] lecturer of the department of general education disciplines, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, civilian, Petropavlovskovsk. a.saltushca@gmail.com.

[2]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. *The article examines the historical and pedagogical heritage of the Kazakh enlighteners of the 19th century - Abai Kunanbayev, Chokan Valikhanov and Ibray Altynsarin - through the prism of modern geopolitical challenges. Special attention is paid to the analysis of their philosophical and educational ideas as the basis for the formation of national identity, spiritual stability and patriotic upbringing. In the context of globalization and cultural transformation, the role of educational activities in shaping the strategic identity of Kazakhstan is studied.*

Keywords: *Abai Kunanbayev, Chokan Valikhanov, Ibrai Altynsarin, Kazakh enlighteners, historical and pedagogical heritage, patriotic upbringing, geopolitical challenges, national identity, spiritual values, education.*

*****

ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ БОРИСА ВАСИЛЬЕВА «А ЗОРИ ЗДЕСЬ ТИХИЕ…»

АЛДАБЕРГЕН Р.С.

курсант 481 «в» учебной группы Академии Национальной гвардии Республики Казахстан.

Научный руководитель: старший преподаватель кафедры языковой подготовки Таджигитова А.А.

Аннотация. *В статье рассмотрено произведение Б. Васильева, в котором отражены важнейшие общечеловеческие ценности: патриотизм, сплоченность, дружба, дом, любовь, человечность. Также подчеркнута роль литературы процессе формирования и распространения ценностей.*

Ключевые слова: *общечеловеческие ценности, литература, патриотизм, моральные нормы.*

В современном мире, характеризующемся глобализацией, технологическим прогрессом и социальными изменениями, общечеловеческие ценности играют важную роль в развитии устойчивого общества. Такие ценности, как гуманизм, справедливость, свобода, уважение, трудолюбие и забота об окружающей среде, не теряют своей актуальности, особенно для будущих поколений. Они являются основой для формирования здорового, стабильного и справедливого общества. Большое значение при

формировании нравственных ценностей имеет чтение художественной литературы.

Будущее поколение растёт в условиях информационного изобилия и социальных изменений, где традиционные ценности могут размываться. Общечеловеческие ценности становятся важным инструментом формирования морального и этического ориентирования молодёжи. Они помогают отличать добро от зла, справедливость от несправедливости и способствуют укреплению нравственного стержня личности.

Общечеловеческие ценности представляют собой фундаментальные принципы и нормы, которые признаются важными для всех народов независимо от их культурной, национальной или религиозной принадлежности. Среди них можно выделить:

Гуманизм – уважение к человеческой жизни и достоинству.

Свобода и равенство – право человека на самореализацию и справедливое отношение.

Мир и толерантность – предотвращение конфликтов и уважение культурного многообразия.

Ответственность и трудолюбие – личный вклад в развитие общества и мира.

Экологическое сознание – забота о природе и сохранение планеты для будущих поколений.

Общественные ценности — это созданные обществом представления о том, что считается важным и значимым для человека. Как правило, данные ценности необходимы для удовлетворения потребностей. Общечеловеческие ценности называют также «вечными» ценностями (истина, красота, справедливость), и конкретно историческими (равенство, демократия)

Сущность общечеловеческих ценностей заключается в их универсальности, взаимосвязанности и роли в поддержании человеческой цивилизации. Эти ценности лежат в основе этических норм и стандартов, которые служат ориентиром для поведения как отдельных людей, так и целых обществ.

Литература также активно участвует в процессе формирования и распространения ценностей. Она передает, адаптирует и даже изменяет представления о морали и жизни в зависимости от времени, места и социального контекста. В различные исторические эпохи литературные произведения могут как подчеркивать важность общечеловеческих идеалов, так и оспаривать существующие моральные нормы. Литература становится каналом, через который социальные и культурные изменения влияют на сознание людей. Она способствует формированию общественного мнения, изменению взглядов и норм поведения.

Литература помогает читателю глубже понять моральные принципы, которые могут быть универсальными для разных культур и эпох. В произведениях многих авторов, таких как Толстой, Чехов, Шекспир, подчёркивается важность честности, терпимости, сострадания и

ответственности перед другими. Эти идеи находятся в центре многих известных произведений и призваны заставить читателя задуматься над собственными моральными ориентирами.

Особое место в формировании нравственных ценностей занимают произведения о Великой Отечественной войне. Тема второй мировой войны – одна из основных тем в литературе XX в. В конкретных судьбах и жизненно правдивых ситуациях запечатлели образ Великой Отечественной войны Юрий Бондарев, Владимир Богомолов, Василий Быков, Борис Васильев и другие.

Роман Бориса Васильева «А зори здесь тихие…» является ярким примером произведения, в котором отражены важнейшие общечеловеческие ценности. В центре сюжета – история о подвиге и мужестве группы советских девушек-зенитчиц, которые защищают свою родину в годы Великой Отечественной войны.

Произведение Бориса Васильева «А зори здесь тихие…» занимает важное место в русской литературе. Оно описывает трагические события Великой Отечественной войны, через которые раскрываются глубочайшие общечеловеческие ценности, такие как любовь, преданность, жертвенность, патриотизм и верность долгу. Эти ценности становятся основой жизни персонажей и ключом к пониманию человеческой природы в условиях войны.

В произведении Бориса Васильева описана история маленького отряда женщин-снайперов, которые, несмотря на свою хрупкость и уязвимость, проявляют огромную силу духа и героизм. Через их судьбы автор показывает, что война — это не только жестокие бои и стратегические операции, но и трагедия личных судеб, горечь утрат, вопросы жизни и смерти, стремление к добру даже в самых тяжёлых условиях.

Чтобы познакомить читателей с очередной героиней, автор переносит действие в её прошлое, прокручивая самые яркие моменты из жизни персонажа – его детства, начала взрослой жизни. Так мы узнаём о семье героя, характере, событиях, которые сформировали взгляд на жизнь. Композиционно повесть содержит все классические компоненты: экспозицию, завязку, кульминацию, развязку и эпилог.

Пятеро девушек – совсем молоденьких, полных желания жить, мечтать, любить – уходят небольшим отрядом, возглавляемым старшиной Васковым, на выполнение опасного задания: обнаружить и остановить диверсантов. Они сделали свой выбор, понимая, что пока на родной земле остается хотя бы один фашист, их жизнь и мечты, так же, как и счастье их будущих детей, подвергаются постоянной опасности. И девушки полны отваги и решимости, они готовы на жертвы и потери, лишь бы остановить фашистов. Непомерно высока цена за одержанную ими победу.

Сколько девушек, столько судеб: все разные. Но в одном они все же схожи: все судьбы сломала, изуродовала война. Получив приказ не пропустить немцев к железной дороге, девушки ценой собственных жизней выполнили его. Все пять девушек, отправившихся на задание, погибли, но погибли героически, за Родину.

Одной из главных ценностей, которые раскрываются в произведении, является патриотизм. Герои произведения, несмотря на свою юность, проявляют глубокое чувство ответственности за свою страну и готовность к самопожертвованию. Каждая из девушек в отряде осознает важность своей миссии и решительно идет на смерть, чтобы защитить Родину от фашистских захватчиков. В книге отражается не просто служение государству, но истинное чувство любви к своей земле, желание бороться за мирное будущее.

Процесс борьбы на фронте, в том числе и в самых жестоких условиях, требует от героинь не только мужества, но и готовности к самопожертвованию. Это проявляется в героическом поступке каждой девушки, которая, понимая, что может погибнуть, все равно продолжает сражаться. В произведении описан момент, когда девушки, не задумываясь, отдают свои жизни ради победы, при этом их смерть становится трагической, но в то же время символизирует высшую степень патриотизма и верности своему долгу.

Не менее важной ценностью является человечность, которая проявляется в том, как героини Васильева остаются заботливыми и сострадательными друг к другу, несмотря на жестокость войны. Они не теряют веру в добро и сохраняют моральные ориентиры в самых экстремальных условиях. Этот аспект произведения затрагивает не только военные реалии, но и личную моральную стойкость персонажей.

Одной из центральных тем произведения является тема женской храбрости и жертвенности. Главные героини романа — девушки, которые на фронте стали снайперами. Каждая из них имеет свою личную историю и свою роль в отряде. Например, Лиза Бричкина — образованный и сильный человек, который не боится брать на себя ответственность за жизни других, Клавдия — снайпер с глубоким внутренним миром и душевной силой.

Героизм и мужество – это неотъемлемые черты персонажей произведения. Каждая из девушек проявляет невероятную силу духа, проходя через испытания и преодолевая страх перед смертью. Их несломленный дух, готовность сражаться до конца, несмотря на жертвы, становятся основой для читательского восприятия. Важно, что не только физическая сила, но и сила воли и духа играют главную роль в победе, что позволяет героям преодолеть любые трудности.

В произведениях о войне особый смысл приобретает мотив дома. Мы рассмотрим, как проявляется эта сюжетообразующая часть в повести Бориса Васильева «А зори здесь тихие...». Борис Васильев в повести «А зори здесь тихие…» вкладывает в понятие дома самые важные духовные ценности человеческой жизни. Дом — это Малая Родина, особое ощущение Отечества, место, где у человека есть друзья, семья, родственники, где он впервые почувствовал тёплое дыхание первой любви. Это звуки, образы, запахи, мечты, связанные с детством. Для героев повести важную роль играет не только тот дом, откуда они родом. Дом для них — это и 171 разъезд, и лес, находящийся рядом с ним. Ведь именно на разъезде они становятся семьёй,

«боевыми товарищами». А ведь, как известно, фронтовая дружба — вечная, самая искренняя и крепкая. Мотив дома появляется уже при первом знакомстве с главными героинями. Сами героини словно отражают тепло родного дома. Ведь ещё издревле женщина считалась хранительницей домашнего очага, олицетворением материнской любви и заботы. На протяжении повести герои вспоминают о родном доме. У каждого из них эти воспоминания связаны с чем-то особенным, уникальным, ничем не объяснимым.

Женщины не только сражаются с врагом, но и переживают ужас войны, лишение родных, друзей, покоя и уверенности в будущем. В процессе войны они становятся взрослее, учат друг друга жизни и отношениям. Их жертвенность и преданность своему долгу являются важной составляющей в раскрытии темы любви к Родине.

Долг перед Родиной становится для героинь путеводной звездой. Они готовы пожертвовать собственной жизнью ради общего блага. Борис Васильев через их судьбы показывает, что истинный патриотизм — это не только готовность защищать свою страну, но и любовь к своим близким, забота о них, даже когда сам находишься в условиях фронта.

Также в произведении Васильева раскрывается важность дружбы и сплоченности. Девушки, несмотря на свою юность, создают крепкую команду, в которой каждая поддерживает и помогает друг другу. Они становятся не просто сослуживцами, но и близкими людьми, которые переживают за судьбы друг друга, делятся надеждами и тревогами. Эта дружба в условиях войны становится важным моральным оплотом, на котором держится их сила и решимость.

Хотя в произведении центральное место занимает тема войны и подвигов, также нельзя не отметить, как важно в жизни каждого человека чувство любви. В судьбе каждой девушки в отряде есть место личным мечтам и привязанностям. Эти чувства, несмотря на все жестокости войны, помогают персонажам оставаться живыми духовно, поддерживать человечность в самых ужасных обстоятельствах.

«У войны не женское лицо», – эти слова, точно передающие безжалостную, противоестественную суть любой войны, давно стали крылатыми. Вообще, война – явление не только не женское, но и не человеческое. Однако особенно ярко ее смертоносная сущность воспринимается в противопоставлении с женщиной, которая всегда являлась воплощением любви, тепла, материнства.

Несмотря на всю жестокость войны, произведение «А зори здесь тихие…» не лишено светлых моментов. Васильев показывает, что даже в условиях войны, среди страха и боли, возможно проявление человечности, доброты и сострадания. Это особенно заметно через отношения между женщинами и командиром, старшим лейтенантом Васковым, который, несмотря на свою внешнюю жесткость, проявляет чуткость и заботу о судьбе каждого из них.

Женщины, несмотря на военные реалии, продолжают оставаться женщинами, сохраняя свою душевную теплоту, способность любить и поддерживать друг друга. Их отношения полны взаимной поддержки и понимания, что подтверждает важность сохранения человеческих ценностей в любых условиях.

Произведение Бориса Васильева «А зори здесь тихие…» — это не только рассказ о страшной войне, но и о том, что составляет основу человеческой жизни: о любви, преданности, патриотизме, жертвенности, дружбе и взаимопомощи. Эти общечеловеческие ценности, раскрывающиеся через судьбы героинь, показывают, что человек способен оставаться человеком даже в самых жестоких и трудных условиях.

«А зори здесь тихие…» является произведением, которое не только повествует о трагедии войны, но и взывает к вечным ценностям человечности, верности и взаимопомощи, что делает его актуальным и важным в любое время.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Васильев Б. Л. А зори здесь тихие...: Повесть [Текст] / Б. Л. Васильев. — М.: Дет. лит., 1979.

2. Дмитриев П. Н. Культурные ценности в литературе и искусстве – Москва: Издательство «Молодая гвардия», 2015.

3. Грязнова Н. В. Этические проблемы и ценности в произведениях русской литературы – Екатеринбург: Издательство «Уральский университет», 2003.

4. Гусева Л. А. Литературные ценности и их роль в формировании нравственного сознания – Санкт-Петербург: Издательство «Петербургское востоковедение», 2006.

5. Камбарова К.У. Общечеловеческие ценности: понятие и сущность / К. У. Камбарова. // Молодой ученый. — 2016. — № 11 (115). — С. 1810-1812. — URL: https://moluch.ru/archive/115/30384/ (дата обращения: 03.05.2025).

6. Косач Л. В. Литература как источник формирования общественных ценностей – Киев: Издательство «Наука», 2004.

7. Первухина Е. В. Мотив дома в повести Бориса Васильева «А зори здесь тихие...» / Е. В. Первухина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 4 (51). — С. 358-360. — URL: https://moluch.ru/archive/51/6682/ (дата обращения: 03.05.2025).

REFERENCES

1. Vasil'ev B. L. A zori zdes' tihie...: Povest' [Tekst] / B. L. Vasil'ev. — M.: Det. lit., 1979.

2. Dmitriev P. N. Kul'turnye cennosti v literature i iskusstve – M.: Izdatel'stvo «Molodaya gvardiya», 2015.

3. Gryaznova N. V. Eticheskie problemy i cennosti v proizvedeniyah russkoj literatury – Ekaterinburg: Ural'skij universitet, 2003.

4. Guseva L. A. Literaturnye cennosti i ih rol' v formirovanii nravstvennogo soznaniya – Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, 2006.

5. Kambarova K.U. Obshchechelovecheskie cennosti: ponyatie i sushchnost' / K. U. Kambarova. // Molodoj uchenyj. — 2016. — No. 11 (115). — P. 1810-1812. — URL: https://moluch.ru/archive/115/30384/ (data of access: 03.05.2025).

6. Kosach L. V. Literatura kak istochnik formirovaniya obshchestvennyh cennostej – Kiev: Nauka, 2004.

7. Pervuhina E. V. Motiv doma v povesti Borisa Vasil'eva «A zori zdes' tihie...» / E. V. Pervuhina. — Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj. — 2013. — No. 4 (51). — P. 358-360. — URL: https://moluch.ru/archive/51/6682/ (data of access: 03.05.2025).

БОРИС ВАСИЛЬЕВТІҢ «А ЗОРИ ЗДЕСЬ ТИХИЕ…» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

АЛДАБЕРГЕН Р.С.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: А.А. Таджигитова – тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Б. Васильевтің ең маңызды жалпыадамзаттық құндылықтарды: патриотизм, бірлік, достық, үй, махаббат, адамгершілікті бейнелейтін жұмысы қарастырылған. Сонымен қатар, құндылықтарды қалыптастыру және тарату процесінде әдебиеттің рөлі де атап өтілді.*

Түйінді сөздер: *жалпыадамзаттық құндылықтар, әдебиет, патриотизм, моральдық нормалар.*

UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE WORK OF BORIS VASILYEV "THE DAWNS HERE ARE QUIET…"

ALDABERGEN R.S.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Scientific supervisor: A.A. Tadzhigitova – senior lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *The article considers the work of B. Vasiliev, which reflects the most important universal values: patriotism, unity, friendship, home, love, humanity. The role of literature in the process of formation and dissemination of values is also emphasized.*

Keywords: *universal values, literature, patriotism, moral norms.*

*****

ИСТОРИЧЕСКАЯ ИНФОРМАТИВНОСТЬ В РУССКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

АЛЬЖАНОВА Р.С.[1], НУСУПОВ М.Т.[2]

[1]кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор. E-mail: baurka@bk.ru, г. Петропавловск.

[2]начальник кафедры физической подготовки и спорта Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр, подполковник; г. Петропавловск.

Аннотация. *Автор рассматривает художественную литературу как важный дополнительный исторический источник. Анализируются мнения исследователей, функции художественного образа и возможности микроисторического подхода. Делается вывод о целесообразности использования литературы в исторических исследованиях для глубинного, междисциплинарного понимания эпохи и человека в истории.*

Ключевые слова: *художественная литература, художественный образ, исторический источник, повседневность, духовно-нравственный мир.*

В процессе осмысления прошлого наряду с архивными материалами и памятниками культуры важное значение приобретает художественная литература, представляющая собой особый, эмоционально насыщенный и духовно ориентированный способ познания действительности. Литературные произведения не только содержат значимый информационный пласт, но и благодаря созданным образам позволяют читателю осознать себя как личность, способную к сочувствию, сопереживанию и рефлексии над собственным мировоззрением. Обращение к художественному тексту способствует расширению жизненного опыта, формированию уникального способа восприятия: «оно не только приоткрывает доступ к иным судьбам и взглядам современников, но и позволяет проникнуть в социальную ткань других эпох, культур и стран» [1].

Персонажи и образы, насыщенные глубокими эмоциональными переживаниями и нравственными поисками, становятся своеобразным зеркалом общества в конкретный исторический момент. Понимание исторического процесса, лишённое учета духовно-нравственного измерения эпохи, отраженного в переживаниях, идеях и поступках людей, неизбежно останется неполным. Поэтому включение художественной литературы в корпус исторических источников позволяет создавать более многомерную и целостную картину прошлого. Как подчеркивал Д. С. Лихачёв, литература «открывает двери в иные времена и культуры, позволяет заглянуть в сердца людей — и тем самым делает вас мудрее» [1].

Ощущение особенностей конкретного исторического времени формируется на основе анализа различных свидетельств — материальных,

устных и письменных. Современный этап исторической науки ориентирован на активный поиск новых источников и развитие методологии, в том числе с опорой на цифровые технологии и инновационные методы анализа. Особую популярность приобрёл микроисторический подход, который расширил спектр применяемых источников за счёт включения малоизученных или ранее игнорируемых материалов. В число таких источников вошли личные дневники, мемуарные записи, устные предания, кинотексты и иные формы индивидуального и коллективного опыта. Несмотря на необходимость критической верификации этих данных, их исследовательский потенциал трудно переоценить — они предоставляют новые возможности для реконструкции исторической реальности в её человеческом измерении.

Одним из значимых пластов исторической информации, зачастую недоступной через официальные документы, выступает художественная литература. Произведения писателей, живших в исследуемую эпоху, нередко содержат множество деталей, которые невозможно обнаружить в традиционных источниках. В связи с этим С. О. Шмидт — один из видных представителей отечественного источниковедения — подчеркивал, что именно произведения искусства и литературы чаще всего становятся для широкой аудитории основными носителями представлений о конкретных исторических событиях, личностях и повседневной жизни ушедших эпох. Особый акцент он делал на значимости художественных текстов в исследовании повседневности и духовно-нравственной сферы провинциальной России дореформенного периода, что имеет прямое отношение к рассматриваемой теме [2].

Художественную литературу можно рассматривать как особую форму исторического свидетельства, раскрывающего трансформации общественного сознания. На содержание литературных произведений всегда накладывает отпечаток исторический контекст: политические потрясения (революции, войны, восстания), а также социальные и духовные кризисы. Через образы героев, описание их быта, взглядов, ощущений и жизненных выборов раскрываются черты определённого социального слоя и эпохи в целом. Художественный текст, совмещая эмоциональную выразительность с аналитическим потенциалом, становится средством глубокого осмысления исторических реалий. Вместе с тем, литература — это субъективный источник, отражающий мировоззрение автора и его личную реакцию на происходящее. Тем не менее, именно благодаря этой субъективности она способна зафиксировать уникальные аспекты времени, недоступные другим формам исторического свидетельства.

Поддерживая идею о включении художественной литературы в число исторических источников, А.В. Предтеченский указывает, что каждое произведение искусства — это отпечаток своего времени, вне зависимости от длительности его создания. Он утверждает: «Каждое художественное произведение является историческим источником, ибо каждое хранит в себе

следы времени своего создания... Произведений внеисторических не существует» [3].

Интерес к художественной литературе как к носителю исторического знания возник ещё в конце XIX века. Одним из первых, кто систематически рассматривал литературный текст в таком ключе, был В. О. Ключевский. По его мнению, художественное слово — это форма отражения исторической реальности, дающая возможность «вслушаться в голос времени». В «Заметках о языке» он подчёркивал: чтобы постичь дух эпохи, необходимо понять, «о чём пел Боян», научиться воспринимать «язык земли». В своей статье «Евгений Онегин и его предки» Ключевский рассматривал роман Пушкина как не только литературное, но и историко-культурное явление. Он отмечал, что изначально воспринимавшийся исключительно как художественное произведение, со временем роман стал восприниматься как исторический памятник. Образ Онегина, по мнению историка, представляет собой художественное отражение одного из характерных, но не типичных социальных феноменов русской жизни того времени: «Онегин — образ, в котором художественно воспроизведена местная неловкость одного из положений русского общества...» [4].

Высокую значимость художественной литературы как исторического источника подчеркивал и выдающийся отечественный источниковед К.Н. Бестужев-Рюмин. В контексте исследования русской истории он писал: «Произведения, относящиеся к области изящной словесности — роман, драма, поэтические формы… вполне заслуживают пристального внимания со стороны историков…».

Не только историки, но и крупнейшие русские писатели размышляли о роли литературы в формировании исторического знания. Так, В. Г. Белинский видел во взаимодействии науки и поэзии взаимовыгодную связь: первая предоставляет точные факты, вторая — расширяет горизонты их восприятия, придавая им эмоциональную окраску и глубину. В результате такого синтеза литературный и исторический подходы усиливают друг друга, способствуя более полному пониманию действительности. Не случайно критик называл роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин» — «исторической поэмой в полном смысле слова».

Значительный интерес в контексте изучения исторической действительности посредством художественной литературы представляет работа В. И. Семевского, в которой он анализирует изображения крепостного быта в произведениях М. Е. Салтыкова-Щедрина. Исследователь подчеркивает, что именно «Пошехонская старина» даёт редкую возможность взглянуть на русское дворянство и крестьянство XIX века без чрезмерных преувеличений или идеализации, а с достоверной передачей увиденного и пережитого автором. Семевский рассматривал творчество Салтыкова-Щедрина как ценный источник, отражающий реальность трёх последних царствований: «историк вправе воспринимать сцены, изображённые автором, как точные зарисовки действительности».

О литературе как форме исторического свидетельства говорили и крупные политические мыслители. Так, теоретик марксизма Г.В. Плеханов утверждал, что художественные тексты следует рассматривать как исторические источники. В.И. Ленин также придавал большое значение литературе в познании общественной жизни. Он, в частности, отмечал, что в произведениях Л.Н. Толстого отразились ключевые особенности первой русской революции: её сильные и слабые стороны, противоречия и дух эпохи. По его мнению, Толстой выступал не только как художник, но и как выразитель народных настроений.

Одним из первых исследователей в советской историографии, систематически рассматривавших беллетристику в качестве исторического источника, был Е.П. Саар. В своих работах 1930-х годов он подчеркивал, что художественные тексты используются историками и социологами при изучении таких аспектов общественной жизни, которые слабо документированы традиционными источниками — например, семейный быт, мораль, нравы. По мнению Саара, художественная литература особенно ценна при изучении тех эпох, от которых сохранилось недостаточное количество официальных свидетельств (например, античности), а также может служить дополнительным иллюстративным материалом к архивным данным при исследовании более документированного времени.

Проблема обоснованности применения литературных произведений в качестве исторических источников при изучении новой и новейшей истории нашла своё отражение и в трудах В.И. Стрельского. Он подчеркивал, что художественная литература должна рассматриваться как «полноценная и важная категория источников исторического знания».

Наиболее содержательной и убедительной работой, где художественный текст используется как основной исторический материал, является исследование М.В. Нечкиной «А.С. Грибоедов и декабристы». Изучая общественное движение первой четверти XIX века, автор опирается, в первую очередь, на текст комедии «Горе от ума». По мнению Нечкиной, это произведение глубоко связано с идеями и настроениями времени, а также с мировоззренческими ориентирами автора. Исследовательница пишет, что комедия создавалась в атмосфере политических споров и ожиданий, в окружении людей, непосредственно связанных с движением декабристов. Она утверждает: «Грибоедов, как художник, сумел художественным словом передать явление, им схваченное в реальной жизни и находящееся в процессе становления. Он выявил в нём главное — то, что имело значение для будущего, и в этом — знак подлинно художественного дара». М.В. Нечкина подчеркивает, что каждое великое произведение искусства — это не только культурное, но и историческое окно, открывающее доступ к пониманию эпохи. Без учёта исторического контекста невозможно в полной мере постичь смысл текста, ведь он тесно связан с реальностью времени своего возникновения и её воздействием на сознание современников [5].

Заслуживают внимания взгляды и выводы, сделанные по данной проблематике рядом советских историков. Так, А.В. Предтеченский, подчеркивая связь художественного текста с общественным самосознанием, отмечает, что исследователь истории, обращаясь к русской литературе, получает доступ к политико-идеологическим представлениям эпохи, воспринимая ее как открытое повествование. По его мнению, невозможно серьезно изучать развитие русской общественной мысли XVIII–XX вв., не опираясь на столь насыщенный и выразительный источник, как художественная литература.

Н.И. Миронец рассматривает литературные произведения как полноправный исторический источник, особенно при анализе переломных исторических периодов — в частности, революционной поэзии. Она акцентирует внимание на том, что история — это не только фактология и хронология, но и восприятие событий современниками, их эмоциональное и мировоззренческое осмысление. В этом контексте художественные тексты дают возможность исследовать повседневные представления, ментальность и моральные установки разных социальных групп. Миронец также подчеркивает значение литературы для реконструкции культурной жизни, так как сам факт появления литературного произведения — уже явление исторического порядка. С.О. Шмидт предлагает рассматривать художественные тексты как отражение культурной атмосферы эпохи их создания, а также как источник данных о социально-экономических и политических процессах. Он подчеркивает, что литературные памятники, независимо от жанра, уровня художественности и степени известности автора, являются свидетельствами состояния общественного сознания и культурной среды своего времени. Без понимания исторического фона сложно глубоко осмыслить литературное творчество, так же как и без литературных источников невозможно адекватно воссоздать прошлое.

Особое значение в этом контексте приобретает литература критического реализма, в произведениях которой стремление к достоверности сочетается с социальным анализом. Авторы таких текстов нередко демонстрируют внутренний мир героя в его социальной обусловленности, что делает подобные произведения ценным материалом для изучения повседневности. Миронец утверждает, что литература позволяет зафиксировать эмоциональные и нравственные черты эпохи, отображая ее через конкретные бытовые реалии, которые иной раз отсутствуют в официальных документах.

С.О. Шмидт особенно подчеркивает значимость художественного описания в реконструкции материальной культуры: например, интерьер, поведение и манеры героев, расположение предметов быта, — все это может многое рассказать о социальной принадлежности персонажа, его вкусах и уровне жизни. Более того, художественные произведения нередко фиксируют детали, которые историческая наука зачастую опускает, и тем самым дополняют ее картину. Литература не только фиксирует действительность, но и интерпретирует ее, ведет диалог с читателем. Через образы,

мировоззренческие установки героев и социальные конфликты автор предлагает свою оценку времени и событий. В этом аспекте Предтеченский указывает на особую ценность художественных текстов как источников сведений о быте, ведь в произведениях классической русской литературы можно найти массу деталей, не зафиксированных ни в одном другом типе источников. Интерес исследователей к художественной литературе как источнику исторического знания сохраняется и в постсоветский период. Это находит отражение в ряде научных публикаций в журналах «Отечественная история» (ныне «Российская история») и «Вопросы истории», где регулярно рассматриваются вопросы междисциплинарного взаимодействия истории и литературы [3].

Современные подходы к историческим исследованиям отражены, в частности, в трудах В.В. Зверева, сотрудника Института российской истории РАН. Он подчеркивает необходимость применения междисциплинарных методов при разработке новых исследовательских направлений, таких как историческая антропология, ориентированная на выявление «человеческого измерения» прошлого. Литературные произведения, по мнению Зверева, становятся ключевыми источниками для изучения внутреннего мира человека в контексте эпохи. Он обращает внимание на то, что современное историоведение давно отошло от восприятия художественного текста как простой иллюстрации: литература признается составной частью системы культурного и мировоззренческого анализа.

Все приведённые точки зрения объединяет идея о высокой ценности литературных произведений в контексте исторических исследований. Как отмечает один из исследователей, обращение к художественной литературе как к источнику позволяет глубже осмыслить исторические процессы, проследить их конкретные проявления, а также усилить воздействие исторической науки на формирование общественного сознания.

Множество исследователей признают художественную литературу важным источником объективной информации, способной дополнить сведения, извлекаемые из официальных и документальных источников. Особенно актуальной в этом отношении оказывается литература конца XVIII — XIX вв., поскольку она позволяет глубже понять культурные ценности, быт и нравственные установки того времени. Научный анализ исторических фактов требует опоры на точные данные и выявления закономерностей, тогда как художественная интерпретация дает возможность раскрыть внутреннее содержание эпохи, ее ценностную структуру и эмоциональный фон. В силу этого художественная литература становится неотъемлемой частью исследовательского инструментария, обеспечивая более полное и многомерное понимание исторической реальности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Зверев В. В. Новые подходы к художественной литературе как историческому источнику // Вопросы истории. 2003. № 4. С. 161–166.

2. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном. М.: АСТ, 2021. 192 с.
3. Миронец Н. И. Художественная литература как исторический источник (к историографии вопроса) // История СССР. 1976. № 1. С. 125–141.
4. Предтеченский А. В. Художественная литература как исторический источник // Вестник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. 1964. Вып. 3. № 14. С. 76–85.
5. Шмидт С. О. Памятники художественной литературы как источник исторических знаний // Отечественная история. 2002. № 1. С. 40–49.

REFERENCES

1. Zverev V. V. Novye podkhody k khudozhestvennoi literature kak istoricheskomu istochniku [New approaches to fiction as a historical source] // Voprosy istorii. 2003. № 4. P. 161–166. (In Russ.).
2. Likhachev D. S. Pis'ma o dobrom i prekrasnom [Letters about the good and the beautiful]. Moscow: AST, 2021. 192 p. (In Russ.).
3. Mironets N. I. Khudozhestvennaia literatura kak istoricheskii istochnik (k istoriografii voprosa) [Fiction as a historical source (to the historiography of the question)] // Istoriia SSSR. 1976. № 1. P. 125–141. (In Russ.).
4. Predtechenskii A. V. Khudozhestvennaia literatura kak istoricheskii istochnik [Fiction as a historical source] // Vestnik Leningradskogo universiteta. Seriia istorii, iazyka i literatury. 1964. Vyp. 3. № 14. P. 76–85. (In Russ.).
5. Shmidt S. O. Pamiatniki khudozhestvennoi literatury kak istochnik istoricheskikh znanii [Monuments of fiction as a source of historical knowledge] // Otechestvennaia istoriia. 2002. № 1. P. 40–49. (In Russ.).

ОРЫС КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ТАРИХИ АҚПАРАТТЫЛЫҚ

АЛЬЖАНОВА Р.С.[1], НҮСІПОВ М.Т.[2]

[1]тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент) Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясының тілдік дайындық кафедрасының профессоры, майор, Петропавл қ. E-mail: baurka@bk.ru.

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясының дене шынықтыру даярлығы және спорт кафедрасының бастығы, магистр, подполковник; Петропавл қ.

Аңдатпа. *Автор көркем әдебиетті маңызды қосымша тарихи дереккөз ретінде қарастырады. Зерттеушілердің пікірлері, көркем бейненің қызметтері мен микротарихи әдістің мүмкіндіктері талданады. Көркем әдебиетті тарихи зерттеулерде қолданудың мақсаттылығы, яғни дәуір мен адамды тарих контекстінде терең әрі пәнаралық түсіну үшін оның маңыздылығы туралы қорытынды жасалады.*

Түйінді сөздер: *көркем әдебиет, көркем бейне, тарихи дереккөз, күнделікті өмір, рухани-адамгершілік әлем.*

HISTORICAL INFORMATIVENESS IN RUSSIAN FICTION

ALZHANOVA R.S.[1], NUSUPOV M.T.[2]

candidate of Historical Sciences, Associate Professor (docent), Professor of the Languages Department of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Major, Petropavlovskovsk. E-mail: baurka@bk.ru

[2]master's student at the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. The author examines fiction as an important supplementary historical source. The article analyzes scholars' perspectives, the functions of artistic imagery, and the potential of the microhistorical approach. It concludes that literature is a valuable tool for historical research, enabling a deeper, interdisciplinary understanding of both the era and the individual within history.

Keywords: fiction, artistic image, historical source, everyday life, spiritual and moral world.

*****

ЧТЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА И НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

АНЦИБОР А.А[1], АНДРИЯНОВА А.А.[2], АНЦИБОР Е.С.[3]

[1]студент 4-ого курса, факультет «Экономика», специальность «Мировая экономика и международный бизнес», Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург, Россия. E-mail: artjom2003@mail.ru;

[2]студент 4-ого курса, факультет «Экономика», специальность «Мировая экономика и международный бизнес», Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург, Россия. E-mail: nastya0andriyanova@gmail.com;

[3]преподаватель-исследователь, старший преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, Казахстан. E-mail: elenaan777@mail.ru.

Аннотация. *В статье рассматривается феномен чтения как инструмент культурного диалога и нравственного воспитания современной молодежи. На основе теоретического анализа и эмпирических данных, полученных в поликультурной среде Уральского федерального университета, выявляется воспитательный и интеграционный потенциал художественной литературы.*

Ключевые слова: *чтение, нравственное воспитание, культурный диалог, межкультурная коммуникация, общечеловеческие ценности, молодежь, поликультурная среда.*

Современное общество характеризуется стремительными процессами глобализации, что усиливает важность поликультурного общения и взаимопонимания между представителями разных этнических, культурных и языковых групп. В этих условиях особое значение приобретает литература как универсальный язык, способный преодолевать культурные барьеры и формировать общечеловеческие нравственные ориентиры. Чтение становится не просто способом получения информации, но и мощным инструментом культурного диалога и нравственного воспитания.

Целью данной статьи является рассмотрение чтения как важного средства формирования нравственных установок и обеспечения межкультурного диалога в молодежной среде, на примере студентов, обучающихся в поликультурной образовательной среде Уральского федерального университета (УрФУ).

Краткий обзор литературы по теме показывает, что проблема роли чтения в нравственном воспитании молодежи активно обсуждается в педагогике, культурологии и психологии. Исследователи, такие как Л.С. Выготский [1], А.В. Мудрик [2], Ю.М. Лотман [3], отмечали воспитательный и формирующий потенциал литературы. Современные работы, посвященные межкультурной коммуникации (И.А. Стернин [4], Е.М. Верещагин [5]), подчеркивают значение текста как средства межкультурного взаимодействия. Однако в условиях полиэтнических вузов эта тема нуждается в дальнейшем эмпирическом осмыслении и конкретизации.

Чтение как социокультурное явление выходит за рамки индивидуального восприятия текста и приобретает характер средства межкультурной коммуникации. Художественное произведение является не только источником знаний о другой культуре, но и полем для соотнесения чуждого с привычным, для обнаружения универсального в национальном. Это особенно значимо в контексте взаимодействия студентов из различных стран, которые через чтение произведений мировой литературы находят точки соприкосновения в ценностных ориентирах, несмотря на различия в национальных и культурных традициях.

Художественная литература во все времена служила важнейшим инструментом нравственного воспитания. Она формирует представления о добре и зле, справедливости, милосердии, достоинстве и ответственности, апеллируя не столько к рациональному, сколько к эмоциональному и ценностному восприятию.

Литературные образы и сюжетные коллизии позволяют читателю переживать различные нравственные ситуации. Это способствует развитию эмпатии и способности к моральному выбору. В межкультурной среде литературные тексты выступают как своего рода нравственные «перекрестки», на которых встречаются и взаимодействуют представления о добре и зле, характерные для разных культур, что усиливает воспитательный эффект.

Несмотря на культурное разнообразие, произведения мировой художественной литературы содержат целый пласт универсальных тем, понятных представителям разных этносов. Такие категории, как любовь, дружба, верность, свобода, честь, жертвенность, проходят сквозь тексты писателей различных эпох и народов — от Шекспира и Толстого до Гарсиа Маркеса и Чингиза Айтматова. Эти ценности формируют «мировую этическую матрицу», с которой соотносит себя каждый читатель независимо от его национальной принадлежности.

Таким образом, литература становится инструментом согласования личных и культурных смыслов, опираясь на универсальные категории человеческого существования. В образовательной среде, особенно в поликультурных вузах, это открывает широкие возможности для развития диалога между студентами разных стран, стимулируя не только интеллектуальный, но и нравственный рост.

Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина (УрФУ) – один из ведущих образовательных центров России, объединяющий студентов около 100 стран мира. В таких условиях университетская среда становится пространством культурного обмена, где общение на основе общих ценностей приобретает особое значение.

Поликультурный состав студенческого коллектива создает благоприятные условия для исследования читательских практик как механизма межкультурного взаимодействия и нравственного развития. Литературные предпочтения студентов отражают не только их личные интересы, но и особенности национального воспитания, образовательной системы и культурного контекста.

В рамках эмпирической части исследования было проведено анкетирование и серии интервью со студентами из 4 стран (Россия, Казахстан, Армения, Эквадор,). В опросе приняли участие 8 студентов. Им предлагалось ответить на вопросы, касающиеся их любимых произведений и восприятия моральных тем в литературе. Результаты исследования приведены в Табл. 1.

№	Имя, страна	Название произведения	Автор, страна	Тема и общечеловеческие ценности, затронутые в произведении
1	Артём, Казахстан	**Мартин Иден**	Джек Лондон, США	Саморазвитие, стремление к знаниям, цена успеха, одиночество
		Три товарища	Эрих Мария Ремарк, Германия	Дружба, любовь, преодоление страданий, человечность
		Цветы для Элджернона	Дэниел Киз, США	Сострадание, личностный рост, значение интеллекта, достоинство

		Вторая жизнь Уве	Фредрик Бакман, Швеция	Эмпатия, значение общения, пожилые люди в обществе, надежда
2	Анастасия, Россия	**Униженные и оскорблённые**	Фёдор Достоевский, Россия	Сострадание, справедливость, моральная стойкость, человеческое достоинство
		Жизнь взаймы	Эрих Мария Ремарк, Германия	Любовь, принятие смерти, смысл жизни, свобода выбора
3	Диего, Эквадор	**Pedro Páramo (Педро Парамо)**	Хуан Рульфо, Мексика	Память, вина, последствия насилия, поиски смысла жизни
		Arráncame la vida (Возроди во мне жизнь)	Анхелес Мастретта, Мексика	Женская свобода, личностное становление, борьба с тиранией
		Crónicas de una muerte anunciada (Хроника объявленной смерти)	Габриэль Гарсиа Маркес, Колумбия	Судьба, коллективная вина, мораль общества
4	Евгений, Россия	**Мёртвая зона**	Стивен Кинг, США	Ответственность за дар, моральный выбор, борьба со злом
5	Тимофей, Россия	**Человек-амфибия**	Александр Беляев, Россия	Человечность, свобода, любовь, жертвенность
6	Данил, Россия	**Шантарам**	Грегори Дэвид Робертс, Австралия	Искупление, дружба, сила духа, жизнь вне закона
		Путешествие в Икстлан	Карлос Кастанеда, США	Самопознание, духовный путь, восприятие реальности
		Психология влияния	Роберт Чалдини, США	Осознанность, защита от манипуляций, влияние культуры на поведение
7	Георгий, Россия	**1984**	Джордж Оруэлл, Великобритания	Свобода, сопротивление тоталитаризму, ценность личности

		Крёстный отец	Марио Пьюзо, Италия, место жительства США	Семейные ценности, власть и её цена, моральный выбор
8	Генрик, Армения	**Самый богатый человек в Вавилоне**	Джордж Самюэль Клейсон, США	Финансовая грамотность, трудолюбие, ответственность, мудрость

Таблица 1. Результаты опроса студентов.

Проведённое исследования позволило сделать следующие выводы:

- Произведения охватывают литературу из разных стран (США, Германия, Россия, Швеция, Мексика, Колумбия и др.), позволяя читателю лучше понять менталитет, ценности и исторический контекст других народов. Это способствует уважению к культурному многообразию и разрушает стереотипы.

- Темы любви, дружбы, одиночества, внутренней борьбы, свободы и справедливости встречаются в литературе разных стран, что помогает осознать: **независимо от культурных различий, нас объединяют общечеловеческие ценности.**

- Обсуждение книг в многонациональной аудитории формирует взаимопонимание, уважение к иным точкам зрения и укрепляет межкультурную коммуникацию.

- Отмеченные студентами книги влияют на нравственное воспитание молодого поколения: побуждают читателя сопереживать, ставить себя на место другого. В произведениях поднимаются важные вопросы: что есть добро и зло? Что важнее – успех или человечность? Каковы последствия нашего выбора? Эти размышления формируют личную систему ценностей, чувство ответственности и внутренней честности. Образы героев, борющихся за свободу, справедливость, любовь, становятся моральными ориентирами для читателей. Ряд произведений побуждают к рефлексии, осознанности и развитию внутреннего мира.

Примечательно, что многие студенты с интересом читают произведения, рекомендованные сокурсниками из других стран, воспринимая чтение как способ понять иную культуру «изнутри». Студенты могут обсудить прочитанные произведения в литературном клубе Союза студентов УрФУ, книжном клубе и при неформальных встречах. Дискуссии, возникающие после совместного обсуждения прочитанного, имеют большое значение. Такие формы литературной коммуникации стимулируют развитие критического мышления, расширяют культурные горизонты и способствуют формированию толерантности.

Создание общего читательского пространства на базе поликультурного вуза формирует предпосылки для культурной интеграции и укрепления студенческого единства. Оно способствует преодолению предвзятостей и стереотипов, разрушает барьеры между студентами разных стран. Литература становится общим «языком ценностей», понятным независимо от происхождения, вероисповедания и родного языка.

Таким образом, чтение выполняет функцию культурного посредничества и становится частью системы воспитательной работы в международном вузе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Саввинова А. М. Л. С. Выготский о восприятии лирики // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2008. №76-1.
2. Мудрик А. В. Воспитание как составная часть процесса социализации // Вестник ПСТГУ. Серия 4: Педагогика. Психология. 2008. №10.
3. Лотман Ю.М. О роли литературы в формировании национального сознания // Избранные статьи. – Таллин: Александра, 1992. – С. 145–160.
4. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры. URL: https://iling-ran.ru/library/psylingva (дата обращения: 11.05.2025).
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. М: Индрик, 2025. – 1040 с.
6. Иванова Н. А. Чтение как фактор культурной социализации молодежи // Вестник Томского государственного университета. – 2018. – № 428. – С. 98–103.
7. Шаймерденова Г. М., Байменов Е. Т. Межкультурная коммуникация и ценностные ориентиры студентов в поликультурной образовательной среде // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – 2021. – № 1(101). – С. 45–50.

REFERENCES

1. Savvinova A. M. L. S. Vygotskij o vospriyatii liriki // Izvestiya RGPU im. A. I. Gercena. 2008. No 76-1.
2. Mudrik A. V. Vospitanie kak sostavnaya chast' processa socializacii // Vestnik PSTGU. Seriya 4: Pedagogika. Psihologiya. 2008. No.10.
3. Lotman Yu. M. O roli literatury v formirovanii nacional'nogo soznaniya // Izbrannye stat'i. – Tallin: Aleksandra, 1992. – P. 145–160.
4. Sternin I.A. Kommunikativnoe povedenie v strukture nacional'noj kul'tury. URL: https://iling-ran.ru/library/psylingva (date of access: 11.05.2025).
5. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. Yazyk i kul'tura. M: Indrik, 2005 . – 1040 p.

6. Ivanova N. A. Chtenie kak faktor kul'turnoj socializacii molodezhi // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2018. – No. 428. – P. 98–103.
7. Shajmerdenova G. M., Bajmenov E. T. Mezhkul'turnaya kommunikaciya i cennostnye orientiry studentov v polikul'turnoj obrazovatel'noj srede // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya «Pedagogika». – 2021. – No. 1(101). – P. 45–50.

READING AS A TOOL OF CULTURAL DIALOGUE AND MORAL EDUCATION

ANTSIBOR A.A.[1], ANDRIYANOVA A.A [2], ANTSIBOR Y.S.[3]
[1]4th year student, Faculty of Economics, specialty "World Economy and International Business", Ural Federal University named after the first President of Russia B.N. Yeltsin, Yekaterinburg, Russia, E-mail: artjom2003@mail.ru;
[2]4th year student, Faculty of Economics, specialty "World Economy and International Business", Ural Federal University named after the first President of Russia B.N. Yeltsin, Yekaterinburg, E-mail: nastya0andriyanova@gmail.com;
[3]research teacher, senior lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk, Kazakhstan, E-mail: elenaan777@mail.ru

Abstract. *The article examines reading as a tool for cultural dialogue and moral education of modern youth. Based on theoretical analysis and empirical data collected in the multicultural environment of Ural Federal University, the study reveals the educational and integrative potential of literary texts.*

Keywords: *reading, moral education, cultural dialogue, intercultural communication, universal values, youth, multicultural environment.*

*****

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ АРҚЫЛЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

ӘКІМҚҰЛ Ж.Б.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.
Ғылыми жетекші: В.У. Зейнина – Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы.

Аңдатпа. *Бұл тақырыпта көркем әдебиет арқылы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу жолдары қарастырылады, кітап оқу арқылы адамның сөздік қоры көбейіп, ойлау қабілеті артып, өз пікірін еркін жеткізе алатыны туралы айтылады.*

Түйінді сөздер: *көркем әдебиет, рухани-адамгершілік тәрбие, қасиет, құндылықтар, рухани қазына, ұлттық мәдениет*

Жүсіпбек Аймауытов «Әдебиет – ұлттың жаны, ұлттық сананы тәрбиелеуші өнер түрі» десе, Ғабит Мүсірепов туған елмен қоштасу аманат хатында «Әдебиет пен өнер ұлы болмаған жағдайда ұлт ұлы болмайтындығын ұмытпайықшы!» деп айқын атап көрсетіп, әдебиеттің мәңгілік миссиясы неде екенін аманаттап кеткен жоқ па еді?!

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың «Qazaqstan» ұлттық арнасына берген сұхбатындағы мына бір сөздерін келтірейік: «Мерзімді баспасөзді үзбей оқимын. Жалпы, мен көп оқитын адаммын. Жақсы мақала немесе сұхбат көрсем, астын сызып оқуға тырысамын. Өзекті мәселе байқасам, оған қатысты тапсырма беремін. Әлеуметтік желідегі өткір жазбаларды да үнемі шолып отырамын. Ал теледидардан жаңалықтар мен сараптамалық бағдарламаларды көремін. Жоспар туралы айтсақ, кейбір ойларымды түртіп қойып, күнделік жазатыным бар. Мүмкін болашақта қажет болар. Келешекте қазіргі өміріміз туралы ауқымды кітап жазу ойымда бар. Амандық болса жазамын» [1]. Осындай үлгілі үрдістерді де барынша насихаттау маңызды.

Жас ұрпақтың бойында рухани-адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу және дамыту барлық кезеңдерінде өте өзекті тақырып болып табылады. Жастарды ұлттық құндылықтарды тәрбиелеуде Абайдың бес асыл қағидасына негізделген «толық адам» идеясын жүзеге асыруға ұмтыламыз. Топ болып бір кітапты таңдап, әр айдың соңында оқыған кітапты әр түрлі форматта талқылаймыз. Жетекшіміз Венера Уалиясқызы әдебиетші ұстаз болғандықтан, көркем шығарманы көп оқиды және шәкірттеріне де бұл игі істі насихаттап жүреді. Өйткені шығарманы терең түсініп, талдауда жақсы маман болу үшін көркем әдебиетті көп оқу керек деп Ахмет Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» еңбегінде айтқан болатын. Ағымдағы оқу жылында Ә. Нұршайықовтың «Аңыз бен ақиқат» романын, Ғ. Мүсіреповтың «Ұлпан» романын, Ш. Айтматовтың «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет» повесін, Кеңестер Одағының батыры, ұлы қолбасшы, қаламгер Бауыржан Момышұлының келіні Зейнеп Ахметованың ұлттық салт-дәстүр тағылымы, әдеп-ғұрып ғибраты жөнінде мәні зор мол мағлұмат беретін «Бабалар аманаты» естелік-эссесін оқып шықтық және осы оқылған шығармалар бойынша курсанттарды оқуға ынталандыру және оқу мәдениетін дамыту мақсатын көздейтін С.Мұқанов атындағы облыстық ғылыми-әмбебап кітапханасының тілдік даярлық кафедрасымен бірлескен «Кітап оқуды ілгерілету» онлайн жобасы бойынша тікелей эфирлерге қатысып қайттық.

2025 жылдың 10 сәуірінде курсанттардың ғылыми ізденістерін қолдауға жаңа серпін беріп, ғылыми ойлау дағдыларын шыңдап, өзекті тақырыптарды терең зерделеуге мүмкіндік беретін, зерттеушілік қабілеттерін одан әрі ынталандыру мақсатында Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарының тыңдаушылары мен курсанттары арасында өткен үздік ғылыми жұмыс байқауының 2 кезеңіне «Көркем әдебиет арқылы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу» тақырыбындағы ғылыми жұмыспен қатысқан болатынмын.

Кітап – досың, сырласың, ақылшың. Кітап оқи отыра өмірлік сабақ та аласың, дана да боласың. Сол себепті де «Жастар кітап оқи ма, әлде мүлдем оқымай ма? Қандай кітаптарды ұнатады? Зиялылар жазып кеткен мұралар архивте құр босқа, шаң басып жатыр ма? Әлде жанашыр жастар әлі де болса бар ма?» деген сауалдарға жауап іздедік.

«Әр халықтың ғұмыры – оның тілінде. Әрбір тіл өзінің халқы үшін ұлы» [2] деп қырғыздың атақты жазушысы Шыңғыс Айтматов айтқандай, тіл – ұлттың тірегі. Бүгінгі таңда үш тілді меңгеру – заман талабы болып тұрғаны белгілі. Әрине, мемлекеттік тіліміз – қазақ тілімен қоса, орыс, ағылшын тілін меңгеру қазіргі жастар үшін ауадай қажет. Осы кезде «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», – деген айтылым еріксіз ойға оралады. Қазіргі кезде өз тілімізде, басқа әлем тілдерінде жетік сөйлей білу қажеттілігі туындауда. Алайда, шетел тілдерін үйреніп жүрген жастар өз ана тілдерін шетке ысырып қойған жоқ па деген ойға келеміз. Осы мақсатта жастардың кітапты қай тілде көп оқитындықтарын анықтау үшін «Көбінесе қай тілдегі кітап оқисыз?» – деген сауал қойылды. Сауал нәтижесі бойынша жастардың ағылшын, орыс тілдеріне қарағанда ана тілін көп оқитындықтары анықталды.

Мазмұнына қарай шығармалардың жанрларының әр түрлілігі белгілі. Әр жанрдың өзіндік қызушылығы мен ерекшелігі бар. Қазіргі таңда басымдыққа қай жанр ие екендігін анықтау үшін «Сізді мазмұнына қарай қай жанрдағы кітаптар қызықтырады?» – деген сауал қойылды. Респонденттердің жауаптарына сәйкес трагедия, лирика, драма басымдыққа ие екені белгілі болды.

«Қай жазушыны немесе ақынды сүйіп оқисыз?» деген сауалға респонденттердің жауаптарына сәйкес жастар арасында ең көп оқылатын ақын-жазушылар анықталды. Олар: М.Мақатаев, А.Құнанбайұлы, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, Ш.Айтматов, О.Бөкеев, Ә.Нұршайықов.

«Соңғы оқыған кітабыңыз» деген сауалдың қорытындылары бойынша, жастар «Махаббат, қызық мол жылдар», «Абай жолы», «Аңыз бен ақиқат», «Волоколамское шоссе», «Бабалар аманаты», т.б көпшілікке белгілі шығармалар аталды.

Қазіргі XXI ғасырда, әрине кітап оқылады. Бірақ интернет өзінің басымдылығын міндетті түрде көрсетеді. Жастардың 5-6 сағат компьютердің алдында отырып, кітапты сабаққа қажет кезде ғана оқуы да осыдан. Сауалнама барысында «Бүгінгі жастардың кітапты аз мөлшерде оқуына не себеп деп ойлайсыз?» деген сауал қойылды. Бұл сауалға 90% жауап берушілер жастардың ойын ғаламтордың жаулап алуымен, әлеуметтік желілерге деген тәуелділік деп көрсетсе, қалғандары кітапқа деген қызығушылықтың төмендігінен, жастардың жалқаулығынан деп көрсетеді.

Кітап – жаныңа жақын адамдарға сыйлауға болатын таптырмас сыйлықтардың бірі. Бағалы, асыл қазына. Күнделікті мерекелерде, туған күндерде жастардың бір-біріне сыйлық беріп жататындықтары баршамызға белгілі жайт. Осы сыйлықтардың ішінде кітап қаншалықты маңызды екенін анықтауға тырыстық.

Кітапты көп оқитын адамның кітап оқымайтын адамдарға қарағанда көптеген айырмашылықтары болатыны сөзсіз. Кітап адамға дос, серік бола тұрып, рухани азық ретінде де көрініс береді. Кітап оқу арқылы өмірге деген көзқарасымыздың түзелетіні, жан дүниеміздің толығатыны анық. Сол себепті де кітапты оқып, қай жағынан да сауатты азамат болып қалыптасуымыз керек. Сауалнама барысында «Кітапты көп оқитын адамның басқалардан қандай айырмашылығы бар?» – деген сауал қойылды.

Сауалнаманың соңында жастардың кітапқа деген құмарлығын арттыру үшін не істеу керек деп ойлайсыз деген сұрақ қойылды. Респонденттердің көп бөлігі кітапқа қызушылықты арттыратын шаралардың жиі өткізілуін айтса, кейбіреулері шығармаға талдау сияқты тапсырмалар берілуі тиіс, ақын-жазушыларға арналған шаралар жиі өткізіліп тұру керек деді. Иә, қоғамда сауатты, білімді, парасатты тұлға болып қалыптасу үшін кітап таптырмас құрал. Ол біліммен ғана сусындатып қоймай, адамның жан-жақты қалыптасуына септігін тигізетіні анық. Зерттеу нәтижесі бойынша жастардың әлі де болса кітапқа деген қызығушылықтарының жоғалмағандықтары анықталды. Қазақ тілінде, ұлт жазушыларын, ақындарын, зиялыларын оқитын жастар легінің көп екендігі байқалып, қуанттырды. Жастарға осы сауалнама арқылы кітаптың баға жетпес байлық, асыл мұра екендігін түсіндіре, сезіндіре алдық деген ойдамыз.

Жапырақсыз қалса бұтақ – жетім,
Оқылмай қалса кітап – жетім.
Білімсіз болса ұрпақ – жетім,
Қорғаусыз болса ұлт – жетім.
Кітап оқымағанның – ойы жетім [2].

Біз, қазақ қауымы, әсіресе жастар, тұрақты түрдегі кітап оқудан қалсақ, онда ойлау, талдау, болжау, таңдау тағылымдық пен танымдық қабілет-қасиеттеріміздің айтулы дәрежеде ақсайтыны, ой-өсіріміздің қалыптасу дәрежесі мен текті кісілік келбетіміздің ұтқырлығы төмендеуге жететіндігі айдан анық ақиқат.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі. 2024 жылғы 15 наурыз. https://www.akorda.kz/**.**

2. Дәулетова Н. Кітап оқуға тәрбиелеу, Алматы, 2007. – 125 б.

REFERENCES

1. Memleket bashysy Kasym-Zhomart Tokaevtyn Ulttyq kuryltaidyn **«**Adal adam – Adal enbek – Adal tabys**»** atty ushinshi otyrysynda soilegen sozi . 2024 zhylgy 15 nauryz. https://www.akorda.kz/.

2. Dauletova N. Kitap oquga tarbieleu, Almaty, 2007. – 125 p.

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОСРЕДСТВОМ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

ӘКІМҚҰЛ Ж.Б.
курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель: В.У. Зейнина – старший преподаватель кафедры языковой подготовки Национальной гвардии Академии Республики Казахстан.

Аннотация. *В этой теме рассматриваются способы духовного и нравственного воспитания посредством художественной литературы, а также обсуждается, как чтение книг расширяет словарный запас, улучшает мыслительные способности и позволяет человеку свободно выражать свое мнение.*
Ключевые слова: *художественная литература, духовно-нравственное воспитание, качество, ценности, духовное богатство, национальная культура*.

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION THROUGH READING FICTION

AKIMKUL Zh.B.
1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.
Scientific supervisor: V.U. Zeinina – senior lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan,

Abstract. *This topic examines the ways in which fiction can provide spiritual and moral education, and discusses how reading books expands persons's vocabulary, improves their thinking skills, and allows them to express their opinions freely.*
Keywords: *fiction, spiritual and moral education, quality, values, spiritual wealth, national culture.*

*****

ОТРАЖЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РУССКОЙ И МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

БАҚБЕРГЕН С.
курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: Альжанова Р.С. – кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Исторические события оказывают значительное влияние на литературу, формируя ее содержание, стиль и тематику. В данной статье рассматриваются примеры изучения влияния исторических событий на литературу. Будут представлены случаи, когда писатели использовали исторические факты и персонажей для создания своих произведений. Данная статья поможет читателю получить общую представление о том, какие аспекты истории могут быть изучены через призму литературы. История и литература — две сферы, неразрывно связанные друг с другом. Влияние исторических событий на создание литературных произведений является одной из важнейших тем для изучения. Каким образом историческая реальность отражается в художественном тексте?

Какие эпохи, периоды или конкретные события оказывают наибольшее воздействие на творчество писателей? В данной статье будут рассмотрены примеры, подтверждающие влияние исторических факторов на развитие литературы.

Одним из ярких примеров такого взаимодействия между историей и литературой является Русская революция 1917 года. События этого периода оказали колосальное влияние на различные направления русской литературы. Писатели-бунтари, такие как Александр Блок или Михаил Булгаков, использовали политический контекст для выражения своего неприятия происходившим изменениям в обществе. Именно благодаря этому историческому феномену были созданы такие выдающиеся произведения, как «Двенадцать» Блока или «Белая гвардия» Булгакова. Эти романы стали своего рода хроникой эпохи, отражением духа времени и показателем того, как события влияют на творческое восприятие. Примеры такого влияния можно найти не только в русской литературе, но и в мировой. Например, Первая мировая война стала поводом для создания множества антивоенных произведений. Роман «Прощай, оружие» Эрнеста Хемингуэя или поэма «Смерть коммивояжера» Артура Миллера — яркие примеры того, как личные переживания авторов отразились на страницах их произведений. Исторические события стали катализаторами для происходивших изменений в обществе и вызвали резонанс у писателей, которые стремились передать свое видение происходящего через призму литературы.

Таким образом, изучение взаимосвязи исторических событий и литературы позволяет понять, какую роль играют факторы времени и пространства в художественном творчестве. Примеры из истории подтверждают, что литература является не только отражением действительности, но и активным участником ее формирования. Исторические события имеют значительное влияние на создание

литературных произведений, формируя их контекст. Рассмотрим несколько примеров, которые подтверждают эту связь между историей и литературой.

Одним из ярких примеров является роман «Война и мир» Льва Толстого, в котором автор описывает события французской инвазии 1812 года. Исторический фон дает произведению особую атмосферу и позволяет читателю ощутить все ужасы войны.

Еще одним интересным примером является роман «1984» Джорджа Оруэлла. В нем автор представляет футуристическое общество, контролируемое тоталитарным режимом. Это произведение было написано после Второй мировой войны и отражает страхи и опасения автора по поводу возможного развития общества. Также можно упомянуть роман «Мастер и Маргарита» Михаила Булгакова. В произведении автор тонко воспроизводит атмосферу времени и показывает несправедливость и безумие тоталитарной системы.

Влияние исторических событий на литературу часто проявляется через воздействие политических событий. Одним из ярких примеров такого влияния является Русская революция 1917 года, которая оказала огромное воздействие на русскую литературу. Писатели того времени, такие как Александр Блок и Михаил Булгаков, отразили политическую атмосферу эпохи в своих произведениях.

Еще одним примером может служить Вторая мировая война, которая повлияла на многих писателей по всему миру. Например, Джордж Оруэлл и Альбер Камю создали свои знаменитые произведения «1984» и «Посторонний» соответственно, отражая жестокость войны и ее последствия.

Важно отметить, что политические события не только стимулировали создание новых литературных произведений, но и влияют на интерпретацию уже существующих. Например, роман «1984» Джорджа Оруэлла получил новое значение после распада Советского Союза, когда многие увидели в нем предсказание будущего.

Таким образом, исторические события, особенно политические, играют важную роль в формировании литературных произведений и их интерпретации. Исторические события оказывают значительное влияние на литературу, формируя ее темы и мотивы. Один из примеров такого влияния — роль исторического фонда в развитии литературных произведений. Исторический фонд представляет собой набор фактов, событий, персонажей и общественных явлений определенной эпохи, который автор использует для создания своих произведений.

Исторический фонд может стать основой для построения сюжета или служить фоном для описания главного конфликта. Например, роман «Война и мир» Льва Толстого полностью основан на исторических событиях — наполеоновских войнах 1812 года. Автор использовал реальные факты из этого времени и создал на их основе своих героев. Также исторический фонд может помочь автору выразить свое отношение к происходящим событиям или общественным явлениям. В повести «1984» Джорджа Оруэлла автор

использует диктаторскую систему правления начала XX века как основу для построения своего ужасающего будущего. Исследование роли исторического фонда в развитии литературных тем и мотивов позволяет понять, какие события и периоды наиболее важны для авторов и как они используют эти материалы для создания своих произведений.

Анализ исторических событий в литературе представляет уникальную возможность исследовать, как прошлые эпохи, войны или революции оказывают влияние на творчество писателей. Например, в романе «Война и мир» Льва Толстого детально освещаются события Наполеоновских войн и их последствия для жизни обычных людей. Используя широкий фон исторических событий, Толстой создает знаковые образы персонажей и раскрывает глубину человеческого опыта.

Другим примером можно назвать роман «1984» Джорджа Оруэлла, который сочетает элементы дистопии и политической аллегории. Автор представляет мрачное будущее, где правительство контролирует каждый аспект жизни граждан. Роман был написан после Второй мировой войны, что явно отражено в его содержании и тематике.

Также стоит упомянуть роман «Унесенные ветром» Маргарет Митчелл, который описывает жизнь в Южных Соединенных Штатах в период Гражданской войны. Исторические события играют важную роль в формировании и развитии литературы. Они становятся источником вдохновения для писателей, позволяют раскрыть новые темы и проблемы.

Изучение влияния истории на литературу помогает нам лучше понять связь между прошлым и настоящим, а также осознать значимость литературных произведений как отражения общественных изменений. Примеры таких исследований говорят о том, что изучение этой темы является необходимым для более глубокого анализа литературного наследия и его связи с культурными контекстами различных временных периодов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Березин, Ю. Н. Координация и интеграция гуманитарных предметов в школе. — Самара: Прайм, 1993. — 84 с.

2. Коялович, М. О. История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям. — Минск: Лучи Софии, 1997. — 688 с.

3. Сабуров, А. Об историзме романа «Война и мир» / Сабуров, А. — Текст: непосредственный // // Вопросы литературы. — 1958. — № 9. — с. 41–55.

REFERENCES

1. Berezin, YU. N. Koordinaciya i integraciya gumanitarnyh predmetov v shkole. — Samara: Prajm, 1993. — 84 s.

2. Koyalovich, M. O. Istoriya russkogo samosoznaniya po istoricheskim pamyatnikam i nauchnym sochineniyam. — Minsk: Luchi Sofii, 1997. — 688 s.

3. Saburov, A. Ob istorizme romana «Vojna i mir» / Saburov, A. — Tekst: neposredstvennyj // // Voprosy literatury. — 1958. — № 9. — s. 41–55.

ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРДЫҢ ОРЫС ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА КӨРІНІС ТАБУЫ

БАҚБЕРГЕН С.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: Р.С. Альжанова–тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), тілдік даярлық кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы. Петропавл қ.

REFLECTION OF HISTORICAL EVENTS IN THE LITERARY WORKS OF RUSSIAN AND WORLD LITERATURE

BAKBERGEN S.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Scientific supervisor: R.S Alzhanova – candidate of historical sciences, associate professor, professor of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

*****

МАХАББАТ – АДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ РЕТІНДЕ: «МАХАББАТТЫҢ КЕРЕМЕТІ» РОМАНЫНА ТЕРЕҢ ҮҢІЛУ

БАҚЫТЖАНОВ С.Ж.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: А.З. Ештаева – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Бұл мақалада Николас Спаркстың «Махаббаттын кереметі» романының мазмұны мен көркемдік ерекшеліктері талданады. Шығарма арқылы махаббаттың адам өміріндегі орны, оның жалпыадамзаттық құндылық ретіндегі мәне ашылады. Автор махаббаттың сенім, кешірім, жанашырлық сияқты рухани байлықтармен тығыз байланысты екенің көрсете отырып, оқырманды өмірдің мәні мен адамгершілік туралы терең ойлануға шақырады. Мақала романнан алынған мысалдар негізінде жазылғпн және әдебиет пен адамгершілік тәрбие сабақтаорында қолдануға жарамды.*

Түйінді сөздер: *махаббат, адамзаттық құндылық, Николас Спаркс, роман, сенім, кешірім, қарым-қатынас, сезім, рухани тәрбие, әдеби талдау.*

Махаббат барша байлықтан күшті. Бірақ күштіге де көмек керек. Сол сияқты махаббат өзінбайлық пен барлықтың қоса қолдауын ұнатады.

Ә. Нұршайықов

Махаббат – барлық адамзатқа ортақ, шекара мен тіл танымайтын ұлы сезім. Бұл құндылық ғасырлар бойы поэзияда, өңерде, әдебиетке жырланып келеді. Николас Спаркстың «Махаббаттың керметі» атты романы – дәл осы сезімді терең сипаттап, оқырманды өмірлік маңызды сұрақтар төңірегінде ойлануға шақырады.

Басты кейіпкер — Джереми Марш — Нью-Йорк қаласында тұратын табысты жас журналист. Ол ғылыми негізсіз құбылыстарды, оқиғаларды зерттеумен және оларды әшкерлеумен айналысады. Логика мен дәлелдерге сүйенетін Джереми —жергілікті телехабардан Солтүстік Каролинадағы Бун Крик қалашығындағы ескі зиратта түнде жарықтар (құпиялы шамдар) көрінетіні жайлы естиді. Бұл жағдай оның қызығушылығын оятады, әрі ол бұл құбылыстың артында қандай ғылыми түсініктеме барын табуға бел буады.

Бун Крикке келген Джереми Лекси Дарнелл есімді жас кітапханашы қызбен танысады. Лекси — ақылды, мейірімді және терең жан. Ол бұл қалада туған, отбасы мен тарихқа терең байланысты. Джереми алғашында оны тек ақпарат көзі ретінде қабылдайды, алайда уақыт өте келе, олардың арасында сезім пайда болады. Бұл Джеремидің өміріндегі алғашқы шынайы махаббат еді.

Зерттеу барысында Джереми зираттағы жарықтардың себебін табуға жақындай түседі, бірақ сол сәтте ол өз өмірін қайта қарастыра бастайды: ол кім, неге сенеді, бақыттың мәні неде? Лекси оған тек махаббат қана емес, өмірдің рухани жағын, сенім мен жүрекпен қабылдауды үйретеді.

Жергілікті тұрғындар Джеремиді бірден қабылдай қоймайды. Себебі олар оның бұл құбылысты “әдеттегі” ғылыми көзқараспен жоққа шығарып, қаланың тыныштығын бұзады деп қауіптенеді. Бірақ Лекси екеуінің қарым-қатынасы тереңдеген сайын, Джереми де өзгеріп, жүрегімен өмір сүруді үйрене бастайды.

Тақырыптар мен мағынасы:

сенім мен ғылымның қақтығысы: Джереми — логикаға сенсе, Лекси — жүрек пен сезімге сенеді. Осы қарама-қайшылық екеуін де өсуге итермелейді.

махаббаттың өзгерту күші: шынайы махаббат адамның дүниетанымын өзгертіп, жүрекке жол ашады.

өзгеріс пен таңдау: Джереми қаладан кетіп, жайлы өмірінен бас тарта ала ма? Ол бақыт үшін қандай құрбандыққа бара алады?

Махаббаттың кереметі» кітабы әртүрлі адамдарға арналған, бірақ әсіресе келесі топтарға пайдалы болуы мүмкін:

1. *Романтикалық әдебиетті ұнататындарға:*

Кітап махаббат пен қарым-қатынастар туралы терең ойлар мен сезімдерді суреттейді. Егер сіз романтикалық жанрды ұнатсаңыз, бұл кітап сізге қызықты әрі әсерлі болады.

2. *Өзінің қарым-қатынасын жақсартқысы келетіндерге:*

Кітапта адамдар арасындағы қарым-қатынастың маңыздылығы, өзара түсіністік пен кешірімнің құндылығы көрсетілген. Өзінің жақындарымен немесе өмір серігімен қарым-қатынасын жақсартқысы келетіндер үшін пайдалы болуы мүмкін.

3. *Өмірдегі қиындықтарды жеңуге тырысатындарға:*

Кітапта кейіпкерлер қиын жағдайлардан өтіп, оларды жеңудің жолдарын табады. Егер сіз өмірде қиындықтар мен сынақтардан өтіп жатсаңыз, кітап сізге шабыт беріп, үміт ұялата алады.

4. *Психологияға қызығатындарға:*

Кітапта кейіпкерлердің психологиялық жағдайлары мен олардың ішкі әлемі жақсы сипатталған. Психологияға қызығатындар үшін бұл кітап адамның эмоциялары мен сезімдерін тереңірек түсінуге көмектеседі.

5. *Махаббат пен сенімге сенетіндерге:*

Кітапта махаббаттың шынайы мәні, сенімнің күші және үміттің маңызды рөлі туралы айтылады. Егер сіз махаббатқа, сенімге және үмітке сенетін болсаңыз, бұл кітап сізге рухани күш беріп, өміріңізді өзгертуге көмектесуі мүмкін.

Қорытындылай келе, «Махаббаттың кереметі» кітап барлық жастағы және түрлі қызығушылықтары бар оқырмандарға арналған, бірақ әсіресе махаббат, өмірлік қиындықтар мен қарым-қатынастарға байланысты терең ойлар мен сезімдерге қызығатындарға қолайлы.

Николас Спаркстың «Махаббаттың кереметі» атты кітабы 2005 жылы жарияланған. Бұл кітап Джереми Марш пен Лекси Дарнелл туралы жазылған алғашқы роман.

Николас Спаркстың «Махаббаттың кереметі» кітабын оқудың оқырманға келтіретін пайдасы бірнеше бағытта болуы мүмкін:

1. **Эмоционалдық түсінік**:

Кітап адамдар арасындағы қарым-қатынасты, махаббаттың шынайы мәнін ашады. Оқырман махаббаттың тек романтикалық қана емес, сонымен қатар кешірім, құрмет және өзара түсіністік екендігін түсінеді.

2. **Ішкі өзгерістер**:

Кейіпкерлердің өміріндегі қиындықтарды жеңу процесі оқырманға өз өмірінде қиындықтарды қалай жеңуге болатынын үйретеді. Джереми мен Лекси арасындағы оқиғалар, олардың өздерінің қорқыныштары мен күмәндерін жеңуі, оқырманға ішкі күш-жігерін дамытуға көмектеседі.

3. **Психологиялық білім**:

Кітап кейіпкерлердің психологиялық жағдайларын терең көрсетеді. Бұл оқырмандарға басқа адамдардың эмоцияларын және ойларын түсінуге, сондай-ақ өзінің сезімдерін дұрыс басқаруға үйретеді.

4. **Сенім мен үміт**:

Кітапта сенімнің маңыздылығы мен үміттің күші көрсетілген. Оқырманға өмірдің кез келген жағдайында үміттену, өз мақсаттарына жету үшін күресу керектігі айқын көрсетіледі.

5. **Өзін-өзі тану**:

Оқырман өз өміріне, өзінің қатынастарына және көзқарастарына тереңірек үңіліп, өзгерістер енгізу қажеттілігін сезінуі мүмкін. Бұл кітап адамның ішкі әлемін түсінуге көмектеседі.

Махаббат – бұл жай ғана сезім емес, бұл – адамзаттық құндылық. Николас Спарсктың «Махаббаттың кереметі» романы – бұл құндылықты қайтадан еске салып, өміріміздегі басты нәрселерге мән беруге итермелейді. Әрбір оқырман бұл шығармадан өз жүрегіне жақын бір шындықты таба алады.

Осылайша, **«Махаббаттың кереметі»** кітабы оқырмандарға өмір мен қарым-қатынастарға қатысты құнды сабақтар мен эмоционалды тәжірибе береді.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Спаркс, Н. (2005). Махабаттың кереметі (роман). Мәскеу: АСТ баспасы.
2. Абдрахманова, Г. (2019). Махаббат және адамгершілік құндылықтар. Қазақ әдебиеті және өнері, №4, 25-28.
3. Қалиев, С. (2017). Адамгершілік тәрбиесі және ұлттық рух. Тәрбие және мәдениет. №2, 15-19.

REFERENCES

1. Sparks, N. 2005. The Miracle of Love, novel. Moscow: AST Publishing.
2. Abdrakhmanova, G. 2019. Love and moral values. Kazakh Literature and Art, №4, pp.25-28.
3. Kaliyev, S. 2017. Moral education and national spirit. Education and Culture, №2, pp. 15-19.

ЛЮБОВЬ КАК ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ: ГЛУБОКИЙ ВЗГЛЯД НА РОМАН «ЧУДО ЛЮБВИ»

БАКЫТЖАНОВ С.Ж.

курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: Ештаева А.З. – преподаватель кафедры языковой подготовки Национальной гвардии Академии Республики Казахстан

Аннотация. *В данной статье рассматривается содержание и художественные особенности романа Николаса Спаркса «Чудо любви». Через сюжет произведения раскрывается значение любви как универсальной человеческой ценности. Автор показывает, что любовь тесно связана с*

такими духовными качествами, как доверие, прощение, сострадание, и побуждает читателя задуматься о смысле жизни и нравственных ориентирах. Статья основана на примерах из романа и может быть использована на уроках иностранного языка, литературы и нравственного воспитания.

Ключевые слова: *любовь, человеческие ценности, Николас Спаркс, Чудо любви, роман, доверие, прощение, взаимоотношения, чуства, духовное воспитание, литературный анализ.*

LOVE AS A UNIVERSAL HUMAN VALUE: A DEEP LOOK INTO THE MIRACLE OF LOVE

BAKYTZHANOV S.ZH.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

Scientific supervisor: A.Z. Eshtayeva– lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *This article analyzes the content and literary features of Nicholas Sparks' novel "The Miracle of Love". Through the storyline. The significance of love as a universal human value is revealed. The author demonstrates that love is closely connected with such spiritual qualities as trust, forgiveness, and compassion, encouraging readers to reflect on the meaning of life and moral values. The article is based on examples from the novel and can be used in literature or character education lessons.*

Keywords: *love, human values, Nicholas Sparks, novel, trust, forgiveness, relationship, emotions, moral education, literary analysis.*

*****

ИСТОРИЗМ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

БЕНКЕ А.А.

начальник кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник, г. Петропавловск. E-mail: benke78@mail.ru.

Аннотация. *Статья посвящена анализу понятия историзма в художественной литературе. Рассматриваются изменения его содержания в различных литературных эпохах, а также особенности историософского осмысления прошлого. Отдельное внимание уделяется способам*

репрезентации истории в литературных текстах XX–XXI веков в контексте культурной памяти и постмодернизма.

Ключевые слова: *историзм, художественная литература, историософия, культурная память, постмодернизм, нарратив, интерпретация.*

Литературоведы, анализирующие культурный процесс XX–XXI вв., часто апеллируют к понятиям «исторического ренессанса», «диктата истории» в литературе. Эта тенденция объясняется тем, что современность во многом коррелирует с эпохой конца XIX – начала XX века, отличающейся резким историческим сломом, распадом империй, идеологическим и социокультурным кризисом.

Литература, стремящаяся осмыслить историческую действительность, выступает не только в диалоге с философией, искусством и гуманитарным знанием, но и часто оказывается впереди них, становясь лабораторией новых эстетических и философских смыслов. В.В. Зеньковский подчеркивал, что русская культура изначально историософична, её интерес сосредоточен на вопросах смысла и направления исторического процесса [1, с. 16].

Особое место в национальной традиции занимает стремление к осмыслению исторического бытия, критическая рефлексия над настоящим и поиски будущего - всё это формирует литературы как выразителя исторического сознания. Именно поэтому обращение к литературе в междисциплинарном контексте (история, философия, религия) позволяет говорить о целостности культуры. Понятие «историческое сознание», вошедшее в научный обиход в 1990-х гг. [2], является ключом к современному литературоведческому анализу, дополняя категорию историзма.

До конца 1980-х годов термин «историзм» занимал центральное место в отечественном литературоведении. Однако с началом 1990-х годов он практически исчез из научного языка. Это обусловлено как внутренними трансформациями в науке, так и внешними социокультурными изменениями. Гуманитарное знание в этот период оказалось в состоянии методологического кризиса, связанного как с переоценкой идеологических оснований, так и с отказом от прежних научных парадигм [3]. В международном контексте кризис сопровождался отказом от позитивизма и формированием направлений вроде «нового историзма» (new historicism), представители которого рассматривают культуру как миметическую практику, а историю - как один из текстуальных дискурсов [4, с. 292–294].

Отказ от советской идеологии привёл к стремительной деконструкции прежних научных установок. Из научного обихода изымались не только методологии, но и фигуры, определявшие литературоведческий дискурс советской эпохи, включая представление об историзме как исключительно идеологической категории. Так, в 1970–1980-х годах историзм трактовался исключительно в марксистско-ленинской парадигме, при этом сам термин

использовался не как аналитическая категория, а как инструмент оценки - соответствие/несоответствие идеологическим требованиям.

После 1990-х гг. историзм утратил терминологическую чёткость и приобрёл скорее оценочную функцию. Литература, связанная с советским периодом, стала интерпретироваться через призму понятий мифа, утопии, социального проекта, канона и др. Тем самым категория историзма оказалась маргинализированной, а её исследовательский потенциал существенно снижен.

Кроме того, анализ исторического содержания в литературе зачастую ограничивался рамками исторического жанра, что сужало поле возможных интерпретаций. Между тем, историософская рефлексия характерна для произведений различных жанров, включая публицистику, мемуаристику и философскую прозу. Например, в текстах 1920–1930-х годов - от «Тихого Дона» до «Окаянных дней» - история осмысляется как личный опыт, пережитый в момент исторического перелома. Эти произведения сыграли важнейшую роль в формировании общественного исторического сознания.

Очевидна необходимость переосмысления исследовательских подходов. Требуется выход за пределы жанровых ограничений и переход к междисциплинарному анализу, охватывающему художественную литературу, публицистику, документальную прозу. Такое расширение контекста позволяет увидеть историческую рефлексию как устойчивый элемент культурной традиции.

В 1970–1980-х годах началось переосмысление самого понятия историзма. Исследователи стали дифференцировать его формы: романтический, реалистический, просветительский, средневековый, провиденциальный [5]. Такое многообразие подходов связано с различиями в философиях истории, лежащих в основе каждого типа историзма.

А.Ф. Лосев вводил термин «мифологический историзм» [6, с. 57], а в иных исследованиях, напротив, противопоставлял мифологизм и историзм [7, с. 31–39]. Учёные, изучающие классику русской литературы, традиционно разграничивают «реалистический», «романтический» и «просветительский» варианты историзма. Эта линия анализа сохраняется и в современной науке при исследовании проблем исторического сознания в литературе разных эпох. В. Касаткина характеризовала историзм Тютчева как романтический: поэт был увлечён не столько фактами истории, сколько её философским осмыслением. Его интересовали вопросы: возможно ли постижение исторического прошлого? Как соотносятся прошлое и настоящее? Каким образом обеспечивается бессмертие в историческом процессе? Какую роль играют выдающиеся личности? Что такое историческая судьба? [8, с. 60–61]. Здесь историзм уже не воспринимается исключительно как художественный метод или признак определённого литературного направления - речь идёт о философском осмыслении истории, отражённом в поэтическом тексте.

Так постепенно складывалось расширенное понимание исторического сознания в литературе разных эпох. Примечательно, что подобный подход

практически не применялся при анализе литературы советского периода - в силу жёсткой идеологической регламентации. В этих условиях понятие историзма постепенно утратило свою привязку к марксистскому пониманию исторического процесса, приобретя более широкое значение: как определённый способ мышления, связанный с представлениями о времени и смысле истории. В таком понимании историзм оказывается близок к категориям «историческое сознание» и «философия истории», которые в тот период ещё не были включены в активный литературоведческий дискурс. Эта близость закономерна, поскольку все три феномена укоренены в осмыслении времени и исторической преемственности, хотя и не являются тождественными. Например, В. Оскоцкий, анализируя взаимодействие литературы и истории с гносеологической позиции, писал об историческом сознании Шекспира, «чьи идеи и образы воплощали как художественную, так и научную мысль эпохи английского Возрождения», при этом не уточняя содержание самой категории, а позже переходя к вопросу о «содержательности историзма» в советском философском романе [9, с. 10]. С.А. Коваленко рассматривал историзм как основополагающее качество художественного сознания: «Историзм художественного сознания литературы как воплощение и реализация связи времен проявляется во всей системе художественного мышления, во всех компонентах процесса, начиная с выбора темы» [10, с. 171].

В этом контексте выражение «историзм художественного сознания» практически тождественно понятию исторического сознания. Постепенно понятие «историзм» стало включать в себя столь широкий спектр значений, что утратило однозначность. Уже к 1990-м годам термин стал обозначать тип мышления, ориентированный на осмысление времени и истории, сближаясь с категориями «философия истории» и «историческое сознание». В «Краткой философской энциклопедии» (1994) историзм прямо отождествляется с историческим сознанием: «Историзм - историческое сознание, то есть сопровождающее всякое познание сознание того, что всё является ставшим, даже духовное бытие» [11, с. 190].

На рубеже XX и XXI веков за термином «историзм» закрепилось понимание его как подхода к реальности, в основе которого - идея развития, взаимосвязи и причинной обусловленности. В большинстве работ 2000-х годов термин трактуется расширительно: историзм - это художественное освоение конкретно-исторического содержания эпохи, передача её своеобразия и колорита. Именно так определяет его «Литературная энциклопедия терминов и понятий» (2003). При этом подчеркивается, что истинный историзм искусства заключается в умении художника выразить жизнь как процесс превращения прошлого в будущее, в способности отразить движение и изменение реальности [12, с. 322].

Понятие «философия истории» предполагает наличие целостной концепции исторического процесса: его движущих сил, направленности, смысла - вплоть до отрицания этих параметров. Однако литература, как

правило, не стремится к созданию системной философско-исторической модели - она выражает авторские взгляды, интуиции, предчувствия. Поэтому в литературоведении чаще говорят об историософских представлениях писателя. Под «историософией» и производными от этого понятия мы понимаем совокупность философских размышлений автора о времени и истории, систему идей, отражающих его понимание закономерностей исторического бытия.

В рамках современных литературоведческих исследований все чаще проводится сопоставление произведений, принадлежащих к историческому жанру, с текстами, формально не связанными с ним, но содержащими значимые исторические реминисценции. В этом контексте особенно заметны новые методологические подходы к интерпретации русской классической литературы. Так, в основательной монографии В.И. Коровина демонстрируется, что Пушкин, как в исторических, так и в сугубо художественных текстах, стремился осмыслить ход отечественной истории. Учёный анализирует масштабный исторический замысел писателя, раскрывает особенности художественного воспроизведения переходной эпохи - от Средневековья к Новому времени - и прослеживает закономерности соприсутствия различных культурных и временных пластов в пушкинском мире. Даже в «Маленьких трагедиях», лишённых прямого обращения к российской действительности, ощущается прямая связь с национальной современностью. В «Повестях Белкина», где, казалось бы, господствует изображение повседневной жизни, обнаруживается глубинное размышление о судьбах истории и взаимодействии российской традиции с западной культурой. Эти произведения образуют единую художественную систему, в которой, по меткому выражению исследователя, «русский и западный миры существуют одновременно в обособленности и в сопряжении» [13, с. 11, 12, 15–16].

Период конца 1990-х - начала 2000-х годов характеризуется появлением целого ряда обобщающих научных трудов, посвящённых литературе XX века и исследующих вопросы историософии, философского понимания истории на примерах творчества отдельных авторов, а также стилистических и тематических направлений.

Основой многих из этих работ стала междисциплинарная методология. Особенно ярко это проявляется в исследованиях В.А. Славиной, посвящённых понятию идеала как философско-эстетической категории. Анализируя художественные репрезентации идеала в различных видах словесного искусства - литературе, публицистике, журналистике, - автор рассматривает историософские идеи М. Волошина как один из значимых примеров [14].

Что касается литературы XX столетия, то к настоящему времени наиболее глубоко исследовано формирование исторического сознания в произведениях первой его половины. Вместе с тем, тексты последующих десятилетий в этом аспекте изучены неполно. Недостаточно освещены трансформационные процессы, происходившие в прозе военной,

«деревенской», городской и собственно исторической, - направлениях, где историософские мотивы развивались сквозь призму характерных для каждого направления тем и выразительных средств. Особо ограничено число работ, касающихся эволюции содержания, функций и форм исторического сознания в литературе последних десятилетий.

С начала 2010-х годов фиксируется рост интереса современных авторов к историческому повествованию. Однако литературная критика зачастую воспринимает эти тенденции негативно, указывая на утрату масштабных идей, некогда питавших русскую литературу, и отсутствие значимого исторического содержания, способного инициировать новые художественные открытия. В то же время литература начинает восприниматься как альтернатива исторической науке, переживающей методологический кризис. Критики говорят о явлении «олитературивания» истории, сменившем прежнюю научную парадигму. При этом формы репрезентации прошлого становятся предметом острого научного обсуждения. Даже в рамках исторического романа авторы используют элементы художественного эксперимента, что особенно характерно для постмодернистской прозы.

В постмодернистском дискурсе доминируют представления о множественности равноправных исторических версий, ироническое или критическое отношение к идее единой исторической истины, деконструкция традиционных нарративов, свободное варьирование фактов. Писатели сознательно играют с историей, трансформируя канонические сюжеты, прибегая к пародии, гротеску, утопии, натуралистическому эпатажу и даже эзотерике, тем самым подрывая устоявшуюся историографическую традицию.

Современные литературоведы, включая зарубежных исследователей, выделяют новые типы исторического романа. Так, произведения Хераскова трактуются как масонские романы, тексты В. и Я. Давидовских, Ю. Дружникова получают жанровое определение «историко-фантастический роман» или «ретрофантастика», а роман А. Уткина «Хоровод» - как мелодрама на историческую тему.

Стремление восполнить лакуны в историческом знании, переосмыслить даже хорошо известные события отличает прозу Ю. Дружникова («Русские мифы»), Л. Юзефовича («Самодержец пустыни»), Н. Коваля («Крутиковка Тридцатого Года»). Историческая тематика становится предметом и поэтического осмысления у таких авторов, как В. Артемов, О. Кочетков, К. Коледин, М. Попов. Значительное развитие получают мемуаристика, автобиографическая и документально-художественная проза.

Перед исследователями еще стоит задача анализа концептуальных оснований этих текстов. Несмотря на осознание художественной специфики исторического нарратива, преждевременно говорить о сложившихся формах интеграции научного и художественного подходов. Однако, возможно, именно в поддержании устойчивого интереса к истории и заключается важнейшее достижение современной отечественной литературы. Вызывая

общественную дискуссию, она побуждает читателя к самостоятельному поиску ответов на исторические вопросы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Зеньковский, В.В. История русской философии / - Т. 1, Ч. 1. - Л., 1991.
2. Трубина, Л.А. Историческое сознание в русской прозе 1-й трети XX в.: Проблематика. Поэтика: Дис. … д-ра филол. наук. - М., 1999.
3. Чураков, Д.О. В битвах за историзм: проблемы изучения Великой Русской революции 1917 года и постреволюционного режима. - М., 2016.
4. Западное литературоведение XX века: Энциклопедия. - М., 2004.
5. Сучков, Б.Л. Исторические судьбы реализма. - М.,1975.
6. Лосев, А.Ф. Историческое время в культуре классической Греции (Платон и Аристотель) // История философии и вопросы культуры. - М., 1975.
7. Касаткина, В.Н. Поэтическое мировоззрение Тютчева. - Саратов, 1969.
8. Оскоцкий, В. Роман и история. - М., 1980.
9. Коваленко, С.А. Связь времен в художественной структуре поэмы // Проблемы историзма в русской советской литературе (60–80-е годы). - М., 1986.
10. Краткая философская энциклопедия. - М., 1994.
11. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А.Н. Николюкина. - М., 2003.
12. Коровин, В.И. Россия запад в болдинских произведениях А.С. Пушкина («Моцарт и Сальери», «Повести покойного Ивана Петровича Белкина». - М., 2013.
13. Славина, В.А. В поисках идеала: История русской литературы первой половины XX века. - М., 2011.
14. Солдаткина, Я.В. Современная словесность: актуальные тенденции в русской литературе и журналистике. - М., 2015.

REFERENCES

1. Zen'kovskij, V.V. Istoriya russkoj filosofii / - T. 1, Ch. 1. - L., 1991.
2. Trubina, L.A. Istoricheskoe soznanie v russkoj proze 1-j treti HH v.: Problematika. Poetika: Dis. … d-ra filol. nauk. - M., 1999.
3. Churakov, D.O. V bitvah za istorizm: problemy izucheniya Velikoj Russkoj revolyucii 1917 goda i postrevolyucionnogo rezhima. - M., 2016.
4. Zapadnoe literaturovedenie HH veka: Enciklopediya. - M., 2004.
5. Suchkov, B.L. Istoricheskie sud'by realizma. - M.,1975.
6. Losev, A.F. Istoricheskoe vremya v kul'ture klassicheskoj Grecii (Platon i Aristotel') // Istoriya filosofii i voprosy kul'tury. - M., 1975.
7. Kasatkina, V.N. Poeticheskoe mirovozzrenie Tyutcheva. - Saratov, 1969.
8. Oskockij, V. Roman i istoriya. - M., 1980.

9. Kovalenko, S.A. Svyaz' vremen v hudozhestvennoj strukture poemy // Problemy istorizma v russkoj sovetskoj literature (60–80-e gody). - M., 1986.
10. Kratkaya filosofskaya enciklopediya. - M., 1994.
11. Literaturnaya enciklopediya terminov i ponyatij / pod red. A.N. Nikolyukina. - M., 2003.
12. Korovin, V.I. Rossiya zapad v boldinskih proizvedeniyah A.S. Pushkina («Mocart i Sal'eri», «Povesti pokojnogo Ivana Petrovicha Belkina». - M., 2013.
13. Slavina, V.A. V poiskah ideala: Istoriya russkoj literatury pervoj poloviny HH veka. - M., 2011.
14. Soldatkina, Ya.V. Sovremennaya slovesnost': aktual'nye tendencii v russkoj literature i zhurnalistike. - M., 2015.

HISTORICISM IN FICTION: LITERARY AND CULTURAL ASPECTS

BENKE A.A.
Head of the Department of General Subjects of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, colonel, Petropavlovskovsk. E-mail: benke78@mail.ru.

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the concept of historicism in fiction. It examines the evolution of its meaning across different literary periods, as well as the specifics of philosophical reflection on the past. Particular attention is paid to ways of representing history in literary texts of the 20th–21st centuries within the context of cultural memory and postmodernism.*
Keywords: *historicism, fiction, philosophy of history, cultural memory, postmodernism, narrative, interpretation.*

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕГІ ТАРИХИЛЫҚ: ӘДЕБИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕР

БЕНКЕ А.А.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының бастығы, полковник, Петропавл қаласы. E-mail: benke78@mail.ru.

Аңдатпа. *Бұл мақалада көркем әдебиеттегі тарихилық ұғымының мазмұнын талдауға арналған. Әр түрлі әдеби дәуірлердегі оның мәндік өзгерістері мен өткенді историософиялық тұрғыдан түсіну ерекшеліктері қарастырылады. XX–XXI ғасырлар әдеби мәтіндерінде тарихты бейнелеу тәсілдері мәдени жады мен постмодернизм контексінде ерекше назарға алынады.*
Түйінді сөздер: *тарихилық, көркем әдебиет, историософия, мәдени жады, постмодернизм, нарратив, интерпретация.*

*****

СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ОРНЫ

ҒАБИТҰЛЫ М.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: Ж.Д. Шакирбаева – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, лейтенант, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Бұл мақалада сөйлеу мәдениетінің мәні мен құрылымы сипатталып, қазақ тілінің бай сөз қоры мен ұлттық ерекшелігі арқылы сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы маңызы қарастырылады. Сонымен қатар шешендік өнер мен қазақ тілін оқытудың тәрбиелік, танымдық қызметі айқындалады. Автор тілдің адам мәдениетін қалыптастырудағы орны мен ықпалын әдеби және ғылыми деректер негізінде дәлелдейді.*

Түйінді сөздер: *сөйлеу мәдениеті, қазақ тілі, тіл мәдениеті, шешендік өнер, фразеологизм, мақал-мәтел, сөз байлығы, ұлттық құндылық, тілдік норма, тілдік этикет, көркем сөйлеу, тәрбиелік мән.*

Қоғамдағы әрбір тұлғаның рухани-мәдени деңгейі, ең алдымен, оның тілдік қарым-қатынасынан көрініс табады. Адамның сөйлеген сөзі, ойын нақты әрі әсерлі жеткізуі, сөйлеу әдебі мен сыпайылығы – оның ішкі мәдениетінің, ой-өрісі мен дүниетанымының көрсеткіші. Осындай ерекшеліктерді қамтитын **сөйлеу мәдениеті** – бүгінгі заманауи тұлға бойынан табылуы тиіс басты құндылықтардың бірі.

Сөйлеу мәдениеті – бұл тек тіл нормаларын сақтау емес, сонымен қатар ойды қисынды, жүйелі жеткізу, көркемдік және эстетикалық талаптарға сай сөйлеу, жағдаятқа қарай тіл табыса білу, сөйлеу кезінде ұлттық болмыс пен таным ерекшелігін таныту. Бұл ұғым адамның интеллекуалды, этикалық және әлеуметтік жағынан дамығанын білдіретін күрделі мәдени-философиялық категория ретінде де қарастырылады.

Сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда ана тілінің алатын орны ерекше. Себебі адам өзінің рухани болмысын, ұлттық дүниетанымын, тәрбиесін, ішкі жан-дүниесін тілі арқылы жеткізеді. Ал ана тілі – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ұлттың рухани коды, ұрпақтар сабақтастығының негізі.

Осы мақалада сөйлеу мәдениетінің теориялық негіздері, құрылымы, оның қалыптасуында **қазақ тілінің рөлі**, сонымен бірге шешендік өнер мен тілдік бірліктердің (мақал-мәтел, фразеологизм, көркемдік құралдар) атқаратын қызметі ғылыми тұрғыда сараланады. Сонымен қатар қазіргі білім беру жүйесінде қазақ тілін оқытудың сөйлеу мәдениетін дамытудағы маңызы қарастырылады.

Адамның жалпы мәдени деңгейі алдымен оның сөйлеген сөзінен, қарым-қатынас мәдениетінен көрінеді. Әдепті сөйлеу, орынды ой айту, сөз арқылы ішкі жан дүниесін жеткізе білу — тұлғаның рухани және зияткерлік келбетін танытады. Сондықтан сөйлеу мәдениеті қазіргі замандағы тіл меңгерудің басты көрсеткішіне айналды.

Қазақ халқы ерте заманнан-ақ тіл мен сөзге айрықша мән берген. «Жақсы сөз – жарым ырыс», «Өнер алды – қызыл тіл», «Сөзіне қарап кісіні таны» деген халық даналықтары сөздің тәрбиелік әрі рухани құндылық екенін көрсетеді. Ғалым Қ.Жұбанов: *«Тіл – адам жанының айнасы. Тілді таза ұстау – жан дүниені таза ұстау»* – деген болатын [1]. Демек, сөйлеу мәдениеті – адамды рухани кемелдікке бастайтын маңызды құрал. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілінің бай сөздік қоры, шешендік мұрасы, фразеологизмдері мен мақал-мәтелдері сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда негізгі рөл атқарады.

1. Сөйлеу мәдениетінің ұғымы мен құрылымы

Сөйлеу мәдениеті – тілдік құралдарды орынды, әсерлі, әдепті әрі дұрыс қолдана білуді меңзейтін күрделі ұғым. Ол тек сауатты сөйлеумен шектелмейді, сонымен қатар ойды нақты, бейнелі әрі жағдаятқа сай жеткізу қабілетін де қамтиды.

С. Исаев бұл туралы: *«Сөйлеу мәдениеті дегеніміз – коммуникативтік мәдениеттің бір тармағы. Ол тілдік бірліктердің нормасын сақтаумен қатар, эстетикалық және этикалық талаптарды да қамтиды»* – деп көрсетеді [2].

Сөйлеу мәдениетінің негізгі құрамдас бөліктері:

- **Дұрыс сөйлеу** (фонетикалық, грамматикалық, лексикалық нормаларды сақтау);
- **Әсерлі сөйлеу** (эмоционалды ықпал ету, көркемдік элементтер қолдану);
- **Орнымен сөйлеу** (жағдаятқа, ортаға, тыңдаушыға сай сөйлеу);
- **Сыпайы сөйлеу** (тілдік этикетті сақтау, әдептілік нормаларын ұстану).

Осы талаптар адамның сөздік мәдениетін жетілдіріп, тұлғаның әлеуметтік беделіне оң әсер етеді.

2. Қазақ тілінің сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы орны

а) Қазақ тілінің сөз байлығы – көркем сөйлеудің негізі

Қазақ тілі – бейнелі де мәнерлі тіл. Оның сөздік қоры 250 000-нан астам бірлікті қамтиды. Бұл – көркем әрі әсерлі сөйлеудің қуатты негізі.

А.Байтұрсынұлы: *«Тілдің міндеті – ақылды білдіру, сезімді таныту, ерікті білдіру. Осыны жеткізуде сөздің байлығы мен жарасымдылығы маңызды»* – деп атап көрсеткен [3].

Қазақ тіліндегі синонимдер, эпитеттер, теңеулер мен метафоралар сөйлеуге бейнелілік, нақтылық, эмоциялық әсер береді. Олар адамның ойлау қабілетін дамытып, тілдік шеберлікті арттырады.

ә) Мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің тәрбиелік мәні

Мақал-мәтелдер – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесін қысқа, нұсқа, бейнелі түрде жеткізетін тілдік бірліктер. Олар сөйлеуді мәнді де әсерлі ете түседі.

Мысалы:

- *«Сөз қадірін білмеген – өз қадірін білмейді»*,
- *«Аңдамай сөйлеген – ауырмай өледі»*,
- *«Тіл тас жарады, тас жармаса – бас жарады»* – сияқты мақалдар тілдің ғана емес, ойдың да мәдениетін талап етеді.

Фразеологизмдер – тілге бейнелілік, эмоция және ұлттық колорит дарытатын тұрақты сөз тіркестері. **Мысалы:**

- *«Көңіліне кірбің ұялады»*,
- *«Айтып ауыз жиғанша»*,
- *«Құр сөзбен құдық қазылмас»* – секілді тіркестер арқылы сөйлеу ерекше әсерге ие болады.

Зерттеушілер Ә.Болғанбайұлы мен Ғ.Қалиұлы фразеологизмдердің тіл көркемдігін арттырудағы рөлін ерекше атап өтеді [4].

б) Шешендік өнер – сөйлеу мәдениетінің мектебі

Қазақ шешендік өнері – халықтың сөз өнеріндегі рухани биігін танытатын құндылық. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би сынды тұлғалардың сөздері мазмұн тереңдігімен, логикалық тұтастығымен және тәрбиелік мәнімен ерекшеленеді.

Қазыбек бидің:

«Біз қазақ деген мал баққан елміз, ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз...» – деген сөзі халықтың болмысын бейнелеп, сөздің рухани қуатын паш етеді.

Шешендік сөздер сөйлеу мәдениетін ғана емес, азаматтық сана мен ұлттық рухты қалыптастырады. Сондықтан мектеп пен жоғары оқу орындарында шешендік өнер элементтерін оқыту – тіл мәдениетін жетілдірудің тиімді жолы.

в) Қазақ тілін оқытудың сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы рөлі

Қазіргі білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту – оқушының тіл мәдениетін, ойлау қабілетін, рухани дүниетанымын дамытуға бағытталған. Тиімді тәсілдерге мыналар жатады:

- Пікірталас пен сұхбат жүргізу;
- Әдеби кейіпкер сөзін талдау;
- Мәтінге стилистикалық талдау жасау;
- Синонимдер мен антонимдер қолдану жаттығулары;
- Мақал-мәтелдер арқылы ой қорыту.

Ғалым Г. Қосымова: *«Қазақ тілін оқытуда оқушының тіл мәдениетін, ой өрісін, дүниетанымын қалыптастыру – басты міндеттің бірі»* – деп көрсетеді [5].

Сөйлеу мәдениеті – адамзаттың рухани болмысын танытатын, тұлғалық дамудың ажырамас бөлігі. Қазіргі қоғамда тіл мәдениеті тек қарым-қатынас

құралы ғана емес, сонымен бірге адамның интеллектуалдық деңгейі мен ішкі мәдениетін анықтайтын маңызды көрсеткішке айналды. Осы орайда, ұлттық тілдің, соның ішінде қазақ тілінің сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы орны ерекше.

Қазақ тілі – бай лексикалық қоры, көркемдік құралдары, бейнелі тіркестері арқылы адам ойын дәл, әсерлі, әрі терең жеткізе алатын құдіретті тіл. Тілдің осындай мол мүмкіндіктерін дұрыс әрі орнымен пайдалану – сөйлеу мәдениетінің қалыптасуына негіз болады. Мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, шешендік сөздер мен көркем әдеби туындылар адамның тілдік талғамын тәрбиелеп, ойлау жүйесін байытып, тілді дұрыс әрі көркем қолдануға дағдыландырады.

Сонымен қатар қазақ халқының сөзге деген құрметі, тіл тазалығын сақтау дәстүрі, шешендік өнерді жоғары бағалауы – бүгінгі ұрпаққа үлкен өнеге. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би сынды шешендердің ойлы, дәлелді, терең мәнді сөздері сөйлеу мәдениетінің алтын қорын құрайды. Олардан қалған тілдік мұра – тек тарихи құндылық емес, қазіргі заман жастарының тілдік мәдениетін қалыптастыруда қолдануға болатын нақты үлгі.

Қазіргі білім беру жүйесінде де қазақ тілін оқыту арқылы оқушылардың тіл мәдениетін қалыптастыруға айрықша мән берілуі тиіс. Сөйлеу мәдениетін дамытуда оқушыларға дұрыс сөйлеудің нормаларын үйретіп қана қоймай, оларды бейнелі, әсерлі сөйлеуге, ойды анық жеткізуге, тілдік әдеп сақтауға баулу қажет. Әсіресе, пікірталас, шешендік өнер элементтерін пайдалану, шығармашылық тапсырмалар орындау, әдеби тіл нормаларын меңгерту – сөйлеу мәдениетінің тиімді қалыптасуына жол ашады.

Қорыта айтқанда, сөйлеу мәдениеті – тіл иесінің рухани және мәдени деңгейін танытатын басты көрсеткіш. Ал бұл мәдениетті қалыптастыруда қазақ тілі – ұлттық болмысымыздың айнасы, ой мен сөздің дәнекері, тәрбиелік мәні жоғары рухани құрал ретінде маңызды рөл атқарады. Ана тіліміздің байлығын терең меңгеріп, оны орнымен қолдана білу – әр азаматтың мәдени жауапкершілігі болуға тиіс.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Жұбанов Қ. *Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер*. – Алматы: Ғылым, 1999.
2. Исаев С. *Қазіргі қазақ тілі*. – Алматы: Рауан, 1993.
3. Байтұрсынұлы А. *Тіл тағылымы*. – Алматы: Ана тілі, 1992.
4. Болғанбайұлы Ә., Қалиұлы Ғ. *Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы*. – Алматы: Мектеп, 2006.
5. Қосымова Г. *Қазақ тілін оқыту әдістемесі*. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
6. Бердібай Р. *Қазақ эпосы*. – Алматы: Рауан, 1995.

REFERENCES

1. Zhubanov, K. *Research on the Kazakh Language*. – Almaty: Gylym, 1999.
2. Isaev, S. *Modern Kazakh Language*. – Almaty: Rauan, 1993.
3. Baitursynuly, A. *Til Tagylymy (The Teaching of Language)*. – Almaty: Ana Tili, 1992.
4. Bolganbaiuly, A., Kaliuly, G. *Lexicology and Phraseology of the Modern Kazakh Language*. – Almaty: Mektep, 2006.
5. Kosymova, G. *Methodology of Teaching the Kazakh Language*. – Almaty: Kazakh University, 2015.
6. Berdibai, R. *Kazakh Epos*. – Almaty: Rauan, 1995.

РОЛЬ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ

ҒАБИТҰЛЫ М.
курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель: Шакирбаева Ж.Д. – преподаватель кафедры языковой подготовки, лейтенант, Национальной гвардии Академии Республики Казахстан.

Аннотация. *В данной статье описывается сущность и структура культуры речи, рассматривается роль казахского языка в формировании культуры речи через богатый словарный запас и национальную специфику. Также определяется воспитательная, познавательная деятельность по обучению ораторскому искусству и казахскому языку. Автор доказывает роль и влияние языка в формировании культуры человека на основе литературных и научных данных.*

Ключевые слова: *культура речи, казахский язык, языковая культура, ораторское искусство, фразеология, пословицы, богатство речи, национальная ценность, языковая норма, языковой этикет, художественная речь, воспитательная ценность.*

THE ROLE OF THE KAZAKH LANGUAGE IN THE FORMATION OF SPEECH CULTURE

HABITULY M.
1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.
Scientific supervisor: Zh.D. Shakirbayeva – lecturer of the Languages Department, lieutenant, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *This article describes the essence and structure of speech culture, considers the importance of the Kazakh language in the formation of speech culture*

through a rich vocabulary and national identity. At the same time, the educational and cognitive activities of public speaking and teaching the Kazakh language are determined. The author proves the place and influence of language in the formation of human culture on the basis of literary and scientific data.

Keywords: *speech culture, Kazakh language, language culture, public speaking, phraseology, Proverbs, vocabulary, national value, language norm, language etiquette, artistic speech, educational value.*

*****

USING BILINGUAL LITERATURE TO DEVELOP STUDENTS' PLURILINGUAL COMPETENCE

YERGALI S.T.

lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: samaeva.sabina@gmail.com.

Abstract. *This article explores the pedagogical potential of bilingual literature as a tool for developing students' plurilingual competence. Drawing on the theoretical framework of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), the study examines the distinctions between bilingualism and plurilingualism and highlights how bilingual texts can foster language awareness, cultural understanding, and linguistic mediation. Through analysis of classroom strategies and practical examples, the article demonstrates that bilingual literature not only supports vocabulary development and cross-linguistic comparison but also encourages learners to engage with their full linguistic repertoire. The challenges of implementation are also discussed, along with recommendations for effective integration into language education.*

Keywords: *bilingual literature, plurilingual competence, language education, CEFR, cross-linguistic awareness, translanguaging, language mediation, multilingual pedagogy.*

In today's interconnected world, the ability to function in multiple languages is increasingly essential. Language education now aims not only to develop fluency in one or two foreign languages but to foster a more dynamic and integrative form of linguistic competence known as plurilingualism. This concept, promoted by the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), involves the flexible use of a repertoire of languages to communicate effectively across contexts.

Bilingual literature provides a valuable medium through which students can engage in multilingual learning. By encountering and analyzing texts that contain two languages, learners are encouraged to compare, contrast, and mediate between linguistic systems. This article examines the theoretical basis for using bilingual literature to support plurilingual competence and presents classroom practices and challenges associated with this approach.

Plurilingual competence refers to the ability of individuals to draw on all their language skills in a complementary and integrated way. Unlike bilingualism, which often implies balanced proficiency in two languages, plurilingualism accepts partial knowledge and promotes strategic switching and mediation among multiple languages. This concept is central to the CEFR's vision of modern language education, which includes descriptors for mediation, cultural awareness, and communication strategies across languages [1].

Bilingual literature supports plurilingual development by engaging learners in the active comparison of vocabulary, syntax, and discourse features between two languages. It also enhances metalinguistic awareness, or the ability to reflect on and manipulate language structures, which is crucial for successful multilingual learning.

Bilingual literature encompasses various forms of texts that integrate two languages within a single publication. Some texts present parallel translations, while others alternate languages by section or incorporate code-switching within the narrative. These texts may be intended for young learners, adolescents, or adults and cover a wide range of genres, from picture books to poetry and novels.

Such texts provide authentic, culturally rich content that enables learners to explore language in meaningful contexts. In doing so, they reinforce the idea that language learning is not only about acquiring rules and vocabulary but about engaging with diverse perspectives and modes of expression.

When used effectively in the classroom, bilingual literature supports vocabulary acquisition, grammatical analysis, and cultural exploration. Learners can observe how concepts are expressed differently across languages, helping them to internalize linguistic structures and broaden their communicative strategies. Bilingual texts also create space for reflection on cultural identity and the diversity of language use.

Activities built around bilingual literature include guided reading with comparison tasks, translation exercises, creative writing using mixed languages, and oral presentations that involve summarizing or retelling stories across languages. These activities develop students' ability to mediate meaning, a core component of plurilingual competence [2].

The use of bilingual literature has a positive impact on student motivation and self-esteem. Learners often feel empowered when their home language or cultural background is represented in the classroom. This inclusive approach validates their identity and promotes a sense of belonging. When students see their own language in educational materials, they are more likely to participate actively and feel that their multilingualism is a strength rather than a barrier.

In addition, bilingual texts allow heritage language learners to reconnect with their linguistic roots. This connection fosters emotional engagement with the text and increases personal investment in the learning process. For many students, such texts become a bridge between their home and school environments.

Research has shown that plurilingual learners often demonstrate enhanced cognitive flexibility, problem-solving skills, and critical thinking. These benefits are amplified when students are encouraged to compare languages and transfer

knowledge across linguistic boundaries. Bilingual literature, by its very nature, requires learners to shift perspectives and adapt their interpretive strategies.

Moreover, the use of bilingual texts can contribute to academic success across disciplines. Reading comprehension, writing skills, and analytical abilities improve when learners are exposed to complex, comparative texts that challenge them to think across linguistic systems. This kind of engagement supports long-term literacy development.

Digital resources and educational technology have expanded the availability and accessibility of bilingual literature. E-books, interactive reading platforms, and online libraries provide students with immediate access to texts in multiple languages. Some platforms include features such as audio narration, vocabulary glossaries, and pronunciation support, which are particularly useful for independent learning [3].

Teachers can use digital tools to create customized bilingual materials, such as dual-language storybooks or multimedia presentations. This integration not only modernizes the learning experience but also allows for greater differentiation based on learners' proficiency levels and interests.

Evaluating the development of plurilingual competence through bilingual literature requires a shift from traditional language testing methods. Instead of focusing solely on accuracy and fluency in one language, assessments should include tasks that reflect learners' ability to compare, interpret, and mediate between languages. Portfolio assessments, reflective journals, and creative projects are well-suited to this purpose.

Rubrics can be developed to assess skills such as cross-linguistic comparison, use of strategies, and cultural understanding. These tools help teachers recognize and support each learner's unique language profile and progress.

For bilingual literature to be successfully implemented, teachers must receive adequate training in plurilingual pedagogy. This includes understanding the principles of language integration, selecting appropriate texts, and designing tasks that promote cross-linguistic transfer. Workshops, collaborative planning sessions, and access to multilingual teaching materials are essential components of teacher support [4].

Furthermore, teachers should be encouraged to reflect on their own language experiences and attitudes. Educators who value linguistic diversity are more likely to create inclusive, effective learning environments for their students.

Using bilingual literature promotes equity in the classroom by recognizing and incorporating the linguistic and cultural resources of all learners. This approach helps to counteract language hierarchies that often privilege dominant or standardized varieties. By giving voice to minority languages and diverse cultural narratives, educators foster respect and empathy among students.

Such practices also align with broader educational goals related to social justice and inclusion. Language learning becomes a tool not only for communication but also for civic engagement and intercultural dialogue.

Engaging families and communities in the use of bilingual literature strengthens the learning process. Parents can be invited to share stories in their heritage language or help translate classroom materials. Community members may be involved in storytelling events, multilingual book clubs, or cultural presentations.

This kind of collaboration reinforces the value of linguistic diversity beyond the classroom and supports the development of a school culture that embraces plurilingualism as a shared asset.

Bilingual literature not only supports language development but also encourages learners to engage in intercultural dialogue. By reading texts that reflect diverse cultural perspectives, students gain insights into the values, customs, and worldviews of different communities. This fosters empathy and reduces cultural stereotypes, contributing to a more inclusive and globally minded classroom environment. Through characters and narratives that operate in two cultural spaces, learners are introduced to the complexities of cultural identity and hybridity [5].

Intercultural competence is a key component of plurilingual education. Bilingual texts act as a medium through which learners encounter differences and similarities between cultures. For instance, a bilingual story set in two countries invites reflection on how language influences relationships, traditions, and societal norms. These discussions go beyond language learning and nurture critical global citizenship.

The integration of bilingual literature aligns closely with the Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach. In CLIL contexts, students learn academic subjects through a foreign or second language. Bilingual literature can be used to introduce historical events, scientific topics, or social issues, offering language-rich content with built-in scaffolding through dual-language support. This makes it easier for learners to grasp complex ideas while developing linguistic competence.

For example, a bilingual historical novel might serve both as a narrative and as a source of factual information. Students could extract historical content while comparing how it is expressed in each language, thereby deepening subject knowledge and improving bilingual literacy simultaneously.

Bilingual literature fosters critical thinking by encouraging learners to question and compare how meaning is conveyed across languages. Differences in tone, style, and vocabulary offer opportunities to reflect on authorial intent and cultural nuance. Students begin to recognize that translation is not merely a mechanical task but a process of interpretation and choice. This realization sharpens analytical and evaluative skills [6].

In addition, students often become more aware of implicit cultural values embedded in texts. They learn to identify how language choices reflect power dynamics, identity positions, or historical biases. These analytical practices prepare learners not only for academic success but also for more thoughtful participation in multilingual societies.

Introducing bilingual literature at an early age lays the groundwork for long-term plurilingual development. Young learners are particularly receptive to

linguistic variation and can benefit from exposure to two or more languages within the same story. Picture books with dual-language text or code-switching characters help children associate language learning with play and discovery.

Teachers can use such books to initiate simple cross-linguistic comparisons, highlight basic vocabulary overlaps, and introduce everyday expressions. Over time, children develop an intuitive sense of how languages function and become more confident in navigating linguistic diversity.

Bilingual literature can also support inclusive education by accommodating learners with diverse cognitive and linguistic profiles. For students with language learning difficulties, the availability of content in two languages offers additional entry points and reinforces comprehension. Visual support, repetition, and contextual clues in bilingual books make them accessible to a wider range of learners [7].

Moreover, students who may struggle with traditional textbooks often find bilingual stories more engaging and less intimidating. The narrative format and dual-language presentation provide scaffolding that can build both language competence and self-confidence.

In multilingual societies, many students speak a community or heritage language at home that differs from the school language. Bilingual literature validates these languages and promotes their continued use and development. For heritage learners, encountering their home language in literary texts is a source of pride and cultural affirmation.

By including texts in combinations such as Kazakh–Russian, Spanish–English, or Arabic–French, educators send a powerful message that all languages have value and that learners' multilingual identities are welcomed. This approach helps to reduce linguistic marginalization and supports educational equity.

The integration of bilingual literature into educational systems should be supported by clear language policies and curricular guidelines. Ministries of education and school administrators play a key role in promoting plurilingual pedagogy. This includes funding for multilingual resources, teacher training programs, and frameworks that allow for flexible use of multiple languages in the classroom.

Curriculum developers can incorporate bilingual literature into language arts, literature, social studies, and even STEM subjects. Cross-curricular modules based on dual-language texts make learning more holistic and reflective of real-world linguistic practices [8].

The use of bilingual literature is gaining traction in various parts of the world, from Europe to Asia and North America. International schools, language immersion programs, and bilingual education initiatives have increasingly recognized the value of such texts. Organizations like UNESCO and the European Commission emphasize plurilingualism as a foundation for lifelong learning and intercultural understanding.

Globalization has made multilingualism a norm rather than an exception. The development of plurilingual competence through bilingual literature is thus aligned

with international educational trends and prepares students for participation in a multilingual global society.

Despite the growing interest in bilingual literature, more empirical research is needed to evaluate its impact on plurilingual competence. Longitudinal studies could assess how sustained engagement with dual-language texts influences learners' language proficiency, cognitive development, and academic performance. Research could also explore the experiences of teachers implementing bilingual literature and the factors that facilitate or hinder success [9].

In addition, there is a need to document best practices across different educational contexts, age groups, and language combinations. Future studies could include action research conducted by teachers in their own classrooms to generate context-specific insights.

Bilingual literature serves as a bridge between languages, cultures, and learners. It embodies the principles of plurilingual education by affirming diversity, fostering reflection, and promoting communication across boundaries. Through the intentional use of bilingual texts, educators can create learning environments that are linguistically rich, cognitively stimulating, and culturally inclusive [10].

As education systems continue to evolve in response to social, political, and technological change, the role of bilingual literature will only grow in relevance. It offers not only a resource but a philosophy - one that sees linguistic diversity as a strength and a tool for human connection.

Bilingual literature offers a powerful means of developing students' plurilingual competence by encouraging them to make connections across languages and cultures. It supports key educational goals, such as language awareness, mediation, and intercultural understanding. By integrating bilingual texts into the language learning process, educators can create more inclusive, engaging, and effective multilingual learning environments.

The adoption of bilingual literature in educational practice represents a meaningful step toward a pedagogy that values linguistic diversity and prepares learners for communication in a multilingual world.

REFERENCES

1. Beacco, J.-C. Guide for the Development of Language Education Policies in Europe: From Linguistic Diversity to Plurilingual Education / J.-C. Beacco, M. Byram, M. Cavalli, D. Coste, M. E. Cuenat, H. Vollmer. – Strasbourg: Council of Europe, 2016. – 130 p.

2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume / Council of Europe. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 311 p.

3. Cummins, J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire / J. Cummins. – Clevedon: Multilingual Matters, 2000. – 296 p.

4. García, O. Translanguaging: Language, Bilingualism and Education / O. García, L. Wei. – London: Palgrave Macmillan, 2014. – 204 p.

5. Helot, C. The Notion of Plurilingualism and Its Relevance to Teaching Multilingual Children / C. Helot, A. Young // International Journal of Multilingualism. – 2005. – Vol. 2, No. 2. – P. 135–152.

6. Hornberger, N. H. Opening and Filling up Implementational and Ideological Spaces in Heritage Language Education / N. H. Hornberger // Modern Language Journal. – 2005. – Vol. 89, No. 4. – P. 605–609.

7. Kramsch, C. Context and Culture in Language Teaching / C. Kramsch. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 295 p.

8. Little, D. The Common European Framework of Reference for Languages: Perspectives on the Making of Supranational Language Education Policy / D. Little // Modern Language Journal. – 2007. – Vol. 91, No. 4. – P. 645–655.

9. May, S. The Multilingual Turn: Implications for SLA, TESOL, and Bilingual Education / S. May. – London: Routledge, 2014. – 367 p.

10. Mehisto, P. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education / P. Mehisto, D. Marsh, M. J. Frigols. – Oxford: Macmillan, 2008. – 239 p.

БІЛІМ АЛУЫШЫНЫҢ КӨПТІЛДІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ҮШІН ЕКІ ТІЛДІ ӘДЕБИЕТТІ ПАЙДАЛАНУ

ЕРҒАЛИ С.Т.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, қызметші, Петропавл қ. E-mail: samaeva.sabina@gmail.com.

Аңдатпа. *Бұл мақалада студенттердің көптілді құзыреттілігін дамыту құралы ретінде екі тілді әдебиеттің педагогикалық әлеуеті қарастырылған. Тілдерге Арналған Жалпыеуропалық Анықтамалық Жүйенің (CEFR) теориялық негізіне сүйене отырып, зерттеу екі тілділік пен көптілділік арасындағы айырмашылықтарды зерттейді және екі тілді мәтіндердің тіл туралы хабардарлықты, мәдени түсінікті және лингвистикалық медиацияны қалай дамыта алатынын көрсетеді. Сыныптағы стратегиялар мен практикалық мысалдарды талдау арқылы мақала екі тілді әдебиеттердің сөздік қорын дамытуға және тіларалық салыстыруға қолдау көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар оқушыларды өздерінің толық лингвистикалық репертуарларымен айналысуға шақыратынын көрсетеді. Тілдік білім беруге тиімді интеграциялау бойынша ұсыныстармен қатар іске асырудың міндеттері де талқыланады.*

Түйінді сөздер: *екі тілді әдебиет, көптілді құзыреттілік, тілдік білім, CEFR, тіларалық хабардарлық, аударма, тілдік медиация, көптілді педагогика.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДВУХЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МНОГОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ

ЕРҒАЛИ С.Т.
преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: samaeva.sabina@gmail.com.

Аннотация. *В данной статье исследуется педагогический потенциал двуязычной литературы как инструмента развития плюрилингвальной компетентности учащихся. Опираясь на теоретические основы Общеевропейской системы изучения языков (CEFR), в исследовании рассматриваются различия между двуязычием и плюрилингвизмом и подчеркивается, как двуязычные тексты могут способствовать осознанию языка, культурному взаимопониманию и лингвистическому посредничеству. На основе анализа учебных стратегий и практических примеров в статье показано, что двуязычная литература не только способствует развитию словарного запаса и межъязыковому сравнению, но и побуждает учащихся использовать весь свой языковой репертуар. Также обсуждаются проблемы, связанные с внедрением, а также даются рекомендации по эффективной интеграции в языковое образование.*

Ключевые слова: *двуязычная литература, плюрилингвальная компетентность, языковое образование, CEFR, межъязыковая осведомленность, транслингвация, языковое посредничество, многоязычная педагогика*.

*****

ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІ – БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИ КӨКЖИЕГІН КЕҢЕЙТУДІҢ ҚҰРАЛЫ

ЕРСАЙЫНОВ Б.Б.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.
Ғылыми жетекші: С.Т. Ерғали – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Бұл мақалада әлем әдебиетінің білім алушылардың мәдени көкжиегін кеңейтудегі рөлі қарастырылады. Әлем әдебиеті білім алушыларға басқа халықтардың мәдениетін, тарихын, дәстүрін тануға мүмкіндік беріп, мәдени толеранттылық пен гуманизм құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, мақалада әлем әдебиетін оқыту әдістемелері мен олардың білім алушылардың шығармашылық дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне әсері талданады. Мақала қазіргі жаһандану жағдайында мәдени әртүрлілікті түсіну және құрметтеудің маңыздылығын атап көрсетеді.*

Түйінді сөздер: *әлем әдебиеті, мәдени көкжиек, полимәдени құзыреттілік, мәдени толеранттылық, әдебиет оқыту әдістемесі, гуманизм, тілдік дағдылар, мәдени идентичность, жаһандану, тәрбие.*

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде тек өз елінің ғана емес, бүкіл әлемнің мәдениетін, тарихын, әдебиетін тану маңызды болып отыр. Әлем әдебиеті – бұл адамзаттың рухани мұрасы, әртүрлі халықтардың өмірі мен көзқарастарын бейнелейтін бай құндылық. Сондықтан білім алушылардың мәдени көкжиегін кеңейту үшін әлем әдебиетін оқу аса қажет. Бұл мақалада әлем әдебиетінің білім алушылардың мәдени санасын дамытудағы маңызы мен оның оқыту әдістемелері қарастырылады.

Әлем әдебиетін оқу – білім алушыларға өзге халықтардың тарихын, салт-дәстүрін, өмір сүру ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Әр әдеби шығарма – бұл белгілі бір халықтың мәдениетінің, дүниетанымының айнасы. Мысалы, А.Пушкиннің, Шекспирдің, Гомердің шығармалары – олардың заманы мен халқының әлеуметтік өмірін, философиялық ойларын көрсетеді. Осы арқылы білім алушылар әлем халықтарының рухани өмірімен танысып, өз мәдениетін басқа мәдениеттермен салыстыра алады [8, 9].

Бүгінгі жаһандану дәуірінде мәдени толеранттылық – ұлттардың бейбіт өмір сүруінің кепілі. Әлем әдебиетін оқу – бұл мәдени әртүрлілікті түсіну, құрметтеу және қабылдау жолы. Әдеби шығармалар арқылы білім алушылар өзге халықтардың құндылықтары мен дәстүрлеріне көз жүгіртіп, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды байқайды. Мысалы, Харуки Мураками шығармалары жапон мәдениетін, ал Чарльз Диккенстің еңбектері британ қоғамын бейнелейді. Бұл білім алушылардың дүниетанымын кеңейтіп, шексіз мәдени байлыққа жетелейді.

Шекспирдің пьесалары адам табиғатының тереңдігін, махаббат пен сатқындықты, адамгершілік пен зұлымдықты көрсетеді. Бұл шығармалар бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпайды және әртүрлі мәдениет өкілдері үшін ортақ рухани құндылық болып табылады. Достоевскийдің «Қылмыс пен жаза» романы – адам жанының күрделілігін, моральдық сұрақтарды ашып көрсетеді. Ал заманауи жазушы Харуки Мураками өз туындыларында заманауи жапон қоғамының рухани әлемін суреттейді. Осындай дүниежүзілік әдеби шығармалар арқылы білім алушылар басқа халықтардың мәдениетін тереңірек түсінеді [9].

Әлем әдебиетін оқытуда шығармаларды талдау, салыстыру маңызды әдіс болып табылады. Білім алушыларға шығармалардағы мәдени ерекшеліктерді анықтау, негізгі тақырыптар мен идеяларды талқылау ұсынылады. Сонымен бірге шығармашылық тапсырмалар, эссе жазу, драма қойылымдары арқылы білім алушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Қазіргі технологияларды пайдалана отырып, мультимедиялық материалдар мен онлайн ресурстар оқыту тиімділігін арттырады. Бұл тәсілдер білім алушылардың әлемдік мәдени мұраға деген қызығушылығын оятып, олардың мәдени көкжиегін кеңейтеді.

Әлем әдебиетін оқу білім алушыларға өз мәдениетін терең түсінуге де көмектеседі. Басқа халықтардың мәдениетінен мысалдар келтіре отырып, білім алушылар өз халқының ерекшеліктерін бағалап, мақтана бастайды. Мәдени идентичность қалыптасуы үшін әртүрлі әдеби шығармаларды оқу маңызды. Бұл ұлттық өзін-өзі тануға, рухани байлықты толықтыруға септігін тигізеді.

Көптеген әдеби шығармалар тарихи кезеңдерге негізделеді. Осы арқылы білім алушылар тарихты тек факт ретінде емес, адамның сезімі мен ойлауымен байланысты оқи алады. Мысалы, Лев Толстойдың «Соғыс және бейбітшілік» романы – Ресей тарихының маңызды кезеңдерін көрсетеді, ал Виктор Гюгоның «Сұңқарлар ұясы» шығармасы Францияның тарихи оқиғаларын ашады [8].

Әлем әдебиетінің көп шығармалары адамгершілік, әділдік, қайырымдылық сияқты гуманистік идеяларды насихаттайды. Бұл идеялар арқылы білім алушылар моральдық және этикалық құндылықтарды қабылдайды. Әдебиет адамгершілік сезімін дамытып, білім алушыларды әділдік пен мейірімділікке тәрбиелейді. Әлем әдебиетін оқу білім алушылардың тілдік дағдыларын жетілдіреді. Әсіресе шет тілінде оқыған кезде сөздік қоры, сөйлеу қабілеті дамиды. Сонымен қатар, әдеби шығармаларды талдау білім алушылардың сыни ойлау қабілетін арттырады, логикалық байланыстарды түсінуіне көмектеседі.

Әлем әдебиеті әртүрлі стильдер мен жанрларда жазылған. Бұл білім алушыларға әдебиеттің көркемдік құралдарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, поэзия, проза, драма жанрларындағы шығармалар білім алушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырады. Әлем әдебиетін оқу – мәдени әртүрлілікті танудың жолы ғана емес, бейбітшілік пен келісімді нығайту құралы. Әртүрлі мәдениеттердің ортақ адамгершілік қасиеттерін көру білім алушыларға өзара түсіністік пен құрметті дамытуға көмектеседі.

Бүгінгі білім беру жүйесі жаһандану талаптарына сай болуды талап етеді. Әлем әдебиетін оқу арқылы білім алушылар ғаламдық мәдени процестерді түсініп, заманауи білім беру талаптарына сай тұлға болып өседі. Бұл олардың халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болуына жағдай жасайды. Әлем әдебиетін оқытуда кейбір қиындықтар кездеседі, мысалы, тілдік кедергілер, әдеби шығармалардың мағынасын толық түсінбеу. Осы мәселелерді шешу үшін оқыту әдістерін жетілдіру, аудармалардың сапасын жақсарту маңызды. Сонымен қатар, шығармаларды талдауда мұғалімдердің біліктілігін арттыру қажет.

Қазіргі технологиялар әлем әдебиетін оқытуды жеңілдетеді. Видеоматериалдар, аудио кітаптар, интерактивті презентациялар білім алушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл әдістер әдебиетті тек оқу емес, терең түсінуге мүмкіндік береді.

Мектептерде және университеттерде әдеби-мәдени жобаларды ұйымдастыру әлем әдебиетін оқуды қолдайды. Мысалы, шығармаларды

сахналау, әдеби кештер, халықаралық әдеби фестивальдер білім алушылардың мәдени көкжиегін кеңейтеді және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Әлем әдебиетін оқу білім алушылардың шығармашылық қабілетін дамытады. Әдеби кейіпкерлерді талдау, шығармашылық жазу, драматизация сияқты тапсырмалар білім алушылардың қиялын, тіл байлығын жетілдіреді. Әлем әдебиеті этностар арасындағы өзара түсіністікті нығайтады. Әдеби шығармалар арқылы білім алушылар басқа этностардың мәдениетін тереңірек түсініп, бір-бірін құрметтеуге үйренеді.

Әлем әдебиеті адам табиғатының әмбебап мәселелерін қозғайды – махаббат, достық, қайғы, қуаныш. Бұл тақырыптар арқылы білім алушылар адамзаттың ортақ құндылықтарын түсінеді. Әлем әдебиеті заманауи мәдени үрдістерді түсінуге көмектеседі. Жаңа әдеби бағыттар, постмодернизм, фэнтези сияқты жанрлар білім алушылардың танымын кеңейтеді.

Әлем әдебиетін оқу білім алушыларға тұлғааралық қарым-қатынастың маңызды аспектілерін түсінуге көмектеседі. Әдеби шығармалар арқылы адам мінезі, сезімдері және қоғамдық рөлдері зерттеледі. Әлем әдебиеті қоғамдық құндылықтарды, этикалық нормаларды көрсетеді. Бұл білім алушыларды азаматтық жауапкершілікке тәрбиелейді.

Қорыта айтқанда, әлем әдебиеті – білім алушылардың мәдени көкжиегін кеңейтудің ең маңызды құралдарының бірі. Әдеби шығармалар арқылы білім алушылар басқа халықтардың мәдениетін танып, әлемдік құндылықтарға көзқарасын дамытады. Бұл олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, мәдени толеранттылық пен құрметке тәрбиеленуіне септігін тигізеді. Сондықтан мектептер мен жоғары оқу орындарында әлем әдебиетін оқытудың сапасын арттыру, жаңа әдістемелерді енгізу өзекті болып қала береді. Әлем әдебиеті арқылы жас ұрпақтың рухани мәдениеті байып, олар болашақта толерантты, білімді және ашық көзқарасты азаматтарға айналады.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 311 p.

2. Аманжолов, Ж. Әлем әдебиеті тарихы. Алматы: Раритет, 2018. – 256 б.

3. Байтұрсынов, М. Мәдениет және білім. Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 184 б.

4. Иванова, Е.В. Методика преподавания мировой литературы. Москва: Просвещение, 2017. – 220 с.

5. Нұрғали, А. Полимәдени құзыреттілікті қалыптастыру жолдары. Астана: Білім, 2021. – 150 б.

6. Петухов, С.И. Современные технологии в обучении литературе. Санкт-Петербург: Питер, 2022. – 180 с.

7. Smith, J. Cultural Competence and Literature Teaching. New York: Routledge, 2019. – 275 p.

8. Толстой, Л.Н. Война и мир. Москва: Азбука, 2015. – 1150 с.
9. Шекспир, У. Сон в летнюю ночь. Лондон: Penguin Classics, 2016. – 120 p.
10. Хьюз, Т. Teaching Multicultural Literature in Schools. London: Sage Publications, 2020. – 200 p.

REFERENCES

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 311 p.
2. Amanjolov, J. Älem ädebietı tarihy. Almaty: Raritet, 2018. – 256 b.
3. Baitūrsynov, M. Mädeniet jäne bılım. Almaty: Qazaq universitetı, 2019. – 184 b.
4. İvanova, E.V. Metodika prepodavania mirovoi literatury. Moskva: Prosveşenie, 2017. – 220 s.
5. Nūrğali, A. Polimädeni qūzyrettılıktı qalyptastyru joldary. Astana: Bılım, 2021. – 150 b.
6. Petuhov, S.İ. Sovremennye tehnologii v obuchenii literature. Sankt-Peterburg: Piter, 2022. – 180 s.
7. Smith, J. Cultural Competence and Literature Teaching. New York: Routledge, 2019. – 275 p.
8. Tolstoi, L.N. Voina i mir. Moskva: Azbuka, 2015. – 1150 s.
9. Şekspir, U. Son v letnüiu nöch. London: Penguin Classics, 2016. – 120 p.
10. Hüz, T. Teaching Multicultural Literature in Schools. London: Sage Publications, 2020. – 200 p.

МИРОВАЯ ЛИТЕРАТУРА – ИНСТУМЕНТ РАСШИРЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО ГОРИЗОНТА ОБУЧАЮЩИХСЯ

ЕРСАЙЫНОВ Б.Б.
курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель: Ерғали С.Т. – преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан.

Аннотация. *В данной статье рассматривается роль мировой литературы в расширении культурного кругозора обучающихся. Мировая литература позволяет обучающимся познавать культуру, историю, традиции других народов, способствует формированию ценностей культурной толерантности и гуманизма. Кроме того, в статье анализируются методики преподавания мировой литературы и их влияние на творческое развитие и социальную адаптацию обучающихся. В статье подчеркивается важность понимания и уважения культурного разнообразия в условиях современной глобализации.*

Ключевые слова: *мировая литература, культурный горизонт, поликультурная компетенция, культурная толерантность, методика преподавания литературы, гуманизм, языковые навыки, культурная идентичность, глобализация, воспитание.*

THE WORLD LITERATURE - TOOL FOR THE EXPANDING THE CULTURAL HORIZONS OF STUDENTS

YERSAIYNOV B.B.
1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.
Scientific supervisor: S.T. Yergali – lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *This article discusses the role of World Literature in expanding the cultural horizons of students. World literature allows students to recognize the culture, history, traditions of other peoples and contributes to the formation of the values of cultural tolerance and humanism. In addition, the article analyzes the methods of teaching world literature and their impact on the creative development and social adaptation of students. The article emphasizes the importance of understanding and respect for cultural diversity in the context of modern globalization.*

Keywords: *world literature, cultural horizon, multicultural competence, cultural tolerance, methods of teaching literature, humanism, language skills, cultural identity, globalization, education.*

*****

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ЧЕРЕЗ ИЗУЧЕНИЕ НАСЛЕДИЯ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ

ЕШТАЕВА А.З.
преподаватель кафедры языковой подготовки, магистр педагогических наук, ефрейтор, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г.Петропавловск, e-mail: danara21@mail.ru

Аннотация. *В статье «Формирование патриотизма и общечеловеческих ценностей на уроках английского языка через изучение наследия Бауыржана Момышулы», рассматриваются возможности интеграции воспитательных компонентов, таких как патриотизм и общечеловеческие ценности, в процесс обучения английскому языку. Особое внимание уделяется использованию наследия выдающегося казахстанского полководца и писателя Бауыржана Момышулы как культурного и духовного*

ресурса для формирования гражданской идентичночти обучающихся. Анализируются подходы к внедрению текстов и материалов, отражающих морально-нравственные идеалы, в содержание уроков английского языка.

Ключевые слова: *патриотизм, общечеловеческие ценности, наследие Бауыржана Момышулы, воспитательный компонент и моральные качества*.

Современное образование направлено не только на формирование предметных знаний и навыков, но и на воспитание личности, обладающей высокой гражданской ответственностью, уважением к национальным традициям и приверженностью к общечеловеческим ценностям. В этом контексте особую значимость приобретает интеграция воспитательного компонента в процесс преподавания иностранных языков, в частности – английского, как языка международного общения.

Одним из ярчайших примеров подлинного патриотизма в истории Казахстана является образ Бауыржана Момышулы – героя, мыслителя и писателя, чье наследие пронизано идеями мужества, чести и преданности Родине. Использование его трудов и высказываний на уроках английского языка способствует не только развитию языковых компетенций, но и формированию у учащихся нравственных ориентиров и уважения к родной культуре.

Настоящая статья направлена на анализ возможностей включения патриотического содержания в образовательный процесс по английскому языку через призму творчества Бауыржана Момышулы, а также на обоснование педагогических подходов, способствующих воспитанию личности, ориентированной на общечеловеческие и национальные ценности.

Бауыржан Момышулы – имя легендарное. Известный писатель, прославленный воин Великой Отечественной войны, истинно народный батыр. Будучи еще совсем молодым человеком работал учителем, секретарем райисполкома, финансистом, начальником милиции. Сам о себе говорил: «Моя карьера началась с должности сельского милиционера. Тогда же я начал искать свое место в литературе. В те годы грамотных, образованных казахских джигитов, устанавливающих новую жизнь, можно было пересчитать по пальцам. Нам приходилось быть и просветителями, и издателями, писателями и редакторами одновременно». В 1936 году он призывается на действительную военную службу и навсегда связывает свое будущее с Советской армией. В годы Великой Отечественной войны он был единственным казахом-командиром дивизии. Он прошел через всю долгую войну, сначала в звании старшего лейтенанта, а конец войны – полковником. Командовал взводом, батальоном, полком и дивизией.

Особое место в биографии Момышулы занимает битва под Москвой. Он воевал в составе 316 стрелковой дивизии, сформированной в казахстане и Киргизии летом 1941 года под командованием генрала И.В. Панфилова. Тогда впервые заговорили о Б.Момышулы как о талантливом командире. За

геройские бои в Волоколамском направлении генерал Панфилов представил старшего лейтенанта Момышулы к ордену Ленина (высшей награде страны того времени). Но судьба наградного листа до сих пор неизвестна. Все подвиги бойцов и командиров Панфиловской дивизии стали известны благодарв Александру Беку, который написал замечательную повесть «Волоколамское шоссе», в которой много старниц посвящено мужественному воину, казахскому офицеру, нашему земляку Бауыржану Момышулы.

После войны Б.Момышулы окончил Военную академию генерального штаба Советской армии. Окончил успешно: здесь же позже занимался военно-педагогической деятельностью. Знающие люди говорят, что его идеи в области тактики отличались смелостью и новизной. Но он так и остался полковником, а в 1956 году был оправлен в оставку. Ему было всего 46 лет.

Бауыржан Момышулы отличался твердым и прямым характером, если не сказать прямолинейным. Говорил всегда и всем только то, что думал, никогда ни под кого не подстраивался. Будучи требовательным к себе, требовал этого и от других. Личность его уже тогда была достаточно колоритной и заметной, а имя – громким. Трезво взвесив и оценив свои возможности, меру ответственности как писателя и гражданина, Б.Момышулы взялся за перо. Он писал о том, что видел и пережил на фронте, что потрясло и осталось в его памяти навсегда. Помогали ему в написании правды о войне и те тридцать восемь тетрадей-дневников, что вел в любых условиях: на марше, в окопе, в снег и дождь и даже в окружении. Огромной любовью к простым солдатам, Родине пронизана его книга «За нами Москва», посвященная боевым подвигам гвардейской панфиловской дивизии (издана в 1958 году).

Писательский дар Б.Момышулы отметил и корифей отечественной литературы Мухтар Ауезов: «Я очень рад, что оценен не только твой героизм на поле брани, но и твой литературный труд. А уж первой своей книгой «История одной ночи» Момышулы заявил о себе как талантливый писатель». Вторая – «Наша семья», написанная им в годы учебы в академии, сразу стала популярной. В ней писатель восторженно и правдиво рассказал о своем народе, его истории, обычаях, людях. В 1976 году эта книга получила Государственную премию КазССР.

В произведениях Бауыржана Момышулы ярко отражаются общечеловеческие ценности, такие как мужество, патриотизм, долг, честь, дружба, справедливость и человечность. Его литертурное наследие тесно связано с личным опытом участника великой Отечечтвенной войны, что придает его произведениям глубокую эмоциональную силу и правдивость.

Одной из центральных тем творчества Момышулы является патриотизм – любовь к Родине, готовность защищать ее ценой собственной жизни, что является важной духовной ценностью народа. В современных условиях нет задачи важнее чем задача формирования патриотизма. Патриотизм исследовали многие ученые разных веков. Смысл и функцию

патриотизма понимали в объединении государства и сохранении нации как целостного единства, как духовную силу, которая приводит в действие потенциалы и средства, поддерживающие единство народа: язык, национальную культуру, чувство исторической традиции и преемственности, национальные черты его религии, целостность и неприкосновенность территории.

В своих повестях автор показывает, как в самых тяжелых условиях войны люди сохраняют достоинство и преданность своей стране. Герои произведений Б.Момышулы – это простые солдаты, офицеры, чьи поступки вдохновлены чувством долга перед народом и отечеством.

Особое внимание он уделяет мужеству и стойкости, которые, по его мнению, являются неотъемлемыми чертами настоящего человека. Момышулы подчеркивает, что храбрость – это не отсутствие страха, а способность преодолевать его ради высших целей.

Также важную роль в его произведениях играют взаимовыручка и товарищество. Он описывает, как в окопах и под пулями рождается настоящая дружба, основанная на доверии, уважении и поддержке. Эти отношения между людьми становятся символом человеческой солидарности в экстремальных условиях.

Наконец, Момышулы обращается к нравственным и духовным аспектам личности: честность, уважение, к старшим, верность слову. Он утверждает, что победа невозможна без внутренней силы человека, без морального фундамента.

Произведения Бауыржана Момышулы – этоне только литературное свидетельство героизма казахстанского народа в годы Великой Отечественной войны, но и глубокий источник нравственных ориентиров. Темы патриотизма, долга, мужества, дружбы и справедливости, раскрытые в его творчестве, представляют собой универсальные человеческие ценности, которые остаются актуальными и важными в любой культуре и в любое время. Это делает его произведения особенно ценными в межкультурной образовательной среде, в том числе и при преподавании английского языка.

Сегодня преподавание иностранных языков – это не просто обучение грамматике и лексике. Современный подход включает формирование личности ученика через межкультурную коммуникацию, развитие критического мышления, воспитание уважения к другим культурам и понимания общих для всех ценностей. В этом контексте использование произведений Момышулы в образовательной практике может играть важную роль.

Воспитание у курсантов гражданской активности, патриотизма, национального самосознания, осознание своей принадлежности помогают формированию ценностного восприятия мира. Знакомя учащихся с такими понятиями, как мужество, моральный выбор и честь на примере героев Момышулы, преподаватель помогает им осознать, что эти категории универсальны. Это создает мост между национальной литературой и

англоязычным миром: учащиеся начинают понимать, что у людей разных стран схожие идеалы и переживания.

Изучая английский язык через призму родной культуры, учащиеся учатся не толко выражать мысли на иностранном языке, но и делиться своей культурной идентичностью. Это особенно важно в условиях глобализации. К примеру, учащиеся могут обсуждать героизм Момышулы на английском языке, сравнивая его с аналогичными образами в мировой литературе (например, с героями Хемингуэя или Ремарка).

Также преподаватели могут использовать адаптированные ортывки из произведений Момышулы для обсуждения и написания эссе на английском языке. Это позволяет одновременно развивать языковые навыки и углублять знание литературы и истории Казахстана.

Включение произведений национального героя в уроки английского языка усиливает интерес учащихся, повышает мотивацию и способствует формированию чувства гордости за свою культуру.

Преподаватели иностранного языка в военном ВУЗе стремятся не только научить курсантов английскому языку, но и воспитать их настоящими патриотами своей Родины, готовыми в случае необходимости сражаться за родную землю до последней капли крови. В этом контексте Бауржан Момышулы – легендарное имя. Прекрасный писатель, доблестный воин Великой Отечественной войны, настоящий народный батыр. Слава о народном батыре, легендарном командире батальона Бауржане Момышулы, о его отваге, мужестве и командирском мастерстве облетела всю страну. Подвиг и талант батыра тесно связаны с жизнью и боевой деятельностью батальона и полка, с теми героическими людьми, которые плечом к плечу стояли рядом с ним и дали возможность подняться выше.

Батыр не выработал новые методы войны, не создал новую стратегию и тактику, но его ум, творчество, личный героизм, умение командовать и работать с личным составом возвысли его над другими командирами.

Поэтому батыр не стремится внести новое, но это не помешает ему делать замечательные выводы, которые почитаются, как его духовное наследие для потомков.

Б.Момышулы прекрасно говорил и писал на двух языках. Он понимал это так: родной язык с родным соединяет, русский язык с другими сближает.

Он следовал принципу: «Знающий один язык – это один человек. Знающий два языка стоит двух достойных людей».

Для развития фонетических навыков на уроках английского языка мы проводим работу над пословицами, поговорками, высказываниями великих людей, подбираем тематику таким образом, чтобы не только обеспечить отработку произношения и изучаемый грамматический материал, но, и стараемся сделать так, чтобы выбранная нами пословица или поговорка являлась темой для дальнейшего обсуждения, имело воспитательное значение. Вышедшие из-под его пера крылатые слова восхищают точностью и глубиной, красотой и человечностью. Его меткие высказывания поражают

многогранностью и разнообразием. Например, «Честь за хлеб не продавай!», «Национальному чувство – достойнейшее из чувств», «Любить свой народ – не значит ненавидеть другой», «За Родину в огонь войдя – не сгоришь!», «Безъязычную тварь скотом называют. Народ, у которого язык беден, примитивен, считают диким, невежественным, варварским, грубым и бескультурным народом», «Справедливость поспешает медленно, но приходит неизбежно.

Мы используем на занятиях высказывания Б.Момышулы «короткие, как автоматная очередь, больше похожие на афоризмы, на определение каких-то явлений».

Bitterness of poison of justice is better than sweetness of honey of hypocrisy. (Лучше вкушать горечь яда справедливости, чем лакомиться медом лицемерия).

It's better to bend under weight of truth than to flap the wings of lie. (Лучше гнуться пол тяжестью правды, чем порхать на крыльях лжи).

I prefer death, which is more important than an immoral glory. (Я предпочитаю смерть, которая важней безнравственной славы).

Waiting and fawning man can not create. (Кто ждет и кто раболепно покоряется – творить не может).

Talent should be capable to live. (Таланту нужно уметь жить).

It is better to renounce for ever than to kiss and spit after it. (Лучше отречься навсегда, чем целовать да плеваться).

To love your native people doesn't mean to hate another one. (Любить свой народ – не значит ненавидеть другой).

Слова Б.Момышулы остались на бумаге для нас, а сам он прошел земной путь, ни разу не согнувшись перед власть имущими, глядя прямо, держась гордо, терпя страдания от прямоты своего нрава.

При изучении биографий великих людей и темы «Our Great Compatriots»
(«Великие соотечественники») мы знакомим курсантов с текстами о Бауржане Момышулы. Они делятся своми знаниями об этом великом человеке знаниями, полученными на других предметах, на конференциях, семинарах, из средств массовой информации. Нас радует, что курсанты не остаются равнодушными к истории своей Родинs, ее прошлому, ее героям. Это значит, что они в будущем будут воспитыать и вверенных им в подчинение солдат и курсантов, и своих собственных детей на примерах таких личностей, как Бауржан Момышулы.

Сегодня его имя носят школы и военные интернаты, его именем названы улицы городов Казахстана, о нем много пишут, говорят, читают.

Таким образом, творчество Бауыржана Момышулы – это мощный ресурс не только для воспитания подрастающего поколения, но и для эффективного, содержательного преподавания английского языка. Через призму его произведений можно не только обучать языку, но и воспитывать

личность – с четкими моральными ориентирами, уважением к своей и чужим культурам, способную к диалогу и взаимопониманию в современном мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Момышулы Б. Психология войны. Алматы: Жалын, 2002.
2. Момышулы Б. Наш Семьянин. Очерки и воспоминания. - Алматы: Санат, 1995.
3. Смирнов С.Д. Педагогика: учебное пособие. – М.: Академия, 2003.
4. Кульшарипова Р.К. Формирование гражданско-патриотических качеств учащихся в условиях модернизации образования//Вестник КазНПУ им.Абая, 2021, №4.
5. Байтурсынова А. Использование национального компонента в обучении иностранному языку// Иностранные языки в школе, 2019, №2.
6. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Pearson Education. 2007.

REFERENCES

1. Momyshuly, B. Psychology of War. Almaty: Zhalyn, 2002.
2. Momyshuly, B. Our family man. Essay and Memoirs. Almaty: Sanat, 1995.
3. Smirnov, S.D. Pedagogy: A Textbook. Moscow: Akademiya, 2003
4. Kulsharipova, R.K. Formation of Civic and Patriotic Quolities of Students in the Context of Educational Modernization. Bulletin of Abay KazNPU, 2021 #4
5. Baitursynova, A. Use of the National Component in Foreghn language teaching. Foreghn language at school, 2019, # 2.
6. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Pearson Education. 2007.

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ МҰРАСЫН ЗЕРДЕЛЕУ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ПАТРИОТИЗМ МЕН ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ЕШТАЕВА А.З.

тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі, ефрейтор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы, Петропавл қ. E-mail: danara21@mail.ru

Аңдатпа. *«Бауыржан Момышұлының мұрасын зерделеу арқылы ағылшын тілі сабақтарында патриотизм мен жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыру» атты мақалада патриотизм және жалпыадамзаттық құндылықтар сияқты білім беру компоненттерін*

ағылшын тілін оқыту процесіне біріктіру мүмкіндіктері қарастырылады. Көрнекті қазақстандық қолбасшы және жазушы Бауыржан Момышұлының мұрасын оқушылардың азаматтық бірегейлігін қалыптастыру үшін мәдени және рухани ресурс ретінде пайдалануға ерекше көңіл бөленеді. Ағылшын тілі сабақтарының мазмұнына моральдік-адамгершілік мұраттарды көрсететін мәтіндер мен материалдарды енгізу тәсілдері талданады.

Түйінді сөздер: *патриотизм, жалпыадамзаттық құндылықтар, мұра, тәрбиелік компонент және адемгершілік қасиеттер.*

FORMATION OF PATRIOTISM AND UNIVERSAL VALUES IN ENGLISH LESSONS THROUGH STUDYING THE LEGASY OF BAUYRZHAN MOMYSHULY

ESHTAEVA A.Z.

master of Pedagogical Sciences, lecturer of the Languages Department, corporal, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: danara21@mail.ru.

Abstract. *The article examines the possibilities of integrating educational components such as patriotism and universal values into the English language process. Special attention is paid to using the legacy of the outstanding Kazakhstan commander and writer Bauyrzhan Momyshuly as a cultural and spiritual recourse for the formation of student's civic identity. The approaches to the implementation of texts and materials reflecting moral ideals in the content of English lessons are analyzed.*

Keywords: *patriotism, universal human values, heritage, educational component and moral qualities.*

*****

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

ЗЕЙНИНА В.У.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі. Петропавл қ. E-mail: Venera_Zeinina@mail.ru.

Аңдатпа. *Бұл мақалада көркем әдебиет оқыту арқылы адамгершілікке тәрбиелеу жолдары қарастырылады, кітап оқу әр адамның бойындағы адами қасиеттерді шыңдайтыны туралы айтылады.*

Түйінді сөздер: *көркем әдебиет, адамгершілік, рухани, мәдени, құндылық*

Адамзат баласының қол жеткізген ұлы игіліктерінің бірі – білім қазынасы. Ал білім сипаты алуан түрлі. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ауызша, жазбаша түрде немесе көркем әдебиет арқылы да жеткен. Кітап – адам баласының сан ғасырлық ақыл-ойының жемісі, тарихы мен тағылымының алтын сандығы.

Кітап – адамзаттың ең жақын досы және ақылшысы, даналық пен білімнің қайнар көзі. Кітап – білім қазынасының кілті және ойдың бұлағы болғандықтан, халқымыз оны киелі, қадірлі санаған. «Оқымасаң – ой тоқырайды», – деген сөз кітап оқымағанның ойы таяз, өмірі қараңғы болатындығын дәлелдейді. Сондықтан да, кітапты бағалау, оқуға деген құштарлық, оны сүю халқымыздың қанына сіңген. Әсіресе, көркем әдебиет кітаптары әр адамның бойындағы адами қасиеттерді шыңдайды. «Кітапсыз өтілген бір күн, орны толмай бос кеткен күн», – демекші, бос уақыттары бола қалса курсанттарға кітап оқытамыз, әсіресе адамгершілік қасиеттерге үндейтін, намысқойлық, махаббат тақырыбындағы кітаптарды оқиды.

Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда Президент Қ.К. Тоқаев: «Мартин Лютер Кинг сияқты менің де көкейімде жүрген бір арман бар, бұл – тәулік бойы істейтін Президент кітапханасын ашу», – деген сөз айтқан болатын [1]. Бұл – қазақстандық кітапсүйер қауымның да арманы деуге болады. Себебі, соңғы жылдары үлкен қалаларда кітапханаға баратын жастардың күрт көбейгені рас. Оған себеп – кітапханалардың заманға сай жабдықталуы.

Ұлтты тәрбиелеудің көптеген технологиялары бар, соның бірі ретінде көркем шығарма тамаша құрал бола алады. Бірақ бір шарт бар – көркем шығармашылық арқылы ұлтты тәрбиелеуге мүдделі мемлекет болуы керек. Әдебиет ұлтты табиғи түрде, өздігінен тәрбиелей алмайды. Өйткені көркем шығарманы оқу, өнерді түсіну, дүниені көркем қабылдау сезімін тәрбиелеу – қыруар еңбек. Бұны тұтас халық жалғыз және дәйекті түрде меңгере алмайды. Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев жас ұрпақтың кітаппен дос болуы керегін үнемі еске салып келеді. Шынында да, бұл – дәл қазіргі сәттегі маңызды мәселенің бірі. Мәселен, Президент Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда «Жас ұрпақтың кітапқа құштарлығын оятуымыз керек. Бұл қиын мәселе екенін түсінемін. Әсіресе, олардың бар назары әлеуметтік желіде болған кезде, тіпті, қиын. Бірақ бұл мәселемен айналысу керек. Сондықтан «Балалар кітапханасы» атты жаңа бағдарламаны қолға алуды тапсырамын. Қазақ әдебиетінің түрлі кезеңдерін және жанрларын қамтитын арнайы тізім жасалуға тиіс. Сол тізімдегі кітаптар барлық балаға қолжетімді болуы керек», – деген болатын [1].

Иә, оқуды әдетке айналдырған жанның ұтары көп. Кітап – рухани қазына, баға жетпес құндылық. Олай болса, құндылыққа жақын болу, оған сүйіспеншілік таныту, кітапты тұрақты серік ету – адами қасиеттің бір қырына айналғаны абзал. Неге десеңіз, оқу сауаттылығы – тұлға қалыптастырудағы маңызды көрсеткіштің бірі. Рухани-адамгершілікке, патриотизмге, еңбекке баулу сияқты, кітап оқу мәдениетін қалыптастыру да тәрбие жұмысының басым бағыттарының біріне айналса дейсің. Бұл жастардың оқу іс-әрекетін

дамытуға, кітап мәртебесін көтеруге, кітап оқуды әдетке айналдыруға зор ықпалын тигізері анық.

Кітап оқу – ми жаттығуы. Кітаппен достасқан адам ақылы толысып, парасатты бола түседі. Әрі өз ойын нақты, ашық айта алатын болады. Кітапты көп оқу ойлау жүйеміздің жақсаруына, қиялымыздың дамуына, сонымен қоса сөздік қорымыздың артуына өзіндік ықпал етеді. Ғалымдардың айтуынша, кітапты жылдам оқығанда көз көп шармайды екен. Ал адамдардың 95 пайызы кітапты өте баяу оқиды. Бар болғаны минутына 180-200 сөз. Кітапты асықпай оқығанда адам оқығанының 60 пайызын түсінсе, жылдам оқығанда 80 пайызын түсінеді. Кітап оқу кезінде оқырманның көздері әр әріпті жеке сурет ретінде көрсетеді, ал ми оларды бір суретке біріктіреді екен. Сондай-ақ кітап әрбір адамның бойындағы шығармашылық қабілетті оятады [2].

Кітап оқуға қатысты лайфхактардың бірі – әртүрлі жанрларды ауыстырып оқу. Бұл зерікпеуге, зейіннің жақсы болуына әсер етеді. Және кітап идея береді. Мазмұны сенің мәселеңе қатысты болмаса да, сол кітапты оқу барысында идеялар ойға сап ете түседі. Одан бөлек конспект жасау. Керек кезінде кітапты ақтармай, сол конспектіге қарап оқып аласыз. Кітар оқушы курсанттарымыздың тағы бір өте ыңғайлы лайфхактарының бірі – түрлі-түсті стикер жапсыру. Олар соның төртеуін тұрақты қолданады: өміріме енгізу керек деген ақпаратқа – қызыл стикер, есте сақтау қажет болса – сары стикер, ойлануды қажет ететін ақпаратқа – жасыл, ал ой-өрісімізді арттыратын, пайдалы ақпараттар үшін көк стикерлерді қолданамыз.

Әлбетте классикалық кітаптан бөлек, күнделікті өмірлік қажеттілігімізді реттейтін кітаптан бастау да маңызды. Кітап оқу үшін кітап оқу – бос іс. Кітап сенің мәселеңді шешуі қажет. Не болмаса, эмоция беріп, таңдандыруы керек. Не дүниелік, не ақыреттік пайдасы жоқ кітапты оқу саналы адамға жараспайды. Дұрыс кітап таңдау – киім таңдағанмен бірдей. Ұнамайтын киім таңдасаң, кимейсің. Сүйіп таңдасаң, өзің қалағандай әсер қалдырса, бойыңа, стиліңе сәйкес келіп тұрса, неге кимеске? Кітап та сол секілді, сенің қазіргі деңгейіңе сәйкес келіп тұрса, сені келесі деңгейге көтере алса, дұрыс таңдағаның. Ортасын ашып, оқып көр, мазмұнын қара, саған бұл кітап қандай сұраққа жауап беруі керек? Сұрақ қой. Сол кезде оқып отырып, ізденіске көшесің. Ал оны қалай оқуды ұйымдастыру – кейінгі іс. Бастысы саған керек кітапты таңдау.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайда: «Біз ең алдымен жастарды кітап оқуға баулуымыз керек. Сонда жаппай кітап оқитын ұлтқа айналамыз. Тәуелсіздік кезеңінде елімізде кітапхана ісі кенжелеп қалды. Тоқсаныншы жылдардағы аласапыран уақытта мыңдаған кітапхана жабылды. Миллиондаған кітап қорынан айырылдық. Соңғы жылдары жағдайды түзеу үшін әрекет жасалып жатыр. ...Кітапхана – мемлекеттің, ұлттың негізгі жады. Сондықтан кітапхана ісін дамытуға бейжай қарауға болмайды. Кітап оқырманға қолжетімді болуы керек. Жалпы, бұл саланы жетілдіру үшін басқа да ауқымды шараларды қолға алу қажет», – деді [1].

Ежелгі адамзат тарихында атақты халиф Харон Рашид жаулап алған жерлерінен салықты кітап түрінде алуы неткен көрегендік еді. Ақиқатқа ұмтылған адамдық рухтың ұлылығының кепілі – білім алуда жатыр. Кезінде ислам өркениеті Византия империясымен болған бір шайқастан кейін тұтқынға түскен византиялықтардың үлкен тобын ежелгі грек ойшылдарының математика, медицина, философия бойынша жазылған кітаптарына айырбастаған көрінеді. Мұның өзі білімге деген құштарлықты көрсетсе керек. Сол сияқты 1931 жылы Қазақстанның астанасы Ақмешіт, яғни Қызылордадан Алматыға көшкен кезде зиялыларымыз «Ел астанасында міндетті түрде ұлттық кітапхана болуы керек» деген екен. Осыдан соң, іле-шала кітапхана құрылып, оның алғашқы директоры Ораз Жандосов болыпты.

XVIII ғасырда «Дала Демосфендері» деп аталған үш бидің бірі Қаз дауысты Қазыбек би:

Біз қазақ деген мал баққан елміз,

Ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз.

Жау аяғына басылмаған елміз,

Дұшпан аяғына жаншылмаған елміз, – десе, Жұбан Молдағалиев «Мен қазақпын» деп жырлап өтті. Ақын өмір сүрген кезең – кеңес дәуірі. Міне, сол кездің өзінде ақын атамыз қазақты бөліп алып, «Мен қазақпын» деп жырлады. Мұндай ерлік кез-келген адамның қолынан келмес еді», – деп ұғындыру жастардың поэманы оқуға деген қызығушылығын арттыра түсетіні сөзсіз.

Ұлттық құндылықтарға әр халықтың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық, рухани және мәдени құндылықтары жатады. Ұрпағымыздың бойына осы құндылықтарды сіңіру, оқу барысында отансүйгіштікке, салт-дәстүрімізді, әдет-ғұрпымызды құрметтеуге тәрбиелеу, халқын, мемлекетін көздің қарашығындай сақтайтын тұлға тәрбиелеу – ұстаздардың басты міндеті. Халқымыздың баға жетпес мұрасы мен рухани байлығын оқу-тәрбие үрдісіне енгізу арқылы біз қазақ халқының құнды ойларын, даналығын, философиясын, өмірлік тәжірибесін халық игілігіне пайдалана алатын, жан-жақты дамыған, білімді, дербес тұлға қалыптастырамыз. Халқымыздың ғасыр шеруі кезінде алған баға жетпес рухани мұрасы мен даналық легі олардың әдебиетінде көрініс тапты. «Туған тілін сүюден басталатын махаббат, елжандылықтан адамзатты шексіз құрметтеуге дейін өседі. Жасынан туған халқының даналығымен сусындап, оның өсиетінен нәр алып, әдебиетті сүйіп, сол арқылы ұлтжанды азамат болып өсері хақ», – дейді белгілі әдебиеттанушы Ш. Елеукенов [3].

«Келешек кілті – жастарда» – дейді халық. Еліміздің бақыты үшін жастардың білімді де, іскер болып өсуі шарт. Сондықтан да мемлекетімізде біздің білім алуымыз бен салауатты өмір сүруімізге бар жағдай жасалуда. Осы қамқорлық олардың туған еліне, оның халқына деген мақтаныш сезімін еселейді.

Әрбір адам өзінің кіндік қаны тамған, өсіп-өнген, қасиетті топырағында аунап-қунап ер жеткен, туған жерінің көркеюіне үлес қосады. «Отан» деген біз

үшін аса қасиетті сөз, киелі ұғым. Қазақ елін, жерін сүюдің үлгісі болатын тұлғалар тарихта өте көп. Қазақстанда тұратын диаспоралардың таңдаулы өкілдері Герольд Бельгер, Асылы Османова, Надежда Лушникова, Зейнеп Ахметова т.б. қазақ жерін өз елі санап кеткен көптеген азаматтарды мысалға келтіруге болады.

Герольд Бельгер кішкентайынан кітапқа әуес болды. «Көп оқыдым. Үш тілде. Мені адам қылған осы менің рухани үш тірегім», – дейді [4]. Абай мұраларын зерттеді, Ғабит Мүсірепов, Әбдіжәміл Нұрпейісов, Әбіш Кекілбаев, Дүкенбай Досжан және тағы басқа қазақ жазушыларының шығармаларын орыс тіліне аударды. Герольд Бельгердің қазақ тілі туралы ойлары қазақ ұлтының рухын көтеруге ықпал етті. Жеті жасынан жер аударылған неміс баланың жүрегі қашан да «қазақ» деп соқты. Ол жазушының мына сөздерінен анық сезіледі: «Қазақ тілі үшін барымды беруге дайынмын. Менің рухани тірегім – Абай Құнанбайұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы, Мұхтар Әуезов. Қазақ тіліне үңілген сайын тереңдей түстім» [4].

Жыл сайын С. Мұқанов атындағы кітапханамен бірлесе отырып «Кітап оқуды ілгерілету» онлайн-жобасына қатысып отыруды дәстүрге айналдырдық, яғни курсанттар кафедра оқытушыларының жетекшілігімен оқыған көркем шығармалары бойынша тікелей эфирге қатысады. Атай кететін болсақ, Абайдың қарасөздеріне, Ә. Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз», «Махаббат, қызық мол жылдар» романдарына Ш. Айтматовтың «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет» повесіне, С. Мұқановтың «Мөлдір махаббат» романына, Ғ. Мүсіреповтың «Ұлпан» романына талдау жасалды. Ғ. Мүсіреповтың «Ұлпан» романына талдау жасағанымыздан кейін, С. Мұқанов атындағы қазақ сазды драма театрында романмен аттас спектакльді тамашалап қайттық. Курсанттар оқыған кітаптарының тізімін жасап жүреді, тек кітаптардың ғана емес, оқыған әрбір кітаптың ішінде ерекше сюжеттерді де оқырмандар күнделігіне қысқаша етіп жазып алады. Оқырмандар күнделігін толтырады, кейін оқыған кітаптарының есінен шығып кеткен тұстарын сол жерден қарап, есіне түсіріп ала алады.

Сөзімізді ұлт өнерінің саңлағы Серке Қожамқұловтың: «Кітап – өмір ұстазы. Сондықтан жастар кітап оқуды күнделікті әдет қылуға тиіс. Кітап оқымай өмірді білу, білім алу мүмкін емес», – деген сөзімен түйіндегіміз келеді.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі. 2024 жылғы 15 наурыз. https://www.akorda.kz/.

2. Дәулетова Н. Кітап оқуға тәрбиелеу, Алматы, 2007. – 125 б.

3. Ш. Елеукенов. Замандас парасаты. -Алматы: Жазушы, 1977. -300 б.

4. Бельгер Г. Қазақ дәптері. -Алматы: «Өлке», 2011. -272 б.

REFERENCES

1. Memleket bashysy Kasym-Zhomart Tokaevtyn Ulttyq kuryltaidyn «Adal adam – Adal enbek – Adal tabys» atty ushinshi otyrysynda soilegen sozi. 2024 zhylgy 15 nauryz. https://www.akorda.kz/.
2. Dauletova N. Kitap oquga tarbieleu, Almaty, 2007. – 125 p.
3. Sh. Eleukenov. Zamandas parasaty. – Almaty: Zhazushi, 1977. – 300 p.
4. Belger G. Kazak depteri. – Almaty: «Olke», 2011. -272 p.

ВОСПИТАНИЯ НРАВСТВЕННОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ЧТЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

ЗЕЙНИНА В.У.
Старший преподаватель кафедры языковой подготовки Национальной гвардии Академии Республики Казахстан, магистр педагогических наук, г. Петропавловск. E-mail: Venera_Zeinina@mail.ru.

Аннотация. *В этой статье рассматриваются способы воспитания нравственности посредством чтения художественной литературы, также идет речь о том, что чтение книг улучшает человеческие качества каждого человека.*
Ключевые слова: *художественная литература, нравственность, средство, духовность, культура, ценности*

EQUALITY RETURN BY THE HUNDRED LITERATURE

ZEYNINA V.U.
Senior Lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Master of Pedagogical Sciences. Petropavlovskovsk E-mail: Venera_Zeinina@mail.ru.

Abstract. *This article deals with the ways of education of moral through reading fiction. The author determines that reading books improves the human qualities of every human being.*
Keywords: *fiction, moral, spirituality, culture, values.*

*****

ШЕШЕНДІК ӨНЕР ЖӘНЕ ШЕШЕНДІК ОЙЛАУДЫҢ КӨРІНІСІ

КАДЫРОВ Ж.Т.[1], ЗЕЙНОЛОВА Г.А.[2], КАДЫРОВ А.Ж.[3]
[1]филология ғылымдарының кандидаты, профессор, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. E-mail: zhkadyrov_777@mail.ru

[2]магистр, «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәнінің мұғалімі, «Абай атындағы мамандандырылған қазақ мектеп-гимназиясы» КММ. Петропавл қ. E-mail: gulnaz_kadyrova_91@mail.ru

[3]магистр, герман-роман кафедрасының оқытушысы, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. E-mail: k-sean@mail.ru

Аңдатпа. *Берілген мақалада шешендік өнердің ерекшелігі мен қалыптасуына қатысты ой-пікірлер беріледі. Шешендік ойлаудың шығармашылықпен, тапқырлықпен, мәдениетпен сабақтастығы қарастырылады. Шешеннің ақыл-ойы, таным тереңдігі мен шеберлігі, қабілеті арқылы өнерпаздық даралықтың дамуы сипатталады.*

Түйінді сөздер: *шешендік сөз, шешендік өнер, шешендік ой, шешендік ойлау, шығармашылық ойлау, тапқыр ойлау, көркемдік ойлау, ойлау мәдениеті.*

Қазақ шешендік өнерінде ақыл-ой арнасы, ақыл-ойдың өмірлік маңызы басты тақырыптардың бірі болып табылады. Әр шешен бұл тақырыпты өз шығармашылық тұрғысынан және өз шығармашылық шеберлігі деңгейінен пайымдап, көркем жинақтайды. Шешендердің ақыл-ой байлығы туралы көркемдік пайымдауларында шығармашылық шеберлік пен философиялық кемелдік өзара сабақтасып жатады. Шешендік өнер сұлу сөйлеу, бейнелі сөйлеу ғана емес. Сұлу, бейнелі айтылған сөз бола бермейді. Шешендік сөз, негізінен, ақыл-ой жарысында, жол мен жүйе таласында туатындықтан, шешен сөз өнерін, білім мен білігін үнемі, үздіксіз толықтырып, жетілдіріп отырған. Сол себепті билер дәуірінде шешендік сөздің дамуы шешендік ойлаудың кемелденуімен тығыз бірлікте болды. Шешендік ойлау кемел сатыға көтерілмеген жерде шешендік сөз де бауырын жаза алмайды.

Шешендік өнердің белгілі кезеңіндегі қоғам, әлеумет өміріндегі жетекші қызметі, айрықша өмірлік маңызы оны қоғамдық сананың басты бір түрі ретінде өсіп-өркендеуіне жол ашып қана қойған жоқ, сонымен қатар оның қоғамдық сананың бар түріне ықпалын тигізіп, қанат жая дамуына алып келді. Осындай жағдайда әрбір шешен өзінің қабілетін, талантын ашып, кәсіби шеберлігін жетілдірген, өзіне дейінгі шешендік ақыл мен нақылдың мазмұны мен пішінін, қыры мен сырын жан-жақты игеріп, оны ел ішінде қайталап айтып, үздіксіз насихаттау нәтижесінде ғана өз бетін, өз бағытын, өзінің өнерпаздық даралығын тапқан, халықтың шешендік өнері мен өнегесінің дамуына осылай қызмет еткен.

Қазақ шешендік өнерінің ірі өкілдері ақыл-ой, таным тереңдігін адамның ең бір қымбат қазынасы, баға жетпес байлығы деп білген.

Мысалы, Бөлтірік шешен баласына ғибрат етіп айтқан бір сөзінде ақыл – ойдың өмірлік маңызы мен мәнін ашып түсіндірумен қатар, бала өмірі үшін аса қажетті, бағалы басқа да ұғымдар мен түсініктер жүйесін таратып айтады.

Күншілдік деген бар, содан сақтан,

Кекшілдік деген бар, содан сақтан,
Астамшылық деген бар, одан алыс жүр.
Сараңдық деген бар, одан қалыс жүр [1, 190 б.], – дейді шешен.

Бұл – белгілі бір құбылыстардың қасиеті туралы айтылған құнды пікірлер. Сонымен бірге бұл пікірлер шешеннің әдеби-эстетикалық көзқарастарын, шығармашылық нысана тұрғысын білдіреді.

Шешендік өнер үлгісінде ақылдың адал серігі талап екендігі көрсетілгенде, оның бірікпес, бірлеспес дұшпаны – ашу. Ашу мен ақыл бір жерге сыйыса алмайды. Адам бойындағы ақылға жүгініп, ашуды ақылға жеңгізуді сипаттап, сурепейтін шешендік сөздер аз емес. Сондай сөздердің бірін Әйтеке би айтқан.

Ашу деген – ағын су,
Алдын ашсаң, арқырар.
Ақыл деген дария,
Алдын тоссаң тоқырар [2, 328 б.].

Әйтеке би ақыл мен ашу туралы ойын халықтың тұрмыс-тіршілігінің басты арнасымен бірге өрбітеді. Мағыналық құрылым жүйесі, композициясы жағынан, көркемдік жағынан бидің сөзі мінсіз, гармонияға бай, келісті, жарасымды айтылған. Ашуды ағын сумен салыстыра, екі құбылыс, зат беретін екі ұғымды бір-бірімен алмастыра, бірінің орнына екіншісін пайдалана отырып, оларға тән ортақ сапалық белгіні (алдын ашса, арқырар) көрсету, сол арқылы белгілі жағдайды бұлардың қаншалықты жойқын, өмірге, тұрмыс-тіршілікке қауіпті күш екені туралы түсінік беру бидің сөзінің де, ақыл-ойының да, ойлауының да шығармашылық қуатын, тереңдігі мен кендігін барынша толық танытады. Сөздің соңғы екі тармағында алғашқы тармақтағы жалпы сипапағы ой басқа сала бойынша дараланады және бастапқы жұп тармақтың мазмұнына қарама-қарсы ұғымға негізделеді. Бұл жерде де би сөз өнерінің көркемдік бейнелеу құралдарының бірін метафораны өте орынды әрі тиімді, жарасымды түрде пайдаланады. Метафораның көркемдік-эстетикалық қызметі арқылы өзінің шығармашылық ойының эстетикалық қуатын арттыра түседі. Қазыбек би:

Ашу – дұшпан,
Ақыл – дос.
Ақылыңа ақыл қос ... – дейді.

Бұл сөз де Әйтеке бидің сөзімен үндес, мәндес. Әйтеке би ақыл мен ашудың сипатын едәуір бейнелі, образды және даралап айтатын болса, Қазыбек би сол екі құбылыс туралы өз көзқарасын қысқа, қысқа да болса нұсқа, бейнелі түрде жеткізеді.

С. Негимовтің «Шешендік өнер» атты оқу құралында Әзірет Әлі шешенге он жөйіт келіп: «Ғылым артық па, мал артық па?» – деп сұрақ қойғаны, оған Әзірет Әлінің он түрлі жауап бергені баяндалады [3, 32-33 бб.]. Айтылған даналық сөздің негізінде халықтың дәстүрлі дүниетанымы, діни

көзқарастары жатқаны рас. Бірақ, олар өмірдің нақты ақиқат шындықтарының сәулесі, бейнеленуі болып табылады. Бұл ойлар мен толғаулардың негізінде ислам дінінің қағидалары жатқанынан сескенбеу керек. Өйткені ислам діні білім мен ғылымды, ақыл-ой байлығын өте жоғары бағалаған. Ғылым, білім және байлық туралы бұл ойларда, халықтың байырғы дүниетанымы, эстетикалық көзқарастарында үлкен танымдық қана мән жатқан жоқ, сонымен қатар оларда терең эстетикалық нысана-тұрғы бар. Мұның өзі қазақ шешендік өнерінің ірі өкілдерінің қай-қайсысының да сөздерінде көрініс тауып, одан әрі жалғасып, дамып жатқан эстетикалық көзқарастар жүйесіне ұласады. Ақыл-ой танымы мен білім беру (алу) бір-бірімен тығыз байланыста, бірлікте жүзеге асатыны туралы көзқарас қазақ шешендік өнерінің ғасырдан ғасырға ұласып келе жатқан басты идеясының асыл арқауы іспетті. Жиренше шешен, Асанқайғы, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, Бөлтірік шешен, Ақтайлақ би, Сырым шешен, т.б. осылардың бәрі де өз сөздерінде ақыл-ой кемелдігін ерекше жоғары бағалап, оның баяндылығын, тиімділігін біліммен, ғылыммен байланыстырған. Соған орай, қазақ шешендік өнері, шешендік сөз әдеби шығарма үлгісі ғана емес, білім бұлағы, ғылым мен ілім көзі ретінде де үлкен танымдық және көркемдік қызмет атқарған.

Аз сөзге көп мағына сыйдыру, сөздің мағыналық қатарынан тиістісін ғана таңдау, тура мағына орнына бұрма мағынаны пайдалану, ойды контекстуалдық мағына жүйесіне аударып сөйлеу шешеннің ойлау әрекетінің даралығын қалыптастырады, тағыр ойлау қабілетін ашады. Мұны, бір сөзбен айтқанда, тапқырлық десе болады. Сөздің белгілі жағдайдағы мағыналарының ең бір бастысын, тура немесе бұрма мағыналарының ең бір тиімдісіне дәл тауып, ұтымды қолдану тапқырлықтың, тапқыр ойлаудың көрінісі екендігінде сөз жоқ. Онсыз шешеннің талант даралығы, шешендік сөздің даналық табиғаты, эстетикалық мәні ашыла алмайды, Ойдың, ойлаудың тапқырлығы сөздің контекстуалдық мағынасын дәл тауып қолданумен шектелмейді. Бұл арада сөздің контекстуалдық мағынасын түр жағынан орайын тауып құбылтып және құлпыртып жеткізудің маңызы ерекше жоғары. Сондай-ақ сөздің өткірлігі ойдың өткірлігімен ұштасып, бірін-бірі жандандырып, бірі-біріне жарығын шашыратуы да аса қажеттілік екені анық. Жалпы тұрмыста сөздің өткірлігі мен ойдың өткірлігі тапқырлықтың екі бөлек түрі және олардың арасында бірлік пен байланыстың болуы немесе сақталуы шарт емес. Ал шешендік өнердің жөні басқа. Онда өзара үйлеспейтін, өзара сабақтасып жатпайтын ештеңе болмауы тиіс. Онда ой мен сөз, жол мен жөн, жүйе мен қисын – бәрі де бір-бірімен етене бірлікте. Шешендік өнердің ақыл-ой байытудағы қызметі ойды өткірлікке, ойлауды тапқырлыққа баулу мақсатымен шектеліп қалмай, шығармашылыққа баулу міндетін шешумен де тікелей сабақтасады. Шешендік өнер тәжірибесі шешеннің өткір, тапқыр ойлау қабілетін ғана ұштап қоймай, шығармашылық ойлаудың сапалық белгілерінің қатарына жатады. Шешендік ой да, шешендік ойлау да – бейнелі, образды ойлау, тіпті образбен ойлау. Сондықтан шешендердің ақыл сөздері, ақыл-ойдың әлеумет өміріндегі маңызы мен мәні туралы эстетикалық пікірлері

ақылды болуға ғана шақырып қоймайды, ақыл қызметінің шығармашылық сипат алуын, ойдың да, ойлаудың да шығармашылық қасиетке ие болуын нысана тұтады.

Шешендік сөздің тиісті логикалық даму сатылары арқылы жеке мен ерекше, нақты мен абстрактылы, жалқы мен жалпы арасындағы өзара байланыстар желісі мен жүйесінің белгілі бір тұтастық негізі деңгейінде дамуы, сөйтіп бұл тұтастықтың түзілу, қалыптасу ерекшеліктерінің процесс күйінде көрінуі шешеннің ойы мен ойлауының шығармашылық даралығын көрсетеді. Онда шығармашылық жинақтау мен даралау, мазмұннын, пішінге көшуі, пішіннің мазмұнға ұласуы, ақырында олардын бірлігі мен жарасымы, келісімі – бәрі де көрікті көрініс тапқан. Өмірдің нақты да затты оқиғаларынан, құбылыстарынан шешендік сөздің шынайы үлгісінің жасалу жолы осылайша көзге түседі. Мұның ақыл-ойды байытуға, ойлау мәдениетін дамытуға, сөз өнерін өркендетуге тигізетін әсері, шығармашылық қызметі үлкен. Өйткені бұл процесс негізінде ақыл – ойдың нақты нәтижесі ғана емес, көркемдік ойлаудың, шығармашылық психологияның күрделі зандылықтары жатыр.

Мал дауының барысы мен бітімі, көбінесе, даугер бидің майталман шешендігіне тікелей тәуелді.

Даугер бидің тапқырлығы мен шешендігі, білімділігі мен біліктілігі төмен болған жерде, онын дауы қанша орынды болғанмен, қарсы жақ есе бере қоймайды. Ал даугер бидің сөзі мен ойы, дәлелі мен дәйегі өзара тұтасып, асу бермес асқарға айналған жағдайда, қарсы жақтың өзі де, сөзі де салмағын жоғалтып, арзандай береді. Мұндай жағдайда даугер ешкінің құнын нардың пұлына дейін көтерген. Оның мысалын Нау бидің билік сөзінен аңғаруға болады.

Биліктің сипатына келсек, ол Әдет өлшем, еріне негізделген. Әдет заңы бойынша, ұрланған бір қой үшін ұры, егер ол алғаш рет ұрлық жасап тұрған болса, ақ оның құнын төлейді; ә) мойнына қосақ артына тіркеу байлайды. Нау би Әдет заңын негізге ала отырып, өзгеше билік шығарған. Біріншіден, бір ешкінін төлеуіне төрт ешкі кеседі. Басына – бас, тұяғына тұяқ төлеудің реті келмейді. Өйткені Нау бидің жоғалған ешкісінің 1) іші толған лақ, 2) сауса, сүті – бұлақ, 3) қап-қап құрты бар, 4) қарын-қарын майы бар. Оның үстіне сойса, 5) терісі бұтына қап еді, 6) мүйізі пышағына сап еді. Наудың осы айтып отырғаны – түгел шындық. Нау сөзінің біреуін де жоққа шығаруға болмайды. Дауға төрелік етіп отыран хан биі Наудың жоғалған ешкісінің қадір-қасиетін баяндауы мен бағалауына шын разы болады. Нау би өзінің дауын бидің сезімін толқытып, ойын қозғайтын, тіпті оның құлақ құрышын, мейірін қандыратын сөз дәрежесіне көтеріп айтқан. Даугердің ойы мен сөзіне, тапқырлығы мен шешендігіне көңілі толып, мейірі қанған хан биі билік шешімін Нау бидің өзіне айкъгзғанда, оның қандай билік кескенде де осы дау деңгейінен төмендемейтінін ішпен біліп отырғанында сөз болмаса керек. Сондықтанда ол Нау бидің билік шешімін бекітеді: ұрланған ешкінің 1) төлеуі – төрт ешкі, 2) айыбы – алты ешкі, 3) мойнына – қосақ, 4) артына – тіркеу. Барлығы он үш

ешкі. Мұның үстіне би ақысына – бір ат.

Хан биі Наудың билігімен толық келіседі. Осылайша, ұры өзі ұрлаған бір ешкі үшін он үш ешкі, бір ат төлеуге мәжбүр болады. Мұның ішінде ұрланған малдың төлемі мен өсімі де бар, айып пен би ақысы да бар. Әйтседе мал дауы тарихында бұл жеке-дара, ілуде бір ғана кездесетін сирек, ерекше билік болып табылады. Ал осы ерекше, әділетті іс ретінде танылуы мен қабылдануы Нау бидің шешендік өнерінің асықтығында жатыр. Ұрланған ешкісінің қадір-қасиетін, нарқы мен парқын, саны мен сапасын ойды аятып, сезімді сергітіп толғанған Нау бидің шешендігінде шек жоқ. Хан биінің көңілін жібітіп, құлақ құрышын қандырған шешендік сөздің көркемдік кестесі мен ой кестесі жұртты осындай билік шешімге тоқтатады.

Билік сөзде билік шешімнің кабылдану процесі едәуір анық айқын көрініс тапқан. Даудың жалпы сипаты, даугер мен айыпкердің бір-біріне қоятын талабы, бұл талапқа олардың әрқайсысының қатынасы билік сөздің мазмұнына толық сақталған. Мұның өзі билік сөздің танымдық-тәрбиелік қызметінің неғұрлым тиянақты, терең бағдар алуына ықпал еткен. Даугердін сөзінің биге, оның айналасына әсері даугердің сөзін бидің, оның айналасының ықылас қоя тыңдап, оған разы болып, көңілі толуы, соған орай тиісті шешім шығаруы ..., – осының бәрі белгілі бір сәтте белгілі бір процесс күйінде өткенмен, үлкен қоғамдық-әлеуметтік ықпал мен әсерге ие. Даугердің өз құқығын қорғауда көрсеткен шешендік өнері, ойының ұтқырлығы мен өткірлігі дау қуған даугерге өз құқығын қорғаудың теңдесіз үлгісіне айналған. Бидің бітік шешімінің әлеуметтік сипаты туралы да осыны айтуға болады.

Қорытындылай келе, билік сөздің құрамдас бөліктері өзара тұтаса келіп, ел ішінде би мен билік іс, әділ би мен әділетті билік туралы ұғым мен түсінікті өлшеусіз жоғары көтереді. Өз кезегінде мұндай ұғым мен түсінкітің өзі үлкен тәрбиелік мәнге, қоғамдық-өзертушілік күшке ие болады. Мұндай билік сөзді ұғып, түсіну кісінің рухани әлеміне түгел әсер етеді: а) сезімді толқытады; ә) ақыл-ойды қозғайды; б) толқыған сезім мен қозғалған ақыл-ойдың қорып бекіген тұтастығынан құлшыныс, ерік-жігер туады; в) мұндай құлшыныс ерік-жігер белгілі тәртіп өлшемдерін жаңғыртып, мінсіз билік іске бастайды.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Негимов С. Бес томдық шығармалары. Т.1. – Астана: Фллиант, 2018. – 400 б.

2. Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы: Ана тілі, 1997. – 208 б.

3. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Санат, 1997. – 928 б.

REFERENCES

1. Negimov S. in five volumes. Vol. 1. – Astana: Fliant, 2018. – 400 p.

2. Suyunshaliyev H. history of Kazakh literature. – Almaty: Category, 1997. – 928 p.

3. Negimov S. Oratory. - Almaty: native language, 1997. – 208 p.

ОРАТОРСКОЕ ИСКУССТВО И ПРОЯВЛЕНИЕ ОРАТОРСКОГО МЫШЛЕНИЯ

КАДЫРОВ Ж.Т.[1], ЗЕЙНОЛОВА Г.А.[2], КАДЫРОВ А.Ж.[3]

[1]кандидат филологических наук, профессор, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, E-mail: zhkadyrov_777@mail.ru

[2]магистр, учитель казахского языка и литературы, КГУ «Специализированная казахская школа-гимназия им. Абая». г. Петропавловск, E-mail: gulnaz_kadyrova_91@mail.ru

[3]магистр, преподаватель германо-романской кафедры, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, E-mail: k-sean@mail.ru

Аннотация. *В данной статье приводятся соображения, касающиеся специфики и формирования ораторского искусства. Рассматривается преемственность ораторского мышления с творчеством, изобретательностью, культурой. Для оратора характерно развитие самодеятельной индивидуальности через ум, глубину познания и умения, способности.*

Ключевые слова: *ораторское искусство, ораторское искусство, ораторское мышление, ораторское мышление, творческое мышление, остроумное мышление, художественное мышление, культура мышления.*

PUBLIC SPEAKING AND THE MANIFESTATION OF PUBLIC SPEAKING THINKING

KADYROV ZH.T.[1], ZEYNOLOVA G.A.[2], KADYROV A.ZH.[3]

[1]Candidate of Philological Sciences, Professor, North Kazakhstan University named after M. Kozybayeva, Petropavlovskovsk, E-mail: zhkadyrov_777@mail.ru

[2]master, teacher of the Kazakh language and literature, KSU "Specialized Kazakh Gymnasium named after Abai". Petropavlovskovsk, E-mail: gulnaz_kadyrova_91@mail.ru

[3]master, lecturer of the German-Romance Department, North Kazakhstan University named after M. Kozybayeva, Petropavlovskovsk, E-mail: k-sean@mail.ru

Abstract. *This article presents considerations concerning the specifics and formation of public speaking. The continuity of oratorical thinking with creativity, ingenuity, and culture is considered. The speaker is characterized by the development of an independent personality through intelligence, depth of knowledge and skills, abilities.*

Keywords: *public speaking, public speaking, oratorical thinking, oratorical thinking, creative thinking, witty thinking, artistic thinking, culture of thinking.*

*****

ПРИЧИНЫ СНИЖЕНИЯ ИНТЕРЕСА ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ К ЧТЕНИЮ

КАПАЖАНОВА А.К.[1], ТИТОВА Н.[2]

[1]магистр педагогических наук, учитель английского языка КГУ «СОШ №28» ОО г. Семей УО области Абай. E-mail: alma_kap67@mail.ru

[2]ученица 10 «Б» класса, КГУ «СОШ №28» ОО г. Семей УО области Абай.

Аннотация. *В статье подчеркнута необходимость активизации интереса к книгам и чтению, обратиться к формированию читательской культуры современного подростка. Даны практические рекомендации, как превратить нежелание читать в увлекательный процесс развития и саморазвития.*

Ключевые слова: *чтение, интерес к чтению, снижение интереса, польза чтения, эстетическое наслаждение.*

Привить ребенку вкус к чтению –
лучший подарок, который мы можем ему сделать.
Сесиль Лупан

В современном мире, где технологии стремительно развиваются, проблема чтения детей становится все более актуальной. Дети все больше времени проводят за экранами гаджетов, а чтение книг отходит на второй план. Это вызывает серьезные опасения у родителей, педагогов и специалистов по детскому развитию.

Современные средства массовой информации пропагандируют нормы современной жизни, в результате данной пропаганды в процессе становления личности мы получаем человека-потребителя, абсолютно равнодушного к чужой боли, чужим проблемам, человека, вдруг забывшего, что никакое богатство не сможет заменить честность, доброту, порядочность. Современный молодой человек, развитый в умственном плане, владеющий определёнными научными знаниями, в духовном и эмоциональном плане оказывается на самом низком уровне. Но обращаясь к литературным источникам, молодой человек набирается жизненного опыта и учится нормам поведения.

Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью активизировать интерес к книгам и чтению, обратиться к формированию читательской культуры современного подростка. Сейчас очень многие подростки стали забывать о пользе чтения. Оставив книги пылиться на полках, они заменили их новыми гаджетами. Причем использование современных

технологий ограничивается в основном общением в социальных сетях, прослушиванием музыки и просматриванием видеороликов.

Цель исследования: определение роли книг в жизни современного подростка.

Задачи исследования:

1. Проанализировать причины снижения интереса к чтению.
2. Выявить наиболее популярную среди ребят литературу.
3. Проанализировать роль семейного чтения в формировании читательской культуры подростка.
4. Популяризировать чтение книг среди ребят.

Сегодня будущее Казахстана зависит от тех, кто сидит за школьной скамьёй. У нас в стране существует серьёзная проблема с детским чтением. Кризис детского чтения проявляется не столько в том, что многие дети перестали читать, сколько в том, что у них не развит интерес к этой сфере занятий. Осознание важности чтения, и особенно чтения детей и подростков, в последние десятилетия очень важно.

В нашем проекте мы хотим привлечь внимание к данной проблеме и определить роль чтения в жизни современных подростков, изучить круг читательских интересов подростков.

Объект исследования: 50 учащихся 9-х-11-х классов, 22 мальчика и 28 девочек КГУ «СОШ №28».

Предмет исследования: читательские интересы учащихся.

Гипотеза: если решить проблему снижения интереса подростков к чтению, то у подрастающего поколения казахстанского общества будет богатый словарный запас, хорошая память, развитые речевые навыки, широкий кругозор, развитое воображение, богатый внутренний мир.

Практическая значимость данного проекта заключается в том, что материал можно использовать для мотивации подростков к чтению и формирование читательской грамотности.

Этапы исследования:

Первый этап – изучение научной литературы по теме исследования (теоретическая часть);

Второй этап – анкетирование учащихся;

Третий этап – анализ полученных результатов и рекомендации, как сделать процесс чтения увлекательным (практическая часть).

При работе были использованы как теоретические **методы** (анализ, синтез), так и эмпирические (наблюдение, анкетирование, опрос, собеседование, сравнение). В процессе исследования также были использованы методы, способствовавшие широкому охвату литературных предпочтений школьников, детальному анализу полученных результатов исследования: изучение научной, публицистической, справочной литературы, диагностика учащихся с целью выявления читательской активности, литературных предпочтений; систематизация собранного материала, его статистическая обработка.

Результатами исследовательской работы являются практические рекомендации, как превратить нежелание читать в увлекательный процесс развития и саморазвития.

Благодаря чтению ребенок развивает своё воображение и творческие способности, повышает свой словарный запас, а в некоторых случаях книга может даже мотивировать. В качестве подтверждения можно привести высказывания известных личностей: «Хорошая книга – драгоценный источник жизненной силы духа» Джон Мильтон; «Книга – устройство, способное разжечь воображение» Алан Беннетт. Таким образом можно сделать вывод о том, что чтение – это не только досуг, но и формирование личности, саморазвитие. Литература способна открыть для подростка много нового, заставить его посмотреть на вещи с разных сторон. Поэтому необходимо дорожить книгами, беречь их и передавать из поколения в поколение.

Снижение интереса к чтению - это общемировая негативная тенденция, опасность которой заключается в постепенной утрате подрастающими поколениями духовных основ своей жизни.

Во многих странах предпринимаются активные попытки этому противодействовать, исходя из понимания роли чтения для развития любой страны. В «Манифесте школьных библиотек ИФЛА/ЮНЕСКО» отмечена «необходимость развивать и поддерживать в детях привычку и радость чтения и учения, а также потребность пользоваться библиотекой в течение жизни».

Чтение является важнейшим элементом культуры. Общество, читающее является обществом мыслящим. Основная же тенденция последних лет – утрата чтением его исключительной роли в жизни общества. В современном Казахстане, как и в других странах, интерес к чтению заметно понизился. Масштабы этой социальной проблемы настолько значительны, что дают основания говорить о системном кризисе читательской культуры.

Кроме основной, с точки зрения педагогики, воспитательной роли, детская литература выполняет ряд немаловажных функций:

- познавательная. Благодаря чтению, слушанию книг расширяется кругозор. Все, что было неизвестно или недоступно для детского понимания, описывается понятно, доходчиво, простым языком. Из книг ребенок получает много новой интересной информации на разные темы: о природе, животных, растениях, людях, взаимоотношениях, поведении и т.д.

- развивающая. В процессе чтения формируется, совершенствуется речь, накапливается словарный запас. Кроме того, обдумывание, осмысление, представление прочитанного, раскрывает творческие способности, подключает к работе фантазию.

- мотивирующая. Определенные моменты из книги, качества героев произведения наталкивают ребёнка на переосмысление моральных ценностей, изменение своего поведения. Такое пассивное занятие, как чтение, мотивирует на активную деятельность, помогает найти выход из различных жизненных ситуаций. Таким образом, можно сделать вывод, что роль чтения в развитии ребенка школьного возраста очень велика. Чтение, рассказывание и пересказ

художественной литературы ребенку-школьнику оказывает огромное влияние на интеллектуальное, умственное, творческое, психологическое и психофизиологическое развитие. Чтение развивает художественно-речевые навыки, формирует нравственную и культурную сторону ребенка, передает представления о жизни, труде, об отношении к природе, развивая, тем самым, социальный опыт и трудовую деятельность школьника.

Настоящую литературу читать сложно. Она требует от читателя работы: осмысления, переживания, поиска. Однако, чем большую внутреннюю работу проделывает читатель, чем больший путь навстречу тексту он проходит, тем больше он получает от произведения. С помощью книги он воспитывает самого себя, узнает о поступках людей в той или иной ситуации, может сравнивать свое поведение с поведением литературных героев. Человек ищет примеры и идеалы из книг, чтобы потом воплотить или постараться воплотить их в жизнь через себя. Вопросы «кто есть я?», «зачем я живу?», «как устроен мир?» не имеют окончательных ответов, которые можно было бы выразить словами. Но, задавая их, погружаясь в них, человек начинает понимать себя, других людей и весь мир на более глубоком уровне. Это лучшее, что может дать литература.

Книга является важнейшим средством образования и воспитания. Благодаря книге мы можем переноситься в разные времена и эпохи, во все концы земного шара, чтобы наблюдать, изучать, понимать себе подобных, всё живое и неживое, постигать истину, овладевать знаниями. В книгах мы видим наших друзей, которые открывают нам много истин, поддерживают нас в превратностях судьбы – ободряют в печали, залечивают наши душевные раны, спасая от одиночества.

Создавая своё произведение, автор самовыражается: он хочет рассказать другим о том, что у него накопилось в процессе жизненного опыта, поделиться своими мироощущениями, чувствами и эмоциями. Это его понимание мира передаётся на суд другим людям. Писатель видит в воображаемом читателе своего собеседника, исповедуясь, изливает ему «свою душу» Читатель же, воспроизводя созданное автором, как бы воссоздаёт некое новое произведение, потому что у него другой жизненный опыт, другое видение мира. Таким образом, можно сказать, что чтение – это форма творческого общения, интерпретация предлагаемых автором мыслей и чувств.

Мы читаем для эстетического наслаждения, но не только. Книга даёт громадные возможности для постижения человеческого опыта в самых разных его проявлениях: в области чувств и желаний, в области мыслей и наблюдений. Свой маленький индивидуальный опыт мы расширяем и проверяем опытом других людей, выдающихся и талантливых. Это нас обогащает и облагораживает.

Решить проблему чтения детей в современном мире – непростая задача, но она имеет решающее значение для их развития и будущего успеха. Принимая совместные усилия, родители, учителя и специалисты по детскому

развитию могут помочь детям полюбить чтение и пожинать его многочисленные преимущества.

В результате проведенного нами исследования и опроса по выявлению читательских интересов и запросов, обработки информации, предлагаем следующие пути решения проблемы, связанной со снижением читательской активности школьников. В первую очередь важная роль принадлежит родителям, для сохранения традиций семейного чтения можно родителям посоветовать следующее:

- ежедневно читать с ребенком книги, обсуждать прочитанное, составлять рассказы по иллюстрациям;
- помогать ребенку вести читательский дневник (это очень увлекательно);
- воспитывать творческого читателя;
- формировать у читателя отношение к книге, как к источнику человеческого опыта;
- воспитывать отношение к библиотеке, как к информационному центру, как к центру духовной культуры.

В заключении хотим отметить, что, несмотря на изменения в окружающей нас действительности, вызванные новыми информационными технологиями, роль книги и чтения остается по-прежнему актуальной в жизни многих подростков. Результат анкетирования показал, что достаточно много ребят всё же уделяют чтению время, хоть и не так много, как им хотелось бы. Сегодня подростковое чтение носит более деловой характер, а развлекательное чтение отошло на второй план в связи с появлением доступных альтернативных способов развлечения (онлайн-игр, фильмов, музыки, соц. сетей и т.д.).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Безрукова С.В. Я люблю читать. Ростов н/Д: «Феникс», 2013.

2. Богруменко Е.А., Цукерман Г.А. Чтение без принуждения. – М. – 1993.

3. Бурбан В. Книга и молодежь [Электронный вариант]: http//wwwzerkalo – nedeli.com/hh/

4. Гачаева А. Популярность чтения в современном мире // Студенческий научно-образовательный журнал «StudNet». – 2018. – №4. – С. 12-15.

5. Захарова Е.М. Отношение к книгам и чтению в разных возрастных подгруппах молодежи // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №1-4. – С. 158-161.

6. Ивашина М. Чтение в XXI веке // Литература. – №18/2008.

7. Кузьмин Е.И., Орлова Э.А. Поддержка и развитие чтения – общенациональная задача // Поддержка и развитие чтения в библиотечном пространстве России: сборник научно-практических работ. – М.: МЦБС, 2007. – С. 7-18.

8. Линкова И.Я. Ты и твоя книга. – М.:1994.

9. Маркова Т.Б. Социальная и культурная значимость чтения в информационном обществе // Библиотековедение. – 2010. – №3. – С. 61-65.

10 Мурашова К.В. Многие дети не читают книг. Это нормально? / К.В. Мурашова // Начальная школа. – 2013. – № 5. – С .43-46.

11. Поварин С.И. Как читать книги. – М.: Книга, 1978.

12. Смородинская М.Д., Маркова Ю.П. О культуре чтения: что нужно знать каждому. – М.: Книга. – 1984. – 88 с.

13. Тихомирова И.И. Мотивация чтения: стимулы, мотивы, потребности // Психология детского чтения от А до Я. – М., 2004. – С. 122–134.

REFERENCES

1. Bezrukova S.V. YA lyublyu chitat'. Rostov n/D: Feniks, 2013.

2. Bogrumenko E.A., Cukerman G.A. CHtenie bez prinuzhdeniya. – M. – 1993.

3. Burban V. Kniga i molodezh' [Electronic resource]: http//wwwzerkalo – nedeli.com/hh/

4. Gachaeva A. Populyarnost' chteniya v sovremennom mire // Studencheskij nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal «StudNet». – 2018. – No.4. – P. 12-15.

5. Zaharova E.M. Otnoshenie k knigam i chteniyu v raznyh vozrastnyh podgruppah molodezhi // Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk. – 2016. – No.1-4. – P. 158-161.

6. Ivashina M. CHtenie v XXI veke // Literatura. – No.18/2008.

7. Kuz'min E.I., Orlova E.A. Podderzhka i razvitie chteniya – obshchenacional'naya zadacha // Podderzhka i razvitie chteniya v bibliotechnom prostranstve Rossii: sbornik nauchno-prakticheskih rabot. – M.: MCBS, 2007. – P. 7-18.

8. Linkova I.YA. Ty i tvoya kniga. – M.:1994.

9. Markova T.B. Social'naya i kul'turnaya znachimost' chteniya v informacionnom obshchestve // Bibliotekovedenie. – 2010. – No.3. – P. 61-65.

10 Murashova K.V. Mnogie deti ne chitayut knig. Eto normal'no? / K.V. Murashova // Nachal'naya shkola. – 2013. – No. 5. – P .43-46.

11. Povarin S.I. Kak chitat' knigi. – M.: Kniga, 1978.

12. Smorodinskaya M.D., Markova YU.P. O kul'ture chteniya: chto nuzhno znat' kazhdomu. – M.: Kniga. – 1984. – 88 p.

13. Tihomirova I.I. Motivaciya chteniya: stimuly, motivy, potrebnosti // Psihologiya detskogo chteniya ot A do YA. – M., 2004. – P. 122–134.

ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫНЫҢ ТӨМЕНДЕУ СЕБЕПТЕРІ

КАПАЖАНОВА А.К.[1], ТИТОВА Н.[2]

[1]педагогика ғылымдарының магистрі, Абай облысы ББ Семей қ. №28 ҚБ «ЖОМ» КММ, ағылшын тілі мұғалімі. E-mail: alma_kap67@mail.ru

[2]Абай облысы ББ Семей қ. №28 ҚБ «ЖОМ» КММ 10-шы сынып оқушысы.

Аңдатпа. *Мақалада кітапқа деген және оқуға деген қызығушылықты арттыру қажеттігі атап өтілген, сондай-ақ заманауи жасөспірімдердің оқырмандық мәдениетін қалыптастыру мәселесіне назар аударылған. Оқуға деген құлшыныстың болмауын тұлғалық даму мен өзін өзі жетілдірудің қызықты үдерісіне айналдыру жолдарына қатысты нақты практикалық ұсыныстар берілген.*

Түйінді сөздер: *оқу, оқуға қызығушылық, қызығушылықтың төмендеуі, оқудың пайдасы, эстетикалық ләззат алу.*

REASONS FOR DECLINE IN INTEREST OF A YOUNG FENERATION TO READING

KAPAZHANOVA A.K.[1], TITOVA N.[2]

[1]master of Pedagogical Sciences, English teacher at KSU “Secondary School No. 28” of the Education Department of Semey, Abai Region. E-mail: alma_kap67@mail.ru;

[2]pupil of grade 10 «B», KSU “Secondary School No. 28” of the Education Department of Semey, Abai Region. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Abstract. *The article emphasizes the need to stimulate interest to books and reading, to address the formation of a modern teenager’s reading culture. Practical recommendations on turning a reluctance to read into an exciting process of development and self-development are given.*

Keywords: *reading, interest to reading, decline in interest, benefits of reading, aesthetic pleasure.*

*****

КНИГА КАК ПОДДЕРЖКА СОЛДАТ НА РУБЕЖАХ ВОЙНЫ

МАЛИБАЕВ М.М.[1], ТОГУЗБАЕВ С.У.[2]

[1]магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, лейтенант, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, E-mail: mlibaev_marat@mail.ru

[2]магистр юридических наук, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, E-mail: mlibaev_marat@mail.ru.

Аннотация. *Статья анализирует зарубежный опыт предоставления солдатам книг во время перерывов между боями в период Первой и Второй мировых войн в США, Великобритании, Франции и Германии.*

Рассматриваются истоки традиции, механизмы распространения литературы, типы книг и их ключевые мотивы - патриотизм, гуманизм, надежда. Включаются краткие выводы из лекции Екатерины Шульман «Чтение в чрезвычайных ситуациях: от эскапизма до инструкции» для пояснения психологической роли чтения в экстремальных условиях. Статья сравнивает зарубежные практики с опытом казахских солдат в СССР, выявляя сходства и различия. На основе исторических данных подчеркивается значение литературы как источника моральной поддержки и культурной связи в военное время.

Ключевые слова: *война, пропаганда, литература, культура.*

Введение

В условиях войны, где страх, потери и неопределенность были повседневной реальностью, книги становились для солдат источником утешения, вдохновения и стойкости. Традиция снабжения бойцов литературой во время перерывов между боями, хорошо известная в Советском Союзе во время Великой Отечественной войны, имела аналоги в странах Запада, особенно в США, Великобритании, Франции и Германии в период Первой (1914–1918) и Второй (1939–1945) мировых войн. Книги укрепляли моральный дух, поддерживали культурную идентичность и давали надежду. Эта статья исследует, как эта практика развивалась за рубежом, какие книги получали солдаты, какие мотивы в них преобладали, и сравнивает ее с опытом казахских солдат в СССР, с учетом выводов лекции Екатерины Шульман о чтении в экстремальных условиях.

Зарождение традиции

Традиция предоставления книг солдатам уходит корнями во времена Наполеоновских войн (1803–1815), когда европейские офицеры носили карманные издания классической литературы или религиозных текстов. Британские солдаты читали Библию или стихи Уильяма Вордсворта, вызывавшие патриотизм и духовную стойкость [1]. Во Франции были популярны труды Вольтера и Руссо, подчеркивающие свободу [2]. Во время Гражданской войны в США (1861–1865) солдаты получали религиозные брошюры и романы, такие как «Хижина дяди Тома» Гарриет Бичер-Стоу, поднимавшие вопросы справедливости [3].

В казахских степях в тот период преобладала устная традиция: жырау исполняли эпосы, такие как «Кобыланды-батыр», вдохновлявшие воинов на мужество. Появление письменной казахской литературы в XIX веке благодаря Абаю Кунанбаеву заложило основу для чтения на фронтах XX века.

Развитие в XX веке

Систематическое снабжение солдат книгами оформилось в XX веке благодаря росту грамотности, развитию печати и пропагандистским задачам. Ключевые факторы:

1. **Рост грамотности.** К началу XX века в Европе и США грамотность стала нормой, что позволило даже рядовым солдатам читать романы и поэзию [5].

2. **Пропаганда.** Книги использовались для укрепления патриотизма. В Великобритании они прославляли стойкость, в Германии до 1945 года поддерживали националистические идеи [6].

3. **Массовая печать.** Дешевые издания, такие как Armed Services Editions в США, сделали книги массово доступными.

4. Общественная поддержка. Благотворительные кампании, например Victory Book Campaign в США, собрали миллионы книг для войск.

В СССР, включая Казахстан, ликвидация неграмотности под руководством таких деятелей, как Сакен Сейфуллин, позволила солдатам читать, но дефицит ресурсов ограничивал масштабы по сравнению с Западом.

Механизмы распространения

Зарубежные армии создали эффективные системы доставки книг:

1. **Передвижные библиотеки.** Американская библиотечная ассоциация (ALA) и британские силы организовывали полевые библиотеки для окопов и госпиталей [10].

2. **Карманные издания.** Armed Services Editions в США (1943–1947) выпустили свыше 120 миллионов легких книг, от классики до бестселлеров.

3. Благотворительность. Кампании вроде Victory Book Campaign собирали пожертвованные книги.

4. **Посылки от семей.** Солдаты получали Библии, поэзию или романы от родных.

5. **Инициативы солдат.** Войска обменивались книгами или создавали рукописные сборники, например, французы делились стихами Поля Валери[13].

Казахские солдаты получали книги через полевые библиотеки, фронтовые газеты и посылки. Рукописные копии эпосов и советских стихов были распространены из-за нехватки бумаги.

Какие книги получали солдаты

Солдаты за рубежом читали разнообразную литературу, подобранную для поднятия духа:

1. Классика.

- Уильям Шекспир (Великобритания). «Генрих V» вдохновлял патриотизмом и лидерством.
- Виктор Гюго (Франция). «Отверженные» подчеркивали справедливость и сострадание.
- Марк Твен (США). «Приключения Гекльберри Финна» предлагали юмор и мотивы свободы.

2. Современные романы.

- Эрнест Хемингуэй (США). «По ком звонит колокол» изображал мужество и самопожертвование.

- Джон Стейнбек (США). «Гроздья гнева» выделял стойкость и социальную справедливость.

- Эрих Мария Ремарк (Германия). «На Западном фронте без перемен» продвигал гуманизм и мир.

3. Поэзия.

- Руперт Брук и Уилфред Оуэн (Великобритания). «Солдат» Брука вызывал патриотизм, Оуэн оплакивал трагедию войны.

- Поль Валери (Франция). Лирические стихи давали эмоциональное утешение.

4. Юмористическая литература.

- П.Г. Вудхаус (Великобритания). Рассказы о Дживсе и Вустере поднимали настроение.

- Ярослав Гашек (Чехословакия). «Похождения бравого солдата Швейка» высмеивали военный абсурд.

5. Религиозные тексты.

Библии и молитвенники, распространяемые организациями вроде YMCA, укрепляли веру и надежду.

Казахские солдаты читали поэзию Абая Кунанбаева, военные стихи Жамбыла Жабаева («Ленинградцы, дети мои!»), рассказы Мухтара Ауэзова («Серый Лютый») и эпосы, такие как «Алпамыс», вдохновлявшие на подвиги. Советские произведения, например, «Жди меня» Константина Симонова, несли мотивы любви и надежды.

Мотивы в литературе

Книги отвечали эмоциональным и моральным потребностям солдат:

- Патриотизм и героизм. Пьесы Шекспира и романы Хемингуэя прославляли долг, подобно призывам Жамбыла защищать Родину.

- Гуманизм и антивоенные идеи. Произведения Ремарка и Оуэна подчеркивали трагедию войны, как казахские эпосы ценили честь.

- Любовь и надежда. Стихи Валери и романы Стейнбека напоминали о доме, подобно размышлениям Абая о семье.

- Юмор и стойкость. Вудхаус и Гашек предлагали легкость, как советский Михаил Зощенко.

- Справедливость и свобода. Работы Гюго и Твена перекликались с темами справедливости у Ауэзова.

Чтение в военное время: взгляд через лекцию Шульман

Екатерина Шульман в лекции «Чтение в чрезвычайных ситуациях: от эскапизма до инструкции» (Париж, 2023) подчеркивает, что чтение в экстремальных условиях, таких как война, помогает справляться с психологическим стрессом и осмысливать реальность. Она выделяет «эскапистское чтение» (побег от реальности) и «инструктивное» (поиск решений). Например, юмористические произведения, такие как «Похождения бравого солдата Швейка» Гашека, позволяли солдатам отвлечься, а работы Виктора Франкла, например «Человек в поисках смысла», предлагали уроки выживания. Шульман отмечает, что чтение вслух укрепляло товарищество,

как это было с поэзией Оуэна или казахскими эпосами. Эти выводы подтверждают, почему книги были важны для солдат, обеспечивая психологическую устойчивость и связь с культурой.

Почему книги давали во время перерывов

Перерывы между боями были временем восстановления. Книги служили:

1. Моральной поддержкой. Поэзия Брука и стихи Жамбыла укрепляли решимость.
2. Отвлечением. Вудхаус и казахские сказки снимали стресс.
3. Эмоциональной связью. Валери и Симонов поддерживали надежду.
4. Товариществом. Чтение Гюго или «Алпамыса» сплачивало.
5. Интеллектуальным отдыхом. Классика и Абай расширяли кругозор.

Сравнение с казахскими солдатами

Западные армии использовали индустриальную печать, выпуская миллионы книг, тогда как в СССР, включая Казахстан, ресурсы были ограничены. Казахская литература (Абай, Жамбыл, эпосы) подчеркивала национальную идентичность, в отличие от универсальных тем Запада (Хемингуэй, Ремарк). Шульман отмечает, что национальная литература в кризисные времена становится «якорем идентичности», что объясняет значение Абая для казахских солдат. Обе стороны использовали библиотеки, посылки и обмен, но западные системы были более централизованными.

Заключение

Зарубежный опыт снабжения солдат книгами, от Шекспира до Хемингуэя, подчеркивает роль литературы в сохранении морального духа. Полевые библиотеки, карманные издания и благотворительные кампании доставляли книги, несущие патриотизм, гуманизм и надежду. Выводы Шульман о чтении как эскапизме и инструкции дополняют понимание, почему книги помогали солдатам осмысливать реальность. Казахские солдаты, читавшие Абая и Жамбыла, разделяли эту потребность, несмотря на различия в доступе. Литература превращала перерывы в моменты стойкости, объединяя солдат в стремлении к будущему.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Cole, Sarah. «Модернизм, мужская дружба и Первая мировая война». Кембридж: Cambridge University Press, 2003.

2. Fahs, Alice. «Воображаемая Гражданская война: популярная литература Севера и Юга, 1861–1865». Чапел-Хилл: University of North Carolina Press, 2001.

3. Frankl, Viktor E. «Человек в поисках смысла». Пер. с англ. Москва: Прогресс, 1990.

4. Kudaibergenov, S. «Казахская литература: история и современность». Алматы: Казыгурт, 2010.

5. Manning, Molly Guptill. «Когда книги пошли на войну: истории, которые помогли нам выиграть Вторую мировую войну». Бостон: Houghton Mifflin Harcourt, 2014.
6. Rose, Jonathan. «Интеллектуальная жизнь британских рабочих классов». Нью-Хейвен: Yale University Press, 2001.
7. Schulman, Ekaterina. «Чтение в чрезвычайных ситуациях: от эскапизма до инструкции». Лекция в библиотеке BULAC, Париж, 21 апреля 2023.
8. Travis, Trysh. «Язык сердца: культурная история движения за восстановление». Чапел-Хилл: University of North Carolina Press, 2009.
9. Zhakupov, A. «Литература Казахстана в Великой Отечественной войне». Астана: Елорда, 2005.

REFERENCES

1. Cole, Sarah. «Modernizm, muzhskaya druzhba i Pervaya mirovaya vojna». Kembridzh: Cambridge University Press, 2003.
2. Fahs, Alice. «Voobrazhaemaya Grazhdanskaya vojna: populyarnaya literatura Severa i YUga, 1861–1865». CHapel-Hill: University of North Carolina Press, 2001.
3. Frankl, Viktor E. «CHelovek v poiskah smysla». Per. s angl. Moskva: Progress, 1990.
4. Kudaibergenov, S. «Kazahskaya literatura: istoriya i sovremennost'». Almaty: Kazygurt, 2010.
5. Manning, Molly Guptill. «Kogda knigi poshli na vojnu: istorii, kotorye pomogli nam vyigrat' Vtoruyu mirovuyu vojnu». Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2014.
6. Rose, Jonathan. «Intellektual'naya zhizn' britanskih rabochih klassov». N'yu-Hejven: Yale University Press, 2001.
7. Schulman, Ekaterina. «CHtenie v chrezvychajnyh situaciyah: ot eskapizma do instrukcii». Lekciya v biblioteke BULAC, Parizh, 21 aprelya 2023.
8. Travis, Trysh. «YAzyk serdca: kul'turnaya istoriya dvizheniya za vosstanovlenie». CHapel-Hill: University of North Carolina Press, 2009.
9. Zhakupov, A. «Literatura Kazahstana v Velikoj Otechestvennoj vojne». Astana: Elorda, 2005.

КІТАПТАР СОҒЫС ШЕБІНДЕГІ САРБАЗДАРҒА ҚОЛДАУ РЕТІНДЕ

МАЛИБАЕВ М.М.[1], ТОҒЫЗБАЕВ С.У.[2]

[1]гуманитарлық ғылымдар магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, лейтенант, Қазақстан Республиксы Ұлттық ұлан Академиясы, Петропавл қ. E-mail: mlibaev_marat@mail.ru

[2]заң ғылымдарының магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республиксы Ұлттық ұлан Академиясы, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстар кезінде АҚШ, Ұлыбритания, Франция және Германиядағы шайқастар арасындағы үзілістер кезінде сарбаздарға кітаптарды ұсынудың шетелдік тәжірибесін талдайды. Дәстүрдің бастаулары, әдебиетті тарату механизмдері, кітаптардың түрлері және олардың негізгі себептері - патриотизм, гуманизм, үміт. Экстремалды жағдайларда оқудың психологиялық рөлін түсіндіру үшін Екатерина Шульманның «Төтенше жағдайларда оқу: эскапизмнен нұсқаулыққа дейін» атты дәрісінен қысқаша қорытынды енгізіледі. - Бап ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтай отырып, КСРО-дағы қазақ сарбаздарының тәжірибесімен шетелдік тәжірибелерді салыстырады. Тарихи деректер негізінде әдебиеттің моральдық қолдау көзі және соғыс уақытындағы мәдени байланыс ретіндегі маңызы атап өтіледі.*

Түйінді сөздер: *соғыс, насихат, әдебиет, мәдениет.*

THE BOOK AS A SUPPORT FOR SOLDIERS ON THE FRONTIERS OF WAR

MALIBAYEV M.M.[1] TOGUZBAYEV S.U.[2]

[1]Master of Humanities, Lecturer of the Department of General Education Disciplines, Lieutenant, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk. E-mail: malibaev_marat@mail.ru;

[2]Master of Laws, Lecturer of the Department of General Education Disciplines, Service Member, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. *The article analyses foreign experience in providing books to soldiers during the war breaks between the First and Second World Wars in the United States, the United Kingdom, France, and Germany, and looks at the origins of tradition, the distribution mechanisms, the types of books and their key motives - patriotism, humanism, hope. Brief conclusions are included from the lecture by Catherine Schulman on reading in emergency situations, from escapism to instruction, to explain the psychological role of reading in extreme circumstances. The article compares foreign practices with the experience of Kazakh soldiers in the USSR, identifying similarities and differences. On the basis of historical data, the importance of literature as a source of moral support and cultural communication in wartime is emphasized.*

Keywords: *war, propaganda, literature, culture.*

*****

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ВОСПИТАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ЗАЩИТНИКОВ

МАЛИКОВ Қ.Б.

курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: Мухаметжанова А.С., преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, лейтенант, г. Петропавловск.

Аннотация. *Статья исследует роль художественной литературы в формировании профессиональных и нравственных качеств военнослужащих. Рассматриваются методы интеграции литературных произведений в образовательный процесс военных вузов, анализируется их влияние на развитие критического мышления, лидерских навыков и межкультурной компетентности. Особое внимание уделяется практическим методикам работы с текстами и оценке их эффективности.*

Ключевые слова: *военное образование, литература, профессиональные качества, межкультурная компетентность, методика преподавания.*

В сегодняшнем мире, где военные действия и операции по поддержанию мира требуют не только боевых навыков, но и глубокого понимания человеческой природы, психологии и культурных различий, роль гуманитарного образования в военных учебных заведениях становится особенно важной. Как курсант военного учебного заведения, я уверен, что изучение литературы является не просто учебной задачей, а важной частью формирования будущего офицера. В этом тексте, который мы подготовили с преподавателем английского языка, мы рассмотрим, как литературные произведения могут помочь в развитии основных качеств защитника, таких как лидерство, моральная стойкость, умение анализировать и межкультурное понимание.

Релевантность нашего исследования объясняется несколькими причинами. Во-первых, современные военные операции часто проводятся с участием множества стран, что требует от офицеров не только отличного владения тактикой, но и глубокого понимания культурных особенностей своих союзников и местного населения. Во-вторых, в условиях информационных войн умение анализировать сложные тексты и распознавать манипулятивные приемы становится необходимым профессиональным навыком. В-третьих, литература способствует развитию эмоционального интеллекта - качества, необходимого для принятия обдуманных решений в стрессовых ситуациях.

В этом исследовании мы ставим перед собой цель показать практическую значимость изучения литературы в системе военного образования через анализ конкретных художественных произведений. Внимание будет сосредоточено на трех основных направлениях. Первое из них - это исследование того, как как классические, так и современные литературные произведения помогают раскрывать и осмысливать такие

важные для военного специалиста понятия, как лидерство и долг воина. Второе направление включает анализ наиболее эффективных методов работы с литературными текстами в контексте военного образования, таких как организация дискуссий, сравнительный анализ и использование ролевых игр. Третье направление исследует, как объединение литературного анализа с языковым обучением способствует развитию межкультурных компетенций у будущих офицеров.

Использование художественных произведений в военной подготовке основано на крепкой теоретической базе, которая происходит из междисциплинарных исследований. Современные педагогические науки рассматривают литературу как особый инструмент, который помогает развивать как профессиональные, так и личные качества. В рамках военного образования литературные произведения становятся особенно ценными, так как они могут представлять сложные моральные и этические ситуации, от участников которых требуется глубокий выбор и размышления.

Литература воздействует на сознание будущих офицеров через различные психологические механизмы. Идентификация с героями помогает курсантам глубже ощущать разнообразные профессиональные обстоятельства и формировать постоянные модели поведения. Катарсис приносит эмоциональное облегчение и способствует развитию эмпатии, что является важным качеством для военных лидеров. Когнитивное воздействие проявляется в умении анализировать и смотреть на проблемы с разных сторон.

Концепция «опосредованного опыта» имеет большое значение, позволяя курсантам через литературу познакомиться с множеством профессиональных ситуаций, которых они могли бы не испытывать лично. Это особенно актуально в мирное время, когда реальный боевой опыт получить бывает сложно.

Для развития профессиональных навыков у защитников особенно ценными являются произведения, которые обсуждают темы воинского долга, товарищества, лидерства и этического выбора. Классическая русская литература предоставляет множество материалов для изучения, начиная от "Севастопольских рассказов" Л.Н. Толстого, которые показывают психологию человека в условиях войны, и заканчивая "Василием Теркиным" А.Т. Твардовского, представляющим идеального солдата.

Зарубежная литература помогает курсантам расширить свои культурные горизонты. Такие книги, как «Прощай, оружие!» Э. Хемингуэя и «На Западном фронте без перемен» Э.М. Ремарка, позволяют осознать общие черты солдатского опыта и особенности его восприятия в разных культурах.

Особое внимания требуют работы, которые исследуют моральные дилеммы военной службы. Изучение сцен, где принимаются трудные решения, и ситуаций морального выбора, как, например, в «Жизни и судьбе» В. Гроссмана, помогает курсантам развивать способность к этическому размышлению - ключевое качество современного офицера. Важно при этом

учитывать исторический контекст каждого произведения, сравнивая его с современными реалиями военной службы.

В процессе подготовки военных специалистов важно учитывать использование литературных произведений в учебном процессе. Практика показывает, что исследование художественных текстов помогает развивать как профессиональные, так и личные качества курсантов. Модульная система, которая объединяет разные методы работы с текстами, оказывается наиболее эффективной. На начальном этапе курсанты знакомятся с историко-культурным контекстом произведений, а затем углубляются в детальный анализ, применяя методы close-reading и сравнительный анализ. Важное внимание уделяется обсуждению морально-этических вопросов, что помогает развивать критическое мышление и рефлексию. Результаты показывают, что семинары-дискуссии, ролевые игры и написание рефлексивных эссе являются высокоэффективными формами работы. Также необходимо интегрировать литературный анализ с языковой подготовкой, особенно при работе с оригинальными иностранными текстами.

Использование этой методики в учебном процессе военного вуза дало хорошие результаты. Согласно опросам, большинство курсантов стали больше интересоваться литературой как источником знаний для своей профессии. У них наблюдается рост аналитического мышления и способности решать этические проблемы. Особенно заметен прогресс в межкультурной компетенции и в знании профессиональной лексики. Дальнейшее развитие данной методики предполагает расширение перечня произведений, создание цифровых учебных материалов и углубление междисциплинарных связей. Важным направлением является обучение преподавателей, которые смогут эффективно использовать литературные тексты в профессиональной подготовке будущих офицеров. Полученные данные подтверждают, что систематическая работа с художественными произведениями помогает развивать не только культурный горизонт, но и ключевые профессиональные навыки военных специалистов.

В заключение стоит подчеркнуть, что применение литературных произведений в системе обучения военнослужащих является действенным способом формирования как профессиональных, так и личных качеств будущих офицеров. Проведенное исследование показывает, что регулярный анализ художественных текстов способствует улучшению критического мышления, развития эмоционального интеллекта и межкультурной компетентности курсантов. Важным аспектом является возможность моделирования сложных профессиональных ситуаций с помощью литературных образов и сюжетов, что дает курсантам возможность получить полезный косвенный опыт.

Практическое применение данной методики подтвердило ее эффективность в образовательном процессе военных учебных заведений. Наблюдается заметный рост уровня рефлексии и аналитических навыков студентов, улучшение умений аргументировать и вести конструктивный

диалог. Особенно важно выделить увеличение понимания этических аспектов военной службы и умение учитывать моральный аспект при принятии решений.

Будущие исследования будут сосредоточены на создании цифровых образовательных материалов на основе литературных текстов, увеличении междисциплинарных связей и улучшении методик оценки эффективности такого подхода. Особое внимание необходимо уделить подготовке преподавателей, способных организовать грамотное включение литературного анализа в процесс профессионального становления военных специалистов.

Таким образом, интеграция систематической работы с художественными произведениями в учебные планы военных вузов выглядит как многообещающее направление для улучшения современного военного образования. Данный подход помогает не только расширить культурный кругозор курсантов, но и формирует важнейшие профессиональные компетенции, необходимые для успешного выполнения обязанностей в современных условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Иванов А.В. Психолого-педагогические аспекты военного образования. - СПб.: Военная академия, 2020. - 312 с.

2. Гальскова Н.Д. Теория и методика обучения иностранным языкам. - М.: Академия, 2019. - 288 с.

3. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. - Multilingual Matters, 1997. - 24 p.

4. Kramsch, C. Language and Culture. - Oxford University Press, 1998. - 134 p.

REFERENCES

1. Ivanov A.V. Psihologo-pedahohicheskie aspekty voennogo obrazovaniya. - SPb.: Voennaya akademiya, 2020. - 312 p.

2. Galskova N.D. Teoriya I metodika obucheniya inostrannym yazikam. - M.: Akademiya, 2019. – 288 p.

3. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. - Multilingual Matters, 1997. - 124 p.

4. Kramsch, C. Language and Culture. - Oxford University Press, 1998. - 134 p.

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚАСИЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДЕ ӘДЕБИ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

МАЛИКОВ Қ.Б.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: А.С. Мухаметжанова – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, лейтенант, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Мақала әскери қызметшілердің кәсіби және адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы әдебиеттің рөлін зерттейді. Әскери оқу орындарында әдеби шығармаларды білім беру үдерісіне интеграциялау әдістері қарастырылып, олардың сыни ойлау, көшбасшылық дағдылар мен мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға әсері талданады.*

Түйінді сөздер: *әскери білім, әдебиет, кәсіби қасиеттер, мәдениетаралық құзыреттілік, оқыту әдістемесі*

THE USE OF LITERARY WORKS IN CULTIVATING PROFESSIONAL QUALITIES OF DEFENDERS

MALIKOV K.B.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

Scientific supervisor: A.S. Mukhametzhanova – lecturer of the Languages Department, lieutenant, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

Abstract. *The article examines the role of literature in shaping professional and moral qualities of military personnel. It explores methods of integrating literary works into military education, analyzing their impact on critical thinking, leadership skills and intercultural competence. Special attention is paid to practical teaching methodologies and effectiveness assessment.*

Keywords: *military education, literature, professional qualities, intercultural competence, teaching methodology.*

*****

Б. МОМЫШҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ «ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ» ҰҒЫМЫ

МАМАЕВА Г.Б.[1], МАМЫРХАНОВ Т.Б.[2], КАРСЫБАЕВА Д.С.[3]

[1]филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ҚР ҰҚК Шекара академиясының профессоры, полковник, Алматы қаласы. E-mail: gulzhan.m.76@mail.ru

[2]педагогика ғылымдарының магистрі, кафедра бастығы, ҚР ҰҚК Шекара академиясы, полковник, Алматы қаласы, E-mail: gulzhan.m.76@mail.ru

[3]педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, ҚР ҰҚК Шекара академиясы, майор, Алматы қаласы, E-mail: gulzhan.m.76@mail.ru

Аңдатпа. *Мақалада қазіргі таңда өзекті болып табылатын интернационализм ұғымы Б. Момышұлының шығармалары арқылы*

дәйектеліп жеткізілген. Автор Б. Момышұлының өмір жолында «интернационалист» болуына ықпал еткен себептерді көрсеткен. Сонымен қатар батырдан алынған тілшілердің сұхбатынан ұлттар достастығы – интернационализм мен ұлтшылдық ұғымдарының ара-жігін ажыратып көрсеткен. Автор батырдың пікірін тұжырымдай келе, болашақ әскери қызметшілерді тәрбиелеуде әскери қызметке қажетті құндылықтарды батырдың еңбегінен алу қажеттігін алға тартады.

Түйінді сөздер: *интернационализм, ұлтшылдық, ұлжандылық, ұлттық рух, патриотизм.*

Мақаланың өзектілігі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 19-бабында «Әркімнің ана тілі мен төл мәдениетін пайдалануға, қарым-қатынас, тәрбие, оқу және шығармашылық тілін еркін таңдап алуға құқығы бар» деп жазылған [1]. Яғни көп ұлтты мемлекетімізде 130-дан астам ұлт өкілдері өмір сүріп келеді және қай кезеңде болсын жаны жомарт халқымыз оларды бауырына басып, қонақжайлылығының арқасында елімізде мекен ететін ұлттардың халықаралық келісімі, өзара түсіністігі, сыйластығы орын алып, көп ұлтты татулығы, ынтымақтастығы, бейбітшілігі біздің еліміздің ең басты байлығы болып табылады.

Кеңес дәуірінде әр қазақтың бойына сіңірген «интернационализм» ұғымы, «көп ұлтты мемлекет» түсінігі өз мәнін жоғалтуда. Қоғамдық ортада, әсіресе қоғамдық көлікте кейде басқа ұлт өкілдеріне басымдық танытып, күш көрсетіп, өздерін жасанды «ұлтжанды» сезінетін азаматтар да болады. Сондықтан әскери оқу орындарында болашақ әскери қызметшілерге тәлім-тәрбие беретін, білім нәрімен сусындататын ұстаздар әрбір курсанттың бойына осы ұғымдардың мәнін сіңіріп, көп ұлтты мемлекетімізде барлық халықтардың бойында «ұлтжандылық» қасиеттің болатынын жеткізуге міндетті.

Әскери әдебиетте Ұлы Отан соғысына қатысқан ақын-жазушыларымыз патриотизм, интернационализм тақырыбын жиі қозғайды. Дегенмен осы ұғымдарды жеткізуде әскери педагогика мен психологияда ауқымды идеялар, пікірлер қалдырған алғашқы әскери ғалым, қаламгер жазушы, командир Б.Момышұлының шығармаларын ұтымды пайдалануға болады.

Мәселені белгілеу. Б.Момышұлының көркем және ғылыми еңбектері – әскери өмірдегі командир тәжірибесінің жемісі. Сондықтан шет елдің әскери оқу орындарында ұрыс өнерін, әскери психологияны меңгерту мақсатында қатаң теорияны емес, практикамен ұштасып жатқан батыр бабамыздың ғылыми еңбектерін, көркем туындыларын арнайы пән ретінде өтеді. Мәселен, куба, түркі елінде Б.Момышұлының «Москва үшін шайқас», «Әскери психология» еңбектері ұрыс психологиясын, ұрыс кезінде көрініс табатын психикалық процестерді жеткізуде теорияны тек білім алушының алдына қоя салмай, алдымен практикада оның көрініс табуын мысалмен дәйектеп, соңында теориялық ұғыммен негіздеп дәлелдейді. Сондықтан білім алушылардың бойына «ұлтшылдық», «ұлтжандылық», «интернационализм»

ұғымдарының ерекшелігін Б.Момышұлы шығармалары арқылы жеткізген тиімді.

Мақаланың мақсаты – әскери ортада болсын, қоғамда болсын ара-жігін таба алмай жүрген «ұлтшылдық», «ұлтжандылық», «интернационализм» ұғымына Б.Момышұлының еңбектері арқылы түсінік беру.

Зерттеу әдістері. Б.Момышұлының шығармаларындағы «патриотизм», «интернационализм» және «ұлтшылдық» ұғымдарына берген түсініктерін жинақтау отырып синтездеу әдісі қолданылды. Сондай-ақ ғалым шығармаларындағы «ұлтшылдық» пен «интернационализм» тұжырымы модельденді.

Зерттеу міндеттері. Б.Момышұлы шығармаларындағы «ұлшылдық» пен «интернационализм» ұғымдарының тұжырымын жасау үшін:

- энциклопедиялық анықтамалықтардан осы ұғымдардың түсінігі айқындалды;
- Б.Момышұлының ғылыми және көркем шығармаларындағы ұлтшылдық, ұлтжандылық, интернационализм туралы түсініктері іріктеліп, бұл ұғымдарға дәйекті түсінік берілді.

Соңғы зерттеулер мен жаряланымдарға талдау жасау. Б.Момышұлының шығармаларын жан-жақты зерделеуді тек филолог мамандар ғана емес, барлық ғылым саласының – психология, педагогика, тактика, т.б. ғалымдары сөзге тиек еткен. Батыр бабамыз арнайы ғылыми жұмыспен айналыспаса да, өзінің практикалық өмір тәжірибесінен қалған оқиғаларды, өмір белестерін, соғыс тақырыбындағы тұжырымдарын көркем туындылары мен ғылыми еңбектерінде атап өтіп, құнды ғылыми мәні бар деректер қалдырған.

Б.Момышұлымен сұхбат жүргізу нәтижесі бойынша қаламгер жазушы Ә.Нұршайықов «Ақиқат пен аңыз» еңбегін жазып, ондағы батырдың тұлғасын ашқан, әңгімелесу барысында әскери қызметке қажетті құндылықтар туралы сөз қозғаған [2]. Қаламгер М.Қалдыбай да Б.Момышұлының патриотизм, тәрбие мәселесі туралы тұжырымдарын насихаттау мақсатында «Атақ пен шатақ» еңбегін жарыққа шығарады [3]. Сондай-ақ батыр бабамыздың «Қанмен жазылған кітап» еңбегін «Бауыржантанушы» Мекемтас Мырзахметұлы құрастырып, жарыққа шығарған. Кітап мазмұнында батырдың соғыс өнері, онда көрініс табатын психикалық процестер, т.б. мәселелер қамтылған.

Батырдың еңбектерін ғылыми тұрғыда зерделеп, оның заманауи әскери өмірдегі маңызын түбегейлі қарастыру мақсатында диссертациялар қорғалып, ғылыми еңбектер дайындалып, әскери және азаматтық оқу орындарында ғылыми-практикалық конференциялар ұйымдастырылады [4]. Дегенмен батырдың шығармашылығында тың, әлі де қозғалмаған деректер бар. Мәселен, батыр бабамыздың спорт туралы, командирдің соғыста жеке үлгі-өнеге көрсетуі, сарбаз тұлғасы, т.б. тұжырымдары әскери ғалымдар тарапынан толыққанды қарастырылмай келеді. Сондай қазіргі заманға сай өзекті мәселелердің бірі – Б.Момышұлы шығармашылығындағы интернационализм, ұлттар достастығы мәселесі. Ғылыми мақалада Б.Момышұлының

шығармаларына сараптама жасай отырып, ондағы интернационализм мен ұлтшылдық ұғымдары іріктеліп алынып, оларға талдау жасалды.

Негізгі материалды баяндау. Ұлтшылдық, ұлтжандылық, интернационализм ұғымдарына әр түрлі дереккөздерде авторлар тарапынан өзіндік танымменен тұжырым жасалады. Саяси қоғам қайраткерлері «ұлтшылдықты» «ұлтжандылықтың» синонимі ретінде қарастырып, «интернационализм» ұғымына мүлдем түсінік бермейді. Ал еліміздегі Ассамблея күніне орай бұқаралық ақпарат құралдарының тілшілері Қазақстандағы ұлттардың ынтымақтастығы, бірлігі бойынша мақалалар жариялағанымен, «интернационализм» түсінігін шеттетіп қойып жатады. Сондықтан Б.Момышұлы шығармаларындағы «интернационализм», «ұлтшылдық» ұғымының басқа түсініктерден ерекшелігін ажырату үшін энциклопедиялық анықтамалықтарға шолу жасадық.

Ұлтшылдық – саяси және ұлттық бірліктер сәйкес келуі керек дейтін, ұлттық бірлік пен дамуға талпынатын, ұлттық болмыс пен құқықты қорғайтын саяси принцип. Адамдар игілікке, тұрақтылыққа, бақытқа, тек ұлт құрамында, ұлттық мемлекеттерде қол жеткізеді деген түсінік қалыптасқан [5]. Қарапайым тілмен айтқанда, ұлтшылдық – өз ұлтының қамын жеу, оны басқа ұлт мүддесінен жоғары қою. Ұлтшылдықтың түрлері көп: түпкі ұлтшылдық ұғымына көбінесе «фашизм» сөзі сай келеді де, ұлттық астамшылдық сезімдері экстремалдық ұлтшылдыққа алып келеді; азаматтық ұлтшылдық ксенофобиялық ұлтшылдыққа қарама-қарсы болады да, азаматтық, төзімділік құндылықтарға сәйкес келеді; - этникалық ұлтшылдықта ұлттық қоғамда азшылық топтарды өз елінің бір бөлігі ретінде санамайды; сол қанатты ұлтшылдық көзқарастарында халқы басқа елмен қуғынға ұшыраған, алайда енді қудалаудан бостандық алып, өзін-өзі танытуға тырысады. *Ұлтжандылық* – өз ұлтының ділін, тілін ұстану, салт-дәстүріне адал болу. *Интернационализм* – ұлттар арасындағы достық пен ынтымақтастықты уағыздайтын идеология.

Интернационализм ұғымы кеңестік дәуірде кең тарап, одақ ауқымындағы халықтардың бірлігі мәселесі жиі көтерілді. Дегенмен тәуелсіздік алған жылдардан кейін бұл ұғым кеңестік теріс түсінік сияқты артта қалып, «қанаушылық» ұғымымен синонимдес болды да, соңғы жылдары термин ретінде көтерілмей қалды. Тарихи қалыптасу жолында Қазақстан Республикасы көп ұлтты, көп мәдениетті және көп конфессиялы мемлекет болып табылатындықтан, ұлттар достығы мен халықтар тұтастығының арқасында бүгінде өркендеген мемлекет болып ілгері басып келе жатқандықтан, интернационализм ұғымынан бас тарта алмаймыз және оны білім алушыларға қазақтың кеңес дәуіріндегі ақын-жазушыларының шығармалары арқылы насихаттауға болады.

Кеңес дәуірінде интернационализм мәселесін көтерген - алғашқы қазақ әскери әдебиетінің өкілі, алғашқы әскери ғылымның негізін қалаған, қаһарман қолбасшы Б.Момышұлы. Сондықтан болар, болашақты бейбітшілікке шақырып, ұлттық араздықты қолдамаған батыр бабамыздың шығармаларының («Москва үшін шайқас», «Қанмен жазылған кітап»,

«Генерал Панфилов», т.б.) қай-қайсысына талдау жасасаңыз, іші тұнып тұрған ұлтаралық достық, бауырмалдық қасиеттер көрініс табады. Содан болар кітаптарының күні бүгінге дейінгі тиражы бір миллион данадан асып, жеке тараулары чех, поляк, испан, француз, ағылшын тілдерінде басылып шықты [2].

Батырдың интернационалистік көзқарасы бала кезінен қалыптасқан, ол журналистермен сұхбатында: «Мен Абайды, Сәкен, Сәбит, Бейімбет, Ілияс кітаптарын қолтықтап жүріп оқып, қазақ фольклорының тұнығын кешіп өстім», - деп өзінің ұлтжандылығын білдірсе, - «қызмет бабынмен Қиыр Шығыста үнемі жүруіме байланысты француз, орыс және испан классиктерінің кітаптарын құныға оқыдым», - деп әлем әдебиеті арқылы бойына басқа елдердің тіліне, дәстүріне, мәдениетіне құрметінің қалыптасқанын білдіреді. Ұлтжанды батыр өскен кезін: «Қазақ әдебиетінің шалқар көлін шағала болып шарықтаған мен бір кезде Ленинградқа, банк қызметкерлерінің оқуына барып, өнердің ғажайып сарайына кірдім, орыс әдебиетінің ғаламат теңізіне сүңгідім», [3, 346 б.] - деп орыс әдебиетіне жоғары баға береді де, жазушы болуына орыс және қазақ әдебиетінің ықпалын мойындайды.

Сондай-ақ интернационалист болуының тағы бір себебі әскери қызметімен және бірге қызмет атқарған әр түрлі ұлт өкілдерінен алынған қарулас достарымен байланысты екенін байқауға болады. Интернационализм ұғымын әскер қатарында командир болып жүріп бойына сіңіреді. Ұлы Отан соғысындағы өзінің өмірлік тәжірибесінен ұлттар достастығын жоғары бағалайды. Өйткені Алматы қаласында генерал Панфилов құрған 316-атқыштар дивизиясы көп ұлтты әскерлерден құрылады да, Панфилов оны интернационалдық дивизия етіп жасақтайды. Онда орыстар да, украиндар да, белорустар да, өзбектер де, татарлар да, әзірбайжандар да, башқұрттар да, чуваштар да, ұйғырлар да және басқа ұлттардың өкілдері болған. Ол туралы батыр: «Ұлттық құрамы жағынан алғанда біздің дивизиямыз көп ұлтты Отанымыздың кішірейтілген макеті сияқты еді. Биік құзға салған бүркіт балапанындай әскер Алатаудың бөктерінде дүниеге келген жас дивизияның күні-түні ұйқы көрместен, осынау Алматыдан сонау астанаға дейін тынымсыз тербеткен генерал Панфилов дәл осындай кісі болды. Ол дивизияға керекті командирлерді де әр ұлттың нағыз халықтық әскер – Қызыл Армия қатарында шыңдалған патриот өкілдерінен таңдап алды. Міне, осы орасан шайқаста еліміздің өзге ұлт жауынгерлері сияқты Ұлы Манастың ұрпағы қырғыз жігіттері де ерен ерлік көрсетті. Қырғыз-қазақ балалары егіз қозыдай болып, жау танкісін жайратуға қол ұстасып қатар жүгірді. Қайсарлығы да, қаһармандығы да ұқсас бұл екі халықтың ұлдары өжет орыс жігіттерінің қос қанаты, өзге ұландардың жолдасын жауға бермес жан серігі бола білді. Сүйікті Отанның қасиетті жеріне қырғыз-қазақтың қаны қатар төгілді», - деп қарулас, бауырлас қырғыздың қазақ батырларымен қатар жүріп көрсеткен ерлігін сипаттайды. «Денелерін тілкемдеп оқ тесіп бірнеше жерден жаралы болса да, алғы шептен бір адым да артқа шегінбеген олар қолдан қуат, буыннан әл

кеткенде бір окоптың түбіне гүрс етіп қатар құлап, құшақтасып жатып жан тапсырады. Сөйтіп олар туысқандар моласына өздерінің ер достарымен қатар көмілді», - деп Ұлы Отан соғысындағы бауырмалдық, ынтымақ, бірлік деген түсініктерді көркем шығармаларындағы басты кейіпкерлері арқылы ашып көрсетеді. Соғыс даласында 9-гвардиялық дивизияда қызмет атқарған орыс, украин, белорус, татар, еврей, грузин, армян, азербайжан, тәжік, өзбек, башқұрт, т.б. халықтардың алдына тізе бүгіп, тәжім ететінін жеткізе келе, атқыштар дивизиясындағы ынтымақшылдықты, бірлікті, көп ұлтты батырлардың ерлігін «Москва үшін шайқас» еңбегінде көрнекі түрде жеткізеді [6, 46 б.].

Көп ұлтты елдің неміс фашистеріне қарсы соғысында әр түрлі ұлт өкілдерінен шыққан командирлерін жоғары бағалап, оларға деген бауырмалдық, ізгілік сезімін былай береді: «Құдай мені қисық қылып жаратса да, алдымнан ылғи жақсы командирлерді кездестірді. Кешегі помкомвзвод Редин, полковник Коваленко, комбриг Дотоль, генерал Панфилов осындай өзгеше жандар еді. Олардың алдында Емельянов, Дубовик, Бархан тәрізді ұстаздарым тағы болды. Редин өлгенде бірге туған інімнен ажыраған іспеттендім. Коваленкодан ажырағанда – ағамнан, Дотоль кеткенде – әкемнен айырылғандай болдым. Ал Панфилов опат болғанда – інім, ағам, әкем үшеуі қатар өлгендей күйге түстім. Көп күйзеліп, ішімнен көп күңірендім. Өмір бойы Панфиловтың орнын өксеумен өтетін шығармын деп ойладым» [2, 195 б.].

Саяси жетекші ретіндегі қан майдандағы командирлік тәжірибесі ұлттар арасындағы достықты, бірлікті нығайтуына ықпал етті. Жиырма бес жыл әскер қатарына жүріп Кеңес Одағының құрамындағы барлық ұлт өкілдерімен қарым-қатынас жасап, оларды бөліп-жармай, тілін, дінін, ғұрпын ұғып, құрметтеді, сол ұлттарға деген құрметін прозалық шығармаларына қосты, халықтар бірлігін жоғары бағалап, ұлтшылдықты, фашизмді айыптады: «Үстеріне шинель киген солдаттар арқылы Совет Одағының барлық халықтарының жанын ұқтым деп ойлаймын. Өйткені олардың жүректері – іштерінен шыққан балалары – менің алақанымда болды. Отан үшін өз басымды өлімге байлай отырып, мен оларды ажалмен алысуға жұмсадым, олардың өлмеуі үшін, өз ұрпақтарын, өз халықтарының намысын, оның өздері сүйетін асыл қасиеттерін аман сақтап қалу үшін жұмсадым. Өзім де жаным арымның садағасы, халқым үшін қасықтай қаным пида деп, жанып тұрған отқа талай түстім. Мен нацизмнің туын көтерген фашизмге қарсы жан аямай күрескен кісімін. Мен нацистерге қарсы 207 рет ұрысқа қатысып, бес рет өлімнің құрсауында қалған, екі рет өлімші болып жараланған жанмын» [3, 31 б.]. Интернационалист Кеңес азаматтары мен ұлтшыл неміс фашистерінің таным-түсінігін қарама-қарсы қоя отырып, Ұлы Жеңіске қол жеткізуіміздің басты себебі – ұйымшылдығымыз, көп ұлттың арасындағы достық, жолдастық екендігін баса көрсетеді.

Тек көркем шығармаларында әр түрлі ұлт өкілдерінен құралған кейіпкерлері арқылы ғана емес, «Қанмен жазылған кітап» туындысында «ұлттық мақтаныш», «ұлтшылдық», «интернационалист» ұғымдарының

теориялық тұрғыда ара-жігін ашып көрсетеді. Ең алдымен ұлттық мақтаныш сезіміне түсінік береді де, ұлттық мақтаныш сезімі деп белгілі бір ұлт адамының жеке мақтаныш сезімі екенін жеткізеді. Егер кімде-кім өз ұлтын сыйламаса және мақтан тұтпаса, ол - сөзсіз барып тұрған арамза, отансыз қаңғыбас. Өзін сыйлай алған адам өзгені де сыйлай алады, белгілі бір ұлттың толық азаматы болып, әрі өз ұлтыңды мақтан ете отырып, сен басқа халыққа да лайықты қарай аласың. Екі түрлі ұғым бар: ұлттық рух – бұл асыл қасиет, ұлтшылдық – бұл ұлт ішіндегі жеке адам бойындағы көркеуделік [5, 31 б.].

Бұл мәселені дұрыс түсіне білу керек деп ұлтшылдық пен интернационализм ұғымының ара-жігін ажыратады. Халықтардың туыстығы алдымен адамдардың өз халқына сүйіспеншілігі арқылы ғана келеді. «Мен - өзге ұлттарды құрметтеуші, өз ұлтын сүюші адаммын», - деп өзінің интернационалдық сезімін түсінікті етіп жеткізеді. Ұлтшылдық ұғымын нақтылау үшін мынадай мысал келтіреді: «Ұлы орыс ұлтының орта тобынан шыққан кейбір өкілдері басқа шағын халықтарға «екінші сортты» адам деп ойлап қараушылығына мүлдем жол бермеу керек, мұндай қате, мәдениетсіздік көзқарас өте зиянды. Өкінішке орай, олар мұндай көзқарастарымен ұлттық тудағы асқақ озық жоғарғы идеяны шовинизмнің жиіркенішті ұсақ-түйегіне айырбастай отырып, бірінші кезекте, ең алдымен өз ұлтының ұлы абыройына кір келтіреді. Орыс жолдастарға қатысты бұл кесірлілікті Калинин орыс берекесіздігі деп атаған» [5, 31 б.].

Б.Момышұлының пікірінше, кейбіреулер ұлттық рухты немесе ұлттық патриотизмді ұлтшылдықпен оп-оңай шатастырып алады. Ұлттық рух пен ұлтшылдықтың ара-жігін ажырата білген жөн. Ұлттық рух тамаша қасиеттерге ие, өз ұлтыңды тануға көмектеседі, ал бізге осы асыл қасиеттерді дамыта түсу қажет, осындай адам ғана отандастарының алдындағы өз халқының және ең алдымен халықтардың бауырластығы алдындағы өз борышын терең де жоғары сезінеді. Сондықтан Ұлы Отан соғысында әр ұлттың батырлары жиналып, «халықтар бауырмалдығы» ұлы сезімі сынға түсіп, бұл сынақтан сүрінбей өткен батырлар, ұлт өкілдері достық, бауырмалдық сезімін, интернационализмді ту етіп ұстады, бірін-бірі қорғап, бірге қол ұстасып жүріп қан кешті. Халықтардың достығы мен бауырмалдығының осы айтылған негіздеріне сүйеніп ұлттық мақтаныш сезімі дегеніміз ұлттар достығының кепілдігі деуге болады деген тұжырым шығарады.

Қазіргі таңда әскерді тәрбиелеуде де интернационализм ұғымына мән беру қажеттігін алға тартады. «Интернационалдық мақтаныш» ұғымын ең алдымен командирдің өзі жете түсініп, армияны барлық халықтарды құрметтеуге тәрбиелеуі қажет. Өйткені көп ұлтты армияда патриотизмге тәрбиелеудің басты көзі ең алдымен интернационализм ұғымын әрбір жауынгердің бойына сіңіріп, тек өз ұлтын ғана емес, басқа ұлт өкілдерін де құрметтеуге тәрбиелеген жөн.

Ұлттық рух пен патриотизм – бұл ұлттың ішіндегі жеке адамның асыл белгісі мен қасиеті - өз халқына деген сүйіспеншілігі, жеке адам өз халқымен қан жағынан және шыққан тегі, аумағы, тілі, тұрмыс-тіршілігі, мінез-құлқы,

психологиялық және этнографиялық ерекшеліктері, қалыптасқан тарихи дәстүрлері жағынан да әбден айқын әрі дербес басқа қасиеттері және ерекшеліктерімен де байланысты. Ұлтшылдықтың негізінде басқа халықтарға өзін қарсы қоюшылық, антогонизм жатса, ал ұлттық рухтың табиғатына өз халқына деген сүйіспеншілік арқылы басқа халықтарды сүю мен құрметтеу тән. Мұның бәрін міндетті түрде есепке алу үшін, әрі бұл сезімді әскерлерге күш-жігер беретін мықты құрал ретінде пайдалана отырып, патриотизм, Отанға, ұлтқа сүйіспеншілік ұғымының жалпы арнасына бағыттап жіберу үшін білу қажет.

Батырдың қолжазбасында былай деп жазылған: «Қазіргі заманғы соғыс - саяси соғыс, біріккен ұлттардың соғысы болып табылады, оған біздің Совет мемлекетінің барлық халқы қолына қару алып қатысуда. Олар бірлесе күш салғанда ғана жеңіске жетеміз». Жауынгерлердің арасындағы бірлікті қалыптастыратын командир болғандықтан әрбір командир жауынгердің бойында патриоттық сезімді дамыту үшін күнделікті, практикалық әрі дұрыс та саналы түрде жұмыс жүргізудің сөзсіз қажеттігін терең түсіне білуі тиіс.

Қорыта келе, Бауыржан Момышұлының шығармаларынан тек ерлік, патриотизм, т.б. психикалық процестерден басқа практика жүзінде дәлелденген, расталған, мысалмен айғақталған басқа да тың тақырыптар бойынша сұрақтарға жауап алуға болады. Болашақ офицерлердің бойына интернационализм түсінігін сіңіріп, ұлттар достастығы, басқа халықтармен ынтымақ мәселесі туралы ұғымды батыр бабамыздың шығармалары арқылы қалыптастыру мүмкіндігі бар. Болашақтың жарқын, бейбіт болуы үшін тек еліміздің ішіндегі ұлтаралық интернационализмді ғана қалыптастырып қоймай, басқа елдермен ұлтаралық достастықтың, кез-келген ұлт пен халықты құрметтеудің маңызды екенін әрбір білім алушы әскери қызметшінің көкейіне құюға міндеттіміз.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы

2. Нұршайықов Ә. Ақиқат пен аңыз. – Алматы: Атамұра, - 2004. 400 бет.

3. Мамытбек Қ. Атақ пен шатақ. – Алматы: Қазақпарат, - 2005 жыл. – 372 бет.

4. Тұлғасы тұнған тәлім, есімі елге мәлім// Қарағанды қаласының білім бөлімі ұйымдастырған ғылыми-практикалық конференция. – Қарағанды, 2020 жыл. – 209 бет.

5. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. – Алматы: «Жеті жарғы» баспасы, 2008 жыл.

6. Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. – Алматы: Қазақстан, -1991. – 400 бет.

REFERENCES

1. Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy

2. Nūrşaiyqov Ä. Aqiqat pen añyz. – Almaty: Atamūra, - 2004. 400 bet.

3. Mamytbek Q. Ataq pen şataq. – Almaty: Qazaqparat, - 2005 jyl. – 372 bet.
4. Tūlğasy tūnğan tälım, esımı elge mälım// Qarağandy qalasynyñ bılım bölımı ūiymdastyrğan ğylymi-praktikalyq konferensia. – Qarağandy, 2020 jyl. – 209 bet.
5. Orysşa-qazaqşa zañdyq tüsındırme sözdık-anyqtamalyq. – Almaty: «Jetı jarğy» baspasy, 2008 jyl.
6. Momyşūly B. Qanmen jazylğan kıtap. – Almaty: Qazaqstan, -1991. – 400 bet.

THE CONCEPT OF "INTERNATIONALISM" IN THE WORKS OF B. MOMYSHULY

MAMAEVA G.B.[1], MAMYRKHANOV T.B.[2], KARSYBAEVA D.S.[3]
[1]Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Border Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Colonel, Almaty
[2]Master of Pedagogical Sciences, Head of Department, Border Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Colonel, Almaty
[3]Master of Pedagogical Sciences, Lecturer, Border Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Major, Almaty

Abstract. This article examines the concept of internationalism, which remains highly relevant today, through the lens of B. Momyshuly's literary works. The author identifies the factors that influenced B. Momyshuly to become an internationalist throughout his life. The article also draws on the hero's interviews with journalists to distinguish between the ideas of internationalism, nationalism, and interethnic friendship. Summarizing Baurzhan Momyshuly's views, the author emphasizes the importance of instilling values necessary for military service in future servicemen, drawing inspiration from the hero's legacy.

Keywords: internationalism, nationalism, patriotism, national spirit, ethnic identity.

*****

ВЛИЯНИЕ ВОЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ НА ЛИЧНОСТЬ БУДУЩЕГО ОФИЦЕРА

МЕЙРАМОВА А.Б.
магистр иностранной филологии, заместитель начальника кафедры социально-гуманитарных дисциплин, языковой и психологической подготовки Академии гражданской защиты им. М. Габдуллина МЧС Республики Казахстан, подполковник гражданской защиты, Кокшетау. E-mail: assem_27@mail.ru

Аннотация. *Статья посвящена вопросам формирования личности курсантов военных учебных заведений через приобщение к мировой военной литературе и изучение биографий выдающихся полководцев.*

Рассматриваются педагогические и воспитательные аспекты литературного влияния на развитие морально-волевых качеств, стратегического мышления и лидерских навыков у будущих офицеров. Особое внимание уделяется фигурам казахстанских героев как носителей патриотических и профессиональных ориентиров.

Ключевые слова: *курсанты, офицерское воспитание, военная литература, полководцы, патриотизм, лидерство, моральные качества.*

Формирование личности будущего офицера требует не только углубленного изучения военной тактики, стратегии и технологий, но и воспитания высоконравственных качеств, лидерских способностей и ответственности. Одним из самых эффективных методов в этом процессе является приобщение курсантов к мировой военной литературе и изучение биографий великих полководцев. Это помогает развить стратегическое мышление, научиться принимать решения в сложных ситуациях и воспитать чувства долга, патриотизма и служения Родине.

Военная литература всегда играла важную роль в передаче не только боевого опыта, но и моральных устоев. Она помогает будущим офицерам разобраться в том, как принимать решения в условиях неопределенности, как оценивать стратегическую ситуацию и как поддерживать моральный дух своих подчиненных. Примеры из художественных произведений могут сыграть ключевую роль в развитии эмоционального восприятия войны и ее жестокой реальности.

Классическая военная литература, такая как «Война и мир» Л.Н. Толстого, «На Западном фронте без перемен» Э.М. Ремарка или «Прощай, оружие!» Э. Хемингуэя, не только дает представление о человеческой трагедии войны, но и учит сопереживанию, моральному выбору в условиях трагедии. Прочитав эти произведения, курсант может лучше понять, как тяжелы решения, принимаемые во время боевых действий, и как важно сохранять человечность в самых жестоких ситуациях [1].

Казахстанская литература, с ее богатым наследием и глубокими философскими размышлениями о войне, долге и патриотизме, также может сыграть важную роль в формировании личности будущего офицера. Примером того, как важные моральные и стратегические уроки можно извлечь из произведений казахстанских авторов, служат работы, в которых затрагиваются темы войны, ответственности, лидерства и человечности.

В этом произведении автор описывает трагические события Великой Отечественной войны через судьбу простого казахстанца, призванного на фронт. Герои книги сталкиваются с жестокими моральными выборами, что помогает читателям понять, как важно сохранять достоинство и человечность в условиях войны. Для будущих офицеров это произведение может стать уроком, который помогает осознать, что не только тактика и стратегия важны на поле боя, но и умение сохранять моральный ориентир в самых трудных обстоятельствах.

Бейімбет Майлин в своем произведении «Дорога в Небо» затрагивает важные темы внутреннего конфликта и морального выбора. Герой книги стоит перед сложным выбором: как выполнить свой долг перед родиной и сохранить свою честь. Для курсантов это произведение может стать важным уроком, демонстрируя, как часто офицер сталкивается с необходимостью принимать решения, которые требуют мужества и высокого морального стандарта.

В своем произведении «Алтын Орда» Нурпеис Исабеков поднимает тему исторической памяти и ответственности за судьбу народа. Автор показывает, как важно понимать ценность традиций и культуры, а также как это знание может помочь в принятии правильных решений на поле боя. Для будущих офицеров, изучающих военную историю и традиции, это произведение может служить напоминанием о важности национальной идентичности и стратегическом мышлении.

Произведение «Казахская мечта» Тахауи Ахтанова затрагивает вопросы чести, достоинства и ответственности перед родиной. Через внутренний конфликт героев и их борьбу за идеалы, автор напоминает о важности духовных ценностей в жизни каждого человека, в том числе офицера. Будущий командир должен уметь сохранять верность своим убеждениям, несмотря на внешние давления и трудности.

Мухтар Ауезов, в своем произведении «Шыңғысхан» о великом полководце Шыңғысхане, исследует лидерство, стратегическое мышление и силу человеческого духа. Через образ Шыңғысхана читатель видит, как важно для военачальника иметь стратегическое видение и принимать решения, которые будут вести к победе, несмотря на многочисленные препятствия. Это произведение может служить офицерам примером, как мудрость и решительность способны изменить ход истории, если они основаны на высоких моральных принципах [2].

Таким образом, казахстанская литература предоставляет курсантам уникальные примеры для размышлений и практических уроков. Изучение произведений, в которых раскрываются сложные моральные дилеммы, вопросы лидерства и патриотизма, помогает будущим офицерам не только овладеть тактическими знаниями, но и развить необходимые личностные качества для успешного и ответственного командования.

Кроме того, военная литература позволяет анализировать различные аспекты войны — от стратегических маневров до личных подвигов, показывая, что победа часто зависит не только от силы армии, но и от моральных качеств командующего.

Знание биографий выдающихся военачальников — таких как Александр Суворов, Георгий Жуков, Наполеон Бонапарт, Эрвин Роммель, Дуайт Эйзенхауэр, Бауржан Момышулы и других — является важной частью воспитания будущих офицеров. Каждый из этих полководцев продемонстрировал уникальные качества лидерства, стратегического мышления и способности к принятию трудных решений.

Изучение жизненного пути таких личностей помогает курсантам понять, что достижение высоких результатов в военном деле невозможно без самопожертвования, умения принимать решения в условиях высокой опасности и нестабильности. К примеру, Александр Суворов был известен своей способностью к нестандартному решению тактических задач, а Георгий Жуков — умением сохранять моральный дух армии в самых сложных условиях войны. Наполеон, в свою очередь, продемонстрировал гениальное стратегическое мышление, что позволило ему стать одним из величайших полководцев истории [3].

Изучение биографий великих полководцев играет важную роль в формировании личности курсанта, развивая в нем чувство патриотизма, ответственность и воинскую честь. Особое значение для воспитания будущих офицеров в Казахстане имеют примеры отечественных героев, чья жизнь и служение Родине стали символом мужества, доблести и высокой нравственности. Рассмотрим более подробно вклад таких выдающихся личностей, как Бауржан Момышулы, Сагадат Нурмаганбетов, Малик Габдуллин и Талгат Бигельдинов.

Бауржан Момышулы (1910–1982) - один из наиболее уважаемых военных деятелей Казахстана, участник Великой Отечественной войны, полковник, Герой Советского Союза (посмертно), писатель и педагог. Особенно известен благодаря своему участию в битве за Москву в составе 316-й стрелковой дивизии под командованием генерала Панфилова. Момышулы проявил себя как талантливый тактик, проявивший способность нестандартно мыслить в условиях боевых действий. Он был строгим, но справедливым командиром, уделявшим огромное внимание дисциплине, морально-психологической подготовке и воспитанию бойцов [4].

Бауржан Момышулы не только командовал на поле боя, но и размышлял о природе войны и воинского духа. Его труды, в частности книга «Психология войны», оказали значительное влияние на последующие поколения офицеров. В ней он подчеркивал важность патриотизма, дисциплины, сознательности и личной ответственности в боевой обстановке. Его фигура служит ярким примером сочетания военного профессионализма с глубоким гуманизмом [5].

Малик Габдуллин (1915–1973) - Герой Советского Союза, доктор филологических наук, профессор, писатель и общественный деятель. Участник Великой Отечественной войны, командир батальона. Проявил себя как отважный офицер и грамотный командир, способный повести бойцов за собой. Один из самых известных его подвигов — отражение атаки противника с небольшими силами, когда его подразделение удерживало позиции, несмотря на численное превосходство врага.

После войны Габдуллин посвятил себя науке и педагогике, что делает его образ особенно ценным в глазах будущих офицеров. Он доказал, что военный человек может и должен быть интеллектуалом, развивать не только физические, но и духовные и культурные качества. Его книги, в том числе

«Мои фронтовые товарищи», служат не только воспоминанием о войне, но и нравственным ориентиром [6].

Талгат Бигельдинов (1922–2014) -дважды Герой Советского Союза, один из самых результативных казахстанских лётчиков-истребителей времён Великой Отечественной войны. За годы боевых действий он совершил 305 боевых вылетов, проявляя невероятную смелость, мастерство и самоотверженность. Его имя стало символом мужества и стойкости. После войны он продолжил службу, а также участвовал в военно-патриотическом воспитании молодёжи.

Талгат Якубекович олицетворяет боевую доблесть и личное мужество, преданность своему народу и профессии. Его жизненный путь является источником вдохновения для молодых курсантов, а его примеры — образцом того, как необходимо выполнять свой долг даже в самых сложных условиях [7].

Сагадат Нурмаганбетов (1924–2013) - Герой Советского Союза, генерал армии, первый Министр обороны независимого Казахстана. Участник Великой Отечественной войны, Сагадат Кожахметович прошел путь от командира взвода до одного из высших военных руководителей страны. Он сыграл ключевую роль в создании Вооружённых Сил Республики Казахстан после обретения независимости. Под его руководством был заложен фундамент современной казахстанской армии.

Его биография — пример служения не только на фронте, но и в мирное время, в деле государственного и военного строительства. Он отличался скромностью, стратегическим мышлением и верностью офицерским принципам. Нурмаганбетов был не только воином, но и государственником, понимающим значимость обороноспособности как части национальной безопасности [8].

Бауржан Момышулы, Сагадат Нурмаганбетов, Малик Габдуллин и Талгат Бигельдинов — это не просто герои своего времени, но и живые нравственные ориентиры для современных курсантов. Изучение их биографий позволяет будущим офицерам не только понять суть воинского подвига, но и осознать значение моральных качеств в условиях вооружённого конфликта и военной службы. Их примеры укрепляют у курсантов представление о том, каким должен быть настоящий защитник Отечества — стойким, дисциплинированным, образованным и нравственно зрелым.

Кроме того, полководцы являлись примером того, как важно сочетать решительность с человеческими качествами, такими как забота о подчиненных, честность и ответственность. Их личный пример служит курсантам образцом для подражания.

В современном военном обучении важно не просто передавать знания о прошлых событиях, но и учить курсантов применять эти знания в настоящем контексте. История великих полководцев и военной литературы помогает развить у будущих офицеров стратегическое и критическое мышление. Курсанты учатся не только тому, как применить полученные знания, но и как

сформировать свою собственную модель лидерства, опираясь на опыт прошлого.

Прочитанные книги и изученные биографии должны становиться не просто теоретическим знанием, но и основой для рефлексии, анализа собственной деятельности и планирования будущих шагов. Важно, чтобы курсант не только заучивал факты, но и понимал, как эти факты могут быть применены в его собственной службе, а также как избежать ошибок, совершенных предыдущими поколениями [9,10].

Для эффективного использования мировой военной литературы и изучения биографий великих полководцев в обучении курсантов можно внедрить различные педагогические подходы. Один из них — курс внеклассного чтения с обязательным обсуждением прочитанного. Это позволит не только ознакомиться с произведениями, но и глубже понять их значение и применимость к военному делу.

Кроме того, полезным будет создание проектных работ, эссе и презентаций, в которых курсанты смогут анализировать прочитанное, делая выводы о применимости тех или иных стратегий и решений в современных условиях. Обсуждение таких проектов на занятиях также способствует формированию лидерских качеств, так как позволяет курсантам проявить инициативу, научиться вести дискуссии и принимать участие в коллективных размышлениях.

Ролевые игры и моделирование реальных военных ситуаций, основанных на описанных в литературе примерах, помогают на практике научить курсантов принимать решения в условиях стресса и неопределенности.

Формирование личности будущего офицера — это многогранный процесс, который требует не только теоретической подготовки, но и развития высоконравственных и моральных качеств. Мировая военная литература и биографии великих полководцев являются мощным инструментом в воспитании будущих офицеров, так как они учат не только военному искусству, но и формируют стратегическое мышление, лидерские качества и ответственность. Через анализ произведений и жизненных путей выдающихся личностей курсанты могут глубже понять, как важно быть не только хорошим воином, но и человеком с высокими моральными принципами, способным принимать сложные и ответственные решения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Толстой Л. Н. «Война и мир». — М.: Художественная литература, 1978. — Т. 1–4.

2. Ауэзов М. О. «Шыңғысхан». — Алматы: Жазушы, 2001. — 320 с.

3. Исабеков Н. «Алтын Орда». — Алматы: Атамұра, 2008. — 215 с.

4. Момышулы Б. «Психология войны». — Алматы: Санат, 1997. — 304 с.

5. Сейдахметов С. «Бауржан Момышулы: жизнь и наследие». — Алматы: Раритет, 2010. — 352 с.
6. Габдуллин М. «Мои фронтовые товарищи». — Алматы: Казахстан, 1971. — 220 с.
7. Бигелдинов Т. Я. «Илы поднимаются в небо» \[«Летят журавли над степью»]. — Алматы: Жалын, 1985. — 256 с.
8. Нурмаганбетов С. К. «От солдата до министра». — Астана: Елорда, 2005. — 210 с.
9. Жуков Г. К. «Воспоминания и размышления». — М.: Олма-пресс, 2002. — 640 с.
10. Ахтанов Т. «Қаһарлы күндер» \[«Грозные дни»]. — Алматы: Жалын, 1984. — 278 с.

REFERENCES

1. Tolstoj L. N. «Vojna i mir». — M.: Hudozhestvennaja literatura, 1978. — T. 1–4.
2. Aujezov M. O. «Shyңғyshan». — Almaty: Zhazushy, 2001. — 320 s.
3. Isabekov N. «Altyn Orda». — Almaty: Atamұra, 2008. — 215 s.
4. Momyshuly B. «Psihologija vojny». — Almaty: Sanat, 1997. — 304 s.
5. Sejdahmetov S. «Baurzhan Momyshuly: zhizn' i nasledie». — Almaty: Raritet, 2010. — 352 s.
6. Gabdullin M. «Moi frontovye tovarishhi». — Almaty: Kazahstan, 1971. — 220 s.
7. Bigeldinov T. Ja. «Ily podnimajutsja v nebo» \[«Letjat zhuravli nad step'ju»]. — Almaty: Zhalyn, 1985. — 256 s.
8. Nurmaganbetov S. K. «Ot soldata do ministra». — Astana: Elorda, 2005. — 210 s.
9. Zhukov G. K. «Vospominanija i razmyshlenija». — M.: Olma-press, 2002. — 640 s.
10. Ahtanov T. «Kaharly kunder» \[«Groznye dni»]. — Almaty: Zhalyn, 1984. — 278 s.

ӘСКЕРИ ӘДЕБИЕТТІҢ ЖӘНЕ ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ БОЛАШАҚ ОФИЦЕРДІҢ ЖЕКЕ БАСЫНА ӘСЕРІ

МЕЙРАМОВА А.Б.
шетел филологиясы магистрі, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісінің орынбасары, тілдік және психологиялық дайындық кафедрасының жетекшісі, М. Габдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы, подполковник, Көкшетау, Қазақстан Республикасы, E-mail: assem_27@mail.ru

Аңдатпа. *Мақала әскери оқу орындарының курсанттарының жеке басын қалыптастыру мәселелеріне арналады, бұл үдеріс әлемдік әскери*

әдебиетке баулу мен ұлы қолбасшылардың өмірбаянын зерттеу арқылы жүзеге асырылады. Мақалада әдебиет әсерінің болашақ офицерлерде моральдық-еріктік қасиеттерді, стратегиялық ойлауды және көшбасшылық дағдыларды дамытуға ықпал ету аспектілері қарастырылады. Сонымен қатар, Қазақстандық батырлардың ұлттық және кәсіби бағдарлары жас офицерлерге үлгі ретінде көрсетіледі.

Түйінді сөздер: *курсантар, офицерлік тәрбие, әскери әдебиет, қолбасшылар, патриотизм, көшбасшылық, моральдық қасиеттер.*

THE INFLUENCE OF MILITARY LITERATURE AND HISTORICAL FIGURES ON THE PERSONALITY OF THE FUTURE OFFICER

MEIRAMOVA A.B.

master of Foreign Philology, Deputy Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Language and Psychological Training, M. Gabdullin Academy of Civil Protection of the Ministry of Emergency Situations of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel of Civil Protection, Kokshetau. E-mail: assem_27@mail.ru.

Abstract. *The article is devoted to the issues of shaping the personality of cadets in military educational institutions through the immersion in world military literature and the study of the biographies of outstanding military leaders. It discusses the pedagogical and educational aspects of literary influence on the development of moral and volitional qualities, strategic thinking, and leadership skills in future officers. Special attention is given to the figures of Kazakhstani heroes as bearers of patriotic and professional values for future officers.*

Keywords: *cadets, officer training, military literature, military leaders, patriotism, leadership, moral qualities.*

*****

ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: АКТУАЛЬНОСТЬ И ВЫЗОВЫ

МУХАМБЕТОВА А.К.

преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: taizhank@mail.ru

Аннотация. *В статье рассматривается вопрос о том, как современное общество воспринимает общечеловеческие ценности, которые являются не только абстрактными идеалами, а фундаментом, на котором строится цивилизованное общество. Только сохраняя и развивая эти ценности, человечество сможет справиться с вызовами времени и сохранить себя как разумную и нравственную силу на планете.*

Ключевые слова: *современное общество, цивилизация, общечеловеческие ценности, нравственность, мораль, гармония, псевдоавторитеты, достоинство, ориентир, человек.*

В эпоху стремительных перемен, глобализации, цифровизации и социальных потрясений особенно остро встаёт вопрос о роли общечеловеческих ценностей. Что мы понимаем под этими ценностями? Это универсальные моральные ориентиры, такие как свобода, справедливость, честность, сострадание, уважение к личности и стремление к миру. Они лежат в основе гармоничного существования людей независимо от культуры, национальности, религии или социального статуса.

Ценности - это нравственные ориентиры, которые направляют поведение человека, формируют его взгляды и определяют отношение к миру и другим людям. Они выступают основой морального выбора, личной ответственности и социальной активности. Однако в современном мире нередко возникает феномен человека, лишённого ценностного стержня. Такое явление заслуживает внимательного анализа, поскольку затрагивает как судьбу отдельного индивида, так и устойчивость общества в целом.

Сегодня, когда человечество сталкивается с масштабными вызовами - от военных конфликтов до климатического кризиса и цифровой изоляции, - именно общечеловеческие ценности становятся опорой в поиске решений. Они помогают людям сохранять человечность в условиях нестабильности, поддерживать диалог и взаимопонимание, противостоять насилию, ксенофобии и безразличию.

Кроме того, эти ценности важны для построения справедливого общества, где уважаются права человека и ценится достоинство каждого. Несмотря на универсальность этих ценностей, в современном мире они нередко подвергаются испытаниям. Среди главных вызовов можно выделить:

- Поляризация общества: рост радикальных взглядов, информационные войны и манипуляции подрывают доверие и разобщают людей.
- Цифровая реальность: технологии сближают, но и отчуждают - люди все чаще теряют живое общение, сочувствие и эмпатию.
- Культурные и политические конфликты: в борьбе за интересы отдельных групп иногда игнорируются универсальные моральные принципы.
- Коммерциализация и потребительство: культ успеха и материального благополучия вытесняет духовные ориентиры.

Решения на пути к преодолению этих испытаний лежат не столько в политике, сколько в культуре и воспитании. Необходимо возвращение к гуманистическим основам образования, популяризация этики в медиа, укрепление роли семьи как источника нравственных ориентиров. Также важно развитие международного сотрудничества, направленного на укрепление мира и солидарности.

Общечеловеческие ценности - это не абстрактные идеалы, а фундамент, на котором строится цивилизованное общество. Их сохранение и развитие - наша общая ответственность. Только опираясь на эти ценности, человечество сможет справиться с вызовами времени и сохранить себя как разумную и нравственную силу на планете.

Общечеловеческие ценности - это фундаментальные нравственные ориентиры, которые лежат в основе человеческого взаимодействия, определяя нормы поведения, понимание справедливости, гуманизма, достоинства и ответственности. В условиях стремительных глобальных изменений, конфликтов и технологических трансформаций вопрос о значимости этих ценностей приобретает особую актуальность.

К числу общечеловеческих ценностей традиционно относят:

- Уважение к человеческой жизни и достоинству личности,
- Свободу и ответственность,
- Справедливость и солидарность,
- Честность, милосердие, терпимость,
- Стремление к миру и гармонии.

Ценности - это устойчивые ориентиры, которые направляют поведение человека. Они определяют, что человек считает правильным, важным, достойным. Условно можно провести следующую градацию: фундаментальные ценности - базовые условия существования и развития личности и общества (жизнь, свобода, безопасность, здоровье); моральные ценности - определяют нравственное поведение человека в обществе (справедливость, честность, сострадание, доброта); социальные - поддерживают порядок (законность, солидарность, долг); духовные - поддерживают внутреннюю гармонию (смысл жизни, вера, мудрость); культурные и личностные ценности - формируют личность и сохраняют наследие общества (образование, искусство, традиции, самореализация, независимость, успех); материальные - обеспечивают быт деньги, комфорт, статус); семейные ценности - отвечают за тепло и поддержку (любовь, забота, верность); профессиональные и экологические ценности - отвечают за развитие общества и сохранение окружающего мира (ответственность, трудолюбие, компетентность, забота о природе, чистота среды).

Эти ценности не привязаны к одной конкретной культуре или религии - они универсальны и служат основой для построения справедливого и устойчивого общества. В обществе эти ценности выполняют важные функции:

- Интегративная: способствуют объединению людей разных национальностей, вероисповеданий и взглядов.
- Регулятивная: формируют нормы поведения и моральные ориентиры.
- Гуманистическая: способствуют развитию сочувствия, эмпатии и уважения к другому.
- Стабилизирующая: помогают обществу сохранять устойчивость в условиях кризисов и перемен.

Для отдельного человека ценности служат моральным компасом, позволяющим принимать осознанные и ответственные решения. Для общества в целом - они являются основой правовых и культурных институтов, способствуют социальной справедливости и снижению уровня насилия и агрессии.

У разных людей и культур приоритеты могут различаться. Например, в гуманистической системе выше всего ставятся достоинство человека и права личности, тогда как в авторитарной модели - коллективные интересы, долг, дисциплина. С возрастом человек может сместить акценты с материальных ценностей на духовные или нравственные.

Без прочной системы ценностей невозможны ни демократия, ни устойчивое развитие, ни гражданская солидарность. На сегодняшний день общечеловеческие ценности сталкиваются с рядом угроз:

- Эрозия моральных ориентиров под влиянием потребительства и цифровой среды;
- Рост агрессии и нетерпимости в условиях социального неравенства;
- Подмена этических принципов политическими или идеологическими интересами.

Кто такой человек без ценностей? Человек, лишённый ценностей, - это индивид, поведение которого не подчиняется общепринятым моральным нормам. Он может действовать исключительно из личной выгоды, не считаясь с последствиями для окружающих. Такой человек часто проявляет равнодушие к идеям справедливости, свободы, достоинства, ответственности и сострадания. Отсутствие ценностной ориентации может проявляться в цинизме, безразличии, агрессии или склонности к манипуляциям.

Существует множество факторов, которые могут привести к разрушению или отсутствию системы ценностей:

- Социальная среда: дефицит нравственного воспитания в семье, школе, обществе.
- Информационная перегрузка: влияние массовой культуры, пропаганды, псевдоавторитетов.
- Кризис идентичности: утрата смысла жизни, разочарование в общественных институтах.
- Потребительская идеология: культ успеха, материального достатка и индивидуализма.

Человек, лишённый ценностей, нередко оказывается внутренне пустым. Его поведение становится ситуативным и нестабильным, он подвержен манипуляциям и часто теряет способность к сочувствию и глубокой рефлексии. Отсутствие нравственного ядра ведёт к экзистенциальному кризису, отчуждению и психологическим проблемам - от тревожности до депрессии.

Плачевными являются последствия утраты ценностей и для жизни общества в целом. Если значительная часть членов общества теряет ценностные ориентиры, это приводит к:

- Росту агрессии и насилия,
- Усилению социальной апатии и безответственности,
- Подрыву доверия к институтам власти и правосудия,
- Разрушению гражданской солидарности и культуры взаимопомощи.

Человек, лишённый ценностей, - это не просто индивидуальная проблема, но и вызов для всего общества. Возрождение нравственных ориентиров, развитие гуманистической культуры, укрепление роли образования и семьи в формировании личности - это необходимое условие для построения устойчивого, справедливого и человечного мира. Только обладая ценностями, человек способен не только выживать, но и жить достойно.

Общечеловеческие ценности - это неотъемлемая часть устойчивого развития как личности, так и общества. Их формирование, поддержание и трансляция должны быть приоритетными задачами образования, культуры, средств массовой информации и государства. Без них общество теряет свою нравственную основу, а значит - и способность к созиданию, диалогу и миру.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ефимов В.И., Таланов В.М. Общечеловеческие ценности. – Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2011;

2. Лернер И.Я. Об обучении и воспитании. – М., 1988;

3. Петракова Т.И. Духовные основы нравственного воспитания. - М.: Импэто, 1997. - 96 с.

4. Интернет ресурсы: http://epitafii.ru; http://indiada.ru/; http://bankreferatov.kz; https://ru.wikipedia.org/; http://www.verav.ru/; http://sai.org.ua/ru/; http://studopedia.ru/

REFERENCES

1. Efimov V.I., Talanov V.M. Universal human values. Novocherkassk: YURGTU (NPI), 2011;

2. Lerner I.Ya. About education and upbringing. Moscow, 1988;

3. Petrakova T.I. Spiritual foundations of moral education. Moscow: Impeto, 1997. 96 p.;

4. Internet resources: http://epitafii.ru; http://indiada.ru/; http://bankreferatov.kz; https://ru.wikipedia.org/; http://www.verav.ru/; http://sai.org.ua/ru/; http://studopedia.ru/

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

МУХАМБЕТОВА А.К.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Петропавл қ. E-mail: taizhank@mail.ru

Аңдатпа. *Мақалада қазіргі қоғам абстрактілі мұраттар ғана емес, өркениетті қоғам құрылатын іргетас болып табылатын жалпыадамзаттық құндылықтарды қалай қабылдайды деген сұрақ қарастырылады. Осы құндылықтарды сақтау және дамыту арқылы ғана адамзат уақыттың қиындықтарын жеңе алады және өзін планетада ақылға қонымды және адамгершілік күш ретінде сақтай алады.*

Түйінді сөздер: *қазіргі қоғам, өркениет, жалпыадамзаттық құндылықтар, адамгершілік, адамгершілік, үйлесімділік, жалған билік, қадір-қасиет, бағдар, адам.*

UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE MODERN WORLD: RELEVANCE AND CHALLENGES

MUKHAMBETOVA A.K.
lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: taizhank@mail.ru.

Abstract. *The article examines the question of how modern society perceives universal human values, which are not only abstract ideals, but the foundation on which a civilized society is built. Only by preserving and developing these values will humanity be able to cope with the challenges of the time and preserve itself as a rational and moral force on the planet.*

Keywords: *modern society, civilization, universal human values, morality, morality, harmony, pseudo-authoritarianism, dignity, landmark, man.*

*****

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF A MULTICULTURAL PERSONALITY THROUGH READING

NURLYBAI D.M.
lecturer of the Languages Department, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant, Petropavlovskovsk. E-mail: damira.nurlybai@bk.ru

Abstract. *The article examines current methodological approaches to the formation of a multicultural personality in students through reading works of national and world literature. It reveals the potential of literary texts as a means of developing cultural awareness, tolerance, empathy, and respect for different traditions and values. The study analyzes pedagogical practices aimed at enhancing*

intercultural competence and highlights the teacher's role in shaping an educational process that fosters cultural dialogue.

Keywords: *multicultural personality, reading, literature, education, intercultural competence, teaching methods, tolerance, cultural awareness.*

Contemporary society is characterized by a high degree of cultural, ethnic, and linguistic diversity, which places an important task before the education system—shaping a multicultural personality in university students. A multicultural personality is an individual who can perceive, understand, and respect both their own culture and the cultures of other peoples, someone who is open to dialogue and interaction based on mutual respect. One of the most effective tools for nurturing such qualities in students is literary fiction, especially through the systematic and meaningful reading of both national and international works.

Literary fiction, due to its ability to convey cultural meanings, national traditions, ways of thinking, and moral orientations, becomes a powerful means of forming multicultural competence. Through the characters, cultural contexts, and values described in literary works, the reader engages in dialogue with another culture, learns to understand the "Other," empathize, and analyze motives and actions. Particularly important is the selection of works that can evoke genuine emotional responses, interest, and a readiness to reflect on the cultural diversity of the world.

The formation of a multicultural personality requires systematic pedagogical effort. It is not merely a process of introducing cultural codes of various peoples but also the development of critical thinking, self-reflection, and empathy. In literature classes, the instructor acts not just as a source of knowledge but as a mediator between the text and the student, creating the conditions necessary for intercultural understanding. The instructor directs students' attention to those aspects of the text that reveal cultural differences, identify universal values, and foster respectful attitudes toward other traditions.

Methodological approaches to developing a multicultural personality vary and depend on students' age, reading proficiency, and the content of the literary work. Effective approaches include project-based learning, interdisciplinary connections, discussions, comparative literary analysis, and reflective reading with elements of cultural analysis.

Project-based learning, which involves studying the cultural realities, traditions, and ways of life of different peoples portrayed in literature, allows students not only to broaden their horizons but also to view the world in all its diversity. For example, while studying world literature, students can be encouraged to prepare mini-projects on the cultural backgrounds of the authors or characters. This not only enhances comprehension but also helps students form personal attitudes toward the depicted culture.

Comparative literary analysis is another effective method. Comparing themes, plots, characters, and moral dilemmas in national and world literature enables students to recognize universal values as well as culturally specific traits. For

instance, comparing tragic heroes in the works of Shakespeare and Dostoevsky reveals both universal human qualities and culturally shaped personality traits.

Discussions and dialogic learning formats also play a crucial role. Debating moral and ethical issues raised in literature fosters tolerance, the ability to listen and respect others' opinions, including those rooted in different cultural traditions. It is essential to create an atmosphere of openness and safety in the learning environment so that every student feels free to express their views.

Reflective reading, which involves analyzing one's emotions, reactions, and thoughts during the reading process, contributes to a deeper understanding of another culture. Instructors can encourage students to keep reading journals in which they record their impressions and associations. This not only deepens text comprehension but also helps students become more aware of their own values and perspectives.

It is important to emphasize that achieving meaningful outcomes in forming a multicultural personality requires a comprehensive approach that includes both academic and extracurricular activities. Literary quizzes, international reading days, book exhibitions, film clubs, and theatrical performances based on literary works all serve as platforms for developing students' multicultural worldview.

Special attention should be paid to the selection of literary material used in the educational process. It is important to understand that not every work, even from the classical canon, equally contributes to the development of intercultural awareness. Literary texts must be selected not only based on artistic merit but also on cultural depth, ethical dilemmas, and the ability to promote intercultural empathy.

Works that depict themes of identity, migration, intercultural conflict, or universal human values are particularly effective. Authors such as Chingiz Aitmatov, Dostoevsky, Camus, Hugo, and Twain offer rich ground for exploring the cultural dimensions of human experience. Their texts foster deep reflection and understanding of the other.

Methodological strategies such as maintaining a literary portfolio—with essays, reading responses, cultural observations, and creative outputs—help systematize reflection and document the student's intellectual and intercultural development.

The use of dramatization and role-play further enhances students' immersion in cultural contexts. When students act out scenes from literary works, they practice empathy and perspective-taking—skills essential to intercultural competence. These activities should be accompanied by guided reflection and cultural analysis.

Media resources—films, audio books, visual art—can complement literary study and broaden students' cultural literacy. Furthermore, digital platforms and online international collaboration (e.g., Zoom, eTwinning, Padlet) allow students to engage in cross-cultural exchanges that extend beyond the university setting.

Reflective practices are also crucial. Instructors should guide students in examining their own cultural assumptions and biases. Writing personal essays about how a literary work has changed their understanding of a cultural concept or perspective helps develop openness and self-awareness.

Moreover, a multicultural approach to reading should be dialogic in nature. Students need opportunities not only to receive information about other cultures but to engage in intercultural dialogue. This can be implemented through group discussions, role-play, and academic debates, where participants represent the viewpoints of different cultural contexts. Such dialogic practices enhance students' rhetorical skills, empathy, and awareness of cultural plurality.

It is also crucial to consider students' own multicultural backgrounds. Instructors should encourage them to reflect on and share their cultural heritage, thereby fostering mutual respect and inclusion within the group. For example, personal narrative projects, multilingual readings, or presentations on national literatures can become powerful means of building an inclusive academic community.

Another effective strategy involves the use of case studies based on literary texts. Case-based learning invites students to analyze complex cultural situations, propose solutions, and reflect on their decisions.

As the demand for global competencies grows, so does the importance of integrating multicultural objectives into course assessment. Evaluation should not be limited to testing literary knowledge but should also include criteria such as intercultural sensitivity, interpretative depth, and reflective awareness. Rubrics may include aspects such as appreciation of cultural context, recognition of cultural bias, and ability to mediate between perspectives.

To conclude, the task of forming a multicultural personality through reading requires intentional, flexible, and student-centered pedagogical strategies. Universities must embrace literature not only as an academic subject but as a vital means of cultivating humane, culturally conscious individuals who are prepared to contribute to a diverse and interconnected world.

The university environment should support multicultural learning across disciplines and in student life. Participation in international festivals, student literary clubs, cultural exchange programs, and academic conferences further strengthens students' identity as global citizens.

Reading literature plays a crucial role in learning the English language, influencing various aspects of language skills and cultural understanding. It helps expand vocabulary, improve grammatical proficiency, and develop a deeper ability to analyze texts. Unlike traditional textbooks, literature provides real-life examples of language use in various contexts, which helps students better understand how words and phrases are used in everyday life.

Firstly, reading literary works significantly broadens students' vocabulary. Literary texts contain a rich array of vocabulary, including dialects, outdated expressions, and idioms, which are rarely found in textbooks. This allows students to become familiar with a diverse range of words and expressions, enriching their vocabulary and helping them better understand the nuances of the language. Such exposure enables students not only to improve their reading comprehension but also to use more complex and varied expressions in daily conversation.

Furthermore, literature helps improve grammatical skills. In literary works, grammatical constructions are used in real contexts, which makes them easier to understand. Students can see how different grammatical rules, such as the use of tenses, modal verbs, sentence structures, and questions, are applied in practice, rather than in theoretical form, as in textbooks. This makes learning grammar more lively and accessible.

One of the key aspects is the development of reading and comprehension skills. Reading literary works helps students not only improve their ability to read quickly and effectively but also enhance their understanding of more complex texts. Literature fosters critical thinking as students are required to analyze characters' actions and motives, interpret symbolism, and identify subtext. These skills can be useful not only for better understanding literary works but also for a deeper analysis of texts in English in general.

Moreover, literature introduces students to the culture and history of English-speaking countries. Through works by great authors such as Shakespeare, Dickens, or Fitzgerald, students have a unique opportunity to understand not only historical events but also the views, values, and moral principles that were important in these countries during various historical periods. Reading such works helps students gain a deeper understanding of not only the language but also the culture in which the language is used. This understanding is often unattainable through grammar or vocabulary study alone, as culture plays an essential role in shaping language and communication styles.

Literature also contributes to the development of listening skills. Students who read literary works in the original often work with audiobooks or read aloud, which helps them develop better language comprehension, improve intonation, and pronunciation. This is particularly helpful as students begin to perceive how words and phrases sound in the context of natural speech, which is important for improving their overall language proficiency.

Reading literary works can also serve as a powerful motivator for language learning. When students manage to read a book written in English, it brings them a sense of accomplishment and encourages them to continue learning. Literature makes the learning process more engaging and less formal, fostering a greater interest in the language and culture, and helping students feel that they are achieving real progress.

Finally, reading literature helps students develop intercultural competence. Studying works of English and world literature in their original language allows students to gain a deeper awareness of cultural differences and the significance of these differences for understanding language and communication. In a globalized world, this knowledge becomes particularly important for effective intercultural communication. Literature helps students understand the values, traditions, and worldviews of other cultures, fostering openness and respect for diversity.

Thus, reading literature plays a multifaceted role in learning the English language, helping students develop not only linguistic but also cultural, analytical,

and intercultural skills. This makes literature an essential tool not only for language learning but also for gaining a deeper understanding of the world and other cultures.

In conclusion, the formation of a multicultural personality through reading is a multidimensional pedagogical task. It requires carefully designed educational experiences, thoughtful text selection, reflective teaching methods, and a learning environment that celebrates diversity and openness. With proper guidance, students can become not only skilled readers but also culturally competent, empathetic, and socially responsible individuals.

REFERENCES

1. Boguslavsky, M. V. Polycultural Education in Higher Education: Theoretical and Methodological Foundations. Moscow: Prosveshchenie, 2017.
2. Volkova, N. P. Psychology of Communication: A Textbook. Moscow: Akademiya, 2020.
3. Gromtseva, M. N. Polycultural Education and Pedagogy of Intercultural Dialogue. Moscow: Akademkniga, 2018.
4. Klyueva, N. V. "Literature as a Means of Fostering Tolerance and Empathy in University Students." Bulletin of Pedagogy, 2021, no. 3.
5. Likhachev, B. T. Pedagogy: Lecture Course. Moscow: Yurayt, 2020.
6. Selezneva, I. A. Methodology of Teaching Literature in Higher Education. St. Petersburg: Piter, 2019.
7. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. Paris, 2013.
8. Khutorskoy, A. V. Modern Pedagogical Technologies. Moscow: Akademiya, 2022.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ

НҰРЛЫБАЙ Д.М.

преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардий Республики Казахстан, лейтенант, г. Петропавловск. E-mail: damira.nurlybai@bk.ru

Аннотация. *В статье рассматриваются современные методические подходы к формированию поликультурной личности обучающихся посредством чтения произведений отечественной и мировой литературы. Раскрывается потенциал литературных текстов как средства развития культурной осведомлённости, толерантности, эмпатии и уважения к различным традициям и ценностям. Анализируются педагогические практики, направленные на повышение межкультурной компетентности, и подчеркивается роль преподавателя в организации образовательного процесса, способствующего культурному диалогу.*

Ключевые слова: *поликультурная личность, чтение, литература, образование, межкультурная компетентность, методы преподавания, толерантность, культурная осведомлённость.*

ОҚУ АРҚЫЛЫ ПОЛИМӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ

НҰРЛЫБАЙ Д.М.
тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы, лейтенант, Петропавл қ. E-mail: damira.nurlybai@bk.ru.

Аңдатпа. *Мақалада ұлттық және әлем әдебиетін оқу арқылы білім алушылардың полимәдениетті тұлғасын қалыптастырудың заманауи әдістемелік тәсілдері қарастырылады. Әдеби мәтіндердің мәдени сананы, төзімділікті, эмпатияны және әртүрлі дәстүрлер мен құндылықтарға құрметті қалыптастыру құралы ретіндегі әлеуеті ашылады. Мақалада мәдениетаралық құзыреттілікті арттыруға бағытталған педагогикалық тәжірибелер талданып, мәдениетаралық диалогты дамытуға бағытталған оқу үдерісін ұйымдастырудағы оқытушының рөлі атап көрсетіледі.*

Түйінді сөздер: *полимәдениетті тұлға, оқу, әдебиет, білім беру, мәдениетаралық құзыреттілік, оқыту әдістері, төзімділік, мәдени сананы дамыту.*

*****

ЧТЕНИЕ КАК КОГНИТИВНЫЙ И КОММУНИКАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС

ТАДЖИГИТОВА А.А.[1], СЫЗДЫКОВ А.М.[2]
[1]магистр лингвистики, старший преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан. E-mail: aliya.tadzhigitova@mail.ru;
[2]магистрант Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: s_arman_m@mail.ru.

Аннотация. *В статье рассмотрено чтение как деятельность, влияющая на личность и ее развитие. Определены положительные моменты влияния читательской деятельности. Подчеркнута важность ведения читательского дневника.*

Ключевые слова: *чтение, личность, устные и письменные речевые навыки, читательский дневник.*

Любой вид деятельности (труд, наука, обучение, игра, чтение и т.д.) позволяет человеку совершенствоваться, развиваться, формировать новые

знания, умения и навыки. Чтение как отдельный вид деятельности имеет свои особенности и значимость. Это не только процесс восприятия текста, но и сложная когнитивная и эмоциональная активность, которая включает в себя разные этапы и аспекты.

Чтение как самостоятельную деятельность можно рассматривать с разных точек зрения.

Когнитивный аспект: чтение требует активного умственного участия. Оно включает в себя несколько важных когнитивных процессов: *восприятие текста* как процесса декодирования букв и слов, перевода их в осмысленные единицы; *понимание*, т.к. человек не просто читает, но и интерпретирует информацию, осмысливает ее, связывает с предыдущим опытом и знаниями; *запоминание и анализ*, которые являются важной частью чтения. Это также требует умения выделять главное, критически оценивать текст, сопоставлять с другими источниками.

Эмоциональный аспект: чтение может вызывать сильные эмоции, особенно при чтении художественной литературы. Это способ переживать разные чувства, сопереживать героям, радоваться или грустить, а также расширять эмоциональный опыт. Чтение помогает развивать эмпатию, учит понимать чужие переживания и мировоззрение.

Социальный аспект: чтение как деятельность может быть также социальным процессом. Люди часто делятся друг с другом впечатлениями о книгах, обсуждают прочитанное, анализируют поведение персонажей. Это может быть, как в узком кругу друзей, так и в более широких кругах через клубы любителей книг, форумы, лекции и т.д. Опять же в процессе обсуждения происходит обогащение личного общения: человек, который много читает, имеет богатый словарный запас, образное мышление и умение аргументировать. Это делает его более интересным собеседником и улучшает его коммуникативные навыки.

Интеллектуальный аспект: чтение развивает умственные способности, включая критическое, научное и логическое мышление, креативность. Читатель анализирует полученную информацию, учится формулировать вопросы, проверять факты, выявлять логические ошибки. У человека развивается воображение и способность к созданию новых идей, особенно при чтении художественной литературы или фантастики. Чтение научных текстов или сложных материалов способствует развитию аналитических навыков, улучшает способность к структурированию мыслей и решений.

Образовательный аспект: чтение — важная часть образовательного процесса. Это как самостоятельная деятельность, так и способ получения знаний по разным предметам. Оно является неотъемлемой частью учебной программы в школах, университетах и других образовательных учреждениях. Чтение текстов разного типа (научных, образовательных, художественных) помогает человеку развивать разнообразные знания и навыки.

Рекреационный аспект: чтение может быть и формой отдыха и досуга. Многие люди читают не только для того, чтобы обучаться или развиваться, но

и для того, чтобы расслабиться и насладиться процессом. Чтение позволяет отдохнуть от повседневных забот и погрузиться в другой мир, будь то увлекательный роман, исторический или научный текст.

В современном мире чтение также изменилось. С развитием технологий люди часто читают не только бумажные книги, но и цифровые материалы: электронные книги, статьи в интернете, блоги и форумы. Это требует адаптации к новым форматам: восприятие цифровой информации, умение фильтровать информацию и критически подходить к источникам.

Чтение как отдельная деятельность охватывает множество аспектов: от когнитивных процессов до эмоциональных переживаний. Это активный, многогранный процесс, который влияет на личность, ее развитие и общественные взаимодействия. Чтение способствует не только получению знаний, но и улучшению различных навыков, таких как критическое мышление, коммуникация и эмоциональная зрелость.

Чтение оказывает огромное влияние на развитие личности, поскольку оно способствует улучшению различных аспектов психики и характера человека. Вот несколько ключевых моментов, в которых чтение помогает:

- расширение кругозора и эрудиции;
- развитие воображения;
- улучшение речевых навыков;
- эмоциональное развитие;
- формирование мировоззрения и ценностей;
- развитие концентрации и дисциплины;
- психологическая поддержка и снятие стресса.

В целом, чтение развивает умственные, эмоциональные и социальные аспекты личности, делая человека более образованным, сочувствующим и готовым к личностному росту.

Как преподаватель языковой дисциплины хочу отметить, что огромное влияние чтение оказывает на устную речь, она обогащается и улучшается. Когда курсант читает, он сталкивается с новыми словами и выражениями. Понимание этих слов и фраз помогает их применять в собственном общении, что делает речь более разнообразной и точной**. Также чтение влияет на произношение.** Когда человек читает вслух или активно занимается чтением, он учится правильному произношению и интонации. Это особенно важно для курсантов, обучающихся на казахском языке и изучающих русский язык, но также полезно и для носителей языка, так как улучшает четкость и выразительность речи. Чтение развивает умение строить логичные и последовательные рассуждения. Это способствует улучшению навыков устной аргументации и убедительности при выражении своих мыслей. К тому, читая, повышается уверенность при общении. **Курсант** становится более уверенным в своих знаниях и, соответственно, в своей устной речи. Это помогает ему легче вступать в диалоги и беседы, не боясь ошибиться в словах. Чтение литературы способствует и освоению риторических приемов, таких как метафоры, аналогии, параллелизмы и другие стилистические элементы.

Эти приемы могут использоваться в устной речи для того, чтобы сделать ее более выразительной и убедительной. Книги часто содержат хорошо структурированные тексты, которые учат организовывать свои мысли и излагать их логично и понятно. Это помогает говорить четко, по существу, и не уходить от темы, что является важным аспектом эффективной устной коммуникации. Чтение разных авторов и жанров помогает развивать собственный стиль устной речи, подстраивая его под контекст общения. Это особенно полезно для публичных выступлений или для общения в разных социальных группах.

Таким образом, чтение оказывает огромное влияние на устную речь, делая ее более выразительной, богатой и уверенной.

Чтение оказывает заметное влияние на развитие письменной речи, улучшая ее различные аспекты. Чтение помогает формировать и развивать письменные навыки. **Словарный запас за счет** различных текстов, будь то художественная литература, научные статьи или даже специализированные материалы, значительно обогащается. Это позволяет более точно и разнообразно выражать свои мысли, что является ключевым аспектом грамотного письма. Регулярное чтение способствует улучшению навыков написания текстов с правильной грамматикой, пунктуацией и синтаксисом. Через чтение человек невольно учится правильно строить предложения, использовать различные грамматические конструкции и соблюдать правила написания. Книги и другие тексты часто имеют четкую структуру, что помогает читателю понимать, как правильно организовать собственные мысли в письменной форме. Например, как создавать вступление, развивать основную мысль и заканчивать текст. Это особенно важно для написания эссе, статей, отчетов и других форм письменных работ. Чтение научных или философских произведений помогает развивать навыки аргументированного изложения своих мыслей. Это особенно полезно для написания текстов, в которых требуется обоснование своих утверждений или защита определенной точки зрения. Чтение помогает развить способность анализировать информацию, выявлять ключевые идеи и факты, что улучшает навыки обработки и представления информации в письменной форме. Это также способствует лучшему восприятию и интерпретации различных источников при написании исследовательских и аналитических работ. Художественная литература и другие тексты с яркими образами и метафорами помогают развивать выразительность речи. Применение этих элементов в письме делает текст более интересным, красочным и запоминающимся. Это важно для написания сочинений, рассказов и других креативных текстов. Чтение улучшает внимание к деталям, помогает усвоить правила правописания и пунктуации, а также улучшить орфографию. Люди, которые читают много, часто пишут более грамотно и уверенно, так как у них уже выработано автоматическое написание правильных форм и конструкций. Чтение разнообразных текстов позволяет познакомиться с различными жанрами, от научных до художественных. Это способствует развитию гибкости в

письменной речи и умении адаптировать стиль письма под разные задачи и аудитории. Когда человек много читает, у него формируется уверенность в своих письменных навыках. Это снижает тревогу и страх перед письменными заданиями, такими как экзамены, письма, доклады и другие формы письменной работы.

Таким образом, чтение является важным инструментом в развитии письменной речи, влияя как на ее грамматические, так и на стилистические аспекты, улучшая общую грамотность и способность эффективно и выразительно передавать мысли на бумаге.

Курсанты-участники ВНОК кафедры языковой подготовки ведут читательские дневники, которые они заполняют после прочтения книги. Разработанный профессорско-преподавательским составом читательский дневник позволяет не просто запомнить содержание прочитанного, но и лучше понять идею автора, понять его замысел и глубже воспринять его произведение.

Ведение читательского дневника позволяет развить несколько полезных навыков и качеств:

1. критическое мышление (умение анализировать);
2. память и внимание (улучшение запоминания и умение видеть детали);
3. письменные и устные навыки речи (умение четко формулировать мысли);
4. самовыражение (умение четко выразить свое мнение, чувства);
5. интерес к чтению (умение глубже погрузиться в сюжет, персонажей);
6. организованность (умение регулярно вести записи).

С 2023 года согласно договору между кафедрой языковой подготовки и областной научно-универсальной библиотекой имени С. Муканова о ведении совместного онлайн-проекта «PRO-движение чтения» курсанты Академии НГ РК и преподаватели языковой кафедры выступают в прямом эфире с аналитическим разбором прочитанных литературных произведений с целью донести глубинный смысл, идеи, художественные особенности и воздействовать на читателя. При подготовке к подобным выступлениям очень помогает ведение читательского дневника. Можно сказать, что, заполняя читательский дневник, курсант готовит своё выступление к участию в прямом эфире онлайн-проекта «PRO-движение чтения».

Чтение — это не просто умение воспринимать текст, но и способность делать это эффективно. Навыки быстрого чтения, понимания текста, выделения ключевых мыслей — это важные аспекты чтения как вида деятельности. Люди, которые активно развивают эти навыки, могут читать быстрее, лучше понимать информацию и эффективно использовать полученные знания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Добрынина Н.Е. По ступеням культуры чтения. Библиотековедение. – 2000. – № 3. – С. 53-57.

2. Збаровская Н. Информационная культура личности. Библиотековедение. – 2005. – № 1. – С. 7-8.

3. Книги: их роль и польза в развитии ребенка/ – URL: https://kidskey.org (дата обращения: 03.05.2025).

4. О пользе чтения/ – URL: https://vkeik.edu.kz (дата обращения: 03.05.2025).

5. Пранцова Г.В., Романичева Е.С. Современные стратегии чтения: теория и практика. М.: Форум, 2016. – 368 с.

6. Смородинская М.Д. О культуре чтения. – М.: Книга, 1984.

REFERENCES

1. Dobrynina N.E. Po stupenyam kul'tury chteniya. Bibliotekovedenie. – 2000. – No. 3. – P. 53-57.

2. Zbarovskaya N. Informacionnaya kul'tura lichnosti. Bibliotekovedenie. – 2005. – No. 1. – P. 7-8.

3. Knigi: ih rol' i pol'za v razvitii rebenka/ – URL: https://kidskey.org (data of access: 03.05.2025).

4. O pol'ze chteniya/ – URL: https://vkeik.edu.kz (data of access: 03.05.2025).

5. Prancova G.V., Romanicheva E.S. Sovremennye strategii chteniya: teoriya i praktika. M.: Forum, 2016. – 368 p.

6. Smorodinskaya M.D. O kul'ture chteniya. – M.: Kniga, 1984.

ОҚУ КОГНИТИВТІ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ПРОЦЕСС РЕТІНДЕ

ТАДЖИГИТОВА А.А.[1], СЫЗДЫҚОВ А.М.[2]

[1]лингвистика магистрі, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы. E-mail: aliya.tadzhigitova@mail.ru

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясының магистранты, Петропавл қ. E-mail: s_arman_m@mail.ru.

Аңдатпа. *Мақалада оқуды жеке тұлғаға және оның дамуына әсер ететін әрекет ретінде қарастырады. Оқу іс-әрекетінің әсерінің жағымды жақтары анықталды. Оқырман күнделігін жүргізудің маңыздылығын атап өтілді.,*

Түйінді сөздер: *оқу, жеке тұлға, ауызша мен жазбаша дағды, оқырман күнделігі.*

READING AS A COGNITIVE AND COMMUNICATIVE PROCESS

TADZHIGITOVA A.A.[1], SYZDYKOV A.M.[2]

[1]Master of Linguistics, Senior Lecturer of the Languages Department of the National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan. E-mail: aliya.tadzhigitova@mail.ru

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясының магистранты, Петропавл қ. E-mail: s_arman_m@mail.ru.

Abstract. *The article considers reading as an activity that influences personality and its development. The positive aspects of the influence of reading activity are defined. The importance of keeping a reading journal is emphasized.*

Keywords: *reading, personality, oral and written speech skills, reading journal.*

*****

Б. МОМЫШҰЛЫ: ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ТАҒЫЛЫМ

ТОҚЫШЕВ А.Қ.[1], САРКЕНҚЫЗЫ А.[2]

[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының бастығы, полковник, Петропавл қ.

[2]филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы тілдік даярлық кафедрасының бастығы, майор, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Бұл мақалада паремиология ғылымының қалыптасуы мен даму тарихы, оның зерттеу нысаны мен әдістері қарастырылады. Қазақ паремияларының тілдік ерекшеліктері, ұлттық дүниетанымдағы орны мен тәрбиелік және этнолингвистикалық маңызы талданады. Б.Момышұлы паремияларының тәрбиелік мәні ашылады, паремиялардың қазіргі замандағы қолданылу аясы мен практикалық маңызы да көрсетіледі.*

Түйінді сөздер: *паремиология, паремия, мақал-мәтел, фразеологизм, этнолингвистика, ұлттық таным.*

"Паремиология" термині гректің "paroimia" (мақал, мәтел) сөзінен шыққан. Паремиялар – қысқа, нұсқа түрде айтылып, халық тәжірибесін жинақтап көрсететін тұрақты сөз орамдары. Оларға мақал-мәтелдер, афоризмдер, қанатты сөздер, т.б. жатады. Бұл ғылымның алғашқы жүйелі зерттелуі XIX ғасырда Батыс Еуропада басталды. Ағылшын зерттеушісі Арчер Тэйлор (Archer Taylor) мақалдардың құрылымы мен классификациясын жасаған алғашқы ғалымдардың бірі болды.

Паремиология – халық ауыз әдебиетінің қысқа формаларын, атап айтқанда мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, афоризмдерді зерттейтін ғылым саласы. Бұл ғылымның негізі Ежелгі Грекияда қаланғанымен, жүйелі зерттеу жұмыстары XX ғасырда басталды. Қазақ тіл білімінде паремиялар академик І.

Кеңесбаевтың, Е. Жанпейісовтың, Г. Сағидолданың еңбектерінде жан-жақты талданды [1], [2], [3].

Паремиология – халық даналығының көрінісі саналатын мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді, қанатты тіркестерді зерттейтін тіл білімінің саласы. Бұл ғылым тіл мен мәдениеттің, ұлттық болмыстың байланысын танытады. Қазақ тіл білімінде паремиология мәселесі ХХ ғасырдың ортасынан бастап белсенді зерттеле бастады. Паремиология тіл білімінің лексикология, фразеология, семантика, этнолингвистика, когнитивті лингвистика салаларымен тығыз байланысты. Сонымен қатар, ол фольклортану, мәдениеттану, философия секілді ғылымдармен де тоғысады.

Паремиологияның негізгі зерттеу нысанына мақал-мәтелдер, афоризмдер, қанатты сөздер, тұрақты тіркестер жатады.

Зерттеу әдістеріне:

- этнолингвистикалық талдау,
- салыстырмалы-тарихи әдіс,
- семантикалық-синтаксистік талдау,
- контекстуалдық талдау жатады.

Қазіргі зерттеушілердің көпшілігі «паремия» терминін халық арасынан шыққан афоризмдер, ең алдымен мақалдар мен мәтелдер деп түсінеді. Халықтық афоризмдер мен фольклорлық емес афоризмдер тілдік тіркестердің тұтас бір қабатын құрайды, ол фразеологиялық қордың құрамына енеді [4, 240].

Мақалдар мен мәтелдерді фразеологияға жатқызу мәселесі әлі де ашық күйінде қалып отыр, өйткені паремиялар фразеологизмдерге де, сөйлемдерге де, еркін сөз тіркестеріне де тән белгілерге ие. Сонымен қатар, мақал мен мәтелдердің әртүрлі синтаксистік табиғаты олардың фразеологизмдермен әртүрлі белгілер бойынша байланысуына себеп болады.

Ғалымдардың пікірлерін жинақтай келе, келесі қорытынды жасауға болады: фразеологизмдер, паремиялар және афоризмдер – тұрақты сөз тіркестерінің түрлері болып табылады, олардың әрқайсысы өзіндік құрылымдық, семантикалық және функционалдық ерекшеліктерімен сипатталады. Паремия ұғымы тар мағынада тек мақал мен мәтелдерді қамтиды, себебі дәл осы паремиялар тәрбиелік қызмет атқарып, халық даналығының көрінісі бола алады [4, 240].

Паремиялар да афоризмдер болып табылады, бірақ халықтық негізге ие, формасы қысқа, мағынасы қайталанып қолданылатын және, әдетте, тәрбиелік мағынаға ие. Олар адамның өміріндегі барлық аспектілерге (мінезінен бастап әрекетіне дейін) баға беретін сипатта болады. Жоғарыда ажыратылған ұғымдарды қорытындылай келе, фразеологизмдер, паремиялар және афоризмдер – әрқайсысы құрылымдық, мағыналық және функционалдық ерекшеліктерімен ерекшеленетін тұрақты тіркестердің түрлері. Тар мағынада паремиялар деп тек мақал мен мәтелдер аталады, өйткені олар тәрбиелік функция атқарып, халық даналығының көрінісі бола алады [4, 241].

Көптеген зерттеушілер «паремия» терминін халықтан шыққан афоризмдер деп түсінеді. Афоризмдер деп «қысқа, мазмұны терең және мағынасы толық тұжырымдарды» атайтыны белгілі. Ежелгі заманнан бастап афоризмдер бүкіл әлем өркениеттерімен қатар жүріп отырды, олар халық даналығын жинақтап, оның мүддесі мен арман-тілектерін бейнелеп, қоғамдық пікірдің өзіндік бір көрінісіне айналды [5, 3].

Қазақ паремиялары – халықтың тарихи тәжірибесі мен дүниетанымының, рухани және моральдық құндылықтарының айнасы. Мысалы, «Ер – елінің қорғаны», «Көппен көрген ұлы той» сияқты мақалдарда ұлттық мінез, ұжымдық сана, ерлік пен ынтымақ сипатталады.

Қазақ мақал-мәтелдерінің басты ерекшеліктері:

- Үйренуге, тәрбиелеуге бағытталған;
- Қарапайым, көркем тілмен айтылған;
- Тарихи-әлеуметтік шындықты бейнелейді;
- Моральдық, философиялық астары бар.

Паремиология білім беру, тәрбие, ұлттық сана қалыптастыру салаларында маңызды рөл атқарады. Мектеп бағдарламаларында мақал-мәтелдер арқылы оқушыларға тіл байлығы мен мәдени мұра үйретіледі. Сондай-ақ, паремиялар аударматану мен мәдениетаралық коммуникацияда да зерттелуде.

Паремиология – тіл мен мәдениетті байланыстырушы көпір іспетті. Ол халық даналығын, тарихи жадыны, дүниетанымды сақтап, келесі ұрпаққа жеткізеді. Қазақ тіліндегі паремиялар – ұлт рухының, танымының көрінісі ретінде зерттеуді әрі қарай тереңдетуді қажет етеді.

Қазақ паремияларының ұлттық сипатына келсек, қазақ мақал-мәтелдері – халықтың дүниетанымы мен әлеуметтік өмірінің көрінісі. Оларда ата-баба тәлім-тәрбиесі, ұлттық мінез, адамгершілік қағидалар көрініс табады. Мысалы:

- «Еңбек түбі – береке» – еңбекке құрмет;
- «Жақсы сөз – жарым ырыс» – сөздің құдіреті;
- «Таз ашуын тырнадан алады» – әділетсіздікке сын.

Функционалдық сипаты: паремиялар тілдік қарым-қатынаста әртүрлі қызмет атқарады: коммуникативтік (ақпарат беру), экспрессивтік (эмоция білдіру), тәрбиелік (моральдық баға беру), когнитивтік (білім мен танымды қалыптастыру).

Бауыржан Момышұлы – қазақ халқының біртуар перзенті, Кеңес Одағының Батыры, жазушы және әскери стратег. Ол өз шығармаларында тек соғыс тақырыбын ғана емес, ұлттық рух, тәрбие, салт-дәстүр және мақал-мәтелдерді де жиі қолданған. Оның шығармаларындағы паремиология – яғни мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестері жүйесі – ерекше назар аударатын құбылыс.

Бауыржан Момышұлы пайымындағы паремиологияның негізгі ерекшеліктері:

1. Тәрбиелік мәні

Бауыржан Момышұлы мақал-мәтелдерді ұрпақ тәрбиесінде маңызды құрал ретінде қарастырады. Ол «тәрбие – тал бесіктен» деп, мақал-мәтелдер арқылы ұлттық рух пен мінез қалыптастыруды мақсат еткен.

«Өз ұлтын сыйламау, оны мақтаныш етпеу – сатқындықтың белгісі» – деген сөзі де осы рухта.

2. Мақал-мәтелдердің жаңаша интерпретациясы

Ол кейбір халық мақалдарын жаңаша түсіндіріп, кейде тіпті өзі жаңа мақал-мәтелдер шығарған. Мысалы:

«Тәртіпке бағынған құл болмайды» – бұл оның ең танымал афоризмдерінің бірі, халық даналығы дәрежесіне жеткен.

3. Жауынгерлік рухты көтеру

Бауыржан Момышұлы соғыс кезінде жауынгерлердің рухын көтеру үшін мақал-мәтелдерді қолданған. Ол сөздің қуатына сенген:

«Қайратсыз ашу – тұл, ақылсыз ашу – жау, тұрлаусыз ашу – құл» – деп, сабыр мен ақылдың маңызын жеткізген.

4. Ұлттық сана мен болмысты қалыптастыру

Ол паремиологиялық қорды ұлттың болмысымен тікелей байланыстырып, «Халықтың мақал-мәтелдері – оның өмірлік тәжірибесі мен даналығының айнасы» деп есептеген.

Бауыржан Момышұлының паремиологияға көзқарасы – ол тек әдеби немесе тілдік құбылыс емес, ұлттық тәрбие мен сана қалыптастыру құралы. Оның туындыларындағы мақал-мәтелдер – батырдың өмірлік философиясының көрінісі.

Бұл нақыл сөздердің паремиологиялық қырын ғылыми тұрғыдан бірнеше бағытта талдауға болады. Б.Момышұлының нақыл сөздері мазмұндық жағынан бірнеше негізгі тақырыпқа бөлінеді:

а) Отансүйгіштік және азаматтық борыш:

- *"Отан үшін отқа түс – күймейсің"*,
- *"Елсіз ер болмайды, жұртсыз жігіт болмайды"*,
- *"Опасызда Отан жоқ"*,
- *"Ел үшін аянба – ерлігіңе сын"*.

ә) Ерлік, батырлық және әскери тәрбие:

- *"Ерлік – табиғат сыйы емес, саналы әскери тәрбиенің жемісі"*,
- *"Батырлық – табиғат сыйы емес..."*,
- *"Сын – ерді шыңдайды, Қорқақты қинайды"*,
- *"Батылдық – есеппен қимылдауды тәуекелмен ұштастыру"*.

б) Әдеп пен мінез, ар-ұят мәселелері:

- *"Адамды бұзатын не? Тағы да сол – атақ, ақша, арақ"*,
- *"Тексізден тезек артық, Арсыздан айуан артық"*,
- *"Өтіріктің балын жалап тірі жүргенше, шындықтың уын ішіп өлген артық!"*

в) Халық пен қоғамға қызмет:

- *"Ел дегенде еміреніп, жұрт дегенде жүгініп қызмет еткін!"*,
- *"Жерге тер төгіп, халыққа қан төгіп қызмет ет"*,

- *"Ел дегенде езіліп, жұрт дегенде жұмылып қызмет ет"*.

2. Құрылымдық ерекшеліктері (поэтикалық және стильдік құрылым)

Б.Момышұлының сөздері көбінесе мақал-мәтел формасына, афоризм сипатына ие. Олардың поэтикалық құрылымында:

- Қайталау (*анафора*, мысалы: "Ел дегенде...", "Жұрт дегенде...")
- Қарама-қарсылық (*антитеза*: "өтіріктің балы" мен "шындықтың уы")
- Қысқалық пен нұсқалық (*лаконизм*, нақыл сөз табиғатына тән)
- Ритмикалық құрылым (өленделтілген сөйлемдер, ішкі ырғақ – "Сабырлық алдында дұшпан сасады, Сабырсыздан береке қашады")
- Бейнелі сөздер мен метафоралар ("Көп тұрған су сасиды, ойламаған ми сасиды")

3. Паремиологиялық ерекшеліктері

Б.Момышұлының нақыл сөздері жалпы мақал-мәтелдерден үш маңызды ерекшелікпен дараланады:

- Авторлық паремиялар: Халықтық емес, нақты авторы бар, бірақ құрылымдық және мазмұндық жағынан мақал мен мәтелдерге жақын.
- Интеллектуалды-психологиялық тереңдік: Б.Момышұлының афоризмдері тек моральдық ұғымдармен шектелмей, философиялық және психологиялық тұжырымдарға негізделген ("Батырлық – патриоттық борышыңды орындау үшін өзіңді-өзің қауіпке қарсы саналы түрде зорлап көндірудің нәтижесі").
- Әскери-патриоттық доминанта: Көптеген паремиялар әскери тәжірибеге сүйенеді, сондықтан олар ерекше прагматикалық бағытқа ие.

4. Моральдық және тәрбиелік функциясы

Б.Момышұлының сөздері тәрбиелік мәні зор әлеуметтік бағдар береді:

- Ұлттық сана мен рухты ояту: *"Өз ұлтын сыйламау, оны мақтаныш етпеу – сатқындықтың белгісі"*.
- Ер-азаматтың азаматтық борышын сезінуі: *"Өмір үшін өлгенше күрес"*.
- Әділет пен ақиқатқа деген адалдық: *"Ақылыңмен билік ет, Түсініп, сезін тармағын"*.

«Тәртіпке бағынған құл болмайды» деген сөзде Бауыржан Момышұлы тәртіпті тек әскери жүйеде емес, бүкіл қоғамдағы өмір сүру ережесі ретінде қарастырады. Ол тәртіпті еркіндік пен жауапкершілікпен байланыстырады. Құл – еріксіз адам, ал тәртіпке ерікті түрде бағынған адам құл емес, керісінше, еркіндікті меңгерген, өзін-өзі билей білетін тұлға. Бұл қағида әсіресе соғыс жағдайында аса маңызды болды – тәртіпсіздік опатқа алып келеді.

«Отан үшін отқа түс – күймейсің» деген афоризмде Отанды қорғау – бәрінен биік құндылық ретінде көрсетіледі. От – қауіптің, тозақтың символы. Бірақ Отан үшін жасалған ерлік отқа түсуге тең болса да, ол жан мен арды күйдірмейді, қайта рухани тазартады, мәңгілік даңқ әкеледі. Бұл ұрандық

сипаттағы сөйлем жауынгердің рухын көтеруге, өзін құрбандыққа шала отырып, елінің болашағын ойлауға шақырады.

«Ерлік білекте емес, жүректе» деген сөзде Б.Момышұлы ерлікті жай ғана физикалық күшпен емес, **рухани-адамгершілік қасиетпен** байланыстырады. Шын ерлік – ақыл, батылдық, табандылық, сенім және жүректің тазалығынан туады. Күш-қуатпен ғана емес, жүректегі ниет пен қайсарлық маңызды. Бұл – рухани күштің салтанатын танытатын тұжырым.

«Адалдық – адамдықтың белгісі, ар – азаматтың айнасы» сөзінде адалдық пен ар-ождан – Бауыржан философиясының негізі. Бұл жерде адамды адам ететін ең басты қасиеттер ретінде ішкі тазалық пен рухани жауапкершілік көрсетіледі. Адам арсыз болса, азамат бола алмайды. Ар – ішкі өлшем, ол адамның өзіне есеп беруі, әділдігі мен адамгершілік биігі. Мұндай ойлар оның өмір жолында, әскери қызметте, жазушылықта да басты ұстаным болған.

«Ердің атын еңбек шығарады» деген мақалда атақ пен даңқтың бос сөзбен немесе шығарып салма ұранмен емес, нақты еңбекпен, тер төгіп жасалған іспен келетінін меңзейді. Еңбек – адамның ішкі дүниесін, мінезін, өмірге көзқарасын көрсететін басты критерий. Б. Момышұлы бұл жерде жас ұрпақты еңбекқорлыққа, ісімен дәлелдеуге тәрбиелейді.

Бауыржан Момышұлының нақыл сөздері қазақ паремиологиясының (мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, афоризмдер жүйесі) бай қазынасын толықтырып қана қоймай, ұлт руханияты мен ұлттық тәрбиенің мазмұнын тереңдетіп, моральдық-этикалық бағдар береді.

Бауыржан Момышұлының нақыл сөздері – қазақ паремиологиясындағы авторлық афоризмдердің биік үлгісі. Олардың басты ерекшелігі – ұлттық рухты жаңғыртуы, отансүйгіштікке үндейтін мазмұны, поэтикалық көркемдігі мен терең философиялық астарында. Бұл нақылдар қазақ руханиятының темірқазығы ретінде ұлт санасын тәрбиелеуде аса маңызды рөл атқарады.

Паремиология – ұлттық мәдениеттің, халық даналығының айнасы. Қазақ паремиялары ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан рухани мұра. Оларды терең зерттеу – тек тіл ғылымы үшін емес, ұлттық сана мен тәрбие жүйесі үшін де маңызды.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977.
2. Жанпейісов Е. Қазақ прозасының тілі. – Алматы: Ғылым, 1982.
3. Сағидолда Г. Қазақ мақал-мәтелдерінің прагматикалық қызметі. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
4. Абакумова, О.Б. Паремиология в дискурсе: Общие и прикладные вопросы паремиологии. Пословица в дискурсе и в тексте. Пословица и языковая картина мира / Под ред. О.В. Ломакиной. – М.: Ленанд, 2015. – 304 с.
5. Федоренко, Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М.: Наука 1990. – 419 с.

REFERENCES

1. Keñesbaev I. Qazaq tılınıñ frazeologialyq sözdıgı. – Almaty: Ğylym, 1977.
2. Janpeiısov E. Qazaq prozasynyñ tılı. – Almaty: Ğylym, 1982.
3. Sağidolda G. Qazaq maqal-mätelderınıñ pragmatikalyq qyzmetı. – Almaty: Qazaq universitetı, 2010.
4. Abakumova, O.B. Paremiologia v diskurse: Obşie i prikladnye voprosy paremiologii. Poslovisa v diskurse i v tekste. Poslovisa i iazykovaia kartina mira / Pod red. O.V. Lomakinoi. – M.: Lenand, 2015. – 304 s.
5. Fedorenko, N. T. Aforistika / N. T. Fedorenko, L. İ. Sokölskaia. – M.: Nauka 1990. – 419 s.

Б. МОМЫШҰЛЫ: НАУКА И НАЗИДАНИЕ

ТОКУШЕВ А.К.[1], САРКЕНҚЫЗЫ А.[2]

[1]Начальник Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник, г. Петропавловск.

[2]кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор, г. Петропавловск.

Аннотация. *В данной статье рассматривается история становления и развития науки паремиологии, объект и методы данной науки. Также дан анализ языковых особенностей паремий казахского языка, их место в национальном мировоззрении, воспитательное и этнолингвистическое значение. Раскрыто воспитательное значение паремий, использованных Б. Момышулы, определены сфера применения и практическое значение паремий в современном мире.*

Ключевые слова: *паремиология, паремия, пословица, фразеологизм, этнолингвистика, национальное сознание.*

B. MOMYSHULY: SCIENCE AND EDUCATION

ТОКУШЕВ А.К.[1], САРКЕНҚЫЗЫ А.[2]

Head of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, colonel; Petropavlovsk.

[2]head of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *This article examines the history of the formation and development of the science of paremiology, the object and methods of its study. The article analyzes the linguistic features of Kazakh paremias, their place in the national worldview, educational and ethnolinguistic significance. The place and educational*

significance of B. Momyshuly's paremias are revealed, the scope of application and practical significance of paremias in the modern world are determined.

Keywords: *paremiology, paremia, proverb, phraseology, ethnolinguistics, national consciousness.*

*****

THE ROLE OF READING IN THE LIFE OF A MODERN TEENAGER

TITOVA N.N.

Student of Grade 10 “B”, KSU “Secondary School No. 28” of the Education Department of Semey, Abai Region. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Scientific advisor: Kapazhanova A.K. – Master of Pedagogical Sciences, English teacher at KSU “Secondary School No. 28” of the Education Department of Semey, Abai Region. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Abstract. *The article analyzes the study of the role of reading in the life of the younger generation based on research data and questionnaires among 10th and 11th grade students at school.*

In today's world, dominated by social media, video content, and messaging apps, the loss of interest in reading among teenagers is becoming increasingly significant. An analysis of academic sources and surveys conducted among students highlights the relevance of this issue within the context of modern education and upbringing. Literature helps teenagers see the world from different perspectives, which is why books remain an important source of knowledge and should be valued and preserved for future generations.

Методы исследования

The article is based on a systematic approach that made it possible to examine the issue of declining interest in reading among teenagers from multiple perspectives and to identify its underlying causes. The use of principles of objectivity and scientific rigor ensured consideration of age-specific characteristics, as well as a critical evaluation of survey results and research data.

Результаты

One of the main reasons why teenagers today lack interest in reading is that it often feels like a forced activity, something they are obligated to do rather than something they choose for enjoyment. As a result, their enthusiasm for books gradually fades away. If we make reading a duty, done without expectation of pleasure, then it is no surprise if a child finds reading boring and pointless. [1; 43]

Nowadays, teenagers spend a significant amount of time in the digital world, which reduces their motivation to read printed text. Digital distractions offer instant rewards and interaction, whereas reading often requires sustained focus and delayed

gratification [2; 17] - qualities that are often overlooked in today's fast-paced environment.

The lack of reading adults as role models is another reason why teenagers fail to see the value in reading books. Students were more likely to read when they saw their teachers and peers reading regularly and enthusiastically. [3; 85] When young people don't witness the adults around them engaging with literature, it becomes harder for them to view reading as a meaningful or worthwhile activity.

Relevant themes and a variety of genres are essential for maintaining interest in reading. Providing teenagers with literature they can relate to - stories that reflect their own experiences, challenges, and emotions - can be an effective way to keep them engaged and foster a lasting connection with books. Adolescents are more likely to disengage when they cannot relate to characters or themes in required reading texts. [4; 102]

Adolescents often face time constraints due to academic and extracurricular commitments, leaving limited opportunities for leisure reading [5; 65]

As part of the study, a questionnaire was distributed among 50 10th and 11th grade students. They were asked to fill out questionnaires consisting of 7 questions about their attitude to reading (Рис. 1)

Рис. 1. The questionnaire among the students

The questionnaire included the following questions:

Do you like to read?

How much time do you usually spend reading?

Do you like to read what they ask at school?

What do you like to read about the most? The guys had the opportunity to choose several genres.

What reading format do you prefer? (digital, paper) They could choose both variants.

Do you have a favorite writer? Name your favorite book.

The favorite books of the surveyed teenagers are quite diverse and mostly reflect the works of their preferred authors. Some students mentioned several titles. Among the mentioned works were:

"The Fault in Our Stars" and "Looking for Alaska" by John Green

"Sherlock Holmes" by Arthur Conan Doyle

"The House in Which…" by Mariam Petrosyan

“Beautiful Disaster” by Jamie McGuire
“Cool Kids Don’t Cry” by Jacques Vriens
“The Choice” by Nicholas Sparks
Various works by Stephen King
The “Harry Potter” series by J.K. Rowling
“If I Stay” by Gayle Forman
“The Boy in the Striped Pyjamas” by John Boyne
“The Perks of Being a Wallflower” by Stephen Chbosky
“Five Feet Apart” by Rachael Lippincott

Which place of the five in your life would you put reading books among your hobbies?

Based on the results of the questionnaire (Appendix №1), the following conclusions were made:

- about 50% of respondents said that they like to read, this is a pretty good result. Most of them are girls.
- most students devote less than two hours a day to reading;
- most of the students do not like to read school literature, for many it matters what kind of work it is (its genre, plot);
- the most widely read genres among the surveyed teenagers: books about love, fantasy, detectives;
- most children prefer the traditional reading format (paper);
- the survey showed that about half of the students do not have a favorite book or author. However, 27 teenagers still have certain preferences, some even mentioned several. Most of all, children prefer foreign literature and authors;
- half of the students put reading on the last place (5) among their hobbies.

Several key reasons for the decline in student’s interest in reading:

- lack of free time due to heavy school workload;
- reading is often limited to required academic texts;
- easy access to information online reduces the need for reading books;
- preference for social media, video games, TV, and other leisure activities;
- decline in reading culture and quality: students often choose trendy, entertaining genres like fantasy, horror, comics, and fanfiction over classic literature;
- absence of reading habits within the family;
- difficulties with reading itself - slow pace, poor comprehension, and lack of concentration.

Today’s teenagers often read less than previous generations - not because they dislike reading itself, but because they face distractions, academic stress, and a lack of motivation. Based on a student survey conducted in our school and supported by educational research, here are three practical steps to help teens reconnect with books.

1. Motivation through choice and relevance

Many students in the survey said they don’t read because school texts feel boring. Letting teens choose books based on their interests significantly increases engagement. Giving students autonomy and helping them set personal reading goals

[4; 29] makes reading feel more meaningful. Book discussions with peers [4; 43-47] also help teens view reading as a social and enjoyable experience.

2. Support that builds confidence

Some students admitted they avoid reading because they find it difficult or fear not understanding the text. The importance of strategies like scaffolded instruction, learning new words through context, and using visual tools to support comprehension. When teens feel capable, they are more likely to keep reading [5; 15-34, 45].

3. Making reading practical and personal

Several teens noted they'd be more likely to read if books felt more connected to their lives or future goals. Integrating reading into subjects like science or history, or assigning creative projects related to books, can give reading real-world value [5; 47-50]. When reading is more than just a school task - when it becomes a way to learn, express, or even escape - it becomes part of a teenager's daily life.

Appendix № 1

1. Do you like to read?

Yes, 24

No 26

2. How much time do you spend on reading per day?

2 hours and more 23

Less than 2 hours 27

3. Do you like to read what they ask at school?

Yes, 5

No 28

Depending on what 17

4. What do you like to read about the most?

1st place Books about love 22

2nd place Fantastic 20

3rd place Detectives 16

4th place Classic 12

5th place Scientific literature 11

5th place About peers 11

6th place Adventures 10

7th place About historical events 9

7th place Horrors, mysticism 9

5. What reading format do you prefer? (Digital, paper).

Paper 35

Digital 25

6. Do you have a favorite writer?

There is a favorite author and a book 27

No 23

7. Which place of the five in your life would you put reading books among your hobbies?

1st place 0

2nd place 8
3rd place 9
4th place 9
5th place 24

Заключение

Reading should not be imposed as a duty but introduced as a doorway to imagination, understanding, and self-expression. When both educators and parents work together to create this kind of environment, reading can once again become a natural and valued part of a teenager's life.

REFERENCES

1. Chambers, Aidan. Tell Me: Children, Reading and Talk. The Reading Teacher, 1991. - 160 c.
2. Loh, Chin Ee. The Reading Lives of Teens: Research and Practice. Rowman & Littlefield Publishers, 2019. - 248 c.
3. Ivey, Gay, Johnston, Peter. Teens Choosing to Read. Teachers College Press, 2013. - 144 c.
4. Guthrie, John T. Engaging Adolescents in Reading. Teachers College Press, 2004. - 160 c.
5. Boon, Richard T., Spencer, Vicky, Vaughn, Sharon. Adolescent Literacy: Strategies for Content Comprehension in Inclusive Classrooms. Guilford Press, 2012. - 304 c.
6. Polevye materialy. Anketirovanie uchashchihsya 10-11-h klassov shkoly.

ҚАЗІРГІ ЖАСӨСПІРІМНІҢ ӨМІРІНДЕГІ ОҚУДЫҢ РӨЛІ

ТИТОВА Н.Н.

[2]Абай облысы ББ Семей қ. №28 ҚБ «ЖОМ» КММ 10-шы сынып оқушысы.

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі, Абай облысы ББ Семей қ. №28 ҚБ «ЖОМ» КММ, ағылшын тілі мұғалімі. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада мектептегі 10 және 11 сынып оқушылары арасында жүргізілген ғылыми зерттеулер мен сауалнамалар негізінде жас ұрпақ өміріндегі кітап оқудың рөлін зерттеуге талдау жасалған.

РОЛЬ ЧТЕНИЯ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОГО ПОДРОСТКА

ТИТОВА Н.Н.

ученица 10 «Б» класса, КГУ «СОШ №28» ОО г. Семей УО области Абай. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Научный руководитель: КАПАЖАНОВА А.К. - магистр педагогических наук, учитель английского языка КГУ «СОШ №28» ОО г. Семей УО области Абай. E-mail: alma_kap67@mail.ru

Аннотация. Статья анализирует изучение роли чтения в жизни молодого поколения на основе данных научных исследований и анкетирования среди учащихся 10-х и 11-х классов в школе.

*****

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ – ФОРМИРОВАНИЕ УВАЖЕНИЯ К КУЛЬТУРНОМУ МНОГООБРАЗИЮ

ТУРАНОВ А.Ж.

преподаватель кафедры тактики служебно-боевого применения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан; г. Петропавловск. E-mail: ashat84_84@mail.ru.

Аннотация. *В статье исследуется образовательный потенциал художественной литературы как средства формирования уважения к культурному многообразию. Методологической основой работы служит культурологический и педагогический подход. На основе анализа произведений мировой и национальной литературы выявлены механизмы, посредством которых литература способствует развитию эмпатии, толерантности и межкультурной компетенции. Делается вывод о необходимости системной интеграции мультикультурных текстов в образовательный процесс.*

Ключевые слова: *художественная литература, межкультурная компетенция, толерантность, образование, воспитание, культура.*

Введение

Современное общество требует от системы образования не только передачи знаний, но и формирования личности, способной жить и взаимодействовать в условиях культурного многообразия. Одним из важнейших средств достижения этой цели является художественная литература. Она позволяет формировать эмоционально-ценностное отношение к другим культурам, развивать межкультурную чувствительность и толерантность.

Материалы и методы исследования.

В исследовании применялись следующие методы:

-Культурологический анализ литературных произведений;

-Контент-анализ школьных программ и учебников;

-Сравнительно-сопоставительный метод, использованный для анализа произведений разных культур;

- Обобщение педагогического опыта преподавания литературы в мультикультурной среде.

Выбор литературного материала включал произведения казахских, русских и зарубежных авторов, входящих в школьную и вузовскую программы.

Результаты исследования.

В результате анализа установлено следующее:

1. Формирование эмпатии: герои произведений различных культур позволяют читателю сопереживать иному опыту.

2. Развитие межкультурной компетенции: учащиеся, знакомящиеся с литературой разных народов, демонстрируют более высокий уровень уважения.

3. Толерантность и критическое мышление: дискуссии по художественным текстам способствуют осмыслению различий.

4. Интеграция культуры через литературу: универсальные ценности раскрываются через национальные формы.

Обсуждение.

Литература способна выполнять роль «мостика» между культурами. Однако в образовательной практике часто наблюдается ограниченность в представлении культурного многообразия. Необходимо отходить от этноцентричного подхода и расширять круг авторов в школьной программе. Практика преподавания в поликультурных регионах Казахстана подтверждает эффективность мультикультурного подхода.

Результаты исследования показывают, что художественная литература играет важнейшую роль в формировании у учащихся ценностных ориентиров, направленных на уважение к культурному разнообразию. Однако для реализации этого потенциала необходимо осознание и переосмысление подходов к преподаванию литературы в условиях многонационального и многокультурного общества.

Во-первых, актуальным становится отказ от этноцентризма в школьной программе, где превалируют произведения одной национальной традиции. Такое одностороннее представление литературного наследия ограничивает развитие межкультурного диалога. Включение в учебный процесс текстов, отражающих различные культурные взгляды и системы ценностей, способствует формированию широкого гуманитарного мировоззрения.

Во-вторых, важно учитывать психолого-педагогические особенности восприятия учащимися иных культур. Подростки склонны воспринимать иные культурные нормы как «чужие» или непонятные. Именно поэтому работа с художественными текстами должна сопровождаться специально организованной рефлексией, обсуждением, сравнительным анализом, а также проектной деятельностью, направленной на интеграцию прочитанного в личный опыт ученика.

В-третьих, эффективность литературного образования в аспекте межкультурной компетенции во многом зависит от педагогической позиции

учителя. Учителю важно не просто транслировать знание о произведении, а выступать модератором диалога культур, создавая атмосферу принятия, открытости и взаимного уважения. Это требует от педагога не только методической подготовки, но и личностной готовности к мультикультурному взаимодействию.

Наконец надо отметить перспективу интеграции цифровых образовательных ресурсов и платформ, содержащих художественные тексты на разных языках, включая мультимедийные формы подачи (аудиокниги, видеоролики, виртуальные экскурсии по местам действия произведений). Такие технологии позволяют сделать восприятие другой культуры более наглядным, живым и эмоционально насыщенным.

Таким образом, литература должна рассматриваться не как изолированный предмет, а как мощный инструмент гуманитарного воспитания, формирования гражданского самосознания и культурной эмпатии, особенно в условиях глобализации и межэтнической мобильности.

Заключение.

Художественная литература обладает высоким образовательным потенциалом в формировании уважения к культурному многообразию. Она способствует развитию ключевых компетенций XXI века: эмпатии, межкультурной компетенции, критического мышления. Для реализации этого потенциала необходимо:

-Пересмотреть содержание образовательных программ;

- Повысить квалификацию педагогов;

- Развивать диалоговые формы преподавания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каган М.С. Философия культуры. – СПб: Лань, 1996.

2. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970.

3. Атабаев Қ. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Раритет, 2006.

4. Айтматов Ч. Плаха. – М.: Художественная литература, 1986.

5. Кекілбаев Ә. Аңыздың ақыры. – Алматы: Жазушы, 1998.

REFERENCES

1.Kagan M.S. Filosofie culture. – SPB: Lan, 1996.

2. Lotman Y.M. Struktura hudogestvennogo teksta. – M.: Iskustvo, 1970.

3. Atabaev K. Kazak adebietinig tarihi. – Almati: Raritet, 2006.

4. Aitmatov SH. Plaha. – M.: Hudogestvennae literature, 1986.

5. Kekilbaev A. Anezdig akere. – Almati: Jazushe, 1998.

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ – МӘДЕНИ ӘРТҮРЛІЛІККЕ ДЕГЕН ҚҰРМЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ТУРАНОВ А.Ж.

Әскери іс және қауіпсіздік магистрі, қызметтік-жауынгерлік қолдану тактикасы кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясы, Петропавл қ. E-mail: ashat84_84@mail.ru.

Аңдатпа: *Мақалада көркем әдебиеттің мәдени әртүрлілікке құрметпен қарауды қалыптастырудағы білім беру әлеуеті зерттеледі. Жұмыстың әдіснамалық негізі – мәдениеттанулық және педагогикалық тәсіл. Әлемдік және ұлттық әдеби шығармаларды талдау арқылы әдебиеттің эмпатия, төзімділік және мәдениетаралық құзыреттілік қалыптастырудағы рөлі айқындалды. Мақалада осындай мәтіндерді білім беру жүйесіне жүйелі түрде енгізу қажеттігі туралы қорытынды жасалады.*

Түйінді сөздер: *көркем әдебиет, мәдениетаралық құзыреттілік, толеранттылық, тәрбие, білім беру, мәдениет.*

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF FICTION: FORMING RESPECT FOR CULTURAL DIVERSITY

TURANOV A.ZH.

Lecturer of the Department of Tactics of Service and Combat Application, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk, E-mail: ashat84_84@mail.ru.

Abstract. *The article explores the educational potential of fiction as a tool for fostering respect for cultural diversity. The research is based on cultural and pedagogical approaches. Through the analysis of world and national literature, mechanisms are identified by which literature fosters empathy, tolerance, and intercultural competence. The paper concludes with the recommendation to systematically integrate multicultural texts into the educational curriculum.*

Keywords: *fiction, intercultural competence, tolerance, education, upbringing, culture.*

*****

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЧТЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

ХАСЕНОВ Е.Р.

курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: Нұрлыбай Д.М. – преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан.

Аннотация. *В статье рассматривается значимость чтения зарубежной художественной литературы как эффективного средства обучения английскому языку. Автор подчеркивает роль литературного текста в формировании языковой, речевой и социокультурной компетенции, а также в развитии мотивации обучающихся. Описываются педагогические возможности внедрения художественного текста в образовательный процесс, анализируются его преимущества и сложности. Особое внимание уделено методическим подходам, обеспечивающим успешное и осмысленное восприятие англоязычной литературы на разных этапах изучения языка.*

Ключевые слова: *чтение, зарубежная художественная литература, английский язык, обучение, социокультурная компетенция, методика преподавания, мотивация.*

Одной из важных задач современной методики преподавания английского языка является создание условий для развития не только языковых навыков учащихся, но и формирования у них более глубокого понимания культуры изучаемого языка. В этом контексте чтение зарубежной художественной литературы представляет собой мощный образовательный инструмент, способный объединить обучение, воспитание и приобщение к культуре англоязычных стран. Чтение художественного текста в оригинале позволяет обучающимся не только знакомиться с аутентичной речью, но и погружаться в социокультурный контекст, в котором эта речь функционирует, осваивать лексико-грамматические конструкции в естественной языковой среде.

На ранних этапах изучения английского языка чтение адаптированных текстов помогает развить навык глобального и выборочного понимания прочитанного, обогащает словарный запас и способствует закреплению базовых грамматических структур. Однако по мере увеличения языковой компетенции целесообразно переходить к оригинальной художественной литературе, что позволяет учащимся более полно воспринимать и анализировать язык во всем его разнообразии. Использование литературных произведений расширяет кругозор обучающихся, формирует эмоциональную вовлеченность в процесс чтения, стимулирует творческое мышление, критическое осмысление текста и его интерпретацию.

Особенность художественной литературы заключается в ее многослойности: кроме языкового содержания, она содержит культурные, исторические, философские и этические элементы, которые позволяют читателю приобщиться к духовному миру другого народа. Таким образом, чтение англоязычной литературы становится не только средством языкового развития, но и важным каналом межкультурной коммуникации. Это особенно актуально в условиях глобализации и необходимости подготовки, обучающихся к жизни в многоязычном и мультикультурном мире.

Процесс работы с художественным текстом требует от педагога тщательной методической подготовки. Прежде всего, необходимо учитывать

уровень владения языком у обучающихся и подбирать произведения, соответствующие их лингвистическим и возрастным особенностям. Также важна предварительная работа с текстом, включающая мотивационный этап, активизацию лексики, обсуждение тематических и жанровых особенностей произведения. На этапе чтения следует использовать разнообразные стратегии: предсказание содержания, постановка вопросов, выявление ключевых моментов, интерпретация намерений автора и характеристика персонажей. После чтения уместны задания на рефлексию, обсуждение актуальности затронутых проблем, выполнение творческих работ — эссе, инсценировок, визуализации сюжетов и др.

Необходимо подчеркнуть, что успешность применения художественной литературы в обучении английскому языку во многом зависит от мотивации учащихся. Чтение должно быть осмысленным и эмоционально значимым. В этом смысле важную роль играет личность педагога, его умение заинтересовать, сформировать у обучающихся потребность в чтении на английском языке. Рекомендуется использовать интегративный подход, когда художественное произведение становится основой для межпредметных связей, например, с историей, культурологией, философией. Это способствует формированию целостного восприятия текста и более глубокому его осмыслению.

Еще одним значимым аспектом является развитие критического мышления через чтение. Художественная литература не дает готовых ответов, она провоцирует размышления, постановку вопросов, побуждает к анализу поступков героев, сопоставлению культурных ценностей. Работа с текстами англоязычных авторов позволяет сравнивать взгляды, традиции, менталитеты разных стран, формируя тем самым толерантность и уважение к иной культуре. Это имеет важное значение в воспитании поликультурной личности, способной к диалогу и сотрудничеству.

Кроме того, чтение на английском языке способствует развитию когнитивных умений: памяти, внимания, логики, интуиции. Оно требует активной умственной деятельности, постоянной работы с контекстом, интерпретации значений, понимания подтекста и иронии. При этом учащийся учится «жить внутри текста», сопереживать героям, погружаться в художественную реальность, что в значительной мере активизирует языковую деятельность и делает процесс изучения английского языка более живым и личностно значимым.

В условиях цифровой среды возрастает роль электронных ресурсов и мультимедийных технологий в процессе чтения. Современные платформы предлагают широкий выбор англоязычной литературы, включая аудиокниги, интерактивные тексты, адаптированные версии классических произведений, что делает чтение более доступным и удобным. Использование таких ресурсов в учебном процессе позволяет индивидуализировать обучение, учитывать интересы и темп восприятия каждого учащегося, а также развивать навыки цифровой грамотности.

Нельзя не отметить трудности, которые могут возникать при работе с художественной литературой. Среди них — наличие культурных реалий, незнакомых слов, идиом, устаревших форм. Однако именно преодоление этих трудностей ведет к росту языковой компетенции. Важно, чтобы учащиеся не боялись непонимания, а воспринимали чтение как процесс постепенного проникновения в суть текста. В этом процессе учитель играет роль проводника, фасилитатора, способствующего осмысленному чтению, направляющего внимание на ключевые элементы и поддерживающего интерес.

Использование чтения зарубежной художественной литературы в процессе обучения английскому языку открывает широкие перспективы как в лингвистическом, так и в личностно-культурном аспекте. Оно способствует развитию всех видов речевой деятельности, активизирует мыслительную деятельность, формирует навыки анализа, интерпретации и осмысления информации, а главное — делает изучение языка живым, интересным и гуманитарно ориентированным. Художественный текст в этом контексте предстает как культурный мост между народами, способный воспитывать не только грамотного пользователя языка, но и человека, способного к чувствованию, сопереживанию, диалогу. Поэтому систематическая работа с англоязычной литературой должна стать важной частью методической системы преподавания английского языка в образовательных учреждениях.

Особое внимание в контексте чтения зарубежной художественной литературы следует уделить подбору произведений, адекватных возрастным и познавательным интересам обучающихся. Это не только повышает мотивацию, но и позволяет выстраивать личностно ориентированную траекторию обучения. На начальном этапе могут использоваться адаптированные тексты, которые, несмотря на упрощенную лексику и синтаксис, сохраняют сюжетную линию и ключевые художественные элементы оригинала. Своевременный переход к аутентичной литературе важен для формирования полноценной языковой среды. Он требует от педагога гибкости и способности сопровождать читательский процесс методически выверенными заданиями, способствующими пониманию текста на глубинном уровне.

Одним из эффективных методических приемов является включение элементов проективной деятельности. После чтения произведения учащимся может быть предложено создать альтернативный финал, проанализировать внутреннюю мотивацию героев, провести сравнительный анализ с аналогичными ситуациями из личного или исторического опыта. Такие задания развивают не только языковые, но и метапредметные навыки: умение аргументировать свою точку зрения, строить логические умозаключения, применять знания в новых условиях. Особенно продуктивны задания, связанные с дискуссиями, так как они позволяют развивать навыки устной речи, стимулируют использование активного словаря и способствуют формированию коммуникативной компетенции.

В рамках обучения английскому языку чтение зарубежной художественной литературы играет значительную роль в развитии межкультурной компетенции. Это понятие охватывает не только знание культурных реалий страны изучаемого языка, но и способность понимать, интерпретировать и уважать культурные различия, видеть в них ценность, а не препятствие. Литературный текст становится здесь источником «живой культуры», он позволяет вникнуть в особенности быта, мышления, социальных норм и исторических обстоятельств, которые формируют поведение и мировоззрение персонажей. Такое погружение способствует более глубокому пониманию английской культуры и одновременно развивает критическое мышление, поскольку читатель вынужден соотносить увиденное с собственным культурным опытом.

Современная методика все чаще использует концепцию CLIL (Content and Language Integrated Learning), которая предполагает изучение содержания через иностранный язык. В этом контексте чтение англоязычных произведений приобретает двойную ценность: оно становится не только языковой, но и содержательной практикой. При этом важно грамотно выстраивать дидактическую структуру урока, включая работу с вокабуляром, анализ ключевых сцен, обсуждение авторского стиля, контекстуальный анализ и творческие задания. Такой подход позволяет интегрировать литературу в междисциплинарное пространство и делает ее значимым элементом общей образовательной стратегии.

Еще один важный аспект — эмоциональное и ценностное воспитание. Зарубежная художественная литература предлагает широкую палитру моральных и этических проблем, актуальных во все времена: дружба и предательство, выбор между добром и злом, личная ответственность, сила духа, сострадание, справедливость. Эти темы побуждают учащихся к личностным размышлениям, формируют нравственные ориентиры, способствуют развитию эмпатии и способности к самоанализу. В этом плане чтение на английском языке не просто развивает интеллект, но и затрагивает внутренний мир обучающегося, формируя у него гуманистическое мировоззрение.

Важно также отметить, что чтение англоязычной художественной литературы положительно влияет на формирование языковой интуиции. Благодаря регулярному взаимодействию с естественными языковыми конструкциями учащиеся начинают воспринимать язык не как набор правил, а как живую систему. Это облегчает овладение грамматикой, способствует стилистической гибкости, улучшает навыки восприятия текста на слух, даже если это не является прямой целью работы. Более того, учащиеся начинают осознавать различие между литературным и разговорным стилем, понимают оттенки значения слов и выражений, что особенно важно при переходе к более сложным формам общения на иностранном языке.

Особое место в преподавании занимает поэтический текст. Несмотря на определенные трудности в интерпретации, он дает уникальные возможности

для развития образного мышления, фонетической компетенции и языкового чутья. Работа с рифмой, ритмом, метафорами и символами делает язык более объемным, приближает его к реальному употреблению в культуре. Примером может служить анализ сонетов Шекспира, в которых художественная форма неотделима от содержания, а эмоциональная насыщенность стимулирует более глубокое восприятие текста.

Чтение также может эффективно использоваться в системе подготовки к международным экзаменам по английскому языку. Многие тесты (например, FCE, CAE, IELTS) включают задания на понимание письменного текста, его анализ, выделение главной мысли, интерпретацию мнений. Регулярная работа с художественной литературой способствует развитию этих умений, а также улучшает общий уровень академического английского. Кроме того, литературные произведения могут служить материалом для написания эссе, аргументированных высказываний и устных монологов, что делает их незаменимыми в подготовке к сдаче языковых испытаний.

Таким образом, включение зарубежной художественной литературы в процесс обучения английскому языку обогащает образовательный процесс, делая его более многогранным, культурно насыщенным и личностно ориентированным. Оно способствует не только языковому и когнитивному развитию, но и духовному становлению обучающихся. Литературный текст становится пространством диалога культур, ценностей и смыслов, в котором учащийся учится понимать другого и самого себя, открывает мир и строит свою личную картину реальности на английском языке.

Завершая рассуждение, можно отметить, что систематическое, методически обоснованное чтение зарубежной художественной литературы является одним из важнейших элементов комплексного подхода к обучению английскому языку. Его значимость выходит за рамки лингвистической практики, затрагивая культурные, психологические, воспитательные аспекты образования. Именно поэтому современная методика должна уделять особое внимание интеграции художественного текста в структуру урока, развивая у обучающихся не только языковые навыки, но и способность к глубокому, вдумчивому чтению, рефлексии, сопереживанию и межкультурному взаимодействию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вербицкая, Л.А. Методика преподавания английского языка: Учеб. пособие / Л. А. Вербицкая. — М.: Просвещение, 2020. — 208 с.

2. Гез, Н.И., Лазарева, Н.Г., Мартынова, А.А. Теория и практика обучения иностранным языкам. — М.: Академия, 2018. — 352 с.

3. Соловова, Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс / Е. Н. Соловова. — М.: Просвещение, 2019. — 271 с.

4. Кулагина, Н.И. Чтение как средство формирования межкультурной компетенции при обучении английскому языку // Иностранные языки в школе. — 2020. — №3. — С. 12–18.

5. Томлинсон, Б. Developing Materials for Language Teaching. — London: Bloomsbury, 2013. — 416 p.
6. Krashen, S.D. The Power of Reading: Insights from the Research. — Westport: Libraries Unlimited, 2004. — 179 p.
7. Duff, A., Maley, A. Literature. — Oxford: Oxford University Press, 2007. — 126 p.

REFERENCES

1. Verbitskaia, L.A. Metodika prepodavaniia angliiskogo iazyka: Ucheb. posobie / L. A. Verbitskaia. - M.: Prosveshchenie, 2020. - 208 p.
2. Gez, N.I., Lazareva, N.G., Martynova, A. A. Teoriia i praktika obucheniia inostrannym iazykam. - M.: Akademiia, 2018. - 352 p.
3. Solovova, E.N. Metodika obucheniia inostrannym iazykam: Bazovyi kurs / E.N. Solovova. - M.: Prosveshchenie, 2019. - 271 p.
4. Kulagina, N.I. Chtenie kak sredstvo formirovaniia mezhkul'turnoi kompetentsii pri obuchenii angliiskomu iazyku // Inostrannye iazyki v shkole. - 2020. - №3. - p. 12–18.
5. Tomlinson, B. Developing Materials for Language Teaching. - London: Bloomsbury, 2013. - 416 p.
6. Krashen, S.D. The Power of Reading: Insights from the Research. - Westport: Libraries Unlimited, 2004. - 179 p.
7. Duff, A., Maley, A. Literature. - Oxford: Oxford University Press, 2007. - 126 p.

ШЕТЕЛ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТІН ОҚУ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІ

ХАСЕНОВ Е.Р.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.
Ғылыми жетекші: Д.М. Нұрлыбай – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *Мақалада шетел көркем әдебиетін оқудың ағылшын тілін үйретудегі тиімді құрал ретінде маңыздылығы қарастырылады. Автор көркем мәтіннің тілдік, сөйлеу және әлеуметтанулық-мәдени құзыреттілікті қалыптастырудағы рөлін, сондай-ақ білім алушылардың мотивациясын арттырудағы орнын атап өтеді. Көркем мәтінді білім беру үдерісіне енгізудің педагогикалық мүмкіндіктері сипатталады, оның артықшылықтары мен қиындықтарына талдау жасалады. Ағылшын әдебиетін әртүрлі тілдік деңгейде тиімді әрі саналы қабылдауды қамтамасыз ететін әдістемелік тәсілдерге ерекше назар аударылған.*

Түйінді сөздер: *оқу, шетел көркем әдебиеті, ағылшын тілі, оқыту, әлеуметтанулық-мәдени құзыреттілік, оқыту әдістемесі, мотивация.*

THE USE OF FOREIGN FICTION READING IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

KHASENOV E.R.

1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk.

Scientific supervisor: D.M. Nurlybai– lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *The article examines the significance of reading foreign fiction as an effective tool in learning English. The author highlights the role of literary texts in developing linguistic, communicative, and sociocultural competence, as well as in increasing students' motivation. The pedagogical potential of incorporating fiction into the educational process is described, with an analysis of its advantages and challenges. Special attention is paid to methodological approaches that ensure successful and meaningful comprehension of English literature at various stages of language learning.*

Keywords: *reading, foreign fiction, English language, learning, sociocultural competence, teaching methodology, motivation.*

*****

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ АРҚЫЛЫ ПОЛИМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

ШАКИРБАЕВА Ж.Д.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, лейтенант, магистр, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Мақалада көркем әдебиетті полимәдени білім берудің тиімді құралы ретінде қарастыру мәселесі жан-жақты талданады. Әлемдік жаһандану үдерісі жағдайында әртүрлі мәдениеттерді танып, құрметтейтін, мәдениетаралық коммуникация дағдыларына ие тұлға тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты мақсатына айналды. Осы орайда көркем әдебиетті қолданудың теориялық және әдістемелік негіздері ұсынылады.*

Түйінді сөздер: *полимәдени білім беру, көркем әдебиет, мәдениетаралық құзыреттілік, толеранттылық, этномәдени тәрбие.*

Қазіргі заманда білім берудің мақсаты – тек білім мен білік беру ғана емес, сонымен қатар түрлі мәдениет өкілдерімен өзара түсіністік пен сыйластыққа негізделген тұлға қалыптастыру. Бұл міндетке жетудің жолдарының бірі – полимәдени білім беруді жүзеге асыру. Бұл ұғым әрбір

жеке тұлғаның өз мәдениетін қадірлей отырып, басқа мәдениеттерді де қабылдауға,түсінугебейімделуінкөздейді.

Полимәдени білім беру – бұл жай ғана көпмәдениеттілікпен танысу емес, ол адамның өмір сүру салтын, құндылықтарын, дүниетанымын өзгелермен салыстыра отырып, мәдени плюрализмді ұғынуы. Осы бағытта көркем әдебиеттің орны ерекше, себебі әдебиет адамның ішкі рухани әлеміне әсер ететін, оның адамгершілік, эстетикалық және этникалық сезімдерін дамытатын ең қуатты құрал. . Полимәдени білім беру түсінігі және оның маңызы

Полимәдени білім беру – жеке тұлғаның көпмәдениетті әлемде өмір сүру үшін қажетті құзыреттіліктерді дамытуға бағытталған білім беру жүйесі. Бұл процесс мәдени плюрализмге негізделеді, яғни әртүрлі мәдени құндылықтарды тең дәрежеде қабылдап, өзара байланысын түсіну.

1. Полимәдени білім берудің мазмұны мен міндеттері

Полимәдени білім беру – бұл тәрбиенің және оқытудың тұтас жүйесі, ол әрбір оқушының мәдениетаралық құзыреттілігін дамытуды, ұлтаралық төзімділікті қалыптастыруды және әлемдік мәдениетке енуге дайын болуын қамтамасыз етеді.

Ол келесі міндеттерді көздейді:

- Тұлғаның мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту;
- Әр ұлттың мәдени ерекшелігін түсіне білуге тәрбиелеу;
- Ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, жаһандық көзқарас қалыптастыру;
- Толеранттылық, эмпатия, өзге пікірге сыйластық сынды гуманистік құндылықтарды сіңіру [2].

Ғалым М.Н. Берулава атап өткендей, полимәдени білім – бұл «ұлттық білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейі, ол әртүрлі мәдениет өкілдерін бір ортада өмір сүруге үйретуге бағытталған»[1].

Полимәдени білімнің философиялық негізі – гуманизм, плюрализм, мәдени синтез идеяларына сүйенеді. Мұндай білім оқушыны тек өз ұлтының ғана емес, әлем халықтарының мәдени мұраларын танып-білуге бағыттайды.

2. Көркем әдебиеттің полимәдени білім берудегі рөлі

Көркем әдебиет полимәдени тәрбиенің негізі ретінде оқушыны ұлттық әрі жаһандық тұрғыда ойлауға жетелейді. Әдеби мәтін – белгілі бір халықтың дүниетанымының, болмысының көрінісі. Мәтін арқылы оқушы белгілі бір ұлттың тілін, ойлау жүйесін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, рухани болмысын түсіне алады.

Мысалы:

- М. Әуезовтің "Абай жолы" романында қазақ халқының тұрмыс-салты, дүниетанымы терең бейнеленеді.
- Л. Толстойдың шығармаларында орыс халқының наным-сенімі, философиялық көзқарастары көрінеді.
- Ш. Айтматовтың туындыларынан қырғыз халқының табиғатқа деген ерекше қарым-қатынасы сезіледі [3].

Әдебиет – тек тілдік норма ғана емес, мәдени код. Мәтінді оқу, түсіну, интерпретация жасау арқылы оқушы сол халықтың «ішкі әлеміне» енеді. Көркем әдебиеттің полимәдени бағыттағы мүмкіндіктері:

- Тұлғаның мәдени-этикалық бағдарын қалыптастыру;
- Салыстыра отырып тану дағдысын жетілдіру (өз мәдениеті мен өзгенің мәдениетін);
- Эмоциялық-эстетикалық тәрбиелеу;
- Ұлттық сана мен жалпыадамзаттық құндылықтар арасындағы байланысты түсіндіру [5].

3. Полимәдени білім беруде көркем мәтінді қолданудың әдістемесі

Көркем мәтінді оқу үдерісіне кіріктіру арқылы оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін дамыту мақсатында келесі әдістемелік амалдар тиімді болып есептеледі:

3.1. Салыстырмалы әдебиеттану тәсілі

Бұл әдісте екі немесе бірнеше халық әдебиетіндегі ұқсас мотивтер (махаббат, ерлік, ана бейнесі, т.б.) салыстырылады. Мысалы, Абай мен Пушкин шығармаларындағы адамгершілік ұстанымдары арқылы екі мәдениеттің үндестігі көрсетіледі.

3.2. Кейіпкердің көзімен тану

Оқушы кейіпкер атынан эссе немесе хат жазып, сол кейіпкердің әлеміне еніп, оның мәдени шеңберінен ойлау дағдысын дамытады.

3.3. Мәдениетаралық диалог

Оқу процесінде әртүрлі ұлт әдебиетін оқығаннан кейін оқушылар мәдениеттер арасындағы ұқсастықтар мен ерекшеліктер жайлы пікір алмасады.

3.4. Жоба жұмысы

Оқушылар белгілі бір ұлт әдебиетіне немесе фольклорына қатысты шағын зерттеу жүргізіп, презентация, коллаж, видео түрінде қорғайды.

Полимәдени білім беруді жүзеге асыруда әдеби шығармаларды жан-жақты талдау, салыстыру әдістері кеңінен қолданылады. Теориялық тұрғыда бұл процесс мәдени детерминизм, плюрализм және диалог негізіндегі оқыту қағидаларына сүйенеді [6].

Әдістемелік тұрғыда:

- Мәтіндерде кездесетін мәдени ерекшеліктерді анықтау;
- Әртүрлі мәдени контексттердегі ұқсастық пен айырмашылықтарды талдау;
- Талқылау, пікірталас және жобалық жұмыстар арқылы мәдениаралық диалог құру;
- Мультимәдениеттік тақырыптар бойынша шығармашылық тапсырмалар беру.

Қорытындылай келе, көркем әдебиетті полимәдени білім берудің құралы ретінде қолдану – тұлғаның рухани дамуына, мәдениетаралық құзыреттілігінің қалыптасуына ықпал ететін тиімді жолдардың бірі. Әдеби шығармалар адамды адамгершілікке, толеранттылыққа, өзге мәдениеттерді

құрметтеуге баулиды. Сондықтан оқу үдерісінде әдебиетті мақсатты түрде полимәдени тәрбие құралы ретінде қолдану – бүгінгі күн талабы. Бұл әдіс оқушының бойында ұлттық рухты сақтай отырып, әлемдік мәдени кеңістікке еркін енуді қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, көркем әдебиет арқылы оқушылардың сыни ойлауы дамып, мәдени айырмашылықтарды түсініп, қабылдауға дайындығы артады. Полимәдени білім беру арқылы жас ұрпақтың жеке даралығы мен қоғамдық бірлігінің үйлесімі нығаяды.

Бұл процесс қоғамдағы этностар арасындағы үйлесімділік пен келісімді сақтауға, бейбіт өмірдің негізін қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондықтан, полимәдени білім берудің дамуы – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты міндеті әрі қоғамның тұрақтылығы мен дамуының кепілі болып табылады.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Берулава М.Н. Поликультурное образование: проблемы и перспективы. – М.: Наука, 2010.

2. Құдайбергенова К. Полимәдени білім беру: теориясы мен тәжірибесі // Ұлт тәрбиесі, 2020.

3. Айтбаева А. Қазіргі білім беру жүйесіндегі полимәдени бағыттар. – Алматы: Рауан, 2019.

4. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: Жазушы, 2004.

5. Толстой Л.Н. Анна Каренина. – Мәскеу: Эксмо, 2015.

6. Айтматов Ш. Ақ кеме. – Бішкек: Кыргызстан, 2001.

7. Сыздықова Р. Көркем мәтінді талдау әдістері. – Астана: Фолиант, 2022.

REFERENCES

1. Berulava M. N. PolyCultural education: problems and prospects. – M.: Nauka, 2010.

2. Kudaibergenova K. multicultural education: theory and practice / / education of the nation, 2020.

3. Aitbaeva A. multicultural directions in the modern education system. - Almaty: Rauan, 2019.

4. Auezov M. Abay's way. - Almaty: Writer, 2004.

5. Tolstoy L. N. Anna Karenina. - Moscow: Eksmo, 2015.

6. Aitmatov Sh. White ship. - Bishkek: Kyrgyzstan, 2001.

7. Syzdykova R. methods of analysis of literary texts. - Astana: Folio, 2022.

ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ ХУДОЖЕСТВЕННУЮ ЛИТЕРАТУРУ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ШАКИРБАЕВА Ж.Д.

преподаватель кафедры языковой подготовки Национальной гвардии Академии Республики Казахстан, лейтенант, магистр, Петропавл қ.

Аннотация. *В статье всесторонне анализируется проблема рассмотрения художественной литературы как эффективного средства поликультурного образования. В условиях мирового процесса глобализации главной целью воспитательно – образовательной системы стала личность, признающая и уважающая различные культуры, обладающая навыками межкультурной коммуникации. В этой связи предлагаются теоретические и методические основы использования художественной литературы.*

Ключевые слова: *поликультурное образование, художественная литература, межкультурная компетентность, толерантность, этнокультурное воспитание.*

MULTICULTURAL EDUCATION THROUGH FICTION: THEORY AND PRACTICE

SHAKIRBAYEVA ZH.D.

lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, lieutenant, master, Petropavlovskovsk.

Abstract. *The article comprehensively analyzes the problem of considering fiction as an effective means of multicultural education. In the context of the global process of globalization, the main goal of the educational system has become a person who recognizes and respects different cultures and has the skills of intercultural communication. In this regard, the theoretical and methodological foundations of the use of fiction are proposed.*

Keywords: *multicultural education, fiction, intercultural competence, tolerance, ethnocultural education.*

*****

МОРАЛЬНЫЙ ВЫБОР В ВОЕННОЕ ВРЕМЯ: ВЗГЛЯД ВАСИЛЯ БЫКОВА

ШӘРІПХАН М.[1], ТАУБАЙ Ә.[2]

[1]курсант 1-ого курса 482 «к» учебной группы Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск;

[2]курсант 1-ого курса 474 «а» учебной группы Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: Мухамбетова А.К., преподаватель кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан.

Аннотация. *Повесть «Сотников» занимает особое место не только в творчестве Василя Быкова, но и в литературе о Великой Отечественной войне. Её значимость заключается в глубоком философском и нравственном содержании, которое выходит за рамки военной тематики. Это произведение не просто рассказывает о событиях войны — оно ставит перед читателем важнейшие вопросы морали, долга, выбора между жизнью и совестью.*

Ключевые слова: *нравственный выбор, мораль, человеческое достоинство, ответственность, долг, мужество, честь, предательство, испытания, выбор.*

Истина заключается в том,
что, не смотря на тяжелейшие
испытания, мы победили…
В. Быков

Повесть «Сотников», написанная белорусским писателем Василем Быковым в 1969 году, является одним из самых значительных произведений о Великой Отечественной войне. В центре повествования — трагическая история двух партизан, Сотникова и Рыбака, которые оказываются в плену у фашистов. На фоне трагических событий войны автор показывает не боевые действия, а внутреннюю борьбу человека, оказавшегося перед жестоким нравственным выбором.

Главный герой, Сотников, — человек с высоким нравственным стержнем, готовый пожертвовать собой ради других. Несмотря на тяжелую болезнь и физические мучения, он остается верным своим убеждениям, отказывается от сотрудничества с врагом и умирает с достоинством. Его антипод — Рымак (Рыбак в некоторых переводах), напротив, выбирает путь предательства, надеясь сохранить свою жизнь. Однако после казни Сотникова он ощущает ужас моральной катастрофы, которую сам себе устроил.

Быков в повести поднимает вечные темы: честь, моральный выбор, героизм и предательство. Он не показывает войну как место для подвига, а как крайнюю проверку человеческой сути. Автор скрупулёзно исследует внутренние переживания героев, создавая глубокие психологические портреты.

«Сотников» — произведение о нравственном выборе, где смерть оказывается победой, а жизнь, купленная ценой предательства, — поражением. Повесть оставляет глубокое впечатление и заставляет задуматься о границах человеческой стойкости, о цене совести и подлинного мужества.

Сюжет повести прост: двое партизан, Сотников и Рыбак, отправляются за продовольствием, но попадают в плен к немцам. Далее их пути расходятся. Сотников — тяжело больной, слабый физически, но с несгибаемой моральной стойкостью — отказывается от сотрудничества с врагом, за что его казнят.

Рыбак, напротив, спасает свою жизнь, соглашаясь работать на полицию, но этим он теряет себя как личность.

Образ Сотникова — центральный в повести. Это человек высокой нравственности, идеалиста, который ценит совесть выше жизни. Он осознанно идет на смерть, сохраняя внутреннюю свободу. Его геройство не внешнее, не показное, а внутреннее, тихое, основанное на вере в человеческое достоинство.

Образ Рыбака — сложный и многослойный. Он не лишён сочувствия, действует по инстинкту самосохранения, но в этом его трагедия. Рыбак переживает сильнейший душевный кризис после казни Сотникова: он чувствует вину, отвращение к себе, и его дальнейшая жизнь превращается в моральную каторгу. Финал повести, в котором Рыбак примеряет на себя форму палача, — мощный символ внутренней деградации человека, утратившего моральный ориентир.

Тематика и идеи. Повесть поднимает вечные философские вопросы: где проходит граница между героизмом и трусостью, между жизнью и предательством, что важнее — физическое существование или верность моральному долгу. Быков утверждает, что истинное мужество — это способность остаться верным своим принципам даже перед лицом смерти.

Художественные средства. Стиль Быкова сдержан, лаконичен, но от этого не менее выразителен. Он умело передаёт напряжённую атмосферу, состояние внутреннего страха и отчаяния, используя короткие фразы, обилие внутренних монологов и точные психологические детали. Важную роль играет символика: снег, холод, тьма как отражение духовного холода и неизбежности.

Повесть Василя Быкова «Сотников» учит многим важным нравственным и жизненным истинам, особенно в контексте войны, человеческого выбора и моральной стойкости. Вот основные идеи и уроки:

Моральная ответственность и выбор: Главный герой Сотников предстает как человек, готовый умереть, но не предать свои принципы. Повесть показывает, как важно оставаться верным совести даже перед лицом смерти.

Противостояние трусости и предательству: Второй персонаж — Рыбак — символизирует слабость духа, страх и склонность к предательству ради спасения собственной жизни. Это противопоставление подчеркивает ценность моральной силы и внутренней стойкости.

Цена героизма: Сотников — не просто герой, а человек, делающий тяжелый выбор. Повесть показывает, что героизм — это не всегда сражения и победы, а часто — внутренняя борьба и самопожертвование.

Человеческое достоинство: Даже в нечеловеческих условиях Сотников сохраняет достоинство, что подчеркивает важность гуманизма и нравственности в любых обстоятельствах.

Память и история: Повесть напоминает о страшных страницах войны, заставляет задуматься о том, как важно помнить уроки прошлого, чтобы не допустить их повторения.

Исследователи сегодня акцентируют внимание не только на героизме Сотникова, но и на сложности морального выбора в экстремальных условиях. Рыбак уже не просто «трус и предатель», а человек, который оказался сломлен обстоятельствами. Это позволяет глубже понять природу страха и человеческой слабости.

Психологизм и внутренняя драма. Современные исследования уделяют больше внимания внутренним монологам и психологическому состоянию героев. Сотников предстает как трагическая фигура, проходящая путь страдания, боли и осознания долга. Его мучения — не только физические, но и духовные.

Философский взгляд на тему предательства и верности. В последние годы повесть рассматривается в философском контексте — как притча о добре и зле, о том, где заканчивается человек и начинается инстинкт выживания. Рыбак и Сотников — два полюса человеческой природы.

Историко-культурный подход. Некоторые исследователи анализируют «Сотникова» как критику тоталитарной системы, где смерть и жизнь человека зависят от идеологии, и где моральный выбор может быть выше любых приказов.

Экранизация и сравнение с оригиналом. Интерес вызывает сравнение повести с фильмом Ларисы Шепитько «Восхождение» (1976). Кинематографическое прочтение углубляет понимание персонажей и поднимает вопросы христианской символики, жертвы и спасения.

Интерес вызывает сравнение повести с фильмом Ларисы Шепитько «Восхождение» (1976 г.). Кинематографическое прочтение углубляет понимание персонажей и поднимает вопросы христианской символики, жертвы и спасения.

Через судьбы двух героев Быков показывает, что истинное мужество проявляется не на поле боя, а в способности сохранить человеческое достоинство даже перед лицом смерти. «Сотников» учит читателя состраданию, ответственности за свой выбор, умению отличать истинные ценности от мнимых.

Произведение оказывает сильное эмоциональное воздействие и остаётся актуальным в любое время, ведь тема нравственного выбора — вечна. Именно поэтому повесть считается классикой и входит в школьную программу: она формирует моральные ориентиры и помогает задуматься о том, что значит быть человеком.

Эта повесть остаётся актуальной и в наши дни, несмотря на то, что она написана более полувека назад и посвящена событиям Великой Отечественной войны. Её современное звучание объясняется тем, что произведение затрагивает универсальные и вечные вопросы: нравственный выбор, цена предательства, сила духа, верность своим убеждениям.

В мире, где люди нередко сталкиваются с моральными дилеммами, необходимостью отстаивать свою точку зрения или сохранять принципы в трудных ситуациях, история Сотникова и Рыбака звучит как предупреждение и нравственный ориентир. Она показывает, что даже в самых страшных обстоятельствах человек остаётся свободным в своём выборе — быть верным себе или поступиться совестью ради выгоды или страха.

Особенно актуальной повесть становится в контексте современных конфликтов, социальных испытаний и кризисов — когда от человека снова требуется мужество, честность и человечность. Поэтому «Сотников» не устаревает, а наоборот — с каждым годом приобретает всё большую глубину и значимость для новых поколений.

«Сотников» — это не просто рассказ о войне, это глубокое философское размышление о природе человека, о цене выбора и силе духа. Василь Быков создаёт пронзительное и страшное произведение, которое оставляет читателя в размышлениях над собственной способностью к мужеству и верности себе.

Повесть Василя Быкова «Сотников» — это глубокое произведение о нравственном выборе, в котором война выступает не только как исторический фон, но как испытание человеческой совести и духа. Автор противопоставляет героизм и предательство, внутреннюю силу и моральную слабость, показывая, что настоящая победа заключается не в спасении жизни, а в сохранении чести и человечности. Произведение заставляет задуматься о том, что каждый человек рано или поздно сталкивается с выбором, от которого зависит его истинное лицо.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Быков В., Сотников, «ЭКСМО», 2022.

2. Журавлев С.И. Память пылающих лет. Современная советская проза о Великой Отечественной войне. М., 1985

3. Литература великого подвига. Великая Отечественная война в советской литературе. Выпуск 4. М. 1985

REFERENCES

1. Bykov V., Sotnikov, EKSMO, 2022.

2. Zhuravlev S.I. Pamyat' pylayushchih let. Sovremennaya sovetskaya proza o Velikoj Otechestvennoj vojne. M., 1985

3. Literatura velikogo podviga. Velikaya Otechestvennaya vojna v sovetskoj literature. Vypusk 4. M. 1985.

СОҒЫС УАҚЫТЫНДАҒЫ МОРАЛДЫҚ ТАҢДАУ: ВАСИЛЬ БЫКОВТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

ШӘРІПХАН М.[1], ТАУБАЙ Ә.[2]

[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: А.К. Мухамбетова – тілдік даярлық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы.

Аңдатпа. *«Сотников» повесі Василь Быков шығармашылығында ғана емес, Ұлы Отан соғысы туралы әдебиетте де ерекше орын алады. Оның маңыздылығы әскери тақырыптан тыс жатқан терең философиялық және адамгершілік мазмұнында. Бұл шығарма соғыс оқиғаларын жай ғана баяндап қоймайды – ол оқырманға адамгершілік, парыз, өмір мен ар-ұжданды таңдау сияқты маңызды сұрақтар қояды.*

Түйінді сөздер: *адамгершілік таңдау, адамгершілік, адами қадір-қасиет, жауапкершілік, парыз, ерлік, ар-намыс, сатқындық, сынақтар, таңдау.*

MORAL SELECTION IN WAR TIME: VASIL BYKOV'S VIEW

SHARIPKHAN M.[1], TAUBAI A.[2]

[1]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk;

[2]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk;

Scientific supervisor: A.K. Mukhambetova – lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan.

Abstract. *The story "Sotnikov" occupies a special place not only in Vasil Bykov's work, but also in the literature about the Great Patriotic War. Its significance lies in its deep philosophical and moral content, which goes beyond the military theme. This work does not just tell about the events of the war - it puts before the reader the most important issues of morality, duty, the choice between life and conscience.*

Keywords: *moral choice, morality, human dignity, responsibility, duty, courage, honor, betrayal, trials, choice.*

*****

3 НАПРАВЛЕНИЕ: «ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ»

3 БАҒЫТ: «БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР»

******

ИННОВАЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

ӘЙІП Н.Қ.
преподаватель кафедры тактики служебно-боевого применения Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
E-mail: Aiipnurzhan211293@icloud.com.

Аннотация. *В статье рассматриваются современные подходы к подготовке специалистов инженерно-технического профиля с использованием инновационных и цифровых технологий. Проанализированы тенденции цифровизации образования, внедрение онлайн-платформ, симуляторов, дополненной и виртуальной реальности, а также интеллектуальных обучающих систем. Отражены преимущества цифровых решений в формировании профессиональных компетенций и улучшении качества образования.*

Ключевые слова: *цифровые технологии, инженерное образование, виртуальная реальность, дополненная реальность, симуляторы, онлайн-обучение, цифровизация.*

В условиях стремительного развития технологий и цифровой трансформации всех сфер жизни общества, система подготовки инженерно-технических специалистов сталкивается с необходимостью пересмотра традиционных подходов к обучению. Индустрия 4.0, развитие искусственного интеллекта, автоматизация производственных процессов требуют от специалистов новых компетенций, адаптивности и высокой степени цифровой грамотности.

Одним из эффективных путей модернизации образовательного процесса является интеграция инновационных и цифровых технологий, позволяющих не только повысить качество подготовки, но и приблизить учебный процесс к реальным условиям профессиональной деятельности. Виртуальные лаборатории, симуляторы, онлайн-платформы, дополненная и виртуальная реальность, а также интеллектуальные обучающие системы становятся неотъемлемой частью современной инженерной школы.

Цель данной статьи - проанализировать возможности и эффективность использования цифровых и инновационных технологий в подготовке инженерно-технических специалистов, выявить основные тенденции и направления развития цифрового обучения, а также обозначить перспективы дальнейшей интеграции подобных решений в образовательную систему.

Современные вызовы инженерного образования

Инженерное образование на сегодняшний день переживает период глубоких преобразований, вызванных изменениями в мировой экономике, технологическим прогрессом и ростом требований со стороны индустрии. Национальная гвардия всё чаще нуждаются не просто в квалифицированных специалистах, а в инженерах нового поколения - способных быстро адаптироваться, работать с цифровыми инструментами, принимать решения в условиях неопределенности и эффективно взаимодействовать в мультидисциплинарной среде.

Одним из ключевых вызовов является несоответствие традиционных форм обучения требованиям цифровой экономики. Классические методы - лекции, практические занятия, лабораторные работы - зачастую не обеспечивают достаточного уровня практической подготовки, особенно в условиях стремительно меняющихся технологий. Кроме того, ограниченность доступа к современному оборудованию и программному обеспечению ставит курсантов (студентов) в неравные условия.

Другим важным вызовом выступает необходимость формирования у курсантов (студентов) не только профессиональных знаний, но и так называемых «мягких навыков» - критического мышления, командной работы, навыков цифровой коммуникации и самообучения. Эти компетенции становятся основой успешной профессиональной деятельности в условиях цифровой трансформации производства.

Кроме того, глобализация образовательной среды требует от учебных заведений гибкости в программах, международной мобильности студентов и преподавателей, а также использования универсальных цифровых платформ для взаимодействия.

В связи с этим возникает необходимость поиска новых подходов и инструментов, способных обеспечить непрерывность, индивидуализацию и практикоориентированность инженерного обучения. Ответом на эти вызовы становятся инновационные и цифровые технологии, позволяющие трансформировать традиционное образование в эффективную, динамичную и гибкую систему подготовки специалистов.

Инновационные образовательные технологии

Внедрение инновационных образовательных технологий стало ключевым фактором трансформации инженерного образования. Эти технологии обеспечивают не только доступ к знаниям, но и позволяют выстраивать гибкие индивидуальные траектории обучения, усиливая практическую направленность подготовки специалистов.

1. Онлайн-обучение и платформы дистанционного взаимодействия

Системы управления обучением (Learning Management Systems - LMS), такие как Moodle, Canvas, Google Classroom, стали основой организации образовательного процесса. Они позволяют преподавателям размещать учебные материалы, организовывать контроль знаний, взаимодействовать со студентами в асинхронном и синхронном режимах.

Массовые открытые онлайн-курсы (MOOC), представленные на платформах Coursera, edX, Stepik и других, предоставляют возможность изучать передовые инженерные дисциплины, технологии и программное обеспечение от ведущих университетов мира.

2. Геймификация и элементы игрового обучения

Интеграция игровых элементов в образовательный процесс повышает мотивацию обучающихся. Использование баллов, рейтингов, квестов и симуляций делает усвоение инженерных дисциплин более увлекательным и эффективным. Особенно результативной геймификация оказывается при обучении сложным техническим понятиям, требующим наглядности и пошагового освоения.

3. Проектное и проблемно-ориентированное обучение (PBL)

Инновационным подходом является также организация учебного процесса в формате проектной деятельности, где студенты решают реальные инженерные задачи, моделируя условия будущей профессиональной деятельности. Такой подход способствует формированию комплексных компетенций, развитию критического мышления и умения работать в команде.

4. Мобильные технологии и микролёрнинг

Современные студенты активно используют смартфоны и планшеты в учебных целях. Мобильные приложения, облачные хранилища и мессенджеры становятся инструментами оперативного доступа к информации, взаимодействия с преподавателями и совместной работы над заданиями. Микролёрнинг - формат обучения малыми порциями информации - позволяет эффективно усваивать материалы в ограниченное время, что особенно актуально в условиях высокой учебной нагрузки.

Внедрение перечисленных подходов позволяет не только расширить доступ к качественному инженерному образованию, но и адаптировать процесс обучения под индивидуальные потребности курсантов (студентов), обеспечивая более глубокое и устойчивое усвоение знаний.

Использование виртуальной и дополненной реальности

Современное инженерное образование невозможно представить без технологий, позволяющих моделировать сложные процессы и объекты. В этом контексте виртуальная (VR) и дополненная реальность (AR) становятся мощными инструментами, обеспечивающими визуализацию, интерактивность и практическую направленность обучения.

1. Виртуальная реальность (VR)

Технологии виртуальной реальности создают полностью имитированную среду, в которой обучающиеся могут взаимодействовать с

объектами, инструментами и машинами, находясь в безопасных условиях. Например, с помощью VR-симуляторов курсанты (студенты) могут:

- проводить виртуальные эксперименты;
- выполнять сборку или разборку механизмов (схем);
- отрабатывать действия в чрезвычайных ситуациях (например, на военных или промышленных объектах).

Такие симуляторы позволяют сократить издержки на оборудование, минимизировать риски и обеспечить доступ к уникальным или дорогостоящим техническим системам.

2. Дополненная реальность (AR)

AR-технологии, в отличие от VR, накладывают цифровые элементы (графику, текст, видео) на реальный мир. Это особенно эффективно в инженерной подготовке, где важно понимать, как виртуальные элементы интегрируются в реальные конструкции. С помощью AR можно:

- визуализировать работу внутренних элементов механизмов;
- обучать сборке/ремонту с пошаговыми инструкциями;
- проводить интерактивные лабораторные работы.

Одним из преимуществ AR является её доступность: достаточно смартфона или планшета, чтобы студент мог взаимодействовать с цифровым объектом в классе или дома.

3. Эффективность и примеры внедрения

В различных технических вузах мира и Казахстана уже активно применяются VR/AR-технологии в таких направлениях, как машиностроение, электроника, строительство и энергетика. Например, в ряде инженерных академий используются VR-шлемы для обучения управлению беспилотными летательными аппаратами, работе на станках с ЧПУ, а также для проведения лабораторных опытов по электротехнике.

Применение VR/AR способствует более глубокому пониманию учебного материала, улучшает запоминание за счет наглядности, и позволяет формировать профессиональные навыки в интерактивной форме.

Цифровые симуляторы и моделирование

Цифровые симуляторы и технологии моделирования являются одними из наиболее мощных инструментов в системе подготовки инженерно-технических специалистов. Они позволяют воспроизводить реальные технологические процессы, экспериментировать с параметрами, отрабатывать действия и принимать решения в условиях, приближенных к производственным.

1. Образовательные симуляторы

Цифровые симуляторы (тренажёры) применяются для отработки навыков работы с оборудованием, проведения виртуальных экспериментов, а также для обучения управлению сложными техническими системами. Они широко используются в:

- энергетике - для тренировки операторов ТЭЦ;
- машиностроении - для изучения работы станков с ЧПУ;

• логистике - для моделирования производственных цепочек;

• военной инженерии - для симуляции тактических задач и технического обслуживания вооружения.

Образовательные симуляторы позволяют курсанту (студенту) допускать ошибки без риска для жизни или оборудования, анализировать последствия своих действий и совершенствовать навыки в интерактивной форме.

2. Компьютерное моделирование и цифровые двойники

Технологии CAD (Computer-Aided Design), CAM (Computer-Aided Manufacturing) и CAE (Computer-Aided Engineering) дают возможность проектировать, анализировать и тестировать инженерные решения в цифровой среде. Особенно перспективным направлением является создание цифровых двойников - виртуальных моделей физических объектов, которые можно исследовать, модифицировать и управлять ими в реальном времени.

Использование цифровых двойников в образовательном процессе помогает:

• понять закономерности функционирования сложных систем;

• отрабатывать навыки проектирования;

• принимать обоснованные инженерные решения;

• изучать динамику и поведение объектов под действием различных факторов.

3. Примеры интеграции в учебный процесс

Многие технические вузы интегрируют в учебный процесс программные комплексы вроде AutoCAD, SolidWorks, MATLAB/Simulink, Ansys и др. Практическое освоение этих систем дает студентам не только теоретические знания, но и конкурентные преимущества на рынке труда.

Таким образом, цифровое моделирование и симуляция позволяют формировать профессиональные компетенции, приближая образовательную среду к условиям реального производства.

Интеллектуальные обучающие системы и искусственный интеллект

Интеллектуальные обучающие системы (Intelligent Tutoring Systems, ITS) представляют собой программные решения, использующие алгоритмы машинного обучения и искусственного интеллекта (ИИ) для адаптации образовательного контента под индивидуальные особенности обучающегося. Эти технологии открывают новые горизонты в инженерном образовании, обеспечивая персонализированное обучение.

ITS способны:

• анализировать уровень подготовки курсанта (студента);

• подстраивать сложность и формат заданий;

• давать моментальную обратную связь;

• формировать рекомендации по индивидуальному маршруту обучения.

Примеры систем: ALEKS, Smart Sparrow, Squirrel AI - активно используются в технических дисциплинах для обучения математике, физике, электротехнике и программированию.

ИИ также применяется для анализа больших данных об учебной деятельности студентов, что позволяет преподавателям оперативно выявлять пробелы в знаниях и корректировать образовательную траекторию. Благодаря этим технологиям возможен переход к обучению с предсказанием результатов и повышению эффективности образовательного процесса.

Преимущества и ограничения цифровых технологий

Цифровизация образования обладает рядом очевидных преимуществ:

• Доступность - обучающиеся могут получать знания независимо от географии и времени.

• Индивидуализация - технологии позволяют адаптировать содержание под способности студента.

• Интерактивность - VR, AR и симуляторы делают обучение практикоориентированным.

• Мотивация - игровые элементы и визуализация повышают вовлеченность в учебу.

• Гибкость - возможность выбора темпа, формата и времени обучения.

Однако цифровое обучение сопряжено и с рядом ограничений:

• необходимость устойчивого интернет-соединения и технического оснащения;

• высокая нагрузка на преподавателей при адаптации и разработке цифровых курсов;

• недостаток живого общения и командной работы;

• неравенство доступа к современным технологиям в разных регионах.

Эти факторы требуют взвешенного подхода к цифровизации и комбинирования традиционных и инновационных методов обучения.

Перспективы развития и рекомендации

Будущее инженерного образования связано с еще большей интеграцией цифровых технологий. Перспективными направлениями развития являются:

• широкое внедрение цифровых двойников в лабораторную практику;

• использование метавселенных для коллективной инженерной работы;

• развитие ИИ-систем с возможностью диагностики учебных проблем;

• цифровые паспорта компетенций на базе блокчейна;

• формирование единых национальных платформ цифрового инженерного образования.

Для успешной цифровой трансформации рекомендуется:

1. Обеспечить системную подготовку преподавателей в сфере EdTech.

2. Разработать национальные стандарты цифровых компетенций инженеров.

3. Поддерживать создание открытых образовательных ресурсов.

4. Развивать сотрудничество с IT-компаниями для внедрения инновационных решений.

5. Стимулировать научные исследования в области цифрового педагогического дизайна.

Заключение

Инновационные и цифровые технологии открывают качественно новые возможности в подготовке инженерно-технических специалистов. Они позволяют сделать образовательный процесс более гибким, наглядным, эффективным и адаптивным. Однако важно помнить, что технологии - это инструмент, а не цель. Главным остается человек - преподаватель, способный грамотно интегрировать цифровые решения в обучение, и курсант (студент), который учится думать, анализировать и применять знания на практике.

Интеграция цифровых решений должна происходить поступательно, с учетом национальных особенностей системы образования, технической базы учебных заведений и готовности преподавательского состава. В перспективе именно сочетание инноваций, профессионализма и образовательных традиций станет залогом подготовки инженеров нового поколения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Берштейн Л. С. Инновационные технологии в инженерном образовании. - М.: Изд-во МГТУ, 2021.

2. Цифровая трансформация образования: современные решения / Под ред. И. В. Рощиной. - М.: Высшая школа, 2020.

3. Громов В. А. Виртуальная реальность в обучении инженеров. - СПб.: Политехника, 2022.

REFERENCES

1. Bernstein L. S. Innovative Technologies in Engineering Education. - Moscow: MSTU Publishing, 2021.

2. Digital Transformation of Education: Modern Solutions / Edited by I. V. Roshchina. - Moscow: Higher School, 2020.

3. Gromov V. A. Virtual Reality in Engineering Training. - St. Petersburg: Polytechnic, 2022.

ИНЖЕНЕРЛІК-ТЕХНИКАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МАМАНДАРЫН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ӘЙІП Н.Қ.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы қызметтік жауынгерлік қолдану тактикасы кафедрасының оқытушысы, Петропавл қ. E-mail: Aiipnurzhan211293@icloud.com

Аңдатпа. *Мақалада инженерлік-техникалық мамандарды даярлауда инновациялық және цифрлық технологияларды қолданудың заманауи*

тәсілдері қарастырылады. Білім беруді цифрландыру үрдістері, онлайн платформалар, симуляторлар, толықтырылған және виртуалды шындық, сондай-ақ интеллектуалды оқыту жүйелерін енгізу талданады. Цифрлық шешімдердің кәсіби құзыреттерді қалыптастыру мен білім беру сапасын арттырудағы артықшылықтары көрсетілген.

Түйінді сөздер: *цифрлық технологиялар, инженерлік білім, виртуалды шындық, толықтырылған шындық, симуляторлар, онлайн оқыту, цифрландыру.*

INNOVATIVE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE TRAINING SYSTEM OF ENGINEERING AND TECHNICAL SUPPORT SPECIALISTS

AIIP N.G.

Lecturer of the tactics of service and combat use Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: Aiipnurzhan211293@icloud.com

Abstract. *The article explores modern approaches to training engineering and technical specialists through the use of innovative and digital technologies. It analyzes current trends in education digitalization, the implementation of online platforms, simulators, augmented and virtual reality, and intelligent learning systems. The advantages of digital solutions in shaping professional competencies and improving education quality are highlighted.*

Keywords: *digital technologies, engineering education, virtual reality, augmented reality, simulators, online learning, digitalization.*

*****

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КУРСАНТОВ

ЖАУКЕНОВ У.С.[1], АНЦИБОР Е.С.[2]

[1]капитан, магистрант 1 курса, 22М группы, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: uali8@mail.ru;

[2]преподаватель-исследователь, старший преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, Казахстан. E-mail: elenaan777@mail.ru.

Аннотация. *Цифровые образовательные технологии играют важную роль в формировании межкультурной компетентности курсантов, обеспечивая условия для межкультурного взаимодействия и развития толерантности. Использование интерактивных платформ и международных проектов способствует становлению поликультурной*

личности, готовой к эффективному сотрудничеству в многонациональной среде.

Ключевые слова: *цифровые технологии, межкультурная компетентность, курсанты, поликультурная личность, онлайн-обучение, дистанционное взаимодействие.*

Современное общество переживает этап глубокой цифровизации, охватывающей все сферы жизни, включая систему образования. В условиях ускоряющейся глобализации и усиления многонационального характера социальных процессов особенно актуальным становится формирование поликультурной личности - способной к осознанному, уважительному и эффективному взаимодействию в мультикультурной среде. Эта задача приобретает особое значение в профессиональной подготовке курсантов, поскольку будущие специалисты силовых структур должны быть готовы к работе в условиях культурного разнообразия.

Цифровые образовательные технологии выступают важным инструментом достижения этой цели. Они не только обеспечивают доступ к международным ресурсам и практикам, но и создают условия для активного межкультурного взаимодействия, формирования толерантности, эмпатии и критического мышления. Цель данной статьи - рассмотреть роль цифровых образовательных технологий в формировании межкультурной компетентности курсантов и обосновать методологические подходы к их применению в профессиональном обучении.

Понятие «поликультурная личность» подразумевает индивида, обладающего способностью воспринимать, понимать и уважать культурные различия, а также демонстрирующего открытость, гибкость мышления и толерантность. Согласно исследованиям И.А. Зимней, становление такой личности предполагает развитие трёх ключевых компонентов: когнитивного (осведомлённость о различных культурах), эмоционально-ценностного (толерантность, уважение, принятие) и поведенческого (практические навыки межкультурной коммуникации) [1].

В условиях цифровизации эти компоненты всё чаще реализуются через онлайн-среды, где происходит постоянное взаимодействие с представителями других культур. Это открывает новые возможности для развития межкультурной компетентности, однако требует научного осмысления и педагогического сопровождения.

Современные цифровые платформы, такие как Moodle, Google Classroom, Zoom и другие, помимо функции организации учебного процесса, становятся пространствами межкультурной коммуникации. Они позволяют организовать совместную работу курсантов из разных стран, участие в международных вебинарах, дискуссиях и проектах, что способствует развитию языковой и межкультурной компетентности.

Примером может служить внедрение онлайн-курсов с привлечением зарубежных преподавателей или проведение проектной деятельности в

составе международных команд. Такие формы работы не только развивают профессиональные навыки, но и формируют ценности сотрудничества, эмпатии и критического мышления в межкультурной среде. Кроме того, они способствуют расширению кругозора и углублённому пониманию культурных особенностей.

Формирование поликультурной личности невозможно без учёта психологических и педагогических аспектов цифровой социализации. Курсанты, как социально-профессиональная группа, находятся в условиях строгой иерархии и дисциплины, что требует особого подхода к их социализации в цифровой среде. Необходимо учитывать уровень их цифровой грамотности, мотивацию к межкультурному взаимодействию и индивидуальные особенности.

Эффективное психолого-педагогическое сопровождение включает:
- Мониторинг цифровой активности;
- Организацию тренингов по цифровой этике;
- Проведение групп поддержки и онлайн-консультаций;
- Формирование устойчивых ценностей уважения, равенства и ответственности за цифровое поведение.

Особое внимание должно уделяться рефлексии и осознанности своих действий в цифровом пространстве, что является важной частью становления поликультурной личности.

Интерактивные технологии, включая виртуальную (VR) и дополненную (AR) реальность, интерактивные карты, онлайн-игры и моделирование, предоставляют уникальные возможности для погружения курсантов в контекст других культур. Эти технологии способствуют эмоциональному вовлечению, стимулируют любознательность и расширяют культурный кругозор.

Интерактивные цифровые технологии, такие как виртуальная реальность, позволяют моделировать ситуации межкультурного взаимодействия, в которых курсанты учатся принимать решения с учётом культурных особенностей. Такие практики способствуют развитию эмпатии, толерантности и навыков конструктивного диалога - качеств, необходимых для эффективного взаимодействия в поликультурной профессиональной среде. Вместе с тем, освоение этих технологий происходит в цифровом пространстве, где формируется цифровая идентичность личности - её ценности, поведенческие установки, культурные предпочтения и коммуникативные стратегии. Эта идентичность становится важным элементом становления поликультурной личности, поскольку именно в онлайн-среде происходит постоянное культурное взаимодействие, обмен мнениями и формирование представлений о других народах и традициях. Поэтому особое внимание следует уделить формированию у курсантов осознанного отношения к своей цифровой идентичности, умению корректно, уважительно и этично представлять себя в интернет-пространстве. Это требует целенаправленной педагогической работы, включающей рефлексию,

обсуждение норм цифрового этикета и критический анализ медиаинформации. Одновременно цифровизация образовательной среды в целом предоставляет уникальные возможности для развития межкультурной компетентности. Использование онлайн-платформ, виртуальных симуляций, телемостов и совместных международных проектов способствует расширению мировоззрения курсантов и углублённому пониманию культурных различий [2].

Кроме того, возрастает значимость медиакомпетентности - способности критически воспринимать и анализировать информацию из различных культурных источников [3]. Это позволяет курсантам адекватно оценивать межкультурные сообщения и избегать стереотипов.

Следует учитывать тот факт, что курсанты как объект профессиональной подготовки имеют ряд специфических характеристик: высокую степень дисциплины, иерархичность структуры, ограниченную свободу самовыражения. Поэтому формирование поликультурной личности у них требует особых подходов, включающих:

- Внедрение кейсов на основе анализа межкультурных конфликтов;
- Организацию международных виртуальных обменов;
- Включение в учебный план курсов по межкультурной коммуникации.

Такие мероприятия способствуют не только развитию профессиональных навыков, но и формированию уважительного отношения к другим культурам.

Несмотря на очевидные преимущества цифровых технологий, необходимо учитывать и потенциальные риски: риск цифровой сегрегации из-за неравного доступа к технологиям; поверхностное восприятие культурной информации;
снижение уровня живого межличностного общения.

Для минимизации этих рисков требуется комплексное педагогическое сопровождение, направленное на формирование глубокого понимания культурных различий и развитие навыков реального взаимодействия.

На основе вышеизложенного можно сформулировать следующие рекомендации по использованию цифровых технологий в развитии межкультурной компетентности курсантов:

1. Включение в учебные программы дисциплин по межкультурной коммуникации с цифровым компонентом.
2. Использование цифровых платформ для организации совместных межвузовских международных проектов.
3. Поддержка личностного роста курсантов через онлайн-модули по эмоциональному интеллекту и цифровой этике.

Эти меры позволят не только повысить уровень межкультурной компетентности, но и сформировать у курсантов устойчивые ценности уважения, толерантности и диалога.

Итак, цифровизация создаёт благоприятные условия для формирования поликультурной личности курсантов, обеспечивая доступ к международным

ресурсам, возможностям межкультурного взаимодействия и новым формам обучения. Однако реализация этого потенциала возможна лишь при условии системного педагогического сопровождения, учитывающего как технологические, так и ценностные аспекты образования.

Развитие цифровых навыков должно сочетаться с формированием у курсантов толерантности, уважения к другим культурам и способности к диалогу. Только в этом случае цифровые образовательные технологии станут эффективным инструментом подготовки профессионалов, способных успешно взаимодействовать в поликультурной среде.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результат нового качества образования. - М.: НИИ школьных технологий, 2004.

2. Сергеева, Н.А., Петрова Е.И. Цифровые технологии в образовании: новые вызовы и возможности. // Вестник высшей школы. - 2020. - №3.

3. Романов, П.А. Медиакомпетентность в цифровом обществе. - Казань: Казанский федеральный университет, 2022.

4. Букато А.Н. Поликультурное образование в условиях цифровой трансформации // Образование и наука. - 2021. - №1. - С. 45–51.

REFERENCES

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetencii kak rezul'tat novogo kachestva obrazovaniya. - M.: NII shkol'nyh tekhnologij, 2004.

2. Sergeeva, N.A., Petrova E.I. Cifrovye tekhnologii v obrazovanii: novye vyzovy i vozmozhnosti. // Vestnik vysshej shkoly. – 2020. – No. 3.

3. Romanov, P.A. Mediakompetentnost' v cifrovom obshchestve. – Kazan': Kazanskij federal'nyj universitet, 2022.

4. Bukato A.N. Polikul'turnoe obrazovanie v usloviyah cifrovoj transformacii // Obrazovanie i nauka. – 2021. – No. 1. – P. 45–51.

КУРСАНТТАРДЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДАҒЫ САНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

ЖАУКЕНОВ У.С.[1], АНЦИБОР Е.С.[2]

[1]капитан, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 22М тобының 1 курс магистранты, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ. E-mail: uali8@mail.ru;

[2]оқытушы-зерттеуші, тілдік даярлық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ. E-mail: elenaan777@mail.ru.

Аңдатпа. *Сандық білім беру технологиялары мәдениетаралық әрекеттестік және толеранттылықты дамыту үшін жағдайды*

қамтамасыз ете отырып, курсанттардың мәдениетаралық құзіреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Интерактивті платформаларды және халықаралық жобаларды қолдану көпұлтты ортада тиімді ынтымақтастыққа дайын полимәдени тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: *сандық технологиялар, мәдениетаралық құзіреттілік, курсанттар, полимәдени тұлға, онлайн-оқыту, қашықтықтан өзара әрекеттестік ету.*

THE ROLE OF DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF CADETS

ZHAUKENOV U.S.[1], ANTSIBOR Y.S.[2]

[1]captain, 1st year Master's student, group 22M, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: uali8@mail.ru;

[2]research teacher, senior lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk, Kazakhstan, E-mail: elenaan777@mail.ru

Abstract. *Digital educational technologies play a crucial role in developing the intercultural competence of cadets by creating opportunities for cross-cultural interaction and fostering tolerance. The use of interactive platforms and international projects contributes to the formation of a multicultural personality capable of effective collaboration in a multinational environment.*

Keywords: *digital technologies, intercultural competence, cadets, multicultural personality, online learning, remote interaction.*

*****

ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

КАЛИЕВ Б.А.

магистр гуманитарных наук, заместитель начальника кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор. E-mail: kaliev-b@mail.ru.

Аннотация. *Использование инновационных, интерактивных, кластерных технологий позволяет повысить мотивацию курсантов к изучению дисциплин Академии, усиливает наглядность преподавания и активизирует деятельность курсантов на дисциплинах.*

Ключевые слова: *интерактивные технологии, кластерный метод.*

Считается, что прогресс, в сфере образования происходит в основном за счет нововведений, инновационного поиска. В наше время, когда объем информации увеличивается, дидактическая функция учителя основывается не на преподавании знаний, а на формировании навыков находить их. Процесс обучения - это не автоматическое преподавание программного материала ученикам, а подготовка обучающегося к жизни. Вырабатывается способность курсанта к познанию мира, творческой работы и применения полученных знаний.

Применение интерактивных технологий при организации познавательной деятельности позволит:

Повысить уровень самостоятельности при изучении учебного материала

Повысит мотивацию к учению

- Повысит рост качества знаний [1, 2].

Цель современной педагогической работы – через применение интерактивных методов обучения на занятиях научить обучающихся самостоятельности при изучении учебного материала; повысить мотивацию к учению, тем самым добиваясь повышения качества знаний [3].

Новые интерактивные методы дают возможность понять взаимосвязь между событиями, анализировать, иметь свое мнение, уметь аргументировать и толерантно вести диспут. Новый подход в обучении не должен основываться на парадигме усвоения новых знаний, умений и навыков, а на парадигме развития, которая обеспечивает становление человека как субъекта жизни. Интерактивные методы наиболее соответствуют личностно-ориентированному подходу, так как они предполагают сообучение (коллаборативное обучение, обучение в сотрудничестве), причем и обучающийся и педагог являются субъектами учебного процесса. Педагог чаще выступает лишь в роли организатора процесса обучения, лидера группы, фасилитатора (человека, который делает что-то возможным), создателя условий для инициативы учащихся [1].

Кроме того, интерактивное обучение основано на прямом взаимодействии обучающихся со своим опытом и опытом своих друзей, так как большинство интерактивных упражнений обращается к опыту самого учащегося, причем не только учебному. Новое знание, умение формируется на основе такого опыта. Для современного педагога разработаны и предлагаются к использованию различные интерактивные методики [3]. Кластерный подход или кластерная система – это, на наш взгляд, один из удачных и результативных инновационных методов в обучении на занятиях в Академии.

Почему кластерный метод? Кластер (англ. Cluster- дословно - гроздь, скопление) - это объединение в систему однородных единиц. При этом данная система может считаться самостоятельным элементом, обладающим определёнными свойствами. Главная отличительная черта кластера – инновационная ориентированность [4].

Почему это так?

- при составлении кластера обучающиеся наиболее продуктивно и осознанно строят свою деятельность, используя при этом навыки и умения, которые получили ранее.

- при составлении кластера курсанты проходят несколько этапов.

- при составлении кластера курсанты не просто констатируют, выделяют или анализируют данные, но и обсуждают их, обосновывают. Таким образом, происходит симбиоз сразу нескольких стратегий – это получение или чтение нового материала (пассивная стратегия); выполнение творческих заданий, диалог с преподавателем (активная стратегия); взаимодействии обучающихся со своим опытом и опытом своих друзей, работа в группах, элементы дискуссии или дебатов, элементы проектной деятельности (интерактивные стратегии).

- при работе над кластером курсанты составляют причинно-следственную связь, того или иного события делают выводы и могут сами спроектировать свою модель решения задачи при этом аргументировать и при необходимости защитить или же наоборот подвергнуть эту модель критике.

Фактически любую тему по любой дисциплине в Академии можно разбить на несколько кластеров или блоков. Эту работу более выгодно проводить при групповой форме работы, когда каждая группа работает над определенной частью материала, а затем связывают несколько кластеров или блоков в одно целое.

На первом этапе работы с курсантами основными задачами являются:

1.Научить курсантов выделять главное из текста учебника, дополнительного материала.

2.Научить делать выводы, анализировать к чему приводят те или иные исторические события или факты.

3.Научить самостоятельно, находить ответы на поставленные вопросы.

Так же курсантам даются творческие задания: подготовить небольшие сообщение на различные темы, заполнить таблицы, найти определения исторических терминов, составить исторический рассказ и т.п.

Таким образом, на первоначальном этапе ввод интерактивных методов, в том числе кластерной системы, осуществлялся поэтапно или поэлементно.

На втором этапе более активно внедряются интерактивные методики. Продолжается работа по освоению различных форм заданий, деятельности, уделяется больше внимания работе в группах. Обучающиеся продолжают отрабатывать навыки самостоятельной работы с текстом учебника и дополнительным материалом, составляют кластеры, находят недостающие звенья, строят последовательные цепочки.

Фактически на каждом занятии, при изучении или повторении темы используются элементы кластерной методики, а также проводятся занятия с элементами рассуждения, диспутов, где курсанты для обсуждения предлагались различные вопросы, отвечая на которые обучающиеся делают самостоятельно или в группах выводы и сравнительные характеристики.

На третьем этапе ставятся следующие задачи: самостоятельно выбирать критерии для сравнения, сопоставления; развивать умение выдвигать гипотезы, осуществлять их проверку, владеть элементарными приёмами исследовательской деятельности; создавать алгоритмы познавательной деятельности для решения задач творческого и поискового характера.

Для решения данных задач используются такие методики как: творческие задания; работа в малых группах; курсант в роли преподавателя; работа с наглядным пособием; каждый учит каждого; письменная работа по обоснованию своей позиции; обсуждение сложных и дискуссионных проблем; проектный метод; дискуссия; дебаты; разрешение проблем; составление кластеров и схем, с последующей их презентацией.

Проанализировав работу, можно прийти к следующим выводам: Через интерактивное обучение решаются следующие задачи: практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают, каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности, причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность, переводит ее на более высокий уровень.

Использование инновационных, интерактивных, кластерных технологий позволяет повысить мотивацию курсантов к изучению дисциплин Академии, усиливает наглядность преподавания и активизирует деятельность курсантов на дисциплинах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Короткова М. В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. - М., 2003 г.
2. Короткова М.В. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. - М., 2003 г.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - М., 1998 г.
4. Суворова Н. Интерактивное обучение: Учитель. №1. - М., 2000 г.

REFERENCES

1. Korotkova M.V. Obuchaushie tehnologee v poznavatelskoi deatelnoste shcolnikov. - M., 2003 g.
2. Korotkova M.V. Metodika provedenia igr I diskussii na urokah istorii. - M., 2003 g.
3. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye tehnologii. - M., 1998 g.
4. Suvorova N. Interaktivnoe obuchenie: Uchitel. №1. - M., 2000 g.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

КАЛИЕВ Б.А.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясы жалпы білім беретін пәндер кафедрасы бастығының орынбасары, майор, гуманитарлық ғылымдардың магистрі, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Интерактивті кластерлік технологияларды қолдану курсанттардың Академия пәндерін оқуға деген ынтасын арттыруға, оқытудың көрнекілігін күшейтуге және курсантардың пәндердегі қызметін жандандыруға мүмкіндік береді.*
Түйінді сөздер: *интерактивті технологиялар, кластерлік әдіс.*

INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM

KALIEV B.A.
deputy Head of the Department of General Education Disciplines, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Master of Humanities, Major, Petropavlovskovsk.

Abstract. *The use of interactive cluster technologies allows to increase the motivation of the cadets to study the disciplines of the Academy, enhances the visibility of teaching and activates the activities of cadets in the disciplines*.
Keywords: *interactive technologies, the cluster method.*

*****

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ПРЕЦЕДЕНТТІК МӘТІНДЕРДІ ҚОЛДАНУ

КАЛИЕВА Ж.Б.
Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Семей қаласы бойынша білім бөлімінің «№17 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей қ.

Аңдатпа. *Мақалада прецеденттік мәтіндерді оқыту жолдары қарастырылады. Прецеденттік мәтіндер қазақ тілін оқытуда тілдік материал ретінде қолданылады, сондай-ақ мәдениет, салт-дәстүр, тарих пен әлеуметтік мәтін жайлы кең түсінік бере алатын әдістемелік материал ретінде алынады. Қазақ тілін оқыту барысында прецеденттік мәтіндерді пайдалану білім алушының тілдік және мәдени біліктерін дамытады, ұлттық ерекшеліктерді меңгертуде де тиімді әдіс болып табылатындығы мақалада материалдарды талдау арқылы көрсетіледі. Аталмыш мақалада прецеденттік мәтіндердің мәні айқындалып және олардың тіл үйрету*

үдерісіндегі орны талқыланады, прецеденттік мәтіндерді пайдалану жолдары мен артықшылықтары анықталады.

Түйінді сөздер: *прецеденттік мәтіндер, ұлттық-мәдени мәтін, лингвомәдени бірліктер, лингвистика.*

Бүгінгі таңда мемлекеттік тілді оқытуға қойылатын талаптары күннен-күнге артып отыр. Мұғалімнің тіл мәдениетінің даму деңгейіне де жоғары талап қойылады.

Білім алушының рухани-адамгершілік және ішкі құндылықтар әлемін, ұлттық сана-сезімін дамыту тәсілдерінің бірі тілдік оқыту сабақтарында ұлттық-мәдени мәтіндерді пайдалану болып табылады. Бұл мақсатқа сабақ барысында әртүрлі тақырыптағы прецеденттік мәтіндер арқылы қол жеткізуге болады.

«Прецеденттік мәтін – адамның ойлап-сөйлеу әрекетінің аяқталған, жеткілікті өнімі; (поли) предикативтік бірлік, күрделі белгісі, осы белгінің компоненттер мәндерінің сомасы оның мән-мағынасына тең болмайды; прецеденттік мәтінді ұлттық-лингвомәдени қоғамның мүшесі бірден ажырата алады» [1, 171-173 бб.].

Прецеденттік мәтіндер – бұл белгілі бір халықтың мәдениеті мен тарихы контекстінде кеңінен қолданылатын және осы мәдениеттің жарқын көрінісі болып табылатын мәтіндер. Бұл мәтіндер белгілі бір қоғамда жиі қолданылатын және маңызды рөл атқаратын халық ауыз әдебиеті, ұлттық поэзия, нақыл сөздер, аңыздар немесе жұмбақтар мен жаңылтпаштар болуы мүмкін.

Қазақ тілін оқыту процесінде прецедент мәтіндері әртүрлі лингвистикалық және мәдени міндеттерді орындауға мүмкіндік береді. Олар оқушылардың тіл үйренуге деген ынтасын арттырады, сонымен қатар ана тіліндегі дүниетанымын кеңейтеді. Прецеденттік мәтіндер арқылы оқушылар қазақ халқының тарихы мен мәдениеті, ұлттық құндылықтары мен дәстүрлері туралы түсінік алады.

Прецеденттік мәтіндер - ұлттық тілдік көрінісінің маңызды бөлігі. Жинақталған педагогикалық тәжірибе туралы айта отырып, қазақ тілі сабақтарындағы прецеденттік мәтіндерді келесі тапсырмаларды орындау барысында қолдануға болады. Оқушыға мына тапсырмаларды орындау ұсынылады.

1-тапсырма. «Түртіп оқимын» – прецеденттік мәтінді арнайы түсінуге арналған тапсырмалар. Прецеденттік мәтінді түсіну кейбір білім алушыларға қиын болуы ықтимал. Сондықтан прецеденттік мәтіндерді оқытуда «INSERT» әдісін пайдалану арқылы нәтижеге қол жеткізуге болады. Жалпы бұл әдісті ең алғаш американдық ғалымдар Д. Воган мен Т. Эстес ұсынған. Бұл әдіс сыни ойлау технологиясында қолданылады. Ол жөнінде С. Темпл, К. Меридит және Д. Стил: «INSERT» – бұл жаңа ақпаратты сыни тұрғыдан түсіндіру және мәтінмен жұмыс жасау арқылы бұрын зерттелген нәрселермен байланыс орнату мүмкіндігі. «INSERT»: I – interactive (интерактивті). N – noting (танымдық). S – system for (жүйе). E – effective (тиімді). R – reading (оқу).

T – thinking (ойлау). Білім алушылар ғылыми мәтінді оқу барысында арнайы белгішелермен белгілеп отырады» [2,3],-деп анықтама береді.

«INSERT» әдісіндеге шартты белгілер:

v	+	-	?
Маған таныс немесе білемін.	Маған таныс емес немесе жаңа мәлімет.	Мен басқаша түсіндім немесе мен қарама-қарсы мағынада түсіндім.	Мен түсінген жоқпын немесе маған қиындық тудырады.

Прецеденттік мәтіндерді оқу және түіну үшін «Түртіп оқимын» тапсырмасын «INSERT» әдісін қолдану тиімді деп санаймыз.

Тапсырманың мақсаты: білім алушыларды прецеденттік мәтіннің мағынасын түсініп оқу.

Тапсырманы орындау талаптары: «INSERT» әдісінің шартты белгілерінің орынды қойылуын қадағалау.

Тапсырмадан күтілетін нәтиже: білім алушылар мәтінді жүйелі оқуға үйренеді. Білім алушыларға оқу бағдарламасына сәйкес мәтіндер ұсынылады.

Құсни Қорланды тыңдасам, жүрегім толқиды.

Дүниенің кірпіші болып қалану да оңай емес, қиындықпен келеді.

Біржан мен Сара болу оңай болмас.

Шықпасаң – шықпа алдымнан, мен де сені күтіп жүрген жоқпын.

Отан оттан ыстық, сондықтан елге асықтық.

Білім алушылар осы мәтіндердің шығу көздерін анықтау керек.

Талдай келгенде, келесі қорытынды шығарылды: прецеденттік мәтіндердің пайда болу көздері келесілер: әдеби шығармалар, халық ауыз әдебиеті, ұлттық поэзия. Білім алушылардың білімдерін тереңдету мақсатында келесі тапсырманы ұсынуға болады: *Ұсынылған сөйлемдер мен сөз тіркестерінің қайсысы сіздің есіңізде қалды? Түрлі шығу көздерінен мысал келтіріңіз. Олар түрлі болу мүмкін (әдеби шығармалар мәтіндерінен үзінділерді қолдануға болады).*

Келесі тапсырма түрі: *Абайдың, Мұқағалидің, Мағжанның өлеңдерін мәнерлеп оқуға дайындаңыз. Осы өлеңдерден кеңінен тараған жолдарын жазып алыңыз.*

Әрі қарай білім алушыларға прецеденттік мәтіндерге түсініктеме беру ұсынылады. Осы тапсырманы орындау барысында білім алушының назарын прецеденттік мәтіннің негізгі мәтінге байланып қалмай, метафоралық тұрғыда қолдануға болатыны туралы айту керек. Мысалы: *Абайдың: «Сен де бір кірпіш, дүниеге кетігін тап та бар қалаң» жолдарын тек жалпы адамның өмірдегі орнына қатысты айтумен қоса, кез келген орынды жағдай туралы айтуға болады («Ертіс» футбол құрама командасының шабуылшысы М. команданың кірпіші болып, орын тапты).*

Білім алушыға прецеденттік мәтінді тікелей мағынасына байламай, еркін қолдануға келесі жаттығуды орындау арқылы үйретуге болады: *Мазмұны бір-біріне жақын келетін прецеденттік сөйлемдерді анықтаңыз.* Мысалы:

«Ерінбей еңбек етсең шыдап егер, Тікен де гүлге айналып шыға келер» (Ш.Сағди)	*Еңбектің наны тәтті*
Отан үшін күрес - ерге тиген үлес.	Орағың өткір болса, қарың талмайды, Отаның берік болса, жауың алмайды.
Жат жердің қаршығасынан, Өз еліңнің қарғасы артық.	*Аспандағы сұңқардан Қолдағы қаршыға артық*
Оқусыз білім жоқ, Білімсіз күнің жоқ	*Қайтейін, елім, қимаймын?! Қия алмай жанды қинаймын.*

Жұмыстың келесі кезеңін ұйымдастырғанда, білім алушыға прецеденттік мәтінді басқа мәтінде қолдану үлгілері көрсетіледі.

Тапсырма: *келесі мәтіндерде прецеденттік мәтін қандай мақсатта қолданылды? Қызығы мен шыжығы мол жастық шақты еске аламыз; Құдайсыздық кезенде аузынан Алласын тастамай Шәкәрім сияқты болсам; Кітабын табан асты қылмай ірілікті дәлелдеген Ыбырай; Абайдай дана болмасамда; Жамбылдың жасына жетсем; Көзірмнің қрасындай көремін сені.*

Қорыта келе, білім алушыны кез келген мәтінде прецеденттік мәтіндерді анықтап, олардың қызметін анықтауға үйретуге болады. Метофаризациялау прецеденттік мәтін функциясы болып табылады. Сондықтан прецеденттік мәтіндерді дәлелдеу, күшейту тілдік құралы ретінде қолдануға болады.

Ю.Н. Карауловтың пікірі бойынша, сөйлемге келесі амалдар арқылы прецеденттерді енгізуге болады:

1. цитата енгізу арқылы;
2. бастапқы мәтінді трансформациялау немесе осы мәтін туралы жаңа ой шығару;
3. бастапқы мәтінге сілмеме жасау [1, 217 б.].

Ие болған білімді бекіту үшін келесі тапсырманы орындау ұсынылады.

Сөйлемдерде пайдаланған прецеденттік мәтіндерді атаңыз, оларды енгізу тәсілін табыңыз.

Шығарманың тақырыптық мәнін күшейту мақсатында прецеденттік мәтіндерін енгізіңіз.

Сонымен қатар прецеденттік мәтіндермен танысуды бекіту үшін әдеби шығармалар мәтіндерімен келесі жұмысты орындауға болады. Мысалы: *Қазақ тілінде жазылған шығармаларында кездесетін қызық есімдерін атап шығу, шығарма авторын атаңыз. Осы қызықты есімдер нені білідіреді?*

Қазақ тілі сабағында прецеденттік мәтіндерді қолдану арқылы оқушылардың көркем сөз өнері дағдыларын дамытуға болады. Оқушыларға

белгілі бір шығарма немесе өлеңді жатқа айту, әндерді орындау немесе сол шығармалар бойынша сахналық қойылымдар ұйымдастыру олардың қазақ әдебиеті мен мәдениетіне деген сүйіспеншілігін арттырады

Қазақ тілі сабақтарында прецеденттік мәтіндерді қолдану әдістері.

1. Талдау және түсіндіру жұмыстарын жүргізу Прецеденттік мәтіндермен жұмыс істеу кезінде бірінші кезекте олардың мағынасы мен контекстін түсіндіру, талдау және талқылау қажет. Бұл оқушылардың мәтінге деген қызығушылығын арттырады және қазақ тілінің мағыналық ұғымдарын түсінуге көмектеседі. Мысалы, халық мақал-мәтелдерін талдай отырып, олардың қазіргі қоғамдағы маңыздылығы мен қолданылу аясын көрсетуге болады.

2. Топтық және жұптық жұмыс. Қазақ тілін оқыту бойынша топтық және жұптық жұмысты ұйымдастыру оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Тапсырмаларды прецеденттік мәтіндер арқылы орындау, оларды бірлесіп талқылау, пікір алмасу оқушылардың сөйлеу тілін қалыптастырады және жақсартады. Сонымен қатар, бұл әдіс топтық жұмысты ынталандырады және әртүрлі көзқарастарды тыңдауға мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық жұмыстар. Прецеденттік мәтіндермен жұмыс істеу кезінде шығармашылық тапсырмаларды орнидау да жоғары нәтиже береді. Мысалы, егер оқушыға белгілі бір эпикалық шығарманың немесе халық мақал-мәтелінің жаңа заманауи нұсқасын жазу міндеті тұрса, олар өздерінің ойлауы мен шығармашылығын дамыта алады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың тілге деген қызығушылығын арттырады және олардың қиялын ынталандырады.

4. Көркем сөйлеу өнерін дамыту Қазақ тілі сабақтарындағы прецеденттік мәтіндердің көмегімен оқушылардың көркем сөйлеу дағдыларын дамытуға болады. Белгілі бір шығарманы немесе өлеңді жатқа оқу, әндерді орындау немесе осы шығармалардың негізінде сахналық қойылымдарды ұйымдастыру оқушылардың қазақ әдебиеті мен мәдениетіне деген сүйіспеншілігін оятады.

Мұндай жұмыстарды орындау білім алушыға прецеденттік мәтіндер туралы білімді тереңдетуге және бекітуге, білім алушының тілдік мәдениетінің деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Прецеденттік мәтіндерді зерттеу білім алушының жалпы халықтық мәдениет, дәстүрлер, әдет-ғұрыптар туралы білімімен толтырылады. Тілді терең білудің арқасында халық мәдениетін игеруге жол ашылады. Егер бұл бір сөз болса да, Студент бірқатар танымал бірлестіктерді білдіре алады және осы мәтінге Тарихи немесе ұлттық түсініктеме бере алады.

Сонымен прецеденттік мәтін арқылы оқушылар төмендегідей дағдыларын қалыптастырады:

1. Оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Прецеденттік мәтіндер қазақ тілін үйренушілердің сөздік қорын байытып қана қоймай, олардың тілдік түйсігін де қалыптастырады. Бұл мәтіндер студенттерге ауызша және жазбаша тілде дұрыс және анық сөйлеу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Прецеденттік мәтіндерде жиі кездесетін сөздер мен сөз тіркестерін студенттер сол табиғи түрде қолдана алуға үйренеді.

2. Мәдениетаралық байланыстарды дамытады. Қазақ тілін оқыту тек тілдік дағдыларды игеруге ғана емес, мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытуға да бағытталған. Прецеденттік мәтіндер арқылы студенттер қазақ халқының дүниетанымы, ұлттық дәстүрлері, этикет нормалары туралы ақпарат алады. Бұл тілді оқыту ғана емес, сонымен қатар мәдениет пен тарихты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

3. Қоғамдық құндылықтарды қалыптастырады. Прецеденттік мәтіндер арқылы оқушылар қазақ халқының әлеуметтік нормалары мен адамгершілік құндылықтарын түсінеді. Мысалы, ұлттық эпостың немесе халық мақал-мәтелдерінің көмегімен адамгершілік, адалдық, еңбекқорлық, әділеттілік сияқты құндылықтарды түсінуге болады. Бұл өз кезегінде оқушылардың жеке дамуына, қоғамдағы дұрыс мінез-құлыққа ықпал етеді.

Осының барлығы прецеденттік мәтіндерді тіл және әдебиет сабақтарында қолдану мүмкіндігін көрсетіп, прецеденттік мәтіндердің ең басты артықшылығын – олардың ұлттық лингвомәдени мазмұндылығын білдіретінін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 264 б.

2. Оқытудың инновациалық әдісі Insert. https://www.azbyka.kz/okytudyninnovacialyk-disi-insert

REFERENCES

1. Karaulov Yu.n. Russian language and language identity. – M.: Nauka, 1987 264 p.

2. Innovative teaching method Insert. https://www.azbyka.kz/

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

КАЛИЕВА Ж.Б.

учитель казахского языка и литературы, КГУ «Средняя общеобразовательная школа №17» Отдела образования по г. Семей.

Аннотация. *В статье рассматриваются пути обучения прецедентным текстам. Прецедентные тексты используются в качестве языкового материала при обучении казахскому языку, а также приобретаются в качестве методического материала, способного дать широкое представление о культуре, традициях, истории и социальном тексте. О том, что использование прецедентных текстов в процессе обучения казахскому языку развивает языковые и культурные умения обучающегося, является*

эффективным методом как в освоении национальных особенностей, так и в анализе материалов статьи. В данной статье будет определена сущность прецедентных текстов и обсуждено их место в процессе обучения языку, определены пути и преимущества использования прецедентных текстов.

Ключевые слова: *прецедентные тексты, национально-культурный текст, лингвокультурные единицы, лингвистика.*

THE USE OF PRECEDENT TEXTS IN KAZAKH LANGUAGE LESSONS

KALIEVA Zh.B.
Teacher of the Kazakh language and literature, KSU "Secondary school №17" of the Department of Education in Semey.

Abstract. *The article discusses the ways of teaching precedent texts. Precedent texts are used as linguistic material in teaching the Kazakh language, and are also acquired as methodological material capable of providing a broad understanding of culture, traditions, history, and social text. The fact that the use of precedent texts in the process of teaching the Kazakh language develops the linguistic and cultural skills of the student, is an effective method both in mastering national peculiarities and in analyzing the materials of the article.. This article will define the essence of precedent texts and discuss their place in the language learning process, identify ways and advantages of using precedent texts.*

Keywords: *precedent texts, national-cultural text, linguocultural units, linguistics.*

*****

ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

КУЛЕНОВ Е.Р.[1], СЕЙІТЖАН Қ.К.[2]
[1]магистр педагогического образования, преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, E-mail: kulenovernar@mail.ru.
[2]преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, E-mail: sk_007@bk.ru.

Аннотация. *В статье рассматривается роль инновационных технологий в современной системе образования. Анализируются основные направления цифровизации учебного процесса, такие как использование систем дистанционного обучения, технологий искусственного интеллекта, виртуальной и дополнительной реальности. Выделены преимущества внедрения цифровых технологий, включая повышение доступности и качества образования, персонализацию обучения и формирование новых*

компетенций. Отмечаются также основные вызовы, связанные с цифровизацией образовательной среды. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к интеграции технологий для эффективного развития образовательной системы.

Ключевые слова: *цифровые технологии, дистанционное обучение, инновации в образовании, искусственный интеллект, виртуальная реальность, цифровизация.*

Введение

В условиях стремительного развития информационного общества информационные цифровые технологии становятся неотъемлемой частью образовательного процесса. Их применение позволяет повысить качество обучения, персонализировать образовательные траектории, а также расширить доступ к знаниям для различных категорий обучающихся.

Роль цифровых технологий в образовании

Цифровизация образования включает в себя внедрение электронных образовательных ресурсов, систем дистанционного обучения, облачных сервисов, искусственного интеллекта и виртуальной реальности. Эти технологии трансформируют традиционные подходы к обучению, способствуя формированию новых компетенций, таких как критическое мышление, цифровая грамотность и способность к самообразованию.

Цифровые технологии в современном образовании играют ключевую роль, способствуя глубоким изменениям в содержании, формах и методах обучения. Их внедрение позволяет сделать образовательный процесс более гибким, доступным и персонализированным.

Во-первых, цифровые технологии расширяют доступ к образовательным ресурсам. Электронные библиотеки, онлайн-курсы, обучающие платформы и системы дистанционного обучения дают возможность получать знания в любое время и из любой точки мира, что особенно важно для удаленных регионов и людей с ограниченными возможностями.

Во-вторых, использование технологий позволяет индивидуализировать процесс обучения. С помощью адаптивных систем на базе искусственного интеллекта возможно подстраивать учебные программы под уровень подготовки, темп освоения материала и интересы каждого ученика, что повышает эффективность усвоения знаний.

В-третьих, цифровые технологии стимулируют развитие новых форм обучения. Виртуальная и дополненная реальность создают условия для моделирования сложных процессов и ситуаций, обеспечивая практическое применение теоретических знаний. Геймификация образовательного процесса способствует повышению мотивации обучающихся и делает обучение более увлекательным.

В-четвертых, цифровые технологии способствуют формированию ключевых компетенций XXI века – критического мышления, способности

работать с большими объемами информации, навыков коммуникации и сотрудничества в цифровой среде.

Однако важно отметить, что успешное использование цифровых технологий требует высокого уровня цифровой грамотности как у педагогов, так и у обучающихся. Кроме того, необходимо решать вопросы обеспечения информационной безопасности, защиты персональных данных и борьбы с цифровым неравенством.

Таким образом, цифровые технологии становятся неотъемлемым элементом современной системы образования, открывая новые возможности для повышения качества обучения и развития потенциала каждого обучающегося [1].

Ключевые инновационные технологии:

- системы дистанционного обучения (LMS, такие как Moodle, Google Classroom) обеспечивают доступ к образовательным материалам в любое время и из любой точки мира;
- искусственный интеллект используется для создания адаптивных обучающих программ, которые подстраиваются под уровень и потребности каждого ученика;
- дополнительная и виртуальная реальность (AR/VR) создают иммерсивные образовательные среды, повышающие вовлеченность обучающихся;
- мобильные приложения для обучения делают процесс получения знаний более гибким и интерактивным;
- большие данные и аналитика обучения позволяют отслеживать прогресс обучающихся и индивидуализировать процесс обучения [2].

Преимущества использования цифровых технологий:

Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс дает множество значительных преимуществ, меняя традиционные подходы к обучению и расширяя его возможности:

1. *Расширение доступа к образованию.*

Цифровые технологии позволяют преодолеть территориальные и социальные барьеры. Онлайн-курсы, дистанционное обучение и открытые образовательные ресурсы делают знания доступными для людей по всему миру, независимо от их местонахождения.

2. *Индивидуализация обучения.*

Современные образовательные платформы предлагают персонализированные траектории обучения, учитывая уровень подготовки, интересы и потребности каждого обучающегося. Адаптивные программы помогают достигать лучших результатов за счет гибкости и ориентации на личные особенности обучающегося.

3. *Интерактивность и вовлеченность.*

Использование мультимедийных материалов, геймификации, дополненной и виртуальной реальности делает учебный процесс более интересным и мотивирующим для обучающихся. Интерактивные задания

способствуют активному участию в обучении и повышают уровень усвоения материала.

4. Развитие цифровых компетенций.

Работа с современными технологиями формирует у учащихся навыки, востребованные в XXI веке: умение работать с информацией, критическое мышление, коммуникацию в цифровой среде, базовые навыки программирования и анализа данных.

5. Оперативная обратная связь и оценивание.

Системы управления обучения (LMS) позволяют оперативно получать результаты тесов, домашних заданий и других форм контроля, а также анализировать достижения и трудности студентов в реальном времени.

6. Экономия ресурсов времени.

Электронные учебные материалы, виртуальные лаборатории и онлайн-конференции снижают необходимость в печатной продукции, транспортных расходах и затратах на организацию учебных мероприятий.

7. Возможность непрерывного обучения.

Благодаря цифровым технологиям учащиеся могут учиться в удобное для себя время, что особенно важно для концепции «обучение в течение всей жизни» (lifelong learning) [3].

Проблемы и вызовы

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение цифровых технологий сопровождается рядом вызовов:

1. Цифровое неравенство.

Неравный доступ к современным технологиям и интернету остается одной из главных проблем. Студенты и школы в отдаленных регионах или с ограниченными финансовыми возможностями часто лишены качественной цифровой инфраструктуры, что усугубляет социальное неравенство.

2. Недостаточная цифровая грамотность педагогов и учащихся.

Многие учителя и обучающиеся не обладают необходимыми навыками для эффективного использования цифровых инструментов. Это снижает качество образовательного процесса и требует дополнительных усилий по повышению квалификации.

3. Проблемы безопасности и защиты данных.

Распространение онлайн-обучения повышает риски утечки персональных данных, взлома аккаунтов и других киберугроз. Необходимы серьезные меры по обеспечению информационной безопасности образовательных платформ.

4. Перегрузка информацией и стресс.

Постоянное использование гаджетов и необходимость работать с большим объемом информации могут вызывать у учащихся и педагогов стресс, усталость и снижение концентрации внимания.

5. Снижение социальной активности.

Дистанционные формы обучения уменьшают количество живого общения между студентами и преподавателями, что может негативно

сказываться на развитии коммуникативных навыков и эмоционального интеллекта.

6. *Зависимость от технологий.*

Избыточная автоматизация образовательного процесса может привести к снижению мотивации к самостоятельной интеллектуальной работе и формированию зависимости от технологических решений.

7. *Качество образовательного контента.*

Не все цифровые образовательные ресурсы обладают высоким качеством. Часто встречаются материалы с устаревшей или недостоверной информацией, что требует строгой экспертной оценки и контроля [4].

Заключение

Инновационные цифровые технологии являются важным инструментом модернизации системы образования. Однако для их эффективного применения требуется комплексная работа по повышению квалификации педагогов, обеспечения технологической инфраструктуры и разработке новых методических подходов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Блинов В.И., Сергеев И.С. «Цифровая трансформация образования: теория и практика». – М.: Просвещение, 2021.
2. Вахштайн В.С. «Цифровая образовательная среда: социологический анализ». – М.: НИУ ВШЭ, 2020.
3. Селиверстова Л.Н. «Инновационные технологии в образовании»: учебное пособие. – М.: Юрайт, 2022.
4. Капустин Н.А. «Образование в цифровую эпоху: вызовы и перспективы» // Педагогика. – 2023. – № 4.

REFERENCES

1. Blinov V. I., Sergei I.S. «Cifrovaya transformaciya obrazovaniya: teoriya i praktika», M.: Prosveshenie, 2021.
2. Wahstein W.S. «Cifrovaya obrazovatelnaya sreda: sociologicheskij analiz». – M.: NIU VSHE, 2020.
3. Seliverstova L.N. «Innovacionnye tekhnologii v obrazovanii»: uchebnoe posobie. – M.: Yurajt, 2022.
4. Kapustin N.A. «Obrazovanie v cifrovuyu epohu: vyzovy i perspektivy» // Pedagogika. – 2023. – №4.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

КУЛЕНОВ Е.Р.[1], СЕЙІТЖАН Қ.К.[2]

[1]педагогикалық білім магистрі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясы Петропавл қ. E-mail: kulenovernar@mail.ru.

[2]жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы, Петропавл қ. E-mail: sk_007@bk.ru.

Аңдатпа. *Мақалада қазіргі заманғы білім беру жүйесінде инновациялық технологиялардың рөлі қарастырылады. Қашықтан оқыту жүйесін, жасанды интеллект технологиясын, виртуалды және қосымша шындықты пайдалану сияқты оқу процесін цифрландырудың негізгі бағыттары талданады. Білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыруды, оқытуды дербестендіруді және жаңа құзыреттерді қалыптастыруды қоса алғанда, цифрлық технологияларды енгізудің артықшылықтары айқындалған. Сондай-ақ білім беру ортасын цифрландырумен байланысты негізгі сын-қатерлер де атап өтіледі. Білім беру жүйесін тиімді дамыту үшін технологияларды интеграциялауға кешенді тәсілдің қажеттілігі баса көрсетіледі.*

Түйінді сөздер: *цифрлық технологиялар, қашықтықтан оқыту, білім берудегі инновациялар, жасанды интеллект, виртуалды шындық, цифрландыру.*

INNOVATION DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM

KULENOV E.R.[1], SEITZHAN K.K.[2]

[1]lecturer of the Department of General Education Disciplines, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk. E-mail: kulenovernar@mail.ru

[2]lecturer of the Department of General Education Disciplines, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovskovsk, E-mail: sk_007@bk.ru.

Abstract. *The article examines the role of innovative technologies in the modern education system and analyses the main areas of digitalization of the educational process, such as the use of distance learning systems, artificial intelligence technologies, virtual and additional realities. The benefits of the introduction of digital technologies, including improved access to and quality of education, personalization of education and the creation of new competencies, are highlighted as well as the main challenges of digitalizing the educational environment, and the need for an integrated approach to the integration of technologies for the effective development of the educational system is emphasized.*

Keywords: *Digital technologies, distance learning, innovation in education, artificial intelligence, virtual reality, digitalization.*

*****

К ВОПРОСУ ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗОВ

МУЛЬДИНОВА Э.С.[1], МУЛЬДИНОВ Р.Т.[2]

[1]преподаватель кафедры физической культуры Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, г. Петропавловск;

[2]преподаватель кафедры физической подготовки и спорта Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор, г. Петропавловск.

Аннотация. *Данная статья, фокусирующаяся на применении мультимедийных технологий в высших учебных заведениях, рассматривает проблемы использования компьютера и различных компьютерных технологий в образовательном процессе. Актуальность данной работы обусловлена тем, что использование новейших информационных технологий способствует повышению мотивации и активности обучающихся, а также позволяет применить личностно-ориентированную интерактивную образовательную технологию.*

Ключевые слова: *общественные и профессиональные стандарты, мультимедийная система образования, виртуальная электронная среда обучения, интерактивность, самостоятельность, индивидуализация.*

Современную жизнь уже нереально представить без использования информационных технологий. Интенсивный переход к информатизации общества приводит всё к более глубокому внедрению информационных технологий в разные области человеческой деятельности. Одной из важных сфер жизни является сфера образования, а именно преподавание языковых дисциплин. Процесс цифровизации в образовании начался несколько десятилетий назад, но предыдущие годы способствовали его более ускоренному темпу и остро встали вопросы подготовленности как специалистов-преподавателей, так и обучающихся, а также вопросы по программному и техническому обеспечению, информационной безопасности.

Университеты всего мира, включая Казахстан, сталкиваются с необходимостью формирования кадров с улучшенными профессиональными навыками, способных решать современные проблемы компетентно. В результате этого в системе высшего образования Казахстана, как и во многих других странах, происходят значительные изменения. Вступив в Болонский процесс в 2010 году, Казахстан перешел на компетентностный подход к обучению.

В связи с этим ключевыми задачами образовательной политики Казахстана становятся внедрение инновационных форм и методов преподавания, отказ от формализованного подхода к обучению и использование новых современных технологий для достижения практических целей и задач. Появление интернета привело человечество в новую информационную эпоху, что оказало значительное влияние на

образовательный процесс. Возможности интернета открывают новые горизонты для обучения и занимают все более важное место в образовательном пространстве Казахстана.

Однако в таких условиях возникает потребность в новых образовательных стандартах. Государство совместно с общественными организациями разрабатывает и внедряет общественные и профессиональные стандарты, основанные на подготовке специалистов разных уровней и направлений. Кроме того, благодаря объединению практических, общеобразовательных и воспитательных целей пересматриваются и обновляются методы обучения.

Под понятием "технология обучения" понимаются различные аспекты в соответствии с взглядами ученых-методистов. Этот термин стал широко используемым благодаря развитию программированного обучения во второй половине XX века. Цель использования мультимедийных технологий в процессе обучения языкам:

- экономия времени при подготовке к занятию;
- экономия времени при проверке задания;
- сбор статистики;
- формирование групп;
- повышение качества занятия;
- повышение учебной мотивации [1, с. 154].

В современной литературе технология обучения включает два основных аспекта: технологию обучения (Technology of Teaching) и технологии в обучении (Technology in Teaching). Это разделение произошло из-за различных аспектов организации учебного процесса. Первое понятие относится к методам организации работы преподавателя, которые наилучшим образом способствуют достижению образовательных целей, в то время как второе относится к использованию технических средств в учебном процессе. Среди ключевых характеристик технологий обучения выделяются эффективность и экономичность, удобство использования и высокий уровень мотивации обучающихся к изучению предмета.

В современной методике преподавания выделяются тенденция к инновациям, развитию и стремлению к постоянному движению вперед [2]. Это подчеркивает наличие новаторских изменений и эффективных подходов, которые способствуют повышению результативности обучения и оценке его эффективности.

При обсуждении инноваций в образовательных технологиях, следует также определить содержание этого понятия. Согласно В.Г. Колосову, "инновационные технологии - это совокупность методов, инструментов и мероприятий, способствующих развитию инновационной деятельности" [3]. В контексте профессионального образования, инновационные технологии направлены на развитие системного творческого мышления обучающихся и их способности генерировать оригинальные идеи при решении проблем.

Среди разнообразия инновационных технологий выделяются следующие:

- Коллективное обучение;
- Метод проектов;
- Тандем-метод;
- Метод "case study";
- Технология "эдьютейнмент";
- Дистанционное обучение;
- Компьютерные образовательные технологии;
- Игровые подходы к обучению и другие [1, с. 351].

Применение инновационных технологий не только облегчает передачу материала и организацию дистанционного обучения, но также представляет ценный ресурс для самого преподавателя. Это могут быть готовые образовательные ресурсы (учебные пособия, открытые образовательные платформы, тренажеры) или сервисы для создания материалов и управления учебным процессом (системы для создания учебных материалов, платформы для проведения тестирования, системы для организации управления классом и т. д.).

В одной из работ, В.А. Жильцов предложил внимательно рассмотреть возможности дистанционного обучения в качестве перспективной формы образования. Он запустил пробный проект под названием "Трехмерная активно-коммуникативная образовательная среда" (ТАКОС) [4, с.7].

В другой работе, И.В. Воронина рассматривает возможности использования электронных образовательных ресурсов для формирования коммуникативных умений будущих учителей в области мультимедиа и интернет-технологий [5].

Помимо прямого использования дистанционного обучения и компьютерных технологий, рассматриваются и конкретные интерактивные технологии обучения. В работе И.О. Амелиной говорится о возможности объединения дидактического потенциала медиаресурсов и интерактивных технологий для активизации развития необходимых компетенций у обучающихся [6, с. 6]. Она также исследует создание модели на основе слияния кейс-технологии и медиаресурсов, включая аутентичные кино- и телефильмы, как средства обучения в рамках курса РКИ в вузах [6, с. 6].

Современные компьютерные программы, учитывающие индивидуальные потребности и интересы обучающихся, открывают новые возможности для дифференциации способов представления учебного материала, обеспечивая индивидуальные формы тренировки и создавая разнообразные стимулы для вовлечения в учебную деятельность. Компьютер, в отличие от более раздражительного живого педагога, может терпеливо корректировать ошибки обучающегося, будь то акцент, погрешности устной речи или грамматические недочеты.

Интерактивность, самостоятельность, индивидуализация и личностно-ориентированный подход к обучению формулируют новые требования к

использованию компьютерных учебных материалов на занятиях. Наша задача - это конкретное описание исходных компонентов тактики обучения дисциплинам, включая содержание, учебные материалы и контроль.

Для эффективного овладения дисциплинами в вузах в сжатые сроки на довузовском этапе обучения необходимо использовать систему внеаудиторной самостоятельной работы с использованием инновационных методов обучения, таких как современные мультимедийные средства. Это позволяет студентам адаптироваться к новой образовательной среде и развивать коммуникативную компетенцию. Однако, как и любая методика, современная мультимедийная система образования имеет свои преимущества и недостатки. Например, отсутствие непосредственного контакта между преподавателем и обучающимся может затруднить восприятие учебного материала, а виртуальная среда обучения может исключить этап мысленного достраивания воспринимаемой информации. Однако это не означает, что дистанционное обучение и реальное преподавание являются взаимоисключающими.

В последние годы методика преподавания вузовских дисциплин активно исследуется с использованием компьютерных технологий. Современные программы учитывают индивидуальные потребности и интересы обучающихся, разнообразные стратегии изучения, позволяют дифференцировать способы представления учебного материала и создавать разнообразные стимулы для вовлечения обучающихся в образовательную деятельность. Это подразумевает новый подход к обучению, ориентированный на личность обучающегося.

Сегодня в помощь преподавателю появляются различные компьютерные программы и ресурсы, такие как электронные словари, учебные программы, страноведческие материалы, и данные литературы по методике, психологии и лингвистике.

Использование интерактивных методов, включая диалоговые системы, позволяет создать эффект реальности и увеличить интерес и мотивацию к обучению. Обучающиеся становятся "создателями" этой реальности, что позволяет им активно взаимодействовать с программой и оценивать свой прогресс. Однако, помимо преимуществ, важно учитывать и недостатки мультимедийных технологий в обучении. Отсутствие непосредственного контакта с преподавателем может усложнить восприятие материала, а визуальные средства представления могут не всегда соответствовать уровню подготовки обучающихся. Поэтому при использовании компьютерных технологий в обучении необходимо тщательно подбирать материал и адаптировать его к уровню группы [7].

Создание разнообразных видеороликов играет ключевую роль в обучении. Они могут быть направлены на наблюдение, осмысление значений, узнавание изучаемых явлений, тренировку и выход в речь. Тексты из учебников могут стать основой для сценариев видеороликов, помогая

закрепить изученный грамматический материал, а также развивать навыки аудирования, чтения и речи.

При изучении теоретического материала обучающимся предлагается информация в различных форматах: текстовые и графические экраны, мультипликационные вставки, видеоклипы и демонстрационно-иллюстрирующие программы. обучающиеся могут свободно перемещаться по материалу, перелистывать страницы и находить необходимую информацию.

Применение сложной анимации и компьютерной графики значительно упрощает восприятие многих дисциплин с помощью визуальных средств. Обучающиеся могут наблюдать, как предметы преображаются и как неодушевленное приобретает черты одушевленного. Они активно участвуют в этом процессе, определяя признаки предмета и придавая им свойства. Разнообразные виды анимации позволяют обучающимся создавать свои собственные образы, изменять их признаки и воспринимать реальность с новой стороны. При изучении движения предметов сложная анимация играет ключевую роль [8, с. 87-89].

Использование сложной анимации и компьютерных технологий открывает множество возможностей для учебного процесса:

1. Свободная навигация в информации и доступ в Интернет.
2. Создание видео- и аудиоработ разного уровня сложности.
3. Работа с различными приложениями, включая текстовые, графические и звуковые редакторы.
4. Упрощение восприятия сложной информации.
5. Увеличение детализации изображения и его наиболее интересных фрагментов.
6. Сравнение изображений и обработка их различными программными средствами.
7. Использование музыкального или другого аудио сопровождения.
8. Включение видеофрагментов из фильмов и других источников.
9. Использование методик обработки образов и сложной анимации для более глубокого изучения.
10. Создание анимированных "путеводителей-гидов" по продукту и включение игровых компонентов.

Мультимедийные технологии активизируют учебную информацию, делая ее более доступной и наглядной для усвоения. При этом не надо забывать и об социальных сетях, которые являются большими помощниками, имеющие для образования хорошие возможности, среди которых огромное количество сообществ, профильных аккаунтов и т. д. Они позволяют приобретать, не только энциклопедические знания, но и их трактовку в современных форматах, мнения людей в комментариях, что дает возможность вступать в дискуссию, таким образом, имеют много профильных сообществ, позволяющих дополнительно изучить тот или иной материал. Преподаватель может сам отобрать сообщества и порекомендовать обучающимся. В социальных сетях также можно создавать свои микросообщества или

микрокоммьюнити. Можно создать отдельный чат с обучаемыми, например, бот в Телеграм-месенджер, в котором можно давать домашние задания, демонстрировать обратный отсчет до сессии и т.д. Микросообщества могут дать дополнительный вес как преподавателю и привлекают внимание к преподаваемой дисциплине. То есть при помощи соцсетей преподавателю можно повысить свой авторитет за счет обучаемых и образовательных сообществ, открыть дополнительный аккаунт и делиться заметками, прочитанной литературой, интересными фактами, открыть блок, с которым могут познакомиться все желающие.

Таким образом, вопрос эффективного применения инновационных технологий в образовательном процессе становится все более актуальным в наше время. С развитием технического обеспечения и совершенствованием методик обучения, стремящихся к нахождению оптимальных подходов и приемов для обучения в многообразном мире, вопросы применения технологий в образовании становятся весьма острыми.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения / Е.С. Полат, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2006. – 315с.
2. Таранова Т.Н. Современные информационные и коммуникативные технологии в обучении иностранных студентов русскому языку. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-informatsionnye-ikommunikatsionnye-tehnologii-v-obuchenii-inostrannyh-studentov-russkomu-yazyku (дата обращения: 20.02.2024).
3. Колосов В.Г. Введение в инноватику: учеб. пособие / М-во образования Рос. Федерации; С.-Петерб. гос. техн. ун-т, Ин-т инноватики. СПб.: Изд-во СПбГТУ, 2002. 147 с.
4. Жильцов В.А. Компьютерное моделирование языковой среды в дистанционном обучении РКИ (уровни А2–В1): автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 2019. 21 с.
5. Воронина И.В. Методика использования электронных образовательных ресурсов как средства формирования коммуникативных умений будущих учителей при изучении мультимедиа и интернет-технологий: дис. канд. пед. наук. – Волгоград, 2018. 199 с.
6. Емельянов С.В. Информационные технологии и вычислительные системы: Интернет-технологии. Математическое моделирование. Системы управления. Компьютерная графика. – М.: Ленанд, 2016. – 96 с.
7. Жукова Т.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся через использование мультимедийных технологий // Информационные технологии в образовании: материалы науч.-практ. конф. Саранск: МРИО, 2004.
8. Руденко-Моргун О.И. Компьютерные технологии как новая форма обучения // Традиции и новации в профессиональной деятельности

преподавателя русского языка как иностранного: Учебная монография / Под общей ред. С.А. Хавронинoй, Т.М. Балыхиной. – М.: Российский университет дружбы народов, 2002.

REFERENCES

1. Azimov E.G. Metodika organizacii distancionnogo obucheniya po russkomu yazyku kak inostrannomu. M.: Russkij yazyk, 2006. 150 s.
2. Taranova T.N. Sovremennye informacionnye i kommunikativnye tekhnologii v obuchenii inostrannyh studentov russkomu yazyku. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-informatsionnye-ikommunikatsionnye-tehnologii-v-obuchenii-inostrannyh-studentov-russkomuyazyku (data obrashcheniya: 20.02.2024).
3. Kolosov V.G. Vvedenie v innovatiku: ucheb. posobie / M-vo obrazovaniya Ros. Federacii; S.-Peterb. gos. tekhn. un-t, In-t innovatiki. SPb.: Izd-vo SPbGTU, 2002. 147 s.
4. ZHil'cov V.A. Komp'yuternoe modelirovanie yazykovoj sredy v distancionnom obuchenii RKI (urovni A2–V1): avtoref. dis. kand. ped. nauk. – M., 2019. 21 s.
5. Voronina I.V. Metodika ispol'zovaniya elektronnyh obrazovatel'nyh resursov kak sredstva formirovaniya kommunikativnyh umenij budushchih uchitelej pri izuchenii mul'timedia i internet-tekhnologij: dis. kand. ped. nauk. – Volgograd, 2018. 199 s.
6. Amelina I.O. Integrativnaya model' obucheniya inostrannyh studentov russkoj delovoj kommunikacii na osnove kejs-tekhnologii i mediaresursov (napravlenie «Ekonomika», urovni V1–V2): dis. kand. ped. nauk. M., 2019. 266 s.
7. Kokenova Z.K., Bajburina K.A., Ertaeva N.K. Primenenie mul'timedijnyh tekhnologij pri obuchenii studentov-inostrancev russkomu yazyku. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-multimediynyh-tehnologiy-pri-obuchenii-studentov-inostrantsev-russkomu-yazyku/viewer (data obrashcheniya: 20.02.2024).
8. Rudenko-Morgun O.I. Komp'yuternye tekhnologii kak novaya forma obucheniya // Tradicii i novacii v professional'noj deyatel'nosti prepodavatelya russkogo yazyka kak inostrannogo: Uchebnaya monografiya / Pod obshchej red. S.A. Havroninoj, T.M. Balyhinoj. – M.: Rossijskij universitet druzhby narodov, 2002.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚУ ҮРДІСІНДЕ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТУРАЛЫ

МУЛЬДИНОВА Э.С.[1], МУЛЬДИНОВ Р.Т.[2]

[1]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің дене тәрбиесі кафедрасының оқытушысы, Петропавл қ.;

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясының дене шынықтыру және спорт кафедрасының оқытушысы, Петропавл қ.

Аңдатпа. Аталған мақалада жоғары оқу орындарында *мультимедиялық технологияларды қолдану мәселеріне тоқталып оқу процесінде компьютерді және әртүрлі компьютерлік технологияларды қолдану мәселелерін қарастырады. Бұл жұмыстың өзектілігі жаңа ақпараттық технологияларды қолдану білім алушылардың ынтасы мен белсенділігін арттыруға ықпал ететіндігімен, сондай-ақ тұлғаға бағытталған интерактивті білім беру технологиясын қолдануға мүмкіндік беретіндігімен байланысты..*

Түйінді сөздер: *қоғамдық және кәсіби стандарттар, мультимедиялық білім беру жүйесі, виртуалды электронды оқыту ортасы, интерактивтілік, дербестік, даралық.*

ON THE ISSUE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF UNIVERSITIES

MULDINOVA E.S.[1], MULDINOV R.T.[2]

[1]teacher of Physical Culture Department of M. Kozybaev North-Kazakhstan University, Petropavlovsk;

[2]lecturer of Physical Training and Sports Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, major, Petropavlovsk.

Abstract. *This article, focusing on the use of multimedia technologies in institutions of higher education, examines the problems of using a computer and various computer technologies in the educational process. The relevance of this work is due to the fact that the use of the latest information technologies helps to increase the motivation and activity of students, and also allows the use of personality-oriented interactive educational technology.*

Keywords: *social and professional standards, multimedia education system, virtual electronic learning environment, interactivity, independence, individualization.*

*****

ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

НУЖИН А.В.

преподаватель цикла материального обеспечения кафедры тыла Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: Nuzhin130011967@mail.ru

Аннотация. *В условиях стремительного технологического прогресса системы военного образования проходят фазу глубокой трансформации. Одним из ключевых факторов этой трансформации стало активное внедрение инновационных цифровых технологий, обеспечивающих качественно новый уровень подготовки офицерского и сержантского состава. В статье рассмотрены основные направления цифровизации военного образования: дистанционные технологии, использование виртуальной и дополненной реальности, симуляторы, системы искусственного интеллекта и инструменты анализа данных. Подчеркивается важность повышения цифровой грамотности личного состава и развития инфраструктуры кибербезопасности.*

Ключевые слова: *военное образование, цифровые технологии, виртуальная реальность, симуляторы, искусственный интеллект, дистанционное обучение, цифровая трансформация.*

Введение

Современные геополитические вызовы, изменение характера вооружённой борьбы и повсеместное распространение цифровых решений выдвигают новые требования к подготовке военных кадров. Сегодня уже недостаточно владеть классическими методами управления войсками - необходимы знания в области информационных систем, кибербезопасности, робототехники и аналитики больших данных [1].

1. Дистанционные технологии и электронные платформы.

Одним из наиболее заметных аспектов цифровизации системы военного образования стало широкое внедрение дистанционных технологий и электронных образовательных платформ. Их развитие особенно активизировалось после глобальных вызовов, связанных с пандемией COVID-19, когда очное обучение стало ограниченным. Однако в условиях военной специфики эти технологии получили более глубокое развитие, превратившись в неотъемлемую часть образовательного процесса [1], [2].

Военные вузы и учебные центры активно используют Learning Management Systems (LMS), такие как *Moodle*, *Blackboard*, а также собственные защищённые платформы, разработанные на базе отечественных решений. Эти платформы обеспечивают:

- размещение учебных материалов (текстов, видео, презентаций);
- взаимодействие преподавателя и обучающегося;
- проведение контрольных мероприятий (тестов, зачетов, экзаменов);
- автоматизированный мониторинг успеваемости;
- формирование электронного портфолио обучающегося [1].

Кроме того, в последние годы акцент сместился в сторону адаптивных обучающих систем, способных анализировать прогресс каждого курсанта и подстраивать материал под его уровень знаний. Это особенно актуально при подготовке специалистов ИТ-направления, связистов, аналитиков и инженеров [2].

Военные учебные заведения также применяют вебинары, видеоконференции, форумы, чат-боты и виртуальные классы, что позволяет организовать обучение даже в удалённых воинских частях или во время учений. Например, в Национальной гвардии Республики Казахстан создана специальная защищённая среда для дистанционного повышения квалификации офицеров, доступ к которой возможен только через военные каналы связи [4].

Среди преимуществ дистанционного формата имеют место быть:

Гибкость - обучение возможно без отрыва от службы;

Экономия ресурсов - снижаются расходы на транспорт, командировки, проживание;

Непрерывность образования - личный состав может получать знания по модульной системе, совмещая обучение с выполнением служебных задач;

Интерактивность - мультимедийные элементы и электронные тесты повышают мотивацию обучающихся [1], [7].

2. Виртуальная и дополненная реальность в подготовке военных специалистов.

Одним из наиболее прорывных направлений цифровизации военного образования стало применение технологий виртуальной (VR) и дополненной реальности (AR). Эти технологии позволяют не только визуализировать учебный материал, но и воссоздавать реалистичные боевые ситуации, максимально приближённые к условиям реальных операций, что невозможно или экономически нецелесообразно в полевых условиях [2], [3].

2.1. Виртуальная реальность (VR)

С помощью VR создаются полноценные трехмерные обучающие симуляции, в которых курсант погружается в полностью искусственную среду. Для этого используются специальные шлемы, контроллеры, трекеры движений и даже сенсорные перчатки.

Такие симуляции позволяют отрабатывать действия:

- в сложных метеоусловиях (туман, снег, пыльные бури);
- при ограниченной видимости (ночное время, задымление);
- в стрессовых ситуациях, включая обстрелы и атаки с флангов.

В частности, в армиях США, Великобритании и Китая VR используется при подготовке:

- пилотов вертолётов и боевых самолётов;
- экипажей бронетехники и артиллерийских расчётов;
- разведывательных и инженерных подразделений [3].

Военные академии России и Казахстана также внедряют VR для подготовки специалистов радиационной, химической и биологической защиты (РХБЗ), сапёров и бойцов спецназа [5].

2.2. Дополненная реальность (AR)

AR-технологии дополняют реальный мир цифровыми объектами, проецируемыми на экраны планшетов, очков или шлемов. Это позволяет

взаимодействовать с окружающей средой и одновременно видеть подсказки, схемы, инструкции или модели техники [3].

Применение AR включает:

Инструктаж по техническому обслуживанию и сборке-разборке оружия;

Визуализацию боевых схем и тактических построений прямо на местности;

Обучение оказанию первой медицинской помощи с наложением графических подсказок на тело пострадавшего;

Индивидуальное сопровождение в ходе виртуальных тренировок, когда боец видит путь передвижения, точки укрытия, мишени и т.д. [2], [4].

2.3. Преимущества применения VR/AR в военном образовании

Использование виртуальной и дополненной реальности даёт целый ряд преимуществ:

Безопасность: исключается риск травм и разрушений в ходе тренировок;

Экономия ресурсов: снижается потребность в расходных материалах, боеприпасах, горючем и технике;

Массовость и доступность: обучение возможно одновременно для сотен курсантов без зависимости от погоды или географии;

Индивидуализация обучения: каждый обучающийся может пройти курс в своём темпе, с возможностью многократного повторения упражнений;

Фиксация ошибок: система автоматически регистрирует все действия обучаемого и даёт обратную связь [2], [5].

3. Симуляторы и имитационные технологии.

Симуляторы и имитационные технологии играют ключевую роль в современном военном образовании, позволяя проводить безопасную, реалистичную и экономически эффективную подготовку личного состава. Эти технологии создают условия, близкие к реальным, моделируя поведение техники, людей и внешней среды с высокой степенью детализации [2], [3], [5].

3.1. Виды симуляторов в военном обучении

Существуют различные категории симуляторов, каждая из которых предназначена для специфических задач:

Тренажёры для наземной техники: используются для обучения вождению танков, бронемашин, автомобилей (например, тренажёры БТР, КАМАЗ, Т-72, Т-90). Они имитируют поведение транспортных средств на различных типах местности, а также в условиях боевых повреждений, плохой видимости, обстрелов и т.п.

Авиасимуляторы: применяются для подготовки пилотов и штурманов, включая взлёты, посадки, полёты в экстремальных условиях, действия при отказе систем. Особенно широко используются в ВВС и подразделениях армейской авиации.

Морские симуляторы: обучают управлению надводными кораблями и подводными лодками, навигации, маневрированию и взаимодействию с другими кораблями, а также действиям в чрезвычайных ситуациях.

Симуляторы огневой подготовки: позволяют бойцам отрабатывать стрельбу из различных видов оружия (от стрелкового до артиллерийского), корректировку огня, смену позиции, взаимодействие в боевых группах.

Медицинские симуляторы: применяются для обучения военных медиков оказанию первой помощи, эвакуации раненых, проведения реанимационных мероприятий. Модели ранений и физиологических реакций максимально приближены к реальности.

Тактические и стратегические имитаторы: моделируют действия подразделений, батальонов, штабов в операциях различного масштаба. Часто используются на уровне командно-штабных учений, когда отрабатываются управленческие и координационные навыки командиров [2], [6].

3.2. Примеры внедрения симуляторов

Во многих странах разработка и внедрение имитационных технологий курируется на государственном уровне:

Казахстан: в учебных центрах НГ РК используются тренажёры для вождения, стрельбы и управления радиоэлектронными системами, а также автоматизированные классы для отработки ситуаций тылового обеспечения [4].

3.3. Преимущества симуляторов

Ключевые преимущества использования симуляторов в военном образовании включают:

Безопасность: исключается риск для жизни и здоровья военнослужащих при обучении потенциально опасным навыкам;

Повышение эффективности обучения: возможность многократного повторения упражнений и отработки различных сценариев;

Снижение затрат: экономия топлива, боеприпасов, времени работы техники;

Независимость от погодных и климатических условий;

Объективность оценки: автоматическая регистрация действий, ошибок и времени реакции обучающегося.

4. Кибербезопасность как элемент образовательной программы.

В условиях стремительного развития цифровых технологий и гибридных угроз кибербезопасность становится неотъемлемым элементом подготовки военных специалистов. Вопросы защиты информации, устойчивости сетей и реагирования на кибератаки входят в обязательную программу обучения офицеров всех специальностей, а в ряде случаев

Рис. 1 Кибербезопасность.

формируют отдельные направления профессиональной подготовки [2], [3], [4].

4.1. Значение кибербезопасности для вооружённых сил.

Современные армии всё чаще становятся объектами кибервоздействий: атаки на серверы военного управления, системы ПВО, логистику, связи, базы данных и даже индивидуальные устройства военнослужащих - всё это реальности современной войны. Поэтому подготовка в сфере кибербезопасности - это не только задача ИТ-специалистов, но и общевойсковая компетенция.

Военное образование должно формировать:

- понимание основных угроз в киберпространстве;
- навыки безопасного обращения с информацией;
- знания по криптографии, защищённым каналам связи, антивирусным и брандмауэрным решениям;
- умение реагировать на инциденты и минимизировать последствия атак [3], [5].

5. Повышение цифровой грамотности личного состава.

Цифровая грамотность является базовой компетенцией военнослужащих в условиях информационно-технологического развития армии. Умение эффективно и безопасно использовать цифровые технологии необходимо не только для специалистов в сфере связи или ИТ, но и для командиров, тыловиков, медиков, логистов и всех категорий личного состава. Повышение цифровой грамотности - это стратегическое направление в системе современного военного образования [3], [4], [5].

5.1. Сущность цифровой грамотности в армии.

Под цифровой грамотностью в военном контексте понимается:

- способность уверенно пользоваться электронными системами управления, связи, документооборота;
- знание принципов информационной безопасности и кибергигиены;

Рис. 2 Повышение цифровой грамотности.

- понимание логики работы военных цифровых платформ и устройств (в том числе защищённых мобильных, планшетных и носимых систем);
- критическое восприятие информации, включая борьбу с фейками и информационными вбросами;
- навыки работы с электронными картами, цифровыми базами данных, GPS, автоматизированными системами учета и отчётности.

5.2. Формы и методы повышения цифровой грамотности.

Военные образовательные учреждения и части внедряют разнообразные формы работы по повышению цифровой компетентности:

Практико-ориентированное обучение: включает отработку навыков в реальных условиях: ведение электронного журнала боевых действий, подача донесений в защищённой сети, шифрование данных и управление цифровыми картами.

Интерактивные тренажёры и симуляторы: обучение управлению дронами, РЭБ-комплексами, автоматизированными станциями связи и логистическими платформами требует базового цифрового мышления.

Внедрение наставничества: опытные военнослужащие, владеющие ИКТ, выступают наставниками среди младших или менее подготовленных по «цифре» бойцов и командиров.

Заключение

Цифровая трансформация военного образования представляет собой не только технологический процесс, но и стратегическую необходимость, определяющую боеспособность вооружённых сил в условиях XXI века. Внедрение инновационных цифровых технологий позволяет значительно повысить эффективность подготовки личного состава, улучшить качество обучения, а также обеспечить оперативность и гибкость в принятии решений. Интеграция таких технологий, как виртуальная и дополненная реальность, искусственный интеллект, симуляторы и имитационные системы, а также облачные платформы для обучения, открывает новые горизонты для совершенствования образования и боевой подготовки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ковалёв В.А. Информационные технологии в военном образовании. - М.: Воениздат, 2023.

2. Назаров И.П., Чирков А.А. Цифровизация и военное дело: перспективы и угрозы. - Санкт-Петербург: Питер, 2022.

3. Smirnov A. Virtual Reality Training in Military Education // Journal of Military Science. - 2023. - Vol. 18, No. 2.

4. Министерство обороны РФ. Концепция цифровой трансформации системы военного образования. - 2024.

5. Пархоменко И.С. Имитационные технологии в армии: практика и будущее. // Военное обозрение. - 2024.

6. Пресс-служба МО РК. Использование ИИ в подготовке военных специалистов. - 2023.

7. Алексеева Н.Е. Основы цифровой грамотности. - М.: Юрайт, 2023.

REFERENCES

1. Kovalev V.A. Technologia informationis in educatione militari. - M.: Voenizdat, 2023.

2. Nazarov I.P., Chirkov A.A. Digitalizatio et res militares: spes et minae. - Petropoli: Piter, 2022.

3. Smirnov A. Educatio Realitatis Virtualis in Educatione Militari Acta Scientiae Militaris. - 2023. - Vol. 18, No. 2.

4. Ministerium Defensionis Foederationis Russicae. Conceptus transformationis digitalis systematis educationis militaris. - Voennoe obozrenie. – 2024.

5. Parkhomenko I.S. Technologiae simulationis in exercitu: praxis et futurum. Recensio Militaris. - Voennoe obozrenie. – 2024.

6. Officium diurnariorum Ministerii Defensionis Rei Publicae Kazachstaniae. Usus intellegentiae artificialis in institutione peritorum militarium. - 2023.

7. Alekseeva N.E. Fundamenta peritiae digitalis. - M.: Yurait, 2023.

ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

НУЖИН А.В.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясының Тыл кафедрасы материалдық қамтамасыз ету циклінің оқытушысы, Петропавл қ. E-mail: Nuzhin130011967@mail.ru.

Аңдатпа. *Әскери білім беру жүйесінің қарқынды технологиялық прогресі жағдайында терең трансформация кезеңі өтуде. Осы трансформацияның негізгі факторларының бірі офицерлік және сержанттық құрамды даярлаудың сапалы жаңа деңгейін қамтамасыз ететін инновациялық цифрлық технологияларды белсенді енгізу болды. Бапта әскери білімді цифрландырудың негізгі бағыттары қарастырылған: қашықтықтан оқыту технологиялары, виртуалды және толықтырылған шындықты пайдалану, симуляторлар, әскери білім берудің жасанды жүйелері. Жеке құрамның цифрлық сауаттылығын арттыру және киберқауіпсіздік инфрақұрылымын дамытудың маңыздылығы атап өтіледі.*

Түйінді сөздер: *әскери білім, сандық технологиялар, виртуалды шындық, симуляторлар, жасанды интеллект, қашықтықтан оқыту, цифрлық трансформация.*

INNOVATION DIGITAL TECHNOLOGIES IN MILITARY EDUCATION

NUZHIN A.V.

professor of the material support cycle of the Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk. E-mail: 130011967@mail.ru

Abstract. *A key factor in this transformation has been the active introduction of innovative digital technologies that provide a qualitatively new level of training for officers and non-commissioned officers. The article focuses on the main areas of digitalization of military education: remote technology, virtual and complementary reality, simulations, artificial intelligence systems and data analysis tools,*

emphasizing the importance of improving digital literacy of personnel and developing cyber-security infrastructure.

Keywords: *Military education, digital technology, virtual reality, simulations, artificial intelligence, distance learning, digital transformation.*

*****

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА И ОБРАБОТКИ ЕГО РЕЗУЛЬТАТОВ

ПРОСВИРКИНА И.А.[1], ТАЛАСБАЕВ Н.[2]

[1]старший преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск

[2]курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск

Аннотация. *В статье рассматривается роль информационных технологий (ИТ) в организации научного эксперимента и анализе его результатов. Приведены основные этапы использования ИТ в научных исследованиях, включая планирование, сбор, обработку и визуализацию данных. Представлены примеры программных средств, применяемых в различных научных дисциплинах. Отмечена эффективность цифровых инструментов в повышении точности, воспроизводимости и скорости анализа. Сделан вывод о необходимости интеграции ИТ в научную практику и подготовку.* исследователей нового поколения.

Ключевые слова: *информационные технологии, научный эксперимент, обработка данных, программное обеспечение, анализ результатов.*

Наука, как один из основных двигателей прогресса, требует высокой точности, достоверности и воспроизводимости результатов. В современную эпоху цифровизации информационные технологии становятся неотъемлемой частью научной деятельности, позволяя не только автоматизировать рутинные процессы, но и расширять горизонты исследований. Без применения информационных технологий невозможно представить работу с большими объемами данных, проведение сложных вычислений и моделирование процессов, которые ранее были недоступны из-за ограниченных ресурсов. Развитие программных решений и аппаратных платформ позволяет ученым со всего мира обмениваться результатами, совместно анализировать данные и создавать междисциплинарные проекты на совершенно новом уровне. За счет использования информационных технологий упрощаются и ускоряются процессы обработки, передачи, представления и хранения информации, обеспечения точности и качества решаемых задач, возможности реализации ранее не решаемых задач, сокращения сроков разработки, трудоемкости и стоимости научно-исследовательских работ, повышается уровень

эффективности работ в науке.

Особую роль в современной науке играют новейшие информационные технологии и компьютерная техника. Их влияние на науку - разнообразно.

Использование компьютерной техники приводит к:

возникновению новых методов исследования;

развитию средств и методов формализации и математизации науки;

возникновению новых научных направлений исследования;

изменению характера научного поиска.

В силу затруднений практического характера или невозможности проведения натурного эксперимента обычный эксперимент заменяется вычислительным экспериментом (например, экспериментальное исследование проблем ядерной энергетики, ряда проблем освоения космоса, эксперименты по управлению климатом, социальные эксперименты). В подобных случаях именно вычислительный эксперимент открывает широкие перспективы, поскольку он сравнительно дешев, легко управляем, в нем можно «создавать» условия, недостижимые в лабораториях. При этом «экспериментирование» проводится с математическими моделями, однако его методика имеет определенное сходство с методикой реального эксперимента.

Возникновение вычислительного эксперимента стало возможным, во-первых, благодаря появлению компьютеров, работающих в режиме диалога; во-вторых, усовершенствованию теории и практики программирования и разработки теории численных методов и алгоритмов решения математических задач и, наконец, в-третьих, развитию и усовершенствованию методов построения математических моделей, использованию в этих целях языка не только классической, но и современной математики.

В вычислительном эксперименте ЭВМ выступает не только и не столько как вычислительное средство наподобие арифмометра, а как весьма совершенный инструмент для знакового моделирования разнообразных процессов, допускающих формального и алгоритмического описания.

Вычислительный эксперимент представляет собой важный этап научного исследования, в котором с помощью информационных технологий осуществляется моделирование, анализ и интерпретация сложных процессов и явлений. Его структура включает несколько последовательно выполняемых процессов.

Постановка задачи. На этом этапе формулируется исследуемая проблема, определяются цели эксперимента, исходные гипотезы, а также параметры, подлежащие варьированию и анализу.

Математическое моделирование. Описываются объекты или процессы с помощью математической модели (уравнения, системы, алгоритмы и пр.), которая отражает его основные характеристики и поведение. Т.е. происходит выбор алгоритма решения поставленной задачи (последовательности логических и математических операций, которые необходимо осуществить для получения результата). На этом этапе вычислительного эксперимента от специалиста требуется установить разумную степень точности результата,

который должен быть получен с помощью ЭВМ. Модель и результаты должны адекватно отражать ключевые характеристики изучаемой системы.

Алгоритмизация. Разрабатываются численные методы и алгоритмы, обеспечивающие эффективное и устойчивое решение задач, поставленных в рамках модели.

Программная реализация. Выполняется реализация разработанных алгоритмов в виде программного кода с использованием соответствующих языков программирования и вычислительных платформ.

Планирование и проведение эксперимента. Определяются условия эксперимента, формируется план серии расчетов с различными входными данными. Производится непосредственный запуск вычислений, в том числе с возможным использованием высокопроизводительных вычислительных систем.

Анализ результатов. Полученные данные подвергаются количественному и качественному анализу, проводится визуализация результатов, сравнение с теоретическими ожиданиями и/или результатами натурных экспериментов.

Интерпретация и формулировка выводов, документирование. На основе анализа делаются выводы о поведении исследуемой системы, проверяются гипотезы и при необходимости уточняется модель. Результаты научных исследований могут быть представлены в виде отчета, доклада, статьи и т.п., в оформлении которых в настоящее время широко используются средства ВТ. Например, для создания научных текстов кроме текстовых редакторов используются:

1. Для формирования табличной информации – средства электронные таблицы (Excel, QuattroPro) с использованием возможностей графического отображения.
2. Для создания сложных графических иллюстраций – системы деловой графики (Corel Draw) и геометрического моделирования (AutoCAD).
3. Для эффективного грамматического контроля текста – специализированные системы типа Orfo, Lingvo Corrector, Propis.
4. Для создания фотоизображения – средства оптического распознавания, средства редактирования и цифровую фотографию (FineReader, Adobe Photoshop и т.п.).
5. Для автоматизированного перевода – системы Prompt, Socrat.

После чего все результаты, включая данные, графики, программный код и отчетные материалы, документируются и сохраняются для обеспечения воспроизводимости и последующего использования.

Такая структура обеспечивает системный подход к проведению вычислительного эксперимента и позволяет достичь высокой достоверности и воспроизводимости научных результатов, повышает точность эксперимента, минимизирует влияние человеческого фактора и упрощает репликацию результатов.

Для проведения вычислительных экспериментов с использованием

вычислительной техники, не требуется слишком упрощать модели изучаемых явлений и жертвовать точностью описания. Это позволяет избежать прямых ошибок, связанных с упрощенными моделями. Вычислительный эксперимент доказал свою эффективность в решении многих типов задач в гидро- и аэродинамике, в физике плазмы, исследовании глобальных последствий «ядерной зимы» и т.п. Применение ЭВМ позволяет облегчить, ускорить и совершенствовать процесс проверки логико-математических операций, производимых на предшествующих стадиях математического эксперимента.

Наиболее часто вычислительную технику используют в проведении математических расчетов. Программное обеспечение для данного направления условно делится на следующие категории:

1. Библиотеки программ для численного анализа, которые также делятся на библиотеки общего назначения (пакеты SSP, NAG) и узко специализированные пакеты, ориентированные на решение определенного класса задач (MicroWay – матрицы, преобразование Фурье).

2. Специализированные системы для математических расчетов и графического манипулирования данными и представления результатов (Phaser - дифференциальные уравнения, Statgraf – статистический анализ), Eureca, Statistica.

3. Диалоговые системы математических вычислений с декларативными языками, позволяющими формулировать задачи естественным образом (MuMath, Reduce, MathCad, Matlab, Mathematica).

4. Электронные таблицы (ЭТ), которые позволяют выполнять различные расчеты с данными, представленными в табличной форме (Supercalc, Quattro Pro, Excel).

При проведении научного эксперимента широко используются программные средства моделирования, которые позволяют оптимизировать экспериментальную установку, предсказать поведение исследуемых систем и минимизировать ошибки. Такие средства, как MATLAB, ANSYS, COMSOL Multiphysics, обеспечивают возможность предварительной верификации гипотез.

Для сбора экспериментальных данных используются современные датчики и измерительные приборы чаще всего интегрированные в цифровую среду и могут подключаться к вычислительным системам через интерфейсы и протоколы передачи данных. Использование систем на базе IoT (интернета вещей) позволяет осуществлять непрерывный мониторинг параметров в режиме реального времени. [3]

При проведении обработки и анализа полученных данных могут применяться программные решения для статистического анализа, машинного обучения и визуализации данных (R, Python, SPSS, Origin и др.) значительно ускоряют и улучшают интерпретацию результатов. Применение алгоритмов интеллектуального анализа данных позволяет выявлять скрытые закономерности, которые невозможно обнаружить при ручной обработке. [4]

Использование цифровых лабораторных журналов, облачных платформ

и систем управления экспериментами (например, ELN – Electronic Lab Notebooks) позволяет фиксировать все параметры и условия проведения эксперимента. Это обеспечивает прозрачность, упрощает верификацию и способствует совместным исследованиям.

С помощью ИКТ стало возможным дистанционное управление оборудованием и проведение экспериментов в полностью автоматизированном режиме. Это особенно важно в условиях ограниченного доступа к лабораториям или при проведении опасных экспериментов.

Наиболее широкое применение находит ВТ для: логического, функционального и структурного моделирования электронных схем; моделирования и синтеза систем автоматического управления; моделирования механических и тепловых режимов конструкций, механики газов и жидкостей. При этом используются сотни функционально-ориентированных ПС (например, MICRO - Logic, ANSYS, DesignLAB), так и системы универсального применения (ЭТ – Excel, QuattroPro, система MathCad). [4]

Информационные технологии становятся краеугольным камнем современного научного эксперимента. Их внедрение в исследовательские процессы позволяет существенно сократить время на проведение опытов, повысить точность анализа и расширить возможности визуализации результатов. Интеграция ИТ в науку способствует интернационализации знаний, облегчает мультидисциплинарные исследования и стимулирует развитие открытой науки. В будущем развитие технологий искусственного интеллекта, квантовых вычислений и интернета вещей обещает ещё более глубокие преобразования в способах организации и проведения научных исследований.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Громов И.В. Цифровизация науки: вызовы и перспективы // Научно-техническая информация. 2022. № 3. С. 15–21.

2. Павлов А.А. Применение цифровых моделей в научных исследованиях // Вестник технических наук. 2021. № 4. С. 42–49.

3. Ермаков Н.С. Аппаратные средства сбора экспериментальных данных. - М.: Наука, 2020. - 188 с.

4. Игнатьев С.П. Современные методы обработки экспериментальных данных. - СПб.: Политехника, 2019. - 240 с.

REFERENCES

1. Gromov I.V. Tsifrovizatsiya nauki: vyzovy i perspektivy // Nauchno-tekhnicheskaya informatsia. 2022. No3. pp. 15-21.

2. Pavlov A.A. Primenenie tsifrovykh modeley v nauchnykh issledovaniyakh nauk. 2021. No4. pp. 42-49.

3. Ermakov N.S. Fhhfrattny sredstva sbora eksperimental’nykh dannykh. – V.: Nauka, 2020. –188 p.

4. Ignat’ev S.P. Sovremennye metody obrabotki eksperimental’nykh

dannykh. – SPb.: Politekhnika, 2019. –240 p.

ҒЫЛЫМИ ЭКСПЕРИМЕНТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ӨҢДЕУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ПРОСВИРКИНА И.А.[1], ТАЛАСБАЕВ Н.[2]

[1]жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.

[2]1 курс курсанты, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Мақалада ғылыми экспериментті ұйымдастыруда және оның нәтижелерін талдауда ақпараттық технологиялардың (АТ) рөлі қарастырылады. Деректерді жоспарлауды, жинауды, өңдеуді және визуализациялауды қоса алғанда, ғылыми зерттеулерде АТ-ны пайдаланудың негізгі кезеңдері келтірілген. Әртүрлі ғылыми пәндерде қолданылатын бағдарламалық құралдардың мысалдары ұсынылған. Дәлдікті, жаңғырымдылықты және талдау жылдамдығын арттыруда цифрлық құралдардың тиімділігі белгіленген. Жаңа буын зерттеушілерін ғылыми практикаға және даярлауға АТ-ны интеграциялау қажеттілігі туралы қорытынды жасалған.*

Түйінді сөздер: *ақпараттық технологиялар, ғылыми эксперимент, деректерді өңдеу, бағдарламалық қамтамасыз ету, нәтижелерді талдау.*

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENTIFIC EXPERIENCE AND PROCESSING OF ITS RESULTS

PROSVIRKINA I.A.[1], TALASBAEV N.[2]

[1]senior lecturer in general education at the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

[2]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. *The article examines the role of information technology (IT) in the organization of the scientific experiment and the analysis of its results. Key steps have been taken in the use of IT in scientific research, including the planning, collection, processing and visualization of data. Examples of software tools used in various scientific disciplines have been presented. The effectiveness of digital tools in improving accuracy, reproducibility and speed of analysis has been noted. Scientific practice and the training of new-generation researchers.*

Keywords: *information technology, scientific experiment, data processing, software, results analysis.*

*****

КИБЕРУГРОЗЫ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

САУТБАЕВ Д.Б.[1], КЕНЖЕБАЕВА А.М.[2]

[1]старший преподаватель цикла морально-психологического обеспечения кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск; E-mail: sautbayev.daniyar@gmail.com

[2]старший преподаватель кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения, Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. подполковник. E-mail: aislu_kd@mail.ru

Аннотация. *Современные образовательные учреждения активно внедряют цифровые технологии, что кардинально трансформирует учебный процесс. Однако параллельно с преимуществами цифровизации возникает комплекс новых угроз информационной безопасности. В данной статье проводится системный анализ современных киберугроз, специфичных для образовательной среды. Рассматриваются такие аспекты, как виды кибератак на образовательные учреждения, их потенциальные последствия, уязвимости информационных систем в сфере образования, а также комплексные меры противодействия. Особое внимание уделяется вопросам защиты персональных данных участников образовательного процесса, профилактике социальной инженерии и обеспечению безопасности дистанционного обучения. На основе анализа международного опыта предлагаются практические рекомендации по формированию системы кибербезопасности в образовательных организациях и повышению цифровой грамотности педагогического состава и обучающихся.*

Ключевые слова: *кибербезопасность, образовательный процесс, фишинг, DDoS-атаки, защита данных, цифровые технологии, информационная безопасность, дистанционное обучение, социальная инженерия.*

Эволюция киберугроз в образовательной сфере: анализ существующих рисков.

Образовательная сфера в последние годы претерпела значительную цифровую трансформацию, что особенно ускорилось в период пандемии COVID-19. Военные учебные заведения Национальной гвардии Республики Казахстан, следуя глобальным тенденциям, также активно внедряют цифровые технологии в образовательный процесс. Однако вместе с цифровизацией возникают и новые риски, связанные с киберугрозами.

Современный ландшафт киберугроз в образовательной сфере характеризуется беспрецедентным уровнем сложности и разнообразия. Если десять лет назад основной проблемой были относительно простые вирусы и спам-атаки, то сегодня мы сталкиваемся с многовекторными

целенаправленными атаками, использующими передовые технологии и методики.

Образовательные учреждения становятся привлекательными мишенями для киберпреступников по ряду причин. Во-первых, они хранят значительные объемы ценных данных, включая персональную информацию учащихся и сотрудников, интеллектуальную собственность, а в случае военных учебных заведений - потенциально конфиденциальную информацию, связанную с национальной безопасностью. Во-вторых, бюджетные ограничения часто приводят к тому, что меры кибербезопасности в образовательных учреждениях уступают по качеству коммерческому или государственному сектору.

Особую опасность представляют целенаправленные атаки, спонсируемые государством (государственно-спонсируемые APT-группы), которые могут быть заинтересованы в получении доступа к исследованиям и учебным материалам военных учебных заведений. Такие атаки характеризуются высоким уровнем подготовки, использованием передовых технологий и методик, а также значительными ресурсами, вложенными в их реализацию.

Уязвимости образовательных платформ и информационных систем в военных учебных заведениях.

Образовательные платформы и информационные системы, используемые в военных учебных заведениях Национальной гвардии, имеют ряд специфических уязвимостей, которые делают их потенциальными объектами для кибератак. Понимание этих уязвимостей является ключевым фактором для разработки эффективных стратегий защиты.

Одной из ключевых проблем является баланс между доступностью образовательных ресурсов и обеспечением их безопасности. Военные учебные заведения должны обеспечивать курсантам и преподавателям удобный доступ к учебным материалам и системам, одновременно защищая конфиденциальную информацию от несанкционированного доступа.

Анализ показывает, что самыми распространенными уязвимостями в образовательных платформах являются слабости веб-приложений, включая инъекции SQL, межсайтовый скриптинг (XSS) и недостаточную проверку входных данных. Эти уязвимости могут быть использованы злоумышленниками для получения доступа к базам данных учащихся, модификации учебных материалов или даже внедрения вредоносного кода в образовательные ресурсы.

Особую опасность представляют уязвимости в системах управления обучением (LMS), которые широко используются в современном образовательном процессе. Через эти системы проходит значительный объем конфиденциальной информации, включая персональные данные курсантов, результаты оценивания, учебные материалы. Компрометация такой системы может привести к серьезным последствиям, включая утечку данных и нарушение целостности образовательного процесса.

Необходимо также отметить, что многие военные учебные заведения используют специализированное программное обеспечение для симуляций и тренировок, которое также может содержать уязвимости. Компрометация таких систем может не только привести к утечке учебных материалов, но и потенциально раскрыть информацию о тактиках, стратегиях и методиках, используемых в подготовке специалистов Национальной гвардии.

Методы социальной инженерии и фишинговые атаки на участников образовательного процесса.

Социальная инженерия представляет собой одну из наиболее серьезных угроз для кибербезопасности образовательных учреждений, особенно военных учебных заведений. В отличие от технических атак, которые направлены на эксплуатацию уязвимостей в программном обеспечении и инфраструктуре, методы социальной инженерии нацелены на человеческий фактор, используя психологические манипуляции для получения конфиденциальной информации или доступа к защищенным системам.

В контексте образовательного процесса Национальной гвардии Республики Казахстан атаки с использованием социальной инженерии представляют особую опасность, поскольку могут быть направлены на различные категории участников - от курсантов и преподавателей до административного персонала и руководства.

Особенно уязвимыми для атак социальной инженерии становятся новые курсанты и сотрудники, еще не знакомые с внутренними процедурами и протоколами безопасности. Злоумышленники могут эксплуатировать их неопытность и стремление соответствовать требованиям дисциплины, характерной для военных учебных заведений.

Анализ инцидентов показывает, что в большинстве случаев успешные атаки с использованием социальной инженерии становятся возможными из-за недостаточной осведомленности пользователей о признаках мошенничества. Даже базовые знания о типичных техниках социальной инженерии могут значительно снизить риск успешной атаки.

Отдельную категорию рисков представляют атаки через социальные сети. Курсанты и преподаватели могут получать сообщения от фальшивых профилей, имитирующих коллег, руководство или представителей партнерских организаций. В таких сообщениях может содержаться просьба перейти по ссылке, загрузить файл или предоставить конфиденциальную информацию. Подобные атаки часто включают элементы целевого фишинга, используя информацию, доступную в открытых источниках, для повышения правдоподобности обращения.

Анализ конкретных случаев кибератак на образовательные учреждения в Казахстане и мире.

Для понимания реальных масштабов и характера киберугроз в образовательной сфере необходимо проанализировать конкретные случаи успешных атак на образовательные учреждения. Такой анализ позволяет выявить типичные векторы атак, уязвимости и последствия инцидентов, что

критически важно для разработки эффективных мер защиты.

На глобальном уровне также наблюдаются многочисленные случаи успешных атак на образовательные учреждения. Особенно показательным является рост атак программ-вымогателей на университеты и колледжи в период пандемии COVID-19, когда образовательные учреждения были вынуждены быстро перейти к дистанционному обучению, часто не уделяя должного внимания вопросам кибербезопасности.

Анализ показывает, что значительная часть успешных атак на образовательные учреждения происходит из-за комбинации технических уязвимостей и человеческого фактора. В частности, многие инциденты начинаются с фишинговых атак, направленных на получение учетных данных пользователей, после чего злоумышленники используют полученный доступ для дальнейшего проникновения в сеть.

Недостаточная сегментация сети. Во многих случаях злоумышленники, получив доступ к одной системе, могли беспрепятственно перемещаться по всей сети образовательного учреждения из-за отсутствия адекватных мер по сегментации и контролю доступа.

Слабые пароли и многофакторная аутентификация. Отсутствие политик сложных паролей и многофакторной аутентификации делает учетные записи легкой мишенью для компрометации, особенно если пользователи используют одинаковые пароли для нескольких систем.

Особую обеспокоенность вызывают случаи целенаправленных атак на военные учебные заведения, которые могут быть мотивированы не только финансовой выгодой, но и желанием получить доступ к конфиденциальной информации, связанной с национальной безопасностью. Такие атаки часто отличаются высоким уровнем подготовки, использованием продвинутых техник и длительным присутствием в скомпрометированных системах (продвинутые постоянные угрозы - APT).

Анализ временной динамики инцидентов указывает на постепенное повышение сложности атак и увеличение их целенаправленности. Если ранее образовательные учреждения становились жертвами массовых, неизбирательных кампаний, то сейчас все чаще наблюдаются признаки тщательного выбора целей и предварительной разведки перед атакой.

Рекомендации по созданию комплексной системы киберзащиты в образовательном процессе военных учебных заведений.

На основе проведенного анализа киберугроз и уязвимостей в системе образовательного процесса военных учебных заведений Национальной гвардии Республики Казахстан, а также с учетом международного опыта и лучших практик, можно сформулировать следующие рекомендации по созданию комплексной системы киберзащиты.

Первым шагом в создании комплексной системы киберзащиты должна стать разработка политики информационной безопасности, учитывающей специфику военного образования. Эта политика должна определять общие принципы обеспечения безопасности, роли и ответственности, процедуры и

требования к защите информации различных категорий.

Для эффективной реализации комплексной системы киберзащиты рекомендуется создание специализированного подразделения по информационной безопасности, которое будет отвечать за все аспекты обеспечения кибербезопасности в учебном заведении. Это подразделение должно иметь достаточные полномочия, ресурсы и компетенции для выполнения своих задач.

Важным элементом комплексной системы киберзащиты является план реагирования на инциденты, определяющий порядок действий в случае выявления компрометации систем или данных. Этот план должен включать процедуры идентификации, локализации, устранения последствий инцидента и восстановления нормальной работы, а также меры по предотвращению повторения подобных инцидентов в будущем.

Для обеспечения непрерывности образовательного процесса в случае кибератак рекомендуется разработка планов обеспечения непрерывности деятельности (BCP) и восстановления после сбоев (DRP). Эти планы должны предусматривать альтернативные механизмы проведения занятий, доступа к учебным материалам и оценки знаний в случае недоступности основных информационных систем.

Учитывая постоянно изменяющийся ландшафт киберугроз, необходимо регулярное обновление мер защиты и адаптация стратегии кибербезопасности к новым вызовам. Для этого рекомендуется проведение периодического аудита безопасности, тестирования на проникновение, а также анализа эффективности существующих мер защиты.

В заключение следует отметить, что успешная реализация комплексной системы киберзащиты в образовательном процессе военных учебных заведений Национальной гвардии Республики Казахстан требует не только технических и организационных мер, но и формирования культуры информационной безопасности, при которой каждый участник образовательного процесса осознает свою роль и ответственность в обеспечении защиты информационных ресурсов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Петренко, С. А. «Кибербезопасность в цифровой образовательной среде» / С. А. Петренко. - М.: ИНФРА-М, 2023. - 342 с.
2. Рекомендации по защите персональных данных в образовательных организациях. - Нур-Султан: МЦР РК, 2022. - 48 с.
3. Смирнов, А. В. Современные киберугрозы для вузов: анализ и противодействие / А. В. Смирнов // «Информационная безопасность». - 2022. - № 3. - С. 45–52.
4. Касымов, Б. Т. «Информационная безопасность в образовании» / Б. Т. Касымов. - Алматы: Қазақ университеті, 2022. - 256 с.
5. Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите». - 2021.

6. Smith, J. «Cybersecurity in Higher Education: Best Practices» / J. Smith. - Springer, 2022. - 210 p.
7. Verizon. *2023 Data Breach Investigations Report (DBIR)*. - 2023.

REFERENCES

1. Petrenko, S. A. «Cybersecurity in the Digital Educational Environment» / S. A. Petrenko. - Moscow: INFRA-M, 2023. - 342 p.
2. Recommendations on Personal Data Protection in Educational Organizations. - Nur-Sultan: Ministry of Digital Development of the RK, 2022. - 48 p.
3. Smirnov, A. V. Modern Cyber Threats for Universities: Analysis and Countermeasures / A. V. Smirnov // «Information Security Journal». - 2022. - № 3. - P. 45–52.
4. Kasymov, B. T. «Information Security in Education» / B. T. Kasymov. - Almaty: Kazakh University, 2022. - 256 p.
5. Law of the Republic of Kazakhstan «On Personal Data and Their Protection». - 2021. Smith, J. «Cybersecurity in Higher Education: Best Practices» / J. Smith. - Springer, 2022. - 210 p.
6. Verizon. «2023 Data Breach Investigations Report (DBIR)». - 2023.

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КИБЕРҚАУІПТЕР

САУТБАЕВ Д.Б.[1], КЕНЖЕБАЕВА А.М.[2]
[1]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ. жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының моральдық-психологиялық қамтамасыз ету циклінің аға оқытушысы; E-mail: sautbayev.daniyar@gmail.com
[2] Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының аға оқытушысы, подполковник. E-mail: aislu_kd@mail.ru

Аңдатпа. *Қазіргі заманғы білім беру ұйымдары цифрлық технологияларды белсенді түрде енгізуде, бұл оқу үрдісін түбегейлі өзгертеді. Дегенмен, цифрландырудың артықшылықтарымен қатар ақпараттық қауіпсіздіктің жаңа қауіптері кешені пайда болады. Бұл мақалада білім беру ортасына тән заманауи киберқауіптерді жүйелі талдау жүргізілген. Білім беру ұйымдарына қатысты кибершабуылдардың түрлері, олардың ықтимал салдары, білім саласындағы ақпараттық жүйелердің осал жерлері, сондай-ақ кешенді қарсы шаралар қарастырылады. Білім беру үрдісіне қатысушылардың жеке деректерін қорғау мәселелеріне, әлеуметтік инженерияға қарсы шараларға және қашықтан оқытудың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады. Халықаралық тәжірибені*

талдау негізінде білім беру ұйымдарында киберқауіпсіздік жүйесін құруға және оқытушылар мен оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыруға бағытталған практикалық ұсыныстар ұсынылған.

Түйінді сөздер: *киберқауіпсіздік, білім беру үрдісі, фишинг, DDoS-шабуылдар, деректерді қорғау, цифрлық технологиялар, ақпараттық қауіпсіздік, қашықтан оқыту, әлеуметтік инженерия.*

CYBER THREATS IN THE EDUCATIONAL PROCESS SYSTEM

SAUTBAYEV D.B.[1], KENZHEBAEVA A.M.[2]

[1]senior lecturer of the cycle of moral and psychological support, Department of Operational Art and moral-psychological support, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel. Petropavlovskovsk. E-mail: sautbayev.daniyar@gmail.com;

[2]senior lecturer of the Department of Operational Art and Moral and Psychological Support, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel. E-mail: aislu_kd@mail.ru.

Abstract. *Modern educational institutions are actively introducing digital technologies, which will radically transform the learning process, but there are a range of new threats to information security in parallel with the benefits of digitalization. This article provides a systematic analysis of contemporary cyber-risks specific to the educational environment. The types of cyberattacks on educational institutions, their potential consequences, the vulnerability of educational information systems and integrated responses are addressed. Special attention is paid to the protection of personal data of participants in the education process, the prevention of social engineering and the safety of distance learning. On the basis of an analysis of international experience, practical recommendations are made for the development of a cyber-security system in educational organizations and for the enhancement of digital literacy among teachers and students.*

Keywords: *cybersecurity, educational process, phishing, DDoS-attacks, data protection, digital technologies, information security, distance learning, social engineering.*

*****

ЖАСАНДЫ ЖАРЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР ЖОБАЛАУЫ

ТАЖИБАЕВА С.О.[1], БИҒАЗЫ Н.С.[2]

[1]жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының жалпы білім беру кафедрасының оқытушысы, қызметші, Петропавл қ. E-mail: saniya.tazhibaeva@bk.ru

[2]Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 1 курс курсанты, Петропавл қ.

Аңдатпа. *Адамның денсаулығы мен тіршілік әрекетіне әсер ететін жасанды жарықтандыру жүйелерін құрудың экологиялық және медициналық аспектілері қаралды. Әр түрлі жағдайларда жарықтандыру жүйелерінің құрамын таңдау бойынша ұсыныстар келтіріледі, Тұрмыста және жұмыс орындарында жарықтандыру жүйесінің құрылымы бойынша шешімдер қабылдау процесі талданады.*

Түйінді сөздер: *жасанды жарық, LCD көздер, жобалау, экологиялық аспектілер.*

Адамзаттың және жер бетіндегі барлық тірі ағзаның негізгі өмір сүру кезеңінде организмдер мен олардың көру ағзалары Планк заңымен сипатталатын немесе оған жақын үздіксіз спектрі бар жылулық сипаттағы жарықтандыру кезінде жұмыс істеді. Күн сәулесі, алау жарығы, сәулелер, шамдар, керосин шамдары немесе қыздыру шамдары осындай көздердің спектрлері үздіксіз болып табылады және спектрдің жасыл, сары немесе қызыл аймақтарында орналасатын максимумның негізгі жағдайымен ерекшеленеді. Осыған сәйкес көптеген адамдарда трихроматикалық принцип бойынша құрылған көру органдары да бейімделген (яғни негізгі үш түске сезімтал, бірақ олардан басқа дихроматтар – 4 түрлі фоторецепторы бар және әлемді миллион түсте көретін дальтониктер мен тетрахроматтар кездеседі).

Дегенмен, көру мүшелері жарық ағындарын қабылдай алмайды. Жарық тері арқылы қабылданады, онда меланин затының синтезі болады, сондай-ақ гормондық жүйеге әсер етеді, мелатонин және кортизол сияқты гормондардың синтезіне әсер етеді, тәуліктік биоритмдерді реттейді және иммундық жүйеге әсер етеді. Жаңа жарықтандыру құрылғыларының пайда болуы, бір жағынан, жаңа мүмкіндіктер береді, ал екінші жағынан, мұндай көздерді қолданудың әлі анықталмаған салдарының пайда болуына жол ашады. Жасанды жарықтандыру жобаларын жасай отырып, мамандар жасанды жарықтың ағзаға тигізетін әсерінің көптеген аспектілері туралы анық түсінігі болуы керек.

Дәстүрлі қыздыру шамдарынан басқа, біздің заманымызда жасанды жарық көздерінің екі түрі кеңінен ұсынылған: газразрядты түтіктер түріндегі «күндізгі» жарық шамдары және жарықдиодты (LCD) көздер. Негізгі артықшылығы - олардың жоғары үнемділігі. Сонымен қатар, олар әлі де нашар зерттелген бірқатар кемшіліктері бар. ағзаға жарық. (50-60 Гц) жиілігі бар газбен зарядталатын шамдардың еруі бір қарағанда байқалмайды, бірақ адам ағзасына қатты әсер етеді. Еңбек өнімділігі әр түрлі бағалаулар бойынша 10-20 % -ға төмендейді. Жақында күнделікті тұрмысқа кірген үнемді шамдар үйреншікті күндізгі жарық шамдарынан онша ерекшеленбейді. Негізінде бұл тығыз шиыршыққа немесе басқа фигураға оралған газразрядты түтіктер.

Бұл шамдар күштірек және жоғары жиілікті диапазонда сәулеленеді. Егер ескі дроссель 50 Гц жиілікте жұмыс істесе, онда жаңа, үнемділік пен миниатюризация үшін, түрлендіргіштің 400 Гц және одан жоғары жиілігі,

сәулелену спектрі жоғары жиілікті аймаққа ауыстырылды.

InGaN (кристалл көк түсті сәулелендіреді) және спектрдің сары бөлігінде өткір максимуммен спектрдің кең диапазонында сәулеленетін люминофор (сурет) негізінде өндірілетін LCD «ақ» жарық көздері бүгінгі күні ең арзан болып табылады. Көз бұл түсті ақ түске жақын деп қабылдаса да, үшкір шыңдар мен терең сәтсіздіктердің болуы түс беруде нашар әсер етеді. Кестеде кейбір жасанды жарықтандыру көздерінің түс беру индекстері берілген.

Дегенмен, түсті беру индексі түрлі-түсті кескіндерді қарастырғанда үлкен мәнге ие болғанымен, әсерлер мен шығын бар. Жарықтандыру құралының колбасы арқылы және люминофор арқылы ультракүлгін сәуленің аз мөлшерінің ағып кетуі мүмкін. Спектрде өткір шыңдардың болуы көздің тор қабығына қолайсыз әсер етеді және глаукома сияқты аурулардың дамуына себеп болуы мүмкін. Жарықтың жарқырауы көруге теріс әсер етеді, эпилепсия ұстамаларын тудыруы мүмкін және заттардың қозғалысын бұрмалайды (мысалы, айналу жоқтығының елесін жасау), бұл жарақат алуға әкелуі мүмкін. Көздің торына және адамның жүйке жүйесіне үзік спектрдің қолайсыз әсер етуіне байланысты (мелатонин өнімін басу) балалар және мектеп мекемелерінде, қарқынды терапия палаталарында, машинистердің кабиналарында жарықдиодты шамдарды қолдану ұсынылмайды.

Мелатонин жарықтандырудың жасанды көздерінің әсер ету саласында ерекше орын алады. Хайфа Университетінің (Израиль), Боулдердегі Ұлттық геофизикалық деректер орталығының (АҚШ) және Жарықпен ластануды зерттеу ғылыми-технологиялық институтының (Италия) өкілдері болып табылатын зерттеушілер ұжымы адам ағзасында мелатонин өндіруге әртүрлі типтегі электр шамдарының әсерін зерттеді.

Шын мәнінде, толқын ұзындығы 440-тан 500 нанометрге дейін көгілдір деп аталатын ақ жарық мидың бүршік тәрізді денесінде мелатонин өндіруді басатыны бұрыннан белгілі. Нәтижесі жиіркеніште, өйткені мелатонин биологиялық сағаттарды реттейді және иммунитетке әсер етеді, сондай-ақ ісіктердің дамуына кедергі келтіреді. «Ақ» жарықтың біздің денсаулығымызға әсер ету деңгейі тұрғын үй-жайларда, кеңселерде және көшелерде пайдаланылатын сәуле шығаратын шамдардың таралуына байланысты үнемі өсіп отырады; осылайша стадиондардағы шамдар дәл осы «ақ» жарықты сәулелендіреді.

Зерттеушілер мелатонин өндіруді басу деңгейін бірлік деп алды, ол сары жарық тудыратын жоғары қысымды натрий шамдарын тудырады. Соңғыларымен салыстырғанда, галогенді шамдар мелатонин секрециясын үш есе күштірек, ал жарықдиодты шамдарды бес есе көп (қуат бірлігіне) тежейді.

Зерттеулер көрсеткендей, егер адам ұйықтар алдында бөлме жарығында уақыт өткізсе, мелатонин күңгірт жарықпен салыстырғанда 90 минутқа аз өндіріледі. Егер сіз бөлме жарығымен ұйықтасаңыз, мелатонин деңгейі 50%-ға төмендейді.

Бұл ракурста жатын бөлмеңіздегі кез келген жарық нақты мәселеге

айналады және планшеттер, смартфондар және энергия тиімді шамдар тек нашарлайды.

Мелатонин қартаюға қарсы күресуге көмектеседі. Ол ми жасушаларын бос радикалдардың әсерінен қорғайды және дегенеративті өзгерістердің алдын алады. Гормон ми жасушаларының ішінде қорғанысты қамтамасыз ететін антиоксидант функцияларын атқарады, тіпті Паркинсон ауруының алдын алу сияқты 40 жылдан кейін де адамдар қолдана алады.

Келесі мәселе мелатониннің жетіспеушілігі – семіздік мәселесі. Түнгі уақытта жарық дененің табиғи ырғағын бұза отырып, массаның ұлғаюына ықпал ететіні дәлелденген. Тышқандарда жүргізілген эксперименттер түнгі жарықтандырылған кеміргіштер қараңғыда ұйықтағанға қарағанда әлдеқайда жылдам масса жинағанын көрсетті, бірақ тамақ пен белсенділіктің мөлшері бірдей болды.

Осыған байланысты Парето-оңтайлы шешім [1] факторларының негізінде құруға тырысу белгілі қиындықтарға тап болады. Бұл бағаланатын өлшемдердің кеңістігінде әрбір бөлінетін ось бойынша артықшылықтардың бастапқы бағалауларын алу үшін әрбір пайдалы және зиянды фактордың салмағы мен бағасын қоюдың мүмкін еместігіне байланысты.

Эстетикалық рөлдің компонентіне, сенімділік құрамдас бөлігіне және, мүмкін, басқаларына қосымша енгізуге болады. Артықшылықтарды факторлар жиынтығы бойынша бағалаудың сызықтық моделі сол кезде қалай ұсынылуы мүмкін.

Мұнда бірінші сома экономикалық факторларға, екіншісі – медициналық және экологиялық факторларға, ал үшіншісі – қосымша факторларға жатады, олардың қатарына эстетикалық факторларды да жатқызуға болады.

Бірақ шынайы модельдің сызықтық болуы екіталай. Бірінші кезекте, көрсетілген құрамдас бөліктер тәуелсіз болып табылмайды. Экономикалық құрамдас бөліктерді өзгерту экология мен қауіпсіздік компоненттеріне әсер етпеуі мүмкін емес, ал жоғары эстетикалық талаптар жүйе құнын сөзсіз арттырады. Парето бойынша оңтайлылық – жүйені сипаттайтын әрбір жеке көрсеткіштің мәнін басқаларды нашарлатпай жақсартуға болмайтын жүйенің жағдайы болғандықтан, көптеген Эджворт-Парето бұл жағдайда бос болуы мүмкін.

Бірақ басқаша істеуге болады: «басты төмен қаратып» ең төменгі оңтайлы шешімдерді тауып және оларды әрі қарай қарастырудан алып тастау керек, бұл ретте әртүрлі жағдайларда әртүрлі критерийлер алға шығуы мүмкін. Мысалы, көшелерді жарықтандыруда үнемділік басымдыққа ие болады. Мекемелер мен өндірістер жағдайында екі критерийді қарастыру керек: үнемділік пен қауіпсіздік. Ал үй жағдайында эстетикалық талаптар да тартылады, және егер қуаттылық аз болса, үнемдеу мәселесі екінші орынға қойылады.

Паретоның өзінің айтуы бойынша: «Ешкімге залал келтірмейтін, ал кейбір адамдарға пайда әкелетін кез келген өзгеріс (олардың жеке бағалауы

бойынша) жақсарту болып табылады». Демек, ешкімге қосымша зиян келтірмейтін барлық өзгерістерге құқық танылады.

Бірінші кезекте әрқайсымыз үйде және жұмыс орнында жарықтандыруды ұйымдастыру туралы мәселені қараудың маңыздылығын түсінуіміз керек. Мысалы, үйімізде жұмыс үстелінің үстінде және демалыс орындарында орналасқан қыздыру шамдары мен қуаты аз жарық диодты шамдарды құрамдастырылған жарықтандыруды пайдалануға болады.

Бұл, біріншіден, түс беруді жақсартады, көрнекті спектрдің қысқа толқынды аймағының жетіспейтін сәулелерімен қыздыру шамдарының спектрін толықтыра отырып, үздіксіз спектрдің сәулелерімен ойықтарды толтыру есебінен жарықтандырудың пульсациясын тегістейді және үнемділіктің кейбір үлесін сақтайды, өйткені қыздыру шамдарының қуаттылығын жарық ағынын төмендетпей 2-3 есе төмендетуге болады.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Ларичев О.И. Теория и методы принятия решений, а также Хроника событий в Волшебных странах: ЖОО арналған оқу құралы. 3-ші бас., М.: Логос, Университетская книга, 2008. 392 с.

2. Современное освещение для дома, или назад к лампам накаливания [Электронды ресурс]. Қол жеткізу режимі: http://habrahabr.ru/company/findstartup/blog/145251/ (Байланысқан күн: 03.05.2025)

3. Индекс цветопередачи [Электронды ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://ru.wikipedia.org/wiki/Индекс_цветопередачи (Байланысқан күн: 03.05.2025)

REFERENCES

1. Larichev O.I. Teoriya I metody prinyatiya reshenii, a takzhe Hronika cobytii v Volchebnyh stranah: ZHOO arnalgan oqu quraly. 3-shi bas., M.: Logos, Universitetskaya kniga, 2008. 392 s.

2. Sovremennoe osvechenie dlya doma, ili nazad k lampam nakalivaniya [Electrondy resurs]. Qol zhetkizy rezhimi: http://habrahabr.ru/company/findstartup/blog/145251/ (Bailanysqan kun: 03.05.2025)

3. Index cvetoperedachi [Electrondy resurs]. Qol zhetkizy rezhimi: https://ru.wikipedia.org/wiki/Index cvetoperedachi (Bailanysqan kun: 03.05.2025)

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СИСТЕМ ИСКУССТВЕННОГО ОСВЕЩЕНИЯ

ТАЖИБАЕВА С.О.[1], БИҒАЗЫ Н.С.[2]

[1]магистр естественных наук, преподаватель кафедры ООД АНГ РК, г. Петропавловск, E-mail: saniya.tazhibaeva@bk.ru

[2]курсант 1 курса, Академия Национальной гвардии Республики

Казахстан, г. Петропавловск.

Аннотация. *Рассмотрены экологические и медицинские аспекты создания систем искусственного освещения, влияющие на здоровье и жизнедеятельность человека. Приводятся рекомендации по выбору состава систем освещения в различных условиях. Анализируется процесс принятия решений по структуре осветительной системы в быту и на рабочих местах.*

Ключевые слова: *искусственное освещение, источники LCD, проектирование, экологические аспекты.*

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF THE PROJECTING OF INSPECTION LIGHTING SYSTEMS

TAZHIBAEVA S.O.[1], BIGAZY N.S.[2]

[1]master of natural sciences, lecturer of the department of general education disciplines of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Employee, Petropavlovskovsk. E-mail: saniya.tazhibaeva@bk.ru

[2]1st year cadet, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract. *The environmental and health aspects of the development of artificial lighting systems that affect human health and well-being are examined and recommendations are made for the selection of the composition of lighting systems under different conditions; decision-making on the structure of the lighting system in the home and workplace is analysed.*

Keywords: *Artificial lighting, LCD sources, design, environmental aspects.*

*****

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ШАПАШЕВ М.А.[1], АХМЕТОВ М.Н.[2]

[1]Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланының Академиясы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полковник, Петропавл қ. E-mail: kafri50@mail.ru;

[2]магистрант, Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланының Академиясы, майор, Петропавл қ. E-mail: ahmetovmaksat92@gmail.com.

Аңдатпа. *Бұл жұмыс курсанттарды оқыту процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) маңызы мен рөлін қарастырады. Қоғамды жедел ақпараттандыру жағдайында АКТ-ны пайдалану қазіргі білім беру процесінің ажырамас элементіне айналып отырғаны атап өтілді. Электронды ресурстарды, мультимедиялық құралдарды, телекоммуникациялық платформаларды және цифрлық тренажерларды*

пайдалану курсанттардың танымдық белсенділігін белсендіруге, олардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, ақпараттық қоғамда өмір сүруге қажетті кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруға көмектеседі. АКТ педагогті алмастырмайтыны, қайта оқу мүмкіндіктерін кеңейтетін және әрбір білім алушыға жеке көзқарасты қамтамасыз ететін қуатты құрал ретінде әрекет ететіні баса айтылады. Заманауи цифрлық ресурстарды пайдалану оқытуды көрнекі, қолжетімді және тәжірибеге бағытталған етеді, бұл цифрлық трансформация жағдайында курсанттарды кәсіби қызметке дайындау үшін аса маңызды.

Түйінді сөздер: *ақпараттандыру, технологиялар, білім, белсенділік, белсендіру.*

Адамзат бүгінде ғылыми-техникалық революцияның технологиялық кезеңінде. Бұл кезеңнің негізгі мақсаты – өмірдің барлық аспектілерін ақпараттандыру. Білім беру – бұл ақпараттық процесс, сондықтан компьютерді пайдалана отырып, ақпараттық технологияларды пайдалану ерекше маңызды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқытушылар мен курсанттарға дәстүрлі емес ақпарат көздеріне – электронды гипермәтіндік оқулықтарға, оқу сайттарына, қашықтықтан оқыту жүйелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Олар танымдық белсенділікті дамытудың тиімділігін арттыруға және курсанттардың шығармашылық өсуіне жаңа мүмкіндіктер беруге арналған.

Ақпараттық технология өмірдің барлық саласына еніп, оқытушы еңбегін жеңілдететін, жетілдіретін қуатты құрал екені сөзсіз. Заманауи педагог үнемі өзін-өзі танып, танымдық іс-әрекетте белсенді позицияға ие болуы және сол арқылы оқытушыларға тәжірибе мен білім беруі қажет.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи дамуы оқу процесінде пайдалану үшін мобильді қосымшалар мен Интернеттің кең мүмкіндіктерін ашады. Бұл көптеген мүмкіндіктері бар өте күшті механизмдер. Бірақ олар педагогті алмастырмайды, тек оның қолында құрал бола алады. Сонымен қатар, мұндай құрал өз функцияларында күшті және қолданудың өте үлкен ресурсына ие.

Мобильді қосымшаларды пайдалану білім беру үдерісін жақсартуды, қолжетімділікті, өскелең ұрпақты ақпараттық қоғамда өмір сүруге дайындауды қамтамасыз етеді.

Осылайша курсанттардың танымдық іс-әрекетін белсендіруге, олардың жеке ерекшеліктерін анықтауға және оқу іс-әрекетінде белсенді пайдалануға барынша қолайлы жағдайлар жасалады. Мультимедиялық технологияларды кеңінен қолдану оқу қызметін жетілдірудің жаңа, әлі жеткіліксіз зерттелген мүмкіндіктерін ашады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сабақтарды өткізуге мүмкіндік береді – бетпе-бет, қашықтан, аралас, әртүрлі білім беру

серверлерінде орналасқан бейнематериалдар, анимациялық материалдарды пайдалана отырып; білім беру телекоммуникациялық жобаларында жұмыс істеу. Бұл ретте қашықтықтан оқыту серверлері курсанттармен интернет арқылы, оның ішінде нақты уақыт режимінде интерактивті байланысты қамтамасыз етеді. Телекоммуникациялық технологиялар әр түрлі білім салаларындағы мәліметтер қорына қол жеткізуді қамтамасыз етеді [2, 35 б.].

Осылайша, физикалық процестерді білуге негізделген электротехника пәндерін оқу кезінде компьютерлік модельдер білім алушылардың зерттеу және эксперименттік дағдыларын дамытуға ықпал етеді және процестерді зерттеу үшін жиі қолданылатын идеалды модельдерді елестетуге мүмкіндік береді. Олар аралық нәтижелерді жазуға мүмкіндік береді және заңдылықтар туралы және, демек, физикалық құбылыстың табиғаты туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сабақта жаңа ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды қолдану үшін оқытушыларды инженерлік және компьютерлік технологиялармен таныстырудың келесі құрылымын ұсынуға болады:

- тақырып бойынша интернеттен ақпаратты іздеу жүйесімен танысу;
- оқу сайттарымен және порталдарымен танысу;
- қашықтан оқыту мысалдарымен танысу;
- телекоммуникациялық жобалардың мысалдарымен танысу.

Дәстүрлі және мультимедиялық технологияларды кешенді пайдалана отырып сабақтарды өткізу білім алушылардың терең және берік білім алуын ғана емес, сонымен қатар интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуды, жаңа білімді өз бетінше меңгеруді және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеуді қамтамасыз етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың орасан зор дидактикалық әлеуеті білім беру процесінде жетекші рөл оқытушыға тиесілі болған жағдайда ғана ашылуы мүмкін, ал компьютер тек қуатты құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар педагогикалық өзара әрекеттестікте толық үшінші серіктес ретінде де әрекет етеді.

Демек, оқу-танымдық әрекетті белсендіру арқылы оқыту процесіндегі объективті нақты заңдылықтар туралы саналы білім деңгейін арттыруды айтамыз.

Демек, табысты оқыту үшін педагогтің тиімді әдіс-тәсілдері, оқыту әдістемелері мен оқу құралдары болуы керек. Сабаққа дайындық сапасының да маңызы зор. Сабаққа дайындалу барысында педагог өзінің іс-әрекетін және білім алушылардың іс-әрекетін жобалап, модельдейді [1, 57 б.].

Оқу процесінде қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологияларға электронды кітапханалар, электронды оқу құралдары, интернет-анықтамалық және іздеу жүйелері, тестілік бағдарламалар және т.б жатады.

Әдетте, компьютерлік технологиялар қарқынды дамып келе жатқан қазіргі уақытта гипермәтіндік және мультимедиялық технологияларды қолдану арқылы электрондық білім беру немесе анықтамалық-іздестіру

жүйелері әзірленеді. Мұндай жүйелерді интерактивті оқу веб-материалдары деп атайды, олар оқытудың дәстүрлі түрі кезінде де, оқудың біршама жаңа түрі – қашықтықтан оқыту кезінде де қолданылады.

Интернеттің дамуы ақпарат көлемін шектемей, кез келген географиялық жерде кез келген көзге ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін қарқынды түрде жүріп жатыр. Телекоммуникация – ақпараттық технология саласы, оның даму қарқыны оларды оқу процесінде пайдалану әдістерін жасау қарқынынан әлдеқайда озып кетті, ал бар педагогикалық зерттеулер оқытудың жаңа әдістерін, формалары мен құралдарын талдап үлгермейді. [1, 17 б.].

Заманауи педагог кәсіби қызметтің әртүрлі түрлерімен айналысады: педагогикалық, тәрбиелік, ғылыми, әдістемелік. Қызмет түріне байланысты компьютерлік немесе ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың әртүрлі мүмкіндіктері бар, бұл ақпаратты қабылдау, беру, жүйелеу, өңдеу және т.б.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу үдерісін белсендіруге мүмкіндік береді. Олар әр курсанттың жас ерекшелігін, қабілетін, қызығушылығын барынша толық ескеретіндер. Жаңа тәсілдер дәстүрлі сабақтың элементтерін – жаңа материалды қабылдау, меңгеру, түсіну, жалпылау – және білім алушылармен жұмыс істеудің заманауи инновациялық әдістерін біріктіреді. Сабақта қолданылатын технологияларды кеңінен қолдану курсанттарды өз бетімен жұмыс істеуге, шығармашылық ойлауға, ізденуге баулиды.

Аралас оқыту жағдайында оқытушы материалды нақтырақ түсіндіру үшін әртүрлі әдістерді қолдануы керек және курсанттарға заманауи сұрақ қою арқылы бір уақытта бүкіл топпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Осы жұмыс жағдайларында әртүрлі қызметтер мен қондырмалар қолданылады.

Интернет арқылы оқу үдерісін және тестілеуді жүргізуге арналған тегін көп функционалды сервис – ONLINE TEST PAD [1].

Әртүрлі оқу материалдары мен тапсырмалар түрлерін жасауға ыңғайлы сайт. Құрамында сұрақ түрлері мен нәтижелеріне, статистикалық есептерге және тапсырмаларды сәндеуге арналған көптеген параметрлері бар кірістірілген сынақ дизайнері бар. Тест сұрағы пішіміне 17 нұсқа кіреді: бір немесе бірнеше дұрыс жауап, еркін жауап, реттілік пен сәйкестікті орнату, бос орындарды толтыру, жүгірткі, қызметтік мәтін, файлды жүктеп салу.

«Диалог» интерактивті симуляторы бүкіл топпен бір уақытта «білім алушы-педагог» әңгімесін виртуалды түрде жүргізуге мүмкіндік береді. «Диалогтағы» жолға жауап ретінде курсант ұсынылған нұсқалардың бірін таңдайды және одан әрі сюжеттік желі соған байланысты болады.

«Күрделі тапсырма» мазмұнды сабақ өткізуге мүмкіндік береді. Тестілеу және кроссворд шешімдерін бір уақытта қолданыңыз. Тапсырманы орындау үшін белгілі бір уақыт беріледі (уақытты оқытушы белгілейді). Бұл опция қызықты, себебі ол әрбір нәтижені және жауаптардың статистикасын қарап шығуға мүмкіндік береді. Материалды меңгеруде кемшіліктер пайда болады. Тапсырманы жеке орындау.

Тестілеу – сұрақтарды тест түрінде жазу педагогтен оларды неғұрлым түсінікті етіп көрсетуді талап етеді. Қойылған сұрақтарға жауаптарды графикалық бөлікті (сызбалар, сызбалар) қосу арқылы тұжырымдауға болады. Сызбаларды оқу және алған білімдерін дұрыс пайдалану білім алушының сынақтан сәтті өтуіне мүмкіндік береді.

Электротехника сабақтарында «EveryCircuit» компьютерлік симуляторын қолдану электр тізбектерінде болатын процестерді тікелей және қашықтықтан зерттеуге мүмкіндік береді [2]. Бағдарлама Интернетте еркін қол жетімді және смартфонға немесе компьютерге оңай орнатылады. Ол диаграммаларды құру, өлшеу құралдарын қосу және аспаптардың көрсеткіштерін анық көрсету үшін әртүрлі функцияларға ие.

Компьютерлік модельдеудің бір түрі симуляция – нақты немесе ойдан шығарылған жүйенің моделін жасау және модельмен тәжірибелер жүргізу процесі [3]. Тренажер схеманы модельдеуге мүмкіндік береді, мысалы, онлайн-зертханалық жұмысты жүргізу кезінде немесе дәріс материалын оқу кезінде.

Тренажерлердің көмегімен курсанттар теориялық білімдерін бекітеді. Олар пассивті тыңдаушылар болып қалмай, виртуалды зерттеулерді шынайыға жақындата отырып, компьютерлік модельдеу жүйелерінің дамуы мен прогресіне өз үлесін қосып, зерттеуге қатысушыларға айналады.

Қазіргі кезде білім алушылар тез, тиімді және мобильді білім алғысы келеді. Компьютерлік модельдеуге арналған бағдарламалық қамтамасыз етудің алуан түрлілігі арасында Колорадо университеті және Нобель сыйлығының лауреаты, жаратылыстану ғылымдарының докторы Карл Виман әзірлеген ашық білім беру ресурсының коммерциялық емес жобасы PhET (Физикалық білім беру технологиясы) виртуалды зертханасы маңызды орын алады. Жобаның миссиясы – тегін интерактивті модельдеу арқылы бүкіл әлем бойынша ғылымды, математикалық сауаттылықты және білімді дамыту.

PhET үлгілері визуалды эксперименттер мен модельдеуге мүмкіндік береді. Оларды виртуалды зертханалық сабақтарды ұйымдастыру мақсатында электротехника сабақтарында кеңінен қолдануға болады.

Цифрлық тренажерды пайдалану оқытушы үшін әсіресе пайдалы, өйткені виртуалды эксперимент кезінде модельдеуді оңай реттеуге, процесті кідіртуге және маңызды кезеңдерге назар аударуға болады - нақты өмірде мүмкін болмайтын өзгерістердің әсерін көрсету.

Бұл қолданбаларды пайдалану лекциялық-симуляциялық сессияда мүмкін; үй тапсырмасын орындау – сызбаларды құрастыру және оларды кейіннен зертханалық және практикалық жұмыстарда пайдалану; тестілеуден жеке немесе қашықтан өту.

Компьютерлік модельдеу жүйесін енгізу қиындық туғызбайды, ол курсанттың күнделікті өмірінде, білімінде және еңбекте өзін-өзі табысты жүзеге асыруына қажетті қазіргі білім беру мекемелері алдында тұрған білім беру мақсаттарына жету үшін практикалық ғана емес, сонымен қатар интеллектуалдық дағдыларды, өмірлік құзыреттіліктерді мақсатты түрде

дамытуға мүмкіндік болып табылады [3, 85 б.].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу материалын сапалы игерудің жоғары қарқынын қамтамасыз етеді. Курсанттардың өз бетімен жұмыс істеуіне кең мүмкіндіктер ашатын, шығармашылық белсенділіктерін дамытуға ықпал ететін, қосымша білім алу мен оны бекітуге ынталандыратын, XXI ғасырдағы іскерлік пен дағдыларды меңгерген жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеуге мүмкіндік беретін пәнді оқуға қызығушылық бар.

Бір айта кетерлігі, заманауи әрі қызықты жұмыс түрлерін қолданып, тәлімгерді өз бойына сіңірген педагог ғана білім алушының әлеуетін дамытуға көмектесіп, одан әрі дамуына жағдай жасай алады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың үйлесімді және тұтас дамуын қамтамасыз ету тиімділігі: курсант; білім берудегі сараланған тәсіл; жоғары мотивация; практикалық іс-әрекет нәтижесінде тәжірибе жинақтау; өзара әрекеттесу және өзара оқу дағдылары; шығармашылық белсенділікті табысты дамыту.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. Брыскина О.Ф., Сонина М.Н. Информационно-коммуникационные технологии в образовании Издательство: ИНФРА-М, 2019 г. 549 с. ISBN: 97851601281

2. Никольская И.А. Информационно-коммуникационные технологии в специальном образовании Издательство: ИНФРА-М, 2020 г. 228 с.

3. Кинелев В., Коцик Б. Использование информационных коммуникационных технологий в среднем образовании. Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании. Москва 2013 г. 321 с.

REFERENCES

1. Bryskina O.F., Sonina M.N. Informatsionno-kommunikatsionnye tekhnologii v obrazovanii. Izdatelstvo: INFRA-M, 2019 g. 549 s. ISBN: 97851601281

2. Nikolskaya I.A. Informatsionno-kommunikatsionnye tekhnologii v spetsial'nom obrazovanii. Izdatel'stvo: INFRA-M, 2020 g. 228 s.

3. Kinelev V., Kotsik B. Ispol'zovanie informatsionnykh kommunikatsionnykh tekhnologii v srednem obrazovanii. Institut YuNESKO po informatsionnym tekhnologiyam v obrazovanii. Moskva, 2013 g. 321 s.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

ШАПАШЕВ М.А.[1], АХМЕТОВ М.Н.[2]

[1]кандидат педагогических наук, ассоцированный профессор (доцент), полковник, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: kafri50@mail.ru

[2]магистрант, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, майор, г. Петропавловск. E-mail: ahmetovmaksat92@gmail.com

Аннотация. *В данной работе рассматривается значение и роль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в процессе обучения курсантов. Отмечается, что в условиях стремительной информатизации общества использование ИКТ становится неотъемлемым элементом современного образовательного процесса. Применение электронных ресурсов, мультимедийных средств, телекоммуникационных платформ и цифровых симуляторов способствует активизации познавательной деятельности курсантов, развитию их интеллектуальных и творческих способностей, формированию профессиональных компетенций, необходимых для жизни в информационном обществе. Подчеркивается, что ИКТ не заменяют преподавателя, а выступают в качестве мощного инструмента, расширяющего возможности обучения и обеспечивающего индивидуальный подход к каждому обучающемуся. Использование современных цифровых ресурсов делает обучение более наглядным, доступным и практикоориентированным, что особенно актуально для подготовки курсантов к профессиональной деятельности в условиях цифровой трансформации.*

Ключевые слова: *информатизация, технологии, познание, деятельность, активизация.*

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

SHAPASHEV M.A.[1], AKHMETOV M.N.[2]

[1] candidate of pedagogical sciences, associate professor (docent), Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, colonel, Petropavlovskovsk. E-mail: kafri50@mail.ru

[2]master's student, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, major, Petropavlovskovsk. E-mail: ahmetovmaksat92@gmail.com

Abstract. *This paper examines the importance and role of information and communication technologies (ICT) in the process of training cadets. It is noted that in the context of rapid informatization of society, the use of ICT is becoming an integral part of the modern educational process. The use of electronic resources, multimedia, telecommunication platforms and digital simulators helps to activate the cognitive activity of cadets, develop their intellectual and creative abilities, and form professional competencies necessary for life in the information society. It is emphasized that ICT does not replace the teacher, but acts as a powerful tool that*

expands learning opportunities and provides an individual approach to each student. The use of modern digital resources makes training more visual, accessible and practice-oriented, which is especially important for preparing cadets for professional activities in the context of digital transformation.

Keywords: *informatization, technologies, knowledge, activity, activation.*

*****

РЕЗОЛЮЦИЯ

международной научно-практической конференции кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева на тему: «Формирование поликультурной личности обучающихся посредством чтения отечественной и мировой литературы»

г. Петропавловск **22 мая 2025 года**

На международную научно-практическую конференцию заявлено более 57 докладов.

Участие приняли профессорско-преподавательский состав, учителя, магистранты, курсанты, студенты, ученики организаций среднего и высшего образования Казахстана и стран ближнего зарубежья.

Статьи поступили из 9 учебных заведений и организаций, в том числе из Республики Казахстан:

- Академия Национальной гвардии Республики Казахстан;
- Национальный Университет обороны РК г. Астана;
- Пограничная академия КНБ Республики Казахстан г. Алматы;
- Академия КНБ РК г. Алматы;
- Академия гражданской защиты им. М. Габдуллина МЧС Республики Казахстан г. Кокшетау;
- Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева;
- КГУ «Средняя общеобразовательная школа №17» отдела образования по г. Семей;
- КГУ «Средняя общеобразовательная школа №28» отдела образования по г. Семей;
- средняя школа «Абай Қызылжар» Петерфельд;

Из Российской Федерации:

- Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург.

Статьи международной научно-практической конференции отличают актуальность и практическая ценность, аргументированность и убедительность, четкие научные выводы, соответствующие теме конференции.

Рассмотрев статьи участников конференции кафедры принято

РЕШЕНИЕ:

В условиях глобализации особую значимость приобретает воспитание поликультурной личности, способной к диалогу, толерантности и уважению к культурным, этническим и религиозным различиям. Эффективное формирование поликультурной личности требует комплексного подхода. Одним из способов формирования ценностных ориентиров, развития эмпатии, критического мышления и способности понимать и принимать культурное

разнообразие является чтение отечественной и мировой литературы. Внедрение цифровых технологий и интерактивных форматов (электронные библиотеки, онлайн-платформы, мультимедийные ресурсы) открывает новые возможности для вовлечения обучающихся в процесс обучения и способствует развитию поликультурной личности.

В связи с этим необходимо:

1. Уделять большое внимание вопросу поликультурного образования, формированию поликультурной и полиязычной личности, ориентированной на диалог и сотрудничество, признание многообразия культур и их взаимосвязи; позитивному отношению к культурному плюрализму.

2. Активно содействовать среди обучаемых популяризации чтения отечественной и мировой литературы, отражающей культурное разнообразие, ведению читательских дневников, являющихся эффективными инструментами формирования читательской культуры.

3. Использовать инновационные цифровые технологии как средство формирования поликультурной личности.

4. Для распространения и использования теоретико-практического и методического опыта, изложенного в представленных научных статьях, участники конференции считают необходимым издание сборника материалов с присвоением ISBN.

ОРГКОМИТЕТ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының тілдік даярлық кафедрасы мен М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті Тіл және әдебиет институтының «Отандық және әлемдік әдебиетті оқу арқылы білім алушылардың полимәдени тұлғасын қалыптастыру»
ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ
кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева «Формирование поликультурной личности обучающихся посредством чтения отечественной и мировой литературы»

Подписано в печать 25 июня 2025 г.
Формат 60x84 1/16. Гарнитура Times. Ризография. Бумага офсетная
Усл. п.л. 20,5 Тираж 10 экз.